ANTICKÁ PRÓZA

PÍŠI TI, PŘÍTELI

ODEON

Přeložili
Václav Bahník,
Bořivoj Borecký,
Štěpánka Brožová,
Růžena Dostálová,
Alena Frolíková,
František Novotný
a Martin Steiner

ŘECKO

FILOSOFOVÉ

PLATÓN
ARISTIPPOS
XENOFÓN
DIOGENÉS
KRATÉS
ALEXANDROS VELIKÝ
ARISTOTELÉS
LYSIS
THEANÓ
EPIKÚROS

Z řeckých originálů Platonis opera, tom. V, rec. J. Burnet, Oxonii 1906, přeložil František Novotný (Platón); Epistolographi Graeci, rec. R. Herscher, Parisiis, Didot 1873 (Aristippos, Xenofón, Diogenés, Kratés, Alexandros, Aristotelés, Lysis, Theanó); Epicurus, Opere, ed. G. Arrighetti, Torino, Einaudi 1960 (Epikúros) přeložil Bořivoj Borecký. Poznámkami opatřili překladatelé.

(360) Platón vzkazuje
Dionysiovi, vládci Syrakús,
přání všeho dobrého —

tato slova buďtež začátkem listu tobě psaného a zároveň známkou, že je ode mne. Jednou, když jsi hostil chlapce z Lokrů, bylo tvé místo u stolu daleko od místa mého; tu jsi vstal, přišel jsi ke mně a srdečně jsi pronesl pěknou větu, jak se zdálo mně i mému sousedu — byl to jeden z krasavců —, který tehdy řekl: „Věru, Dionysie, ty získáváš mnoho pro své vzdělání od Platóna." A ty jsi řekl: „Ano, a také pro mnoho jiného, neboť již ze samého povolání, že jsem ho totiž k sobě povolal, již tou věcí samou jsem hned získal." To tedy musíme zachovat, aby stále vzrůstal náš zisk, který máme jeden od druhého. Proto já nyní právě s tím úmyslem posílám ti jednak něco z pythagorských spisů a diairezí, jednak muže, jak jsme se tehdy umluvili, kterého byste ty a Archytés — je-li Archytés u tebe — mohli potřebovat. Jmenuje se Helikón a je rodem z Kyziku; je to žák Eudoxův a ve všem jeho učení se zcela hezky vyzná. Kromě toho se vzdělával také u jednoho ze žáků Isokratových a u Polyxena, jednoho ze školy Brysonovy. A co je řídké u těchto lidí, ani není nevlídný, ani se nepodobá, že by měl zlou povahu, nýbrž spíše by se zdálo, že je přívětivý a dobrého srdce. Ovšem toto pravím s jistou obavou, neboť tu projevuji své mínění o člověku, tvoru ne jednoduchém, nýbrž měnivém, vyjmouc jen několik málo lidí a několik málo stránek. Proto také i stran tohoto muže jsem měl obavu a nedůvěru; zkoumal jsem ho sám při osobním styku a také jsem se na něj vyptával jeho spoluobčanů, a nikdo nemluvil o něm nic špatného. Zkoumej ho i ty sám a buď opatrný. Nejraději, budeš-li mít jen dost málo času, uč se přímo od něho a zabývej se i jinak filosofií; pakli ne, dej od něho vyučit někoho jiného, aby ses ve volném čase mohl učit sám a takto se zdokonaloval a zjednával si dobrou pověst, tak aby ti neustával zisk, který máš skrze mne. A o tom dosti.

361 Co se týče věcí, o které jsi mi psal, abych ti je poslal, Apollóna jsem dal udělat a veze ti jej Leptinés; je od mladého a dobrého umělce, jmenuje se Leocharés. Bylo tam u něho ještě jedno dílo, velmi pěkné, jak se mi zdálo; koupil jsem je tedy, chtěje je dáti tvé ženě, že se o mne starala o zdravého i nemocného, jak bylo důstojno mne i tebe. Dej jí to tedy, nebude-li se ti zdát něco jiného. Posílám i dvanáct džbánků sladkého vína pro děti a dva džbánky medu. K nakládání fíků jsem přišel již pozdě a uložené myrtové bobule shnily; podruhé se o to postarám lépe. O sazenicích ti poví Leptinés.

Peníze na tyto věci, pro tyto výdaje i pro jisté dávky do obecní pokladny jsem dostal od Leptina, jemuž jsem řekl, co se mi zdálo pro nás nejslušnější, a také pravdu, že totiž jsou naše ty peníze, které jsme vynaložili na leukadskou loď, asi 16 min; to jsem tedy dostal a užil jsem toho jednak sám na své potřeby, jednak vám z toho posílám tyto věci.

Poslyš pak dále, jak to je s penězi, i s tvými v Athénách, i s mými. Jak jsem ti tehdy říkal, budu používati tvých peněz zrovna tak jako peněz svých ostatních přátel, ale užívám jich, jak mohu nejméně, pokud se zdá nutným nebo spravedlivým nebo slušným jak mně, tak také tomu, od koho je dostávám. Nuže, se mnou je to nyní tak. Po mých neteřích, které zemřely tehdy, když jsem se nechtěl dát ověnčit a tys k tomu nutil, zůstaly čtyři dcery, jedna nyní na provdání, druhé je osm let, třetí něco málo přes tři a čtvrté ještě není rok. Ty musím já se svými příbuznými vybavit věnem, pokud se dožiji jejich sňatku; pokud ne, nemusím se starat. Také bych nemusil vybavovati ty, jejichž otcové by byli bohatší než já; takto však jsem já zámožnější než oni a také jejich matky jsem vybavil s pomocí jiných přátel i Diónovou. Nuže, jedna, dcera jeho sestry, se provdá za Speusippa. Pro tu je tedy potřebí nic více než třicet min, neboť to je věno přiměřené našim poměrům. Dále jestliže zemře má matka, nebylo by potřebí také více než desíti min na postavení náhrobku. A tak co se týče těchto věcí, mé nutné výdaje jsou prozatím asi tyto;

pakli však vznikne z cesty k tobě nějaké jiné vydání, buď soukromé, nebo ve prospěch obecní pokladny, je třeba dělat, jak jsem tehdy pravil: já se musím vynasnažit, aby to vydání bylo co nejmenší, a co bych nezmohl, připadá zaplatit tobě.

Dále pak chci něco říci o výdajích z tvých peněz, které máš v Athénách. Předně, budu-li musit hradit náklad na chorégii nebo něco takového, nemáš tu žádného hostinného přítele, který by mi to dal, jak jsme si myslili, a pak také, bude-li něco pro tebe samého velice důležité, že by ti prospělo, kdyby to bylo hned zaplaceno, a naopak uškodilo, kdyby to nebylo zaplaceno, nýbrž odloženo, až by někdo od tebe přišel, taková věc je nejen nemilá, nýbrž pro tebe i nečestná. Já jsem to totiž už zkusil, když jsem poslal Erasta na Aiginu k Andromedovi, od něhož jsem měl podle tvého vybídnutí jakožto od našeho hostinného přítele brát, kdybych něco potřeboval; chtěl jsem ti poslat ještě jiné větší věci, o které jsi psal. Ale ten dal pochopitelnou a přirozenou odpověď, že stěží dostal nazpět, co již dříve zaplatil za tvého otce, a nyní že by něco málo dal, ale víc ne. A tak jsem to vzal od Leptina; a za to zasluhuje Leptinés chvály, ne že dal, nýbrž že dal ochotně, a bylo vidět, že vůbec mluvil a jednal v tvém zájmu, jak jen mohl. Musím ti totiž i takovéhle věci i opačné oznamovat, jaký se mi kdo jeví v svém chování k tobě.

Tedy co se týče peněz, budu mluvit zcela otevřeně; je to tak spravedlivé a zároveň tak mohu mluvit maje zkušenosti o poměrech u tebe. Ti, kteří ti v jednotlivých případech přinášejí zprávy, nechtějí ti oznamovat věci, které podle jejich mínění znamenají vydání, že by vzbudili proti sobě tvou nelibost; zvykej je tedy a nuť, aby ti říkali i toto, i všechno ostatní; neboť ty musíš vědět co možná všechno a být rozhodčím a nesmíš se vyhýbat tomu, abys to věděl. To ti bude jistě nejlepší pro tvou vladařskou činnost: neboť že správně činěná a správně placená vydání jsou dobrá věc jak po jiných stránkách, tak také pro samo získávání peněz, to uznáváš i ty a teprve uznáš. Ať ti tedy nezpůsobí špatnou pověst u lidí ti, kteří říkají, že se o tebe

starají; neboť to není ani samo o sobě dobré, ani to není nic pěkného pro tvou pověst, kdyby se zdálo, že jsi nespolehlivý.

Dále chci mluviti o Diónovi. O těch ostatních věcech ještě nemohu mluvit, dokud nepřijdou od tebe ty dopisy, jak jsi řekl; ale o té věci, o které jsi nedovolil se mu zmiňovat, ani jsem se nezmínil, ani jsem se s ním o tom nedal do řeči, avšak zkoušel jsem, zdali ponese její provedení těžce či lehce, a zdálo se mi, že by se nemálo horšil, kdyby to bylo provedeno. Jinak se k tobě chová Dión v řečech i v jednání, jak se mi zdá, náležitě.

Kratinovi, bratru Timotheovu a mému příteli, darujme vojenské brnění pro pěšáky, měkké, a dcerám Kebétovým tři sedmiloketní chitóny, ne drahé amoržské, nýbrž plátěné sicilské. Jméno Kebétovo znáš dobře, je uveden v sokratovských hovorech, jak spolu se Simmiou rozmlouvá se Sókratem v hovoru o duši; je to muž s námi se všemi spřátelený a nám oddaný.

Co se týče označování listů, které píši vážně a které ne, myslím sice, že to máš v paměti, ale přece dovol, abych tě na to upozornil, a dej na to dobrý pozor; je totiž mnoho lidí, kteří mě vybízejí psát doporučující listy, a není snadné je zjevně odmítat. Tedy na začátku vážného dopisu je slovo „bůh", u opačného „bozi".

Poslové také mne žádali, abych ti o nich psal, a to právem; neboť všude velmi horlivě vychvalují tebe i mne, a to zvláště Filagros, který tehdy měl bolavou ruku. Také Filaidés, který přišel od velikého krále, mluvil o tobě; kdyby to nevyžadovalo příliš dlouhého listu, napsal bych ti, co říkal; takto však se zeptej Leptina.

Budeš-li posílat to brnění nebo něco jiného z toho, oč píši, dej to Terillovi, nebudeš-li chtít sám to dát někomu jinému; je to podnikatel pravidelných plaveb, můj známý, a hezky se vyzná jak v jiných věcech, tak také ve filosofii. Je to švagr Teisóna, který byl tehdy, když jsem odplouval, správcem města.

Buď zdráv a pěstuj filosofii a pobízej k ní i jiné mladé lidi; pozdravuj ode mne míčovou společnost a přikaž zvláště Aristokritovi, kdykoli přijde ode mne k tobě nějaký vzkaz nebo dopis, ať se stará, aby ses o tom ty co nejdříve dověděl, a ať ti připomíná, aby ses staral o to, oč ti píši. A nyní nezapomeň vyplatit Leptinovi ty peníze, ale vyplať mu je co nejdříve, aby i ostatní, dívajíce se na něj, byli ochotnější nám posloužit.

Iatroklés, který byl kdysi s Myronidem ode mne propuštěn na svobodu, pluje nyní s věcmi ode mne posílanými; dej mu tedy někde nějakou službu, neboť je ti oddán, a užívej ho, k čemu budeš chtít.

A tento dopis buď sám nebo poznámky z něho uchovej a pokládej jej za důvěrný.

Dověděli jsme se, já i Kleombrotos, o událostech kolem Sókratovy smrti, i to, že ačkoliv mu úředníci, kteří dozírají nad vězením, dali možnost uprchnout, odmítl to řka, že se nehodlá osvobodit útěkem, jestliže nebyl osvobozen zákonem. Neboť tak by sám svým jednáním zradil svou vlast. Já jsem ovšem toho názoru, že měl být zachráněn jakýmkoliv způsobem, když upadl do vězení proti právu. Domnívám se, že všechno, co bylo pro něho v té věci uděláno, ať to bylo nešťastné a nerozumné, bylo správné, takže se není třeba horšit, že v něčem byla překročena náležitá míra.

Vypsal jsi mi, jak jste se vy všichni, kteří jste obdivovali Sókrata a jste milovníky moudrosti, vzdálili z Athén ze strachu, aby i vás nestihlo něco podobného. A udělali jste dobře. I my v současné době prodléváme na Aigině, později však přijdeme k vám, a budeme-li vám moci v něčem prospět, učiníme to.

(1) Eufronovi z Megar jsem dal šest měřic mouky, osm drachem a nové všední šaty, aby ti pomohly přečkat zimu. Přijmi ty věci. Věz, že Euklidés a Terpsión jsou oba ušlechtilými lidmi a tobě i Sókratovi nakloněni. Pokud by děti chtěly k nám přijít, nebraň jim v tom; vždyť do Megar není daleká cesta. Již jsi se naplakala, má drahá, dost a dost. Nic ti to neprospěje, ba spíše naopak ti to uškodí. Vzpomeň si jen na to, co říkával Sókratés, a snaž se řídit se jeho mravním příkladem a jeho slovy. Tím, že všechno bolestně snášíš, uškodíš především sobě a svým dětem.(2) Vždyť je musíme nejen živit, jako by to byla ptáčata Sókratova, ale musíme se i snažit, abychom zůstali sami kvůli nim živi a zdrávi. Neboť kdybychom ty nebo já nebo někdo jiný, kdo pečuje po smrti Sókratově o jeho děti, zemřeli, budou zbaveny pomoci i výživy a budou vystaveny bezpráví. Proto se snaž žít pro ně. A to by nebylo možné, kdybys sama sobě nedopřála toho, čeho je k životu třeba. Zármutek však, jak se zdá, patří k věcem, které životu škodí, neboť živé bytosti jím trpí. (3) Apollodóros, kterého nazývají líbezným, a Dión tě chválí za to, že si od nikoho nic nebereš, a říkáš, že máš dosti. A správně jednáš. Pokud já a ostatní přátelé budeme s to pomáhat ti, nebude ti chybět nic. Buď statečná, Xanthippo, a neodvrhuj nic ze statků Sókratových. A pamatuj na to, co pro nás znamenal tento muž, a měj stále na mysli, jak žil a jak jednal. Já myslím, že i jeho smrt, jestliže se na ni díváme správným pohledem, byla velká a krásná. Buď zdráva!

Diogenés Řekům

Pes Diogenés posílá těm, kteří se nazývají Řeky, mnoho běd. A ty vás stíhají stejně, i když vám to nepřeji. Neboť podle vzhledu jste sice lidmi, duší však jste opice; všecko jenom předstíráte, neznáte však nic. Tak se vám mstí příroda. To, že jste si dali zákony, vás učinilo velmi zpupnými, protože si je nyní berete za svědky své vrozené ničemnosti. Nikdy nežijete v míru, ale celý život až do stáří trávíte v ustavičném boji a jste ničemnými společníky ničemných společníků. Navzájem si závidíte, kdykoliv spatříte, že ten druhý má o maličko jemnější plášť nebo o trošku více peněz nebo že je v řeči bystřejší nebo že je vzdělanější. (2) Nic neposuzujete se zdravým rozumem, ale upadáte jen do pravděpodobností, dohadů a zdánlivostí a na všem shledáváte vinu. Nic neznáte — ani vaši předkové, ani vy sami — a právem proto trpíte, že jste vystaveni na posměch své vlastní neznalosti a hlouposti.

Nenávidí vás nejen filosof, který je nazýván psem, ale i sama příroda: neboť máte málo radosti a mnoho smutku, a to i před tím, než se ženíte, i po svatbě, protože se ženíte jsouce ničemní a nevrlí.

Kolik lidí a jaké muže jste zabili, jedny, když jste je přemohli ve válce, druhé v tom, co vy nazýváte mírem, když jste na ně uvalili vinu. (3) Nevisí mnozí na křížích, nebyli mnozí sfati obecním katem, nebyli jiní z rozhodnutí obce donuceni vypít jed a nebyli zas jiní vpleteni do kola, protože jste usoudili, že jednali proti právu? Neměli jste se pokusit, vy ničemové, raději je převychovat než je zabít? Není nám vskutku třeba žádných mrtvých, jestliže se nechceme sytit jejich masem jako masem obětí, ale je nám třeba dobrých mužů, vy ničemové. Ty, kteří neumějí číst a kteří neznají hudbu, učíte notám, abyste je měli po ruce, kdykoliv takové lidi potřebujete. Proč tedy nepřevychováte ty, kteří jednají proti právu, a nepoužíváte jich, když potřebujete muže, kteří se řídí právem? Zvláště když používáte i muže, kteří porušují právo, kdykoliv chcete tajně sprovodit ze světa nějaké město nebo vojsko. (4) A to ještě není tak hrozné! Když i k věcem správným používáte násilí, lze očekávat, že i to, co je mocnější, není ušetřeno vašich ničemností. Ke komukoliv přistoupíte, na tom pášete bezpráví, vy ničemové. Vy sami jste hodni pořádného trestu. V době svátků Hermových a Athéniných jíte a pijete v gymnasiích i uprostřed samotného náměstí, potácíte se tam opilí, provádíte necudnosti, dáváte si všechno líbit jako ženy. A při tom konáte ještě bezbožné činy tajně i veřejně. Mně psovi na takových věcech vůbec nezáleží, ale vy si na nich velmi zakládáte.

(5) A když nám psům bráníte v životě přirozeném a opravdovém, nepášete snad na nás křivdu? Já pes vás mohu trestat jen slovy, opravdu vás všechny ztrestá sama příroda. Vždyť nad vámi všemi bez rozdílu visí smrt, před níž se klepete strachy. A často jsem viděl žebráky, jak se těší dobrému zdraví právě pro svou nouzi, a naopak boháče churavějící z nenasytnosti svého neblahého žaludku a svých chtíčů. Neboť tím, že jim vyhovíte, pošimráte na chvilku své choutky rozkoší, která Vám pak připraví velké a silné útrapy. (6) A nic vám pak nebude platný ani váš dům, ani krásné hlavice sloupů v něm, ale upoutáni na svá zlatá a stříbrná lůžka budete se po zásluze kroutit v bolestech. A nebudete mít ani dostatek síly k tomu, abyste snědli alespoň zbytky svých lahůdek se zeleninou. Ale jestliže máte rozum — jako že ho nemáte, když jste opilí —, uposlechněte moudrého Sókrata a mne a sejděte se všichni dospělí ke společné poradě a naučte se buď uměřenosti, anebo si raději dejte oprátku na krk. Neboť není možné jinak žít, jestliže nechcete žít jako na hostině, kdy se po nemírném pití a v nadměrné opilosti motáte a potácíte, takže vás druzí musí vést a sami nejste schopni se chránit.

(7) Když tak hýříte a v duchu přemítáte, kolik je statků, jejichž pány jste nazýváni, přicházejí k vám dobře známí katové, které vy nazýváte lékaři, kteří říkají a dělají, co je vždy právě napadne. A ti vás, jak si to zasloužíte, řežou

a pálí a obvazují a dávají vám léky k užívání i zevně. A když se uzdravíte, nevzdáváte za to dík tzv. lékařům, ale říkáte, že je za to třeba vzdát díky bohům; jestliže se však neuzdravíte, vyčítáte to lékařům.

V mé moci je žít více v radosti než v zármutku a více ve vědění než v neznalosti. (8) To jsem získal stykem s moudrým Antisthenem, který rozmlouval jen s těmi, kdož ho znali; a druhým, kteří nevědí, co je příroda, rozum a pravda, se vyhýbal, „a nic se nestaral", jak se praví v jednom dopise, „o hloupé šelmy, které nechápou slova psa". Protože jste barbary, přeji vám mnoho běd až do té doby, než se naučíte řecky a stanete se skutečnými Řeky. Ti, kteří jsou nazýváni barbary, obývají nyní mnohem líbeznější místa a i svými mravy jsou ušlechtilejší. Ti, kteří se nazývají Řeky, vedou války proti barbarům, barbaři však jsou toho názoru, že musí hájit svou zemi, a spokojují se tím, co mají. Vám však nestačí nic; neboť se honíte za slávou a chybí vám rozum a řádné vzdělání.

Kratés manželce Hipparchii

Rychle se vrať! Můžeš ještě zastihnout Diogena naživu (je již velmi blízko smrti, včera málem vydechl naposledy), aby ses s ním rozloučila ještě posledním objetím a abys poznala, jakou moc má i v nejobávanějších chvílích života filosofie.

Kratés bohářům

Jděte ke všem čertům, že se plavíte v pracovním šatě s boby, sušenými fíky a vodou po mořích a že se pachtíte na polích. Jděte ke všem čertům i se svými zrádnými kousky a násilnostmi v obcích a vraždami a ostatními podobnými věcmi, které pášete, ačkoliv byste měli žít raději v nerušeném klidu. My trávíme život v dokonalém míru, zbaveni všeho zla Diogenem ze Sinópé, a ačkoliv nemáme nic, máme všechno. Vy naopak, ačkoliv máte všechno, nemáte pro svou vzájemnou řevnivost a závistivost a strach a honbu za prázdnou slávou nic.

Kratés mládeži

Zvykněte si jíst ječný chléb a pít vodu; rybu a víno neokoušejte! Neboť ryby a víno proměňují starce ve zvířata jako kouzelné nápoje Kirky, mladé muže naopak proměňují v ženy.

Kratés Thessalským

Nebyli přivedeni na svět lidé kvůli koním, ale koně kvůli lidem. Proto se snažte pečovat více o sebe než o koně! Jinak, věřte, budete mít sice koně velmi cenné, ale sami nebudete stát ani za šesták.

Alexandros Veliký Aristotelovi

Alexandros posílá pozdrav Aristotelovi.

Nejednal jsi správně, když jsi vydal své přednášky. Neboť čím ještě budeme vynikat nad ostatní, jestliže budou mít nyní také oni přístup ke všem výkladům, kterým jsme my naslouchali! Já osobně bych chtěl raději vynikat znalostí nejvyšších hodnot než svou mocí. Buď zdráv.

Aristotelés Alexandrovi

Aristotelés posílá pozdrav králi Alexandrovi.

Dostal jsem Tvůj dopis o mých přednáškách. Domníváš se, že jsem je měl uschovat, aby se nedostaly do rukou veřejnosti. Věz tedy, že jsou vydané a nejsou vydané; jsou totiž srozumitelné jen těm, kteří mě poslouchali.

Lysis Hipparchovi

(1) Nikdy mne nenapadlo, že se po smrti Pythagorově rozptýlí kruh jeho žáků. Když jsme se proti očekávání rozprchli neseni každý jinam jako po katastrofě velké lodi na širém moři, je mou posvátnou povinností, abych i já připomněl božské, posvátné příkazy našeho učitele a zároveň přitom nedával ke všeobecnému užívání poklady moudrosti těm, které ani ve snu nenapadlo, aby si očistili svou duši. Neboť nemáme právo podávati to, co bylo vydobyto v takových zápasech, kdekomu na potkání, stejně jako nemáme právo vykládat nezasvěceným tajemství mystérií eleusinských bohyň. Naprosto stejným právem jsou jedni i druzí, kdo to činí, pokládáni za lidi, kteří porušují lidský i božský zákon.

(2) Je na místě si znovu uvědomit, jak dlouhý čas jsme strávili vyhlazováním skvrn zažraných do našich prsou, až jsme se po řadě let jednoho dne stali schopnými pochopit jeho slova. Stejně jako barvíři napřed vyčistí šat, který mají barvit, a napustí ho mořidlem, aby do sebe vsál barvu, která nepustí a nikdy již nevymizí, stejným způsobem připravoval náš božský učitel milovníky moudrosti, aby se nezklamal v někom, o němž doufal, že bude krásným a dobrým. (3) A nekramařil se svůdnými slovy ani s proudy řeči, jimiž většina sofistů sytí mládež, aniž je učí něčemu užitečnému, ale byl opravdovým znalcem věcí božských i lidských. Sofisté pášou pod rouškou jeho učení mnoho hrozných věcí a v rozporu s tím, co je slušné, nahánějí mládež do svých sítí. A tak činí své posluchače špatnými a drzými; neboť mísí do mravů zvířených a kalných úvahy a slova svobodná, jako kdyby někdo vlil do hluboké studny plné bahna čistou a průzračnou vodu a zvířil tím bahno a vodu zkalil. Stejným způsobem jednají ti, kdo takto vyučují i kdo se takto učí. (4) Husté, nepropustné houští obklopuje mysl a srdce těch, kdo nebyli řádně zasvěceni;

zahaluje temnotou všechnu jejich umírněnost, laskavost a rozumnost a brání tomu, aby sílila a projevila se. V tomto houští se skrývají všelijaké špatnosti, které stravují rozum a nedovolují mu, aby se vynořil. Z nich na prvním místě bych chtěl jmenovat matky všech ostatních, nestřídmost a hrabivost. Obě mají mnoho potomků. (5) Z nestřídmosti vzklíčily nezákonné sňatky a opilství, prznění dívek a rozkoše proti přirozenosti i jakési prudké žádosti, které štvou člověka až do srázu hlubokých propastí. A jsou i tací, které dohnaly jejich chtíče až k tomu, že se nezastavili ani před vlastními matkami nebo dcerami, odsunuly u nich obec s jejími zákony na vedlejší kolej a podobni tyranům vedou je, zkroutivše jim ruce za záda, jakoby zajatce násilím až na samý pokraj zkázy. Z hrabivosti se rodí krádeže a loupeže, vraždy rodičů, svatokrádeže, traviciství a všechno, co je jim příbuzné. (6) Musíme proto nejprve ohněm a mečem a všemi ostatními prostředky vyčistit houští, v němž mají tyto žádosti svou živnou půdu, ochránit rozum, aby jimi zůstal nedotčen, a zasít pak do něho něco užitečného.

To, co jsi získal, Hipparche, usilovnou prací, jsi již neuchránil, můj dobrý příteli, když jsi okusil nákladné sicilské nádhery, které jsi neměl podlehnout. (7) Mnozí dokonce říkají, že filosofuješ i na ulici, což Pythagoras odmítal jako nedůstojné. Vždyť také uložil své poznámky u své dcery Dannó s příkazem, aby je nedávala nikomu mimo rodinný okruh. A Dannó, ačkoliv mohla tyto poznámky prodat za drahé peníze, nechtěla to učinit a cenila si své chudoby a otcových příkazů více než zlata. Říká se, že Dannó pak poslala tytéž písemné příkazy i své dceři Bistalé. Avšak my, ač muži, se nechováme k našemu učiteli s úctou, kterou si zaslouží, ale překračujeme zásady naší společné úmluvy. Jestliže bys změnil své chování, potěší mě to, jestliže však ne, přestals pro mne existovat.

Theanó dává rady do manželství

Theanó posílá pozdrav Nikostratě

(1) Slyšela jsem o bláznovství tvého muže; prý má milenku a prý na něho žárlíš. Já jsem, má drahá, poznala již mnoho mužů, kteří trpěli stejnou chorobou. Zřejmě je tyhle ženy loví a poutají k sobě a oni přitom ztrácejí rozum. Ty jsi ve dne v noci jako smyslů zbavená a trneš v úzkostech a strojíš něco proti němu. Nech toho, má drahá. Vždyť pro vdanou ženu se nesluší, aby svého muže hlídala, její ctností je shovívavost. Být shovívavý znamená snášet nerozumnost. V takových případech se pak muž stýká s milenkou pro rozkoš, s manželkou však proto, že mu to přináší užitek. Užitečné je nemísit zlo se zlem a nepřidávat bláznovství k bláznovství. (2) Jsou některé chyby, má milá, které ještě více roznítíš, jestliže po nich pátráš, a které naopak ustávají spíše, jestliže se o nich mlčí, jako prý i oheň hasne, když je ponechán v klidu. Neboť budeš-li svého muže usvědčovat, když si přeje, aby se zdálo, že o tom nic nevíš, sejmeš roušku z jeho vášně a on se pak oddá svým chybám nezakrytě. Ty však nepokládej přátelství manžela za věc přísných mravů: v tom spočívá vděk manželského spolužití. Věř, že k milence dochází jen proto, aby měl potěšení, s tebou však že je, aby s tebou žil, a tebe že miluje svým rozumem, k ní je poután jen svou vášní. (3) Čas vášně však je krátký; neboť má své vyvrcholení i své nasycení a rychle se dostaví a rychle zase mizí. U muže, který není zcela špatný, nemá láska k milence dlouhého trvání. Co je totiž pošetilejší než žádost, která okouší věcí nesprávných. Proto jednou pozná, že si kazí život a že poskvrňuje své dobré mravy. Vždyť nikdo, kdo má rozum, nesetrvá ve škodě, kterou si sám zvolil. Volán spravedlivými závazky vůči tobě a vida škody, které mu to působí, a nesnášeje již potupu, kterou mu přináší pohrdání druhých, brzy změní své smýšlení.

(4) Ty, má drahá, žij klidně a nesrovnávej se s milenkami; lišíš se od nich jak řádným chováním vůči svému muži, tak i starostlivou péčí o dům, dobrým vztahem ke svému okolí a něžnou láskou k dětem. Není ti tedy zapotřebí žárlit na ni (je však krásné, jestliže tě žene žárlivost k tomu, aby ses vyrovnala ženám ctnostným), ale je třeba, abys byla ochotně připravena ke smíru. Neboť krásné mravy si získávají přízeň i u nepřátel, má milá, a plodem ušlechtilých mravů je počestnost, a tou může žena dokonce i získat převahu nad mužem. Je lépe, abys byla pro svou počestnost mužem ctěna, než abys sloužila muži, který je vůči tobě nepřátelsky naladěn (5). Bude-li od tebe tímto způsobem zkrocen, spíše se zastydí a rychleji se bude chtít usmířit, prudčeji si tě opět zamiluje a pozná bezpráví, kterého se na tobě dopustil, vezme v úvahu tvou péči o domácnost a vyloží si to jako zkoušku tvé lásky k němu. Jako tělesná utrpení činí příjemnými okamžiky, kdy ustávají, tak roztržky přátel přinášejí usmíření, která přátelství upevňují. (6) Ty nahraď vášeň rozvahou! Neboť jestliže on je chorý, vyzývá i tebe, abys onemocněla touž nemocí, a když chybuje proti slušnosti, vyzývá tě, abys i ty chybovala vůči řádu, a když poškozuje svou domácnost, abys i ty zanedbávala to, co přináší užitek. Ukáže se, že věcmi, o kterých si myslíš, že jsi je nastrojila proti němu, potrestáš nejen jeho, ale i sebe. Ať již, že se dáš rozvést a odejdeš, a opustivši prvního muže zkusíš to s druhým, a jestliže on chybí stejně, zkusíš to opět s jiným (neboť mladé ženy těžko snášejí opuštěnost), anebo že zůstaneš sama bez muže jako žena neprovdaná.

(7) Ale chceš zanedbávat dům a zničit muže? Budeš se s ním podílet na strázních bolestného života. Či chceš bojovat proti jeho milence? Bude se ti vyhýbat a bude se před tebou mít na pozoru. A když dojde k boji — žena, která nezná stud, ta se dovede i rvát! Či se ti líbí den co den se potýkat s mužem? Jaký z toho máš zisk? Vždyť půtky a spílání neučiní přítrž jeho prostopášnosti, naopak budou ještě více roztržku prohlubovat. Co tedy? Chceš osnovat něco proti němu? Nedělej to, má drahá. Tragédie, v níž byly umělecky ztvárněny dramatické události, v jejichž

průběhu se Médeia dopustila bezbožných činů, nás naučila ovládat žárlivost. Jako nemáme přibližovat své ruce k nemocným očím, tak i ty oddal svůj oprávněný nárok od své bolesti. Neboť svou trpělivostí rychleji zhasíš jeho vášeň.

Theanó o výchově dětí

Theanó posílá pozdrav Eubúlé.

(1) Dovídám se, že svou výchovou děti rozmazluješ. Povinností dobré matky však není připravovat děti k životním radostem, ale vést je k uměřenosti. Hleď proto, abys jim nelichotila, nýbrž abys jednala jako opravdu milující matka. Neboť jestliže děti žijí v ustavičné radosti, stávají se neukázněnými. Výchova dětí, má drahá, nemá znamenat jejich pokrucování. Výchova však je pokroucením přirozenosti, když děti začnou celou duší milovat radosti a vyhýbat se námahám a své tělo navyknou na rozmařilost a na změkčilost. (2) Musíme však připravovat děti výchovou i na věci obávané, i když přitom budou musit poznat zármutek a bolest, aby později nepodléhaly otrocky těmto duševním stavům a nepoddávaly se lehce rozkošem a nebyly liknavé tváří v tvář námahám, nýbrž měly především v úctě to, co je krásné, a u toho aby prodlévaly a toho druhého aby se stranily. A není správné, jestliže matka vychovává své děti tak, že jsou přesycené jídlem a že si zvyknou v radovánkách na nákladný život a že se rozpustilými hrami stanou nezvedenými. A není též správné, abys jim dovolila, aby všechno říkaly a všechno dělaly, a abys měla strach, když dítě pláče, a aby sis zálibně zakládala na tom, když se směje, a aby ses smála, jestliže dítě bije chůvu nebo jestliže ti nadává, a abys je v létě ochlazovala a v zimě zahřívala a balila do mnoha šatů. Vždyť děti z chudých rodin takové věci neznají a jsou vychovávány snáze a nerostou tím hůře, ba naopak jsou mnohem statnější. (3) Co by někdo jiný udělal s dítětem, které křičí, když jídlo není dost rychle na stole, a vybírá si jen nejchutnější kousky masa, když jí, a když je horko, je umořené, a když je chladno,

choulí se, a když je někdo kárá, vzpouzí se, a když mu někdo není po vůli, začne se zlobit, a když nemá, co by cumlalo, je mrzuté, a svůj čas tráví v prázdných radovánkách a hoví si jako ve vatičce? (4) Protože dobře víš, má drahá, že rozmazlení chlapci se po dospění v muže stávají otroky vášní, nedopřávej jim těchto věcí a učiň jejich výchovu přísnější a nerozmazluj je tak. Nech je, aby se naučili snášet i hlad a žízeň, i chlad a horko, i jednání jejich souvěkovců a aby počínání jejich chovatelů v nich vzbuzovalo uctivost. Tak tím, že budou svou duši vystavovat různým druhům napětí, stanou se sami hodnými svého rodu. Neboť námahy jsou, má milá, u dětí jakási mořidla, jimiž se připravují k dosažení zdatnosti; dostatečně jimi napuštěny, ponesou přirozeněji barvu zdatnosti. Hleď tedy, má drahá, aby tvoji synové nevydali ze sebe v důsledku měkké výchovy zlé plody zpupnosti a mnohých jiných daremností, podobně jako vinné révy, které jsou špatně ošetřovány, vydávají špatnou úrodu. Buď zdráva!

Epikúros posílá pozdrav Menoikeovi

(122) Ani v mládí neváhej zabývat se filosofií, ani ve stáří neumdlévej v této své činnosti. Neboť nikdy není ani příliš brzy, ani příliš pozdě na zdraví duše. Kdo říká, že ještě nenastal vhodný čas pro filosofické úvahy nebo že již vhodný čas minul, podobá se tomu, kdo říká, že ještě není pravá chvíle pro blaženost nebo že již tato chvíle zase není. Pročež se má filosofií zabývat mladý muž i stařec: tento, aby při svém stárnutí zůstával mlád svými mravními hodnotami ve vděčných vzpomínkách na věci minulé, onen, aby při svém mládí byl i sdostatek stár svou neohrožeností před věcmi budoucími. Musíme se zabývat tím, co přináší blaženost, neboť jen tehdy, jestliže máme blaženost, máme všechno, kdežto postrádáme-li ji, děláme všechno, abychom ji dosáhli.

(123) Uváděj v praxi ty zásady, které jsem ti ustavičně vštěpoval, a zabývej se jimi v mysli a měj na paměti, že jsou to základní principy krásného žití. Za prvé boha pokládej za bytost nesmrtelnou a blaženou, jak si ho kreslí i běžná představa o něm, a nepřipisuj mu nic, co je v rozporu s jeho nesmrtelností a co je neslučitelné s jeho blažeností. Ve svých úvahách mu naopak přisuzuj všechno, co je schopno zachovat jeho blaženost spojenou s nesmrtelností. Neboť bohové jsou: poznání jejich existence je evidentní. Avšak nejsou takoví, jak si je lidé běžně představují; neboť lidé nezachovávají ve svých představách o nich jejich podstatu. Bezbožný není ten, kdo odmítá bohy podle běžné představy lidí, nýbrž ten, kdo běžné představy lidí s bohy spojuje. (124) Úsudky lidí o bozích nejsou totiž představami získanými správným poznáním, ale mylnými domněnkami. Podle nich způsobují bohové lidem největší škodu i největší užitek. Neboť lidé, zvyklí zcela na své vlastnosti, jimiž vynikají, jsou ochotni přijímat za bohy bytosti, které jsou jim podobné, a všechno, co takové není, pokládají za něco, co je bohům cizí.

Za druhé si zvykni na představu, že smrt se nás netýká. Neboť všechno, co je dobré a zlé, se zakládá na smyslovém vnímání, a smrt nás smyslového vnímání zbavuje. A tak správné poznání, že smrt se nás nijak netýká, nám dává plný požitek ze smrtelného života, protože neprodlužuje jeho dobu do nekonečna a zbavuje nás naopak touhy po nesmrtelnosti. (125) Neboť není nic hrozného v žití pro toho, kdo opravdu pochopil, že není nic hrozného v nežití. Pročež je pošetilý, kdo říká, že se bojí smrti ne proto, že mu způsobí bolest, až se dostaví, ale proto, že mu působí bolest očekávat ji. Jestliže na nás nějaká věc nedoléhá těžce svou přítomností, pak je zbytečné rmoutit se jejím očekáváním. Nejobávanější ze všech neštěstí, smrt, se nás tedy nijak netýká, protože pokud jsme my, není tu smrt, a když je tu smrt, nejsme již my. Nic proto neznamená ani pro živé, ani pro mrtvé, protože prvních se netýká a druzí již neexistují. Lidé však jednou před smrtí prchají jako před největším neštěstím, jindy si ji zas volí jako východisko z neštěstí v životě. Moudrý člověk se ani nezříká života, (126) ani se nebojí nežít; neboť se mu ani neprotiví žít, ani se mu nezdá, že nežít je něco zlého. Stejně jako si nevybírá pokrm, kterého je nejvíce, ale ten, který je nejchutnější, tak plodně využívá ne toho času, který je nejdelší, ale toho, který přináší největší potěšení. Kdo vybízí mladého člověka, aby krásně žil, a starce, aby se snažil krásně život končit, je pošetilým nejen proto, že život je člověku vždy milý, ale i proto, že péče o krásné žití je vlastně zároveň i péčí o krásné umírání. Mnohem horší však je ten, kdo říká: „Je dobré vůbec se nezrodit,

zrozen však jednou branami Hadu co nejdříve projít."

(127) Jestliže toto říká z přesvědčení, proč neodejde ze života? Neboť je to v jeho moci, jestliže je o tom pevně přesvědčen. Jestliže se však jen tak opičí, mluví nerozvážně o věcech, které se k němu nehodí.

Třeba mít na paměti, že to, co leží v budoucnosti, není zcela v našich rukách, ale také ne zcela mimo ně, abychom

ani s jistotou neočekávali, že se to stane, ani si nezoufali, že se to vůbec nestane.

Podobně je třeba uvažovat, že žádosti jsou jednak přirozené, jednak liché; a z přirozených jsou jedny nezbytné, druhé jenom přirozené. Z nezbytných jsou jedny nezbytné pro štěstí, druhé pro zdraví těla, jiné pro samotné žití. (128) Správné nazírání na tyto věci dovede uvést každý akt volby a každý akt odmítnutí ve vztah ke zdraví těla a ke klidu duše, neboť to je konečný cíl blaženého života. Vždyť všechno konáme za tím účelem, abychom se vyhnuli bolesti a rozrušení. Jakmile toho jednou dosáhneme, utiší se všechen neklid v naší duši, protože živá bytost nemá pak již potřebu jít za něčím, co by jí chybělo, a hledat něco jiného, čím by dovršila blažený stav duše a těla. Jen tehdy totiž postrádáme slast, když cítíme bolest z její nepřítomnosti. Když necítíme takovou bolest, nepostrádáme ji.

A proto říkáme, že slast je počátkem a konečným cílem blaženého života. (129) Neboť jsme poznali, že ona je prvním dobrem, nám vrozeným. Z ní vycházíme při každém aktu volby a odmítnutí a k ní se obracíme, když používáme tohoto pocitu jako měřítka při posuzování každého dobra. A ačkoliv je to první dobro a nám vrozené, nevolíme si proto každou slast, ale leckteré slasti přecházíme, když hrozí nebezpečí, že nám z nich vzejde více obtíží. A mnoha bolestem dáváme vědomě přednost před slastmi v případě, že nás pak provází ještě větší slast za to, že jsme po dlouhou dobu podstupovali bolesti. Každá slast je tedy pro svou povahu, pro kterou je nám vlastní, dobrem, ne každou si však volíme. A stejně i každá bolest je zlem, ne každou však odmítneme. (130) Teprve po srovnání a zvážení toho, co je pro nás prospěšné a co ne, můžeme o všech těchto věcech rozhodovat. Neboť za některých okolností poznáváme, že dobro je pro nás zlem a naopak zlo zase dobrem.

Nezávislost na žádostech pokládáme za velké dobro, ne proto, že bychom chtěli mít stále málo, ale proto, abychom se, jestliže nemáme mnoho, dovedli málem spokojit opravdově přesvědčeni o tom, že s největší rozkoší požívají přepychu ti, kdo ho nejméně postrádají, a že to, co si příroda

vyžaduje, lze si snadno opatřit, co však je liché, že není snadné získat. Jídla s prostou chutí působí stejný pocit slasti jako nákladná hostina, jestliže člověka zbavují veškeré trýzně vzniklé z pocitu nedostatku. (131) Chléb a voda vyvolávají nejvyšší pocit slasti, jestliže je člověk požívá tehdy, když je potřebuje. Zvyk žíti prostým a nenákladným způsobem života přispívá jednak k dobrému zdraví, jednak činí člověka rozhodným při plnění nevyhnutelných úkolů v životě. Vyzbrojuje nás k tomu, abychom dovedli lépe snášet bohatý požitek, jestliže se nám ho tu a tam dostane, a připravuje nás k tomu, abychom dovedli neohroženě čelit náhodám osudu.

Proto když říkáme, že slast je konečným cílem, nemíníme tím slasti prostopášníků a ty, které spočívají v požitcích, jak se domnívají někteří lidé, kteří neznají naše učení nebo s ním nesouhlasí nebo si je špatně vykládají, nýbrž stav, kdy člověk necítí bolest v těle a nemá neklid v duši. (132) Neboť život nečiní slastným ani ustavičné pitky a radovánky, ani požitky s hochy a s dívkami, ani požívání ryb a jiných věcí, které nabízí bohatý stůl, nýbrž střízlivý rozumový úsudek, který vyhledává důvody pro každý akt volby nebo odmítnutí a zahání plané domněnky, z nichž se rodí největší zmatek v lidských duších.

Počátkem všech těchto věcí a nejvyšším dobrem vůbec je rozumnost. Proto rozumnost, z níž vzešly ostatní ctnosti, je cennější než filosofie. Rozumnost je to, která nás učí, že není možné poznat slast života, jestliže nežijeme rozumně, krásně a spravedlivě, a že není ani možné žít rozumně, krásně a spravedlivě, aniž bychom přitom nepoznali slast života. Neboť ctnosti jsou svou podstatou spojeny se slastným žitím a slastné žití je od nich neoddělitelné. (133) Kdo stojí podle tvého mínění výše než ten, kdo zbožně smýšlí o bozích a vůbec nezná strach před smrtí, má stále před očima konečný cíl přírody a dobře ví, že krajní míru dobra je možno snadno naplnit a snadno dosáhnout, že krajní míra zla však má jen krátké trvání a způsobuje krátkou bolest? A kdo stojí výše než ten, kdo prohlašuje, že to, čemu někteří připisují neomezenou vládu nade vším .....

..... z nichž jedny věci jsou řízeny nutností, druhé náhodou a třetí konečně námi samými, protože nutnost není ničemu odpovědná, náhoda je nestálá, ale naše vůle je svobodná. Z čehož přirozeně vyplývá, že může být provázena hanou nebo i chválou. (134) Vždyť by bylo lépe věřit bájím o bozích než otročit osudu, jak v něj věří někteří filosofové, kteří se zabývají výkladem přírody. Báje totiž dávají alespoň klamnou naději, že si svými modlitbami a dary můžeme něco od bohů vyprosit, osud však zná jen neúprosnou nutnost. Náhodu nechápe rozumný člověk jako božstvo, jak to většinou lidé činí — neboť božstvo nedělá nic bez určitého řádu — ani jako příčinu nemající pevný základ, a nevěří, že udílí lidem dobro či zlo, které jsou rozhodující pro blažený život, ale že vytváří pouze počáteční předpoklady k velkému dobru a zlu. (135) Je přesvědčen, že větší cenu má nemít štěstí a řídit se přitom rozumem, než mít štěstí a být přitom nerozumný. Neboť je lepší, když v našem jednání je správné rozhodnutí provázeno nešťastnou náhodou než když nesprávné rozhodnutí je šťastnou náhodou napraveno. O všech těchto a ostatních jim podobných věcech rozvažuj ve dne v noci sám se sebou a s přítelem, jenž je ti podobný, a nikdy ani v bdění, ani ve snění nebudeš vyveden ze stavu klidu a budeš žít jako bůh mezi lidmi. Neboť nikterak se nepodobá smrtelnému tvoru člověk, který žije uprostřed hodnot nesmrtelných.

ŘEČNÍCI A POLITICI

DÉMOSTHENÉS
ISOKRATÉS
JÚLIANOS APOSTATA
LIBANIOS

Z řeckých originálů Demosthenis Orationes, tom. III, recognovit W. Rennie, Oxonii 1953; Oratores Attici, tom. II, rec. G. E. Benseler-F. Blass, Teubner, Lipsiae 1878—1879; The works of the emperor Julian, vol. II (list Themistiovi) a III (ostatní listy), vyd. Wilmer Cave Wright, London 1913 a 1923; Libanius, 10 (758) a 11 (1063), vyd. R. Förster, Leipzig 1921 a 1922, přeložili Martin Steiner (Démosthenés), Alena Frolíková (Isokratés) a Růžena Dostálová (Júlianos a Libanios).

O vlastním návratu

(1) Démosthenés s pozdravem radě a lidu.

Vzhledem ke své veřejné činnosti jsem se vždy domníval, že pokud se vůči vám ničím neproviním, nesetkám se s tak značnými obtížemi, a dokonce jsem doufal, že dojdu prominutí, dopustím-li se drobné chyby. Když se však už věci seběhly takto — ještě v době, kdy jsem viděl, jak bez jakéhokoliv zjevného důkazu a aniž by rada provedla vyšetřování, odsuzujete každého na základě tajných zpráv rady —, rozhodl jsem se tomu podvolit v domnění, že se odchylujete od neméně významných výsad, než jakých jsem já zbavován. Soudcové, kteří byli pod přísahou, souhlasili totiž s čímkoliv, co vyhlásila rada, aniž by byl uveden nějaký důkaz; a to je porušení ústavních práv. (2) Protože jste však správně rozpoznali příliš silný vliv, jejž si někteří členové rady zjednali, a vedete nyní soudní procesy na základě důkazů, dospěvše k tomu, že tajnůstkářství oněch mužů si zaslouží pokárání, mám za to, samozřejmě jen s vaším souhlasem, že bych také já měl být obdobně osvobozen jako ti, kteří byli podobně obviněni, abych nezůstal jediný, kdo byl na základě falešného obvinění zbaven vlasti, majetku a společnosti svých nejbližších.

(3) Bylo by zcela přirozené, mužové athénští, kdybyste se postarali o mé osvobození. Nejenom proto, že jsem byl vystaven značným nesnázím, aniž bych se byl vůči vám něčím provinil, ale i pro vaši dobrou pověst u ostatních obcí. Jestliže vám ony doby a okolnosti, za kterých jsem byl obci v nejvyšší míře prospěšný, nikdo nepřipomíná, (4) nedomnívejte se, že o nich ostatní Řekové nevědí, nebo že zapomněli, co jsem ve váš prospěch vykonal. Ze dvou příčin se nyní zdráhám o těchto věcech podrobně rozepisovat: předně ze strachu před záštím, protože nemá smysl vystupovat proti němu s pravdou, a potom proto, že nás zbabělost ostatních Řeků nutí dělat v současné době mnohé věci,

jimiž jsou tehdejší činy znehodnocovány. (5) Tedy jen ve vší stručnosti: moje zásluhy o váš prospěch byly beze všech pochyb takové, že to vzbuzovalo všeobecnou závist a já sám jsem od vás očekával nejvyšší přízeň. A i když stejně nevyhnutelný jako slepý osud rozhodl zápas o svobodu Řeků, který jste vedli i vy, ne podle práva, nýbrž jak se jemu zlíbilo, (6) nezřekl jsem se ani potom své oddanosti k vám a za nic jsem ji nevyměnil; ani za lidskou přízeň, ani za naděje, ani za bohatství, ani za hodnosti, ani za osobní bezpečnost. A přece jsem viděl, jak všech těchto věcí v dostatečné míře požívají ti, kdo chtějí veřejně vystupovat proti vám. (7) Sice se naskýtá mnoho významných skutečností, které mě opravňují mluvit otevřeně, já však považuji jedno za nejvýznamnější a nebudu se ostýchat vám to sdělit. Ačkoliv ze všech lidí, kam až sahá naše paměť, vládl Filippos v nejvyšší míře schopností přimět v osobním styku druhé, aby věnovali pozornost tomu, co si on přál, a získávat penězi předáky v každé řecké obci, já jediný jsem mu ani v jednom nepodlehl a na to můžete být hrdi i vy. (8) Přitom jsem se mnohokrát s Filippem setkal a rozmlouval jsem s ním o věcech, jimiž jste mě pověřili jako vyslance, avšak značnou částku peněz, kterou mi dával, jsem odmítl; mnozí z těch, kteří o tom vědí, jsou ještě naživu. Uvažte, jaké asi mají tito lidé o vás mínění, neboť jednat tímto způsobem s takovým mužem bude sice samozřejmě vypadat jako moje pohroma, ne však jako vada, a rozhodně jako vaše zpupnost. A tu byste mohli napravit změnou svého mínění. (9) Ale všechno to, o čem jsem zatím mluvil, nepovažuji za tak významné jako svoji nepřetržitou a každodenní účast na veřejném životě; v něm jsem se projevil jako státník, kterému je při veškeré činnosti cizí hněv a nenávist, který nic nepodniká ani veřejně, ani soukromě z touhy po nespravedlivém zisku, který nikdy proti nikomu nepodal křivou obžalobu — ani proti občanovi, ani proti cizinci —, který nevyužíval tajně svých schopností proti vašim zájmům, avšak jestliže to situace vyžadovala, jeho činnost se na veřejnosti osvědčila jako vám prospěšná. (10) Starší z vás si jistě ještě vzpomenou — a jste povinni říci o tom těm mladším — na zase-

dání sněmu, na němž vystoupil Pythón z Byzantia, když přišel s vyslanci Řeků, aby dokázal, že Athény jednaly nespravedlivě. Odešel však přesvědčen o opaku poté, co jsem já jako jediný z tehdejších řečníků dokázal oprávněnost vaší věci. A to nechávám stranou všechna poselství, jež jsem ve vašich službách podnikl a při nichž jste nikdy ani v tom nejmenším nedošli žádné újmy. (11) Mužové athénští, při své veřejné činnosti jsem se totiž nezaměřil na to, abych podporoval vaše vzájemné rozpory ani abych brojil proti samotné své obci, nýbrž na to, o čem jsem věřil, že vám získá pověst slávy a velkomyslnosti. Tomu všemu byste se měli všichni, a obzvláště mladí, obdivovat a nevěnovat pozornost pouze tomu, kdo se vám všemi svými službami ve veřejném životě zavděčí (o takové lidi totiž jistě nikdy není nouze), nýbrž i tomu, kdo vám v dobré vůli vytkne vaše případné omyly. (12) Pomíjím ještě mnohé další skutečnosti, které by jinému, i kdyby jinak nebyl vůbec ničím prospěšný, stačily k tomu, aby právem žádal osvobození: správu divadelních her, vystrojování válečného loďstva a peněžní příspěvky při každé příležitosti. Tady bude zjevné nejenom to, že jsem sám stál u těchto záležitostí jako první, nýbrž i to, že jsem k nim také pobízel ostatní. Uvažte, mužové athénští, jak se každá z uvedených skutečností nesrovnává s těžkostmi, které na mne nyní dolehly. (13) Ačkoliv mám nesnází hojnost, jsem na rozpacích, nad čím mám naříkat nejdřív. Zda nad pokročilým věkem, v němž jsem nucen proti všem zvyklostem a nezaslouženě snášet nebezpečné vyhnanství? Nebo nad hanbou, s níž jsem byl zničen, když jsem byl bez jakéhokoliv vyšetřování a důkazů uznán vinným? Nebo nad nadějemi, v nichž jsem se zmýlil, pro něž jsem snášel protivenství, která podle práva měla postihnout jiné? (14) Vždyť jednak jsem si pro svoji dřívější veřejnou činnost nezasloužil podstoupit trest, jednak ony věci, z nichž jsem byl obviňován, vůbec nebyly dokázány. Ani nelze prokázat, že bych byl já patřil mezi Harpalovy přátele; při oněch jednáních, která se týkala Harpala, pouze to, co jsem učinil já, způsobilo, že z nich obec vyšla s čistým štítem. Ze všech těchto skutečností je jasné, že jsem byl postižen

nešťastnou shodou okolností a nikoli pro vlastní provinění, neboť tím, že jsem vystoupil jako první, upadl jsem neprávem do všeobecné nenávisti proti všem těm, kdo byli tehdy v podezření. (15) Vždyť které z oprávněných argumentů, jež zachránily ty, kdo byli obžalováni později, jsem neuvedl já? Nebo jaký důkaz rada uvedla proti mně? Jaký by případně mohla uvést nyní? Žádný totiž není, neboť nelze udělat skutečnost z něčeho, co se nestalo. Ale skončím s těmito věcmi, neboť toho mám mnoho, o čem chci psát; ověřil jsem si totiž, že samotné vědomí vlastní neviny je mi pramálo k užitku, ovšem k zesílení zármutku je ze všeho nejbolestnější. (16) Protože jste se úplně právem smířili se všemi, kdo byli tehdy obviněni, smiřte se i se mnou, mužové athénští. Jako že bohové a héróové stojí nade mnou, ničím jsem se přece proti vám neprovinil (v můj prospěch svědčí celá předešlá doba a bylo by snad spravedlivější věřit spíše jí než nedokázanému obvinění, které jste na mne nyní uvalili) ani nemůžete prokázat, že bych já byl nejhorší nebo nejméně důvěryhodný z těch, kdo byli křivě osočeni.

(17) Ani to, že jsem odešel z Athén, jistě proti mně nevzbudilo nějakou oprávněnou nenávist, protože jsem se vás nezřekl a nesnažil jsem se od vás odstoupit někam jinam, naopak jsem zprvu s těžkou myslí snášel hanbu vězení a posléze jsem pro svůj věk už ani nebyl tělesně schopen utrpení vydržet. A kromě toho jsem se nedomníval, že vám je proti mysli, abych byl zbaven pohanění, které pro mne znamenalo záhubu, aniž byste z toho měli nějaký užitek. (18) Vždyť máte možnost přesvědčit se mnohými důkazy o tom, že jsem svou pozornost věnoval jenom vám a nikomu jinému. Neodešel jsem totiž k obci, v níž bych se hodlal zabývat nějakou významnou činností, nýbrž do obce, o níž jsem věděl, že tam odešli i naši předkové, když se ocitli v nebezpečí, ohroženi Peršany, a nadto jsem znal její silnou náklonnost k vám. (19) Je to obec troizénská a všichni bohové nechť jsou jí v nejvyšší míře příznivi jak pro náklonnost k vám, tak pro dobrodiní, které mi Troizénští prokázali; kéž bych jim i já, osvobodíte-li mě, mohl splatit jejich péči. Když se někteří z nich, aby se mi

zavděčili, pokoušeli vám vytýkat, jak se mnou jednáte, aniž byste o mně všechno věděli, já jsem, jak je mou povinností, zachoval ve všem mlčení. Domnívám se, že především proto mě všichni obdivovali a veřejně mi vzdávali pocty. (20) Když jsem viděl, že tito mužové jsou sice ke mně velmi pozorní, avšak že jejich moc je v současné době značně nedostatečná, uchýlil jsem se do Poseidónova chrámu na Kalaurii a usadil jsem se tu nejenom proto, že vzhledem ke své bezpečnosti doufám v ochranu boha (nejsem si samozřejmě jist, neboť je-li možno jednat svévolně s druhými lidmi, má člověk ohrožený nebezpečím jenom nepatrnou a nejistou naději na osobní bezpečnost), ale také proto, že odtud mohu každý den pohlížet na svou vlast, k níž sám cítím tak velkou oddanost, jaké bych si přál, aby se mi dostalo i od vás.

(21) Mužové athénští, abych už tedy dále nebyl sužován nynějším utrpením, rozhodněte o mně tak, jak jste již rozhodli o některých jiných, aby mě nepostihlo něco, co by nebylo hodno vašeho jména, a abych nebyl donucen stát se v cizině žebrákem; to by vám totiž ke cti také nesloužilo. Jestliže tedy naše rozpory nelze urovnat, chci raději zemřít. (22) Můžete mi bez výhrad věřit, že to, co uvádím, je opravdu moje smýšlení a že teď vůbec nemluvím do větru, abych povzbudil své sebevědomí. Učinil jsem vás přece pány nad svým osudem a ani jsem neustoupil od procesu, abych nezradil pravdu a aby nikdo z vás nepozbyl nade mnou moci, naopak jste se mnou mohli naložit tak, jak jste sami uznali za vhodné. Domníval jsem se totiž, že těm, od nichž jsem získal veškeré dobré a krásné věci, je nutno strpět, i dopouštějí-li se vůči mně přehmatů. (23) Protože vám spravedlivý osud, budiž mu za to chvála, po vítězství nad nespravedlivým poskytl možnost dvakrát rozhodovat o týchž věcech a neodhlasovali jste o mně nic nenapravitelného, osvoboďte mě, mužové athénští, a odhlasujte rozhodnutí hodné vás samotných i mne. (24) Na žádném z mých činů neshledáte, že bych se byl nějak provinil nebo že bych byl hoden ztráty občanských práv nebo smrti, poznáte však, že jak jsem nakloněn vašemu lidu stejnou měrou jako jeho nejodda-

nější přátelé, abych nenapsal něco, co by budilo zášť, tak jsem se ze všech žijících lidí nejvíce přičinil o váš prospěch a mohu uvést nejvíce důkazů o vlastní oddanosti k vám.

(25) Mužové athénští, nikdo z vás ať se nedomnívá, že jsem celým dopisem dal průchod svému nářku ze zbabělosti nebo z nějaké jiné chatrné příčiny. To je dáno tím, že každý se mnoho věnuje svým současným pocitům a mne teď — kéž k tomu nikdy nedošlo — ovládá zármutek, slzy, touha po vlasti a po vás a vzpomínky na to, co jsem vytrpěl; všechny tyto skutečnosti jsou příčinou mých nářků. Budete-li to zkoumat spravedlivě, v ničem, co jsem ve váš prospěch učinil, nenaleznete známky slabosti nebo zbabělosti.

(26) Tolik chci tedy říci vám všem; zvlášť však chci s vaším vědomím promluvit k těm, kteří mě napadají. Tedy, cokoli učinili sloužíce lidem vám neznámým, to pokládejme za vaše vlastní činy a já se zdržím výtek. Protože jste ale sami poznali, jak se věci mají, získají moji vděčnost, jestliže se se mnou srovnají, jako ustali ve stíhání ostatních obžalovaných; ovšem budou-li se snažit mi činit příkoří, žádám vás všechny, abyste mi přispěli svou pomocí, aby pak jejich zášť nepřevážila vaši přízeň.

Přeji vám mnoho zdaru.

(1) Vím, že všichni lidé jsou obvykle vděčnější těm, kdo je chválí, než těm, kdo jim radí, zvláště když se o to někdo pokouší, aniž byl vyzván. A tak ani já, kdybych ti nebyl dával náhodou už dříve z velké oddanosti rady, podle kterých, jak se mi zdálo, jsi mohl ve všem jednat tak, jak je tebe důstojné, bych se snad nyní ani nepokoušel vyjádřit se o tom, co tě potkalo. (2) Protože však jsem si zvolil obírat se v zájmu své vlasti i ostatních Řeků tvými záležitostmi, zastyděl bych se, kdyby měl vzniknout dojem, že ve věcech méně naléhavých jsem ti radil, o závažnější události však neztratím ani slova, ačkoliv jsem si vědom, že tehdy šlo o tvou slávu, nyní však jde o tvou záchranu; všem, kdo uslyšeli, jaké pomluvy se o tobě povídají, totiž připadlo, že jí nedbáš. (3) Vždyť není nikdo, kdo by tě neodsoudil, že se vrháš do nebezpečí spíše jako hazardér než jako vladař a že ti na chvále tvé udatnosti záleží víc než na celkové situaci. Když někdo, obklopen nepřáteli, nevyniká nad ostatní, je to stejná hanba, jako když se sám bez nezbytné nutnosti vrháš do takových zápasů, ve kterých ani vítězstvím bys nic významného nezískal, kdybys však přišel o život, zničil bys zároveň i úspěchy, kterých se ti dostalo. (4) Nelze považovat za krásnou každou smrt v boji, nýbrž jen smrt za vlast, za rodiče a za děti si zaslouží chválu; tu, která jim škodí a je skvrnou na dřívějších úspěších, tu je třeba pokládat za hanebnou a prchat před ní, protože je příčinou života beze cti.

(5) Domnívám se, že je pro tebe užitečné napodobovat způsob, jakým státy zařizují to, co se týká válek. Kdykoliv totiž podnikají vojenskou výpravu, všechny obvykle zabezpečují ústřední moc, která by rozhodovala o tom, co nastane. Proto se také nestává, že by jediná porážka zničila jejich sílu, nýbrž jsou schopné snášet mnohé pohromy

a znovu se z nich zotavovat. (6) K tomu bys měl přihlížet i ty a nic nepokládat za lepší než svou bezpečnost, abys mohl svých vítězství také po chuti užívat. I Lakedaimoňané, jak si můžeš všimnout, věnují bezpečnosti králů veškerou péči a ustanovují jim za strážce nejváženější z občanů, pro které je větší hanbou dopustit jejich smrt než odhodit štíty. (7) A zajisté ani to ti nezůstalo neznámo, co se přihodilo Xerxovi, když se mu zachtělo zotročit Řeky, a Kyrovi, když chtěl uchvátit královskou moc. Prvý, ač ho stihly porážky a pohromy tak veliké, o jakých nikdo neměl povědomost, že by postihly jiné lidi, udržel si královskou moc a odevzdal ji svým synům, protože zachránil svůj život, a dokonce upevnil vládu nad Asií tak, že nebyla Řekům o nic méně nebezpečná než dříve. (8) Kyros však, ačkoliv porazil celou armádu krále a byl by se stal pánem situace nebýt jeho zbrklosti, připravil nejen sebe o tak ohromnou moc, nýbrž uvrhl do nejvyšších nesnází i ty, kteří se s ním zúčastnili tažení. A mohl bych jmenovat mnohé, kteří stanuli v čele velkých vojsk, avšak tím, že příliš brzy padli, zároveň zahubili tisíce lidí.

(9) Toto bys měl mít na mysli a necenit si odvahy, kterou provází neuvážlivá nerozumnost a nepříhodná ctižádost. Monarchie mají mnoho vlastních úskalí, proto je třeba nevyhledávat ještě další nebezpečí neslavná a vhodná leda pro řadové vojáky a nezávodit s těmi, kdo se chtějí zbavit nešťastného života nebo kvůli většímu žoldu zaslepeně vyhledávají nebezpečí. (10) Neměl bys toužit po takové slávě, které dosahuje kdekdo z Řeků i z barbarů, nýbrž po slávě tak veliké, jakou bys dokázal získat z nynějších lidí ty jediný, a neměl bys mít příliš v lásce takové přednosti, kterých se dostává i nicotným lidem, nýbrž ty, na nichž by se nikdo bezvýznamný nemohl podílet. (11) A také bys neměl vést neslavné a obtížné války, když můžeš vést slavné a snadné, ne ty, kterými uvrhneš své přátele do zármutku a starostí, zatímco v nepřátelích vzbudíš velké naděje, tak jako jsi jim je poskytl nyní. Barbary, se kterými teď bojuješ, ti postačí ovládat natolik, abys zajistil bezpečnost své země; a pak se pokusíš zničit toho, kterého

nyní nazývají Velkým králem, abys zvětšil svou slávu a ukázal Řekům, proti komu je třeba vést válku.

(12) Před mnohým bych však dal přednost tomu, kdybych ti býval poslal tento list před tvou výpravou, abys nebyl upadl do tak velkého nebezpečí, pokud by tě byl ovšem přesvědčil; a pokud bys neuvěřil, nezdálo by se, že ti doporučuji to, co už poznali všichni vlivem tvého zranění, nýbrž nehoda by dokazovala, že moje slova na toto téma byla na místě.

(13) Budu však končit, i když mám ještě mnoho co říci, a to kvůli charakteru látky; věřím totiž, že i ty sám, i ti nejsvědomitější z tvých druhů snadno doplníte podle libosti to, co bylo řečeno. A navíc se obávám, že nepřihlížím k okolnostem, protože jak jsem tak nyní postupoval kousek po kousku, uniklo mi, že jsem dosáhl nikoliv rozměru dopisu, nýbrž délky řeči.

(14) Nicméně nemohu opomenout to, co se týká mé vlasti, nýbrž musím se pokusit vybídnout tě, abys s ní jednal přátelsky. Myslím totiž, že je mnoho těch, kteří ti podávají zprávy a uvádějí nejen to nejnepříjemnější, co se u nás o tobě říká, nýbrž ještě sami k tomu přidávají; těm bys neměl věnovat pozornost. (15) Jednal bys totiž podivně, kdybys zlehčoval náš lid, že snadno věří pomlouvačům, a přitom sám dával najevo důvěřivost vůči těm, kteří toto řemeslo provozují, a nechápal, že čím lépe ukážou, jak snadno se dá náš stát kýmkoliv vést, tím spíše dokážou, že jeho postoj je pro tebe výhodný; jestliže totiž lidé, kteří nejsou schopni vykonat nic dobrého, dosahují všeho, cokoliv chtějí, tím je přirozenější, že ty, který svým jednáním můžeš prokázat nesčetná dobrodiní, nedojdeš u nás žádného nezdaru. (16) Myslím, že tváří v tvář těm, kteří náš stát trpce obviňují, je třeba stavět proti sobě jednak ty, kteří prohlašují, že to všechno odpovídá skutečnosti, jednak ty, kteří praví, že náš stát nespáchal žádnou křivdu, ani menší, ani větší. Já bych však nic takového netvrdil; když se totiž jiní domnívají, že ani bohové nejsou bez chyb, bylo by mi hanba, kdybych se odvážil říkat, že náš stát se nikdy žádné chyby nedopustil. (17) Ovšem

tolik o něm mohu prohlásit, že bys nenašel jiný stát, který by byl užitečnější jak pro Řeky, tak pro tvé zájmy. Tomu věnuj nejvyšší pozornost, protože by ti mohl přinést mnoho užitku nejen jako spojenec, nýbrž dokonce i jen tím, kdyby budil dojem, že je ti přátelsky nakloněn. (18) Snáze bys totiž ovládal ty, kdo ti nyní podléhají, kdyby neměli žádné útočiště, a rychleji by sis podrobil barbary, o které bys měl zájem. Nuže, jak nevztahovat horlivě ruku po takové přízni, s jejíž pomocí nejen upevníš současnou moc, nýbrž navíc a bez nebezpečí získáš značnou další? (19) Divím se, kolik vladařů najímá armády žoldnéřů a vydává na ně mnoho peněz, ačkoliv jsou si vědomi, že většině těch, kteří se na ně spolehli, místo záchrany přinesli škodu; proč se nepokoušejí naklonit si náš stát, který disponuje tak velkou mocí a často už zachránil leckterý jednotlivý řecký stát i celé Řecko? (20) Uvaž, že z hlediska mnohých lidí jsi se správně rozhodl, že ses zachoval spravedlivě a prospěšně k Thessalům, lidem, s nimiž není lehké vyjít, nýbrž plným velikášství a vzpoury. Je tedy zapotřebí, aby ses snažil být takový i vůči nám, dobře věda, že Thessalové s tebou sousedí územím, my však mocí; tu si hleď všemi prostředky naklonit! (21) Je totiž mnohem krásnější dobývat si přízně měst než jejich hradeb, protože takové činy nejenže budí odpor, nýbrž zásluha za ně se připisuje armádám; dokážeš-li však získat si přátelství a přízeň, všichni budou chválit tvou rozvahu.

(22) Tomu, co jsem řekl o našem státě, můžeš plným právem důvěřovat. Ukáže se totiž, že mu ve svých řečech obvykle nelichotím, nýbrž ze všech řečníků jsem mu toho nejvíc vytkl, a mnozí lidé, i ti, kteří posuzují umírněně, nemají o mně dobré mínění, nýbrž neuznávají mě a závidí mi stejně jako tobě. Pouze natolik se lišíme, že vůči tobě zaujímají tento postoj kvůli tvé moci a bohatství, vůči mně kvůli tomu, že se považuji za moudřejšího než oni a že vidí, jak se mnou chce rozmlouvat více lidí než s nimi. (23) Přál bych si, aby pro nás oba bylo stejně snadné zbavit se pověsti, kterou mezi nimi máme. Za nynějších okolností však ji ty odstraníš bez obtíží, budeš-li chtít, ovšem já jednak pro stáří, jednak z mnoha jiných důvodů se musím spokojit se současným stavem.

(24) Myslím, že není třeba více hovořit, leda tolik, že je krásné svěřit království i blahobyt, kterého se vám nyní dostává, přízni Řeků.

Júlianos filosofu Themistiovi

(253) Zplna srdce si přeji splnit tvé naděje, o nichž mi píšeš, bojím se však, že se mi to nepodaří, poněvadž si o mně jak v rozmluvách s jinými, ale ještě spíše ve svém nitru slibuješ příliš mnoho. Už kdysi dávno mi běžel mráz po zádech, kdykoli jsem pomyslel na to, že jednou budu muset měřit své síly s Alexandrem Velikým a s Markem Aureliem nebo snad s někým jiným, (253b) kdo vynikal ctností. Jímal mne zvláštní strach, abych nevzbudil dojem, že prvnímu z nich se nevyrovnám statečností a že ani trochu nedosahuji ctnostné dokonalosti druhého. S ohledem na to jsem se snadno dal pohnout k tomu, abych vychvaloval život v ústraní. Sám jsem vždy rád vzpomínal na svůj způsob života v Athénách a považoval jsem za správné neustále o něm předzpěvovat i vám svým přátelům, stejně jako nosiči těžkých nákladů si zpěvem usnadňují svou námahu.

(253c) Svým posledním dopisem jsi jen zvětšil můj strach a ukázal jsi mi, že soutěž je ve všem těžší. Říkáš totiž, že božstvo mě postavilo na totéž místo, jež přede mnou zastával Héraklés a Dionýsos. I oni byli zároveň mysliteli i králi (254) a očistili téměř celou zemi i moře od vzrůstající špatnosti. Vybízíš mne, abych zavrhl každou myšlenku na život v pohodlném ústraní a abych se dal do boje, jak je důstojno mých předsevzetí. Dále pak připomínáš zákonodárce Solóna, Pittaka a Lykúrga a říkáš, že lidé musí v dnešní době právem ode mne očekávat více než od nich všech. Při těchto tvých slovech jsem se málem vyděsil. Uvažoval jsem takto: (254b) vždyť člověku, jako jsi ty, není

dovoleno ani lichotit, ani lhát. O sobě jsem si zase byl vědom, že od přírody nejsem nadán žádnou vynikající vlastností — ani od narození jsem žádnou nezískal — snad jen to, že jsem si zamiloval filosofii. Pomlčím o ranách osudu, které mne mezitím postihly a které až posud ponechaly tuto mou zálibu nesplněnu. Nevěděl jsem tedy, co si mám o tvých slovech pomyslet, až mi božstvo vnuklo myšlenku, (254c) zda mne snad nechceš těmito chválami povzbudit a ukázat mi velikost nastávajících zápasů, do nichž se musí státník neustále pouštět.

Tímhle způsobem bys ovšem každého spíše od politického života odvrátil, než abys ho k němu povzbudil. Je to, jako kdyby se někdo plavil po vaší úžině a už tato plavba by mu nepřipadala nijak snadná a lehká, a tu by slyšel od věštce z povolání, (254d) že musí přeplout ještě Egejské a Iónské moře a dosáhnout vnějšího moře a pak by věštec řekl: „Copak teď, to ještě vidíš hradby a přístavy, ale až se dostaneš tam, pak už neuvidíš ani maják, ani útes a budeš rád, když uvidíš nějakou loď aspoň zdálky a budeš moci zavolat na její cestující. A až jednou po dlouhé době se zase přiblížíš k pevné zemi, budeš se často modlit k bohu, aby ti dopřál aspoň na konci života dosáhnout přístavu, (255) kde bys odevzdal neporušenu loď a cestující bys bez úrazu vrátil jejich rodinám, své tělo pak svěřil matce zemi. Ale o tom všem budeš právě až do onoho posledního dne v nejistotě." — Myslíš si snad, že on po vyslechnutí těchto slov si zvolí za bydliště přímořské město a nedá raději sbohem bohatství a pokladům získaným obchodem? Stejně tak nic pro něho nebudou znamenat četné známosti, přátelé v cizině, (255b) poznávání cizích národů a měst a spíš prohlásí za moudrého syna Neokleova, který nás vybízí strávit život v ústraní. Myslím, že i ty sis toho dobře vědom a chtěl jsi mne jen předejít v kritice filosofie Epikúrovy a předem vyvrátit takový názor. Tvrdíš totiž kdesi, že jemu sluší chválit čas strávený v nečinnosi a diskuse při procházkách sloupořadím. (255c) Já však už dávno jsem pevně přesvědčen, že tento Epikúrův názor není správný. Snad vůbec bychom

si měli položit otázku, zda máme k veřejné činnosti povzbuzovat kohokoli, například i toho, kdo od přírody na to nestačí nebo kdo ještě k takové činnosti plně nevyzrál. I o Sókratovi se vypráví, že od řečniště odvrátil mnohé nepříliš nadané lidi, mezi nimi Glaukóna, o němž to říká Xenofón. Pokusil se tak prý zadržet i syna Kleiniova, (255d) nedokázal však zvládnout prudkost hochovu. Budeme snad my nutit lidi proti jejich vůli a proti jejich lepšímu přesvědčení a pobízet je, aby měli odvahu k tak závažné činnosti, o jejímž zdaru nerozhoduje vždy jen řádnost a dobrá vůle, ale mnohem častěji náhoda, která vládne všude a nutí události, aby probíhaly podle její vůle? Myslím, že Chrysippos ve všem ostatním je moudrý a právem byl za takového prohlášen, ale neuznával štěstí a náhodu (256) a jiné podobné vnější činitele, které mají vliv na činnost politiků. Jeho výroky však nejsou příliš v souladu s nespočetnými jasnými příklady, o nichž nás poučuje průběh dějin. Jak můžeme prohlásit za šťastného a blaženého Katona? Jak můžeme říci o Diónovi ze Sicílie, že měl dobrý osud? Těm sice pramálo záleželo na smrti, ale zato jim velmi záleželo na tom, aby neopustili nedokončené dílo, které započali, (256b) a byli by kvůli tomu podstoupili cokoli. Když utrpěli nezdar, snášeli tento osud sice důstojně, jak se aspoň vypráví, a jejich ctnost jim jistě byla nemalou útěchou, sotva bychom je však mohli prohlásit za šťastné, když nedosáhli cíle svých nejkrásnějších záměrů, leda z hlediska stoiků. Proti tomu však lze namítnout, že není totéž, můžeme-li se o někom vyjádřit pochvalně nebo můžeme-li ho prohlásit za šťastného. A poněvadž každý živý tvor už od přírody touží po štěstí, (256c) je lepším životním cílem být prohlašován za šťastného podle přírody než být vynášen pro svou ctnost. Jistota šťastného osudu zpravidla jen zřídka se může spoléhat na náhodu. A ti, kteří se angažují ve veřejném životě, mohou, jak se říká, bez náhody sotva vydechnout… snad někteří vskutku podle svého pozorování (a možná též jen lživě) vytvořili jen slovem představu vůdce (tak jako ti, co vymysleli ideje) a umísťují jej někde mezi věcmi netělesnými

a jen představitelnými jako někoho, kdo je povznesen nade vši náhodu, či jako onen vůdce Diogenův

(256d) *bez obce, bez domova, zbavený vlasti,*

který od štěstěny nemůže nic dobrého získat a naopak nemá co ztratit. Jak by však někdo mohl odvést mimo vliv náhody člověka, o němž jsme si zvykli říkat (a první tak učinil Homér):

kterému lid jest svěřen a tolik má starostí v srdci,

a jak by mu někdo mohl udržet toto postavení? (257) A naopak, podrobí-li se zase náhodě — kolik myslí, že mu bude zapotřebí přípravy a jaké rozvahy, aby dokázal důstojně nést její oboustranné změny, tak jako lodivod musí snášet změnu větru?

Není třeba obdivovat jen toho, kdo se vystavuje útokům náhody, mnohem obdivuhodnější je, když někdo se ukáže hodným jejích darů. Jim podlehl největší král, jenž si podrobil Asii a ukázal se být krutějším a zpupnějším (257b) než Dareios a Xerxes, jakmile se stal pánem jejich říše. Těmto zbraním podlehli a z kořene byli vyvráceni Peršané, Makedonci, athénský lid, Syrakúsané, úředníci Sparťanů, římští vojevůdci a po nich nesčíslní císaři. Trvalo by příliš dlouho, než bych vypočetl všechny lidi, které zahubilo bohatství, vítězství a rozmařilost. Nač mám zde jednotlivě vypočítávat (jako bych to přepisoval z poznámek) všechny lidi, které zaplavily nešťastné události (257c) a kteří se stali před zraky všech otroky ze svobodných lidí, ponížen ými z urozených a bezvýznamnými z lidí dříve vážených? Kéž by lidský život postrádal těchto příkladů! Pokud však bude existovat lidské pokolení, není a asi ani nikdy jich nebude prosto.

(257d) Na důkaz toho, že nejsem sám, kdo si myslí, že štěstěna má rozhodující moc v lidském podnikání, ti ocituji místo z Platóna, z jeho skvělých Zákonů, které znáš, vždyť sám jsi mě mu učil, chci ti totiž ukázat, že neberu

svůj úkol na lehkou váhu, proto jsem ti opsal ten výrok, který zní asi takto: „Všechny lidské věci řídí božstvo a spolu s ním náhoda a příležitost. (258) Ovšem je možno zmírnit toto tvrzení dodatkem, že se k tomu druží třetí činitel, umění." Pak pokračuje výkladem, jaký má být umělec a tvůrce krásných činů a bohem nadaný vládce: „Kronos poznal, jak jsme právě vyložili," říká Platón, „že lidská povaha, spravuje-li lidské záležitosti s neomezenou mocí, není schopna vyvarovat se zpupnosti a nespravedlivosti. (258b) Maje to na mysli ustanovil tehdy naším obcím za krále a vládce nikoli lidi, ale bytosti lepšího, spíše božského rodu, totiž polobohy, tak jako my to teď děláme u ovcí a ostatních zvířat žijících v krotkých stádech. Neustanovujeme totiž za správce dobytka dobytek ani za správce koz kozy, ale sami jim vládneme, poněvadž jsme lepší druh než oni. Podobně bůh, jenž má lidi v lásce, nám ustanovil za vládce lepší druh, než jsme my, totiž polobohy, (258c) a ti se starají o nás bez velké námahy pro sebe i pro nás, poněvadž nám dávají mír, stud, dostatek spravedlnosti a dovedli lidský rod k tomu, aby žil bez sváru a ve štěstí. Tento příběh nás dosud podle pravdy poučuje o tom, že ty obce, kterým nevládne bůh, ale pouhý člověk, nevycházejí ani na chvíli ze strastí a útrap. Podle něho musíme vyvinout všechnu snahu, abychom napodobili takový způsob života, jaký byl za Krona, (258d) a byli poslušni té části naší bytosti, která se podílí na nesmrtelnosti, a v životě veřejném i soukromém spravovali své domácnosti i obce tak, abychom nazývali zákonem rozdělování rozumu. Jestliže však nabude vlády — ať už nad obcí, nebo jednotlivcem — jeden člověk nebo skupina několika jednotlivců nebo i vláda lidu, která by toužila jen po rozkoších a naplnění svých žádostí (259) a pošlapala přitom zákony, pak zdárný vývoj není možný.

Úmyslně jsem ti opsal celý tento výklad, abys mě nepodezříval, že ve zlém úmyslu vykrádám staré báje, které snad náhodou se blíží pravdě, ale zcela jí neodpovídají. Ale jaký je pravdivý význam tohoto výkladu? Slyšíš, že i když je někdo svou přirozenou povahou jen člověkem,

že musí vůlí se snažit přiblížit povaze božské a polobožské, zbavit se prostě všeho smrtelného a živočišného v duši (259b) až na to nejnutnější k zachování tělesného zdraví.

Myslíš si ještě, že jestliže někdo má na mysli všechny ty potíže, o kterých jsem psal, ve chvíli, kdy je téměř násilím hnán na životní dráhu státníka a propadá malomyslnosti, že hned musí být stoupencem Epikúrovým a toužit po klidném životě v ústraní v zahradách a po chýši Sókratově? Nikdy mě nikdo nepřistihl, že bych byl tomuto způsobu života dal přednost před namáhavou činností. Velmi rád bych ti vylíčil své útrapy a hrozby, které mi hrozily od přátel a příbuzných v době, (259c) kdy jsem začal u vás studovat, kdybys je sám dobře neznal. Dobře víš, co jsem kdysi udělal v Iónii proti příbuznému, který nadto mi byl blízkým přítelem, pro cizího člověka, mně skoro neznámého, mám na mysli onoho sofistu. Nepodstoupil jsem snad kvůli přátelům cesty do ciziny? Víš, jak jsem pomohl i Karteriovi, (259d) když jsem nezván šel k našemu příteli Araxiovi, abych se za něho přimluvil. Neodcestoval jsem během necelých dvou měsíců podruhé do Frýgie kvůli majetku obdivuhodné paní Areté a kvůli tomu, jak se k ní chovali její sousedé, ačkoli jsem byl ještě velmi zesláblý na těle následkem nemoci, která mě napadla kvůli předchozím útrapám? A poslední příklad: (260) vzpomeň si teď, jaký dopis jsem ti psal před svým příchodem do Řecka, když jsem byl, jak by řekla většina lidí, za svého pobytu ve vojenském táboře v krajním nebezpečí; ten dopis neobsahoval žádné nářky a nebylo v něm nic nicotného, nízkého nebo neušlechtilého. Nechválil jsem snad při návratu do Řecka, kdy všichni se domnívali, že jdu do vyhnanství, svůj osud, jako by šlo o největší svátek, a neříkal jsem, že jde o změnu pro mne velmi příjemnou a že jsem, jak se říká, (260b) za bronz zlato dostal — vzal za sto krav, dal za devět. Tak jsem se radoval, že jsem místo svého domu získal Řecko, ačkoli jsem tam neměl ani pole, ani zahradu a ani sebemenší dům.

Snad se ti zdá, že jsem dovedl životní obtíže nést důstojně, zato dary štěstěny že přijímám nedůstojně a nestatečně, když dávám přednost pobytu v Athénách před nádherou, která mne nyní obklopuje, když vychvaluji klidný život v ústraní, který jsem tam mohl vést, a mám výhrady vůči nynějšímu způsobu života pro množství práce. (260c) Ale myslím, že je nutno mě posuzovat příznivěji a nevycházet z úvahy o životě teoretickém nebo praktickém, ale spíše ze zásady, „Poznej sebe sama!" a z výroku: „At každý dělá jen to řemeslo, které zná."

A já si myslím, že povinnosti vladaře přesahují lidské možnosti a že každý vladař by měl mít v sobě něco božského, jak to říkal Platón. (260d) A ještě ti uvedu místo z Aristotela, které se týká téhož problému, ne abych přinesl sovu do Athén, ale abych ukázal, že nezanedbávám docela jeho díla. Ve svém pojednání O státě říká: „Jestliže někdo pokládá království za nejlepší státní zřízení, jak se bude řešit otázka královských potomků? Má kralovat i rod? Ale kdyby někteří potomci byli takoví, jak se to někdy stává, bylo by to škodlivé. Tedy nepředá vládu dětem, ačkoli je to v jeho moci. (261) Tomu však nesnadno lze uvěřit. Je to těžká věc a vyžadovala by si větší dokonalosti, než odpovídá lidské přirozenosti." Dále probírá postavení takzvaného legálního krále a říká, že je služebníkem i strážcem zákonů, nenazývá jej ani králem a nepovažuje takový případ za zvláštní ústavní formu a pokračuje: (261b) „O tzv. absolutní královské moci, podle níž vládne král všem jen podle své vůle, někteří soudí, že není ani přirozené, aby jeden člověk měl vládu nad všemi občany. Neboť ti, kteří jsou si rovni od přírody, mají mít i stejná práva." A o něco dále říká: „Kdo chce učinit vládcem rozum, ten chce, jak se aspoň zdá, mít za vládce božstvo a zákony. Kdo však žádá, aby vládl člověk, přidává tím i živočišný prvek. (261c) Tím je např. žádostivost a vášeň, která zaslepuje i nejlepší muže. Proto je zákonem rozum bez žádosti." — Vidíš, že filosof zřejmě nedůvěřuje lidské přirozenosti a pohrdá jí. Svým výrokem totiž říká, že žádná lidská bytost není hodna, aby ji osud postavil na tak vyvýšené místo. (261d) Soudí, že není pro člověka snadné, aby dal přednost společnému prospěchu občanů před prospěchem svých

dětí, a říká, že není spravedlivé vládnout mnoha lidem sobě rovným, a jako korunu tomu nakonec nasazuje výrok, že zákon je rozum bez žádosti, jemuž jediné lze svěřit správu státu, ale nikomu z lidí. Jejich rozum totiž, i když jsou dobří, je spjat s žádostí a vášní jako s nejhoršími zvířaty. (262) Myslím, že tyto názory se přesně shodují s názory Platónovými, že za prvé má vladař být lepší než poddaní, má nad ně vynikat nejen svým postavením, ale i přirozenou povahou, což se mezi lidmi nikterak snadno nenajde... a za třetí, že se má všemožně a ze všech svých sil přidržovat zákonů, ale ne takových, které byly vyhlášeny podle okamžité potřeby nebo zdání lidmi, kteří se při tom ve všem neřídili rozumem. Zákony má dávat ten, jehož rozum a duše jsou zcela bezúhonné (262 b) a kdo je nedává s ohledem na okamžité přestupky ani s ohledem na přítomnou situaci, ale kdo pochopil podstatu správy státu i podstatu práva a křivdy. Z poznání této podstaty ať převezme co nejvíce a pak ať dává občanům zákony obecně platné bez ohledu na přátelství a nepřátelství, sousedství a příbuzenství. (262c) Je dokonce lépe, nedává-li zákony svým současníkům, ale potomkům nebo cizincům, k nimž nemá ani v přítomnosti a neočekává ani v budoucnosti žádný osobní vztah. Vždyť jsem slyšel i o moudrém Solónovi, že tím, že se poradil s přáteli o zrušení dluhů, jim dal možnost se obohatit, ale na sebe uvalil hanebnou žalobu, ačkoli tímto politickým opatřením dal lidu svobodu. (262d) Tak nesnadné je vyhnout se takovému osudu, i když by někdo přistoupil ke správě obce s rozumem prostým vášní.

Právě toho se obávám a pochopitelně vychvaluji svůj dřívější způsob života, a poněvadž tě jsem poslušen, mám nejvíce na mysli to, žes mi nejen řekl, že teď pro mne začíná soutěžení s oněmi dávnými muži — Solónem, Lykúrgem a Pittakem, ale také přechod od kabinetních filosofických úvah k uplatňování filosofie v praxi. (263) Je to, jako bys někomu, kdo si doma jen ze zdravotních důvodů s obtížemi občas zacvičí, řekl: „Teď jsi v Olympii a přešel jsi z domácí tělocvičny na Diův stadión, kde se na tebe

budou dívat Řekové ze všech krajů, a v první řadě tví spoluobčané, které musíš reprezentovat. Budou tu též někteří barbaři, které musíš ohromit a způsobit, aby se, pokud to nyní záleží na tobě, více báli tvé vlasti." Tím bys ho hned srazil a vyvolal bys u něho ještě před závodem trému. (263b) Představ si, že tvá slova též mne teď přivedla do stejného stavu. Jistě mě velmi brzy poučíš o tom, zda jsem došel k správnému názoru, nebo zda se částečně mýlím či zda vůbec ve všem uvažuji chybně.

(263c) Teď ti chci ještě otevřeně napsat, v čem jsem byl, můj milovaný a nejváženější příteli, při čtení tvého dopisu na pochybách. Chci, abys mi to vysvětlil jasněji. Prohlásil jsi, že si ceníš více života praktického než života zasvěceného filosofii. Jako svědka ses dovolával moudrého Aristotela, který ztotožňoval štěstí se správným jednáním. Když zkoumal rozdíl mezi životem věnovaným veřejné činnosti a životem zasvěceným teoretickému studiu, byl tu trochu na rozpacích. Ačkoli všude jinde dává přednost teorii, zde vyzdvihuje původce správných činů. (263d) A těmi, jak říkáš, jsou právě vladaři, avšak Aristotelés se nikde nevyjádřil ve smyslu té věty, kterou tys přidal, spíše bychom tomu mohli rozumět právě naopak. Výrok „činnými ve vlastním slova smyslu nazýváme ty, kteří řídí veřejné záležitosti svou intelektuální činností" se vztahuje na zákonodárce, na politické myslitele, a vůbec na všechny, kdo tvoří svou duševní a rozumovou činností (264), a ne na pouhé vykonavatele politické činnosti. Ti první ovšem se nesmějí spokojit s tím, aby jen uvážili a promysleli, co je nutno udělat, a výkon pak uložili jiným, ale sami musí ve všem přiložit ruku k dílu a jednat, jak přikazují zákony, a často i, jak nutí okolnosti, ledaže bychom „tvůrcem" nazývali někoho v tom smyslu, jak Homér zpravidla ve svém díle nazývá Héraklea „znalého velkých činů", ačkoli sám vlastně ze všech lidí nejvíce přiložil ruku k dílu.

(264b) Jestliže však připustíme, že je to pravda a že ti, kdož jsou pány nad mnoha lidmi a vládnou jim, jsou šťastni, jen pokud se zabývají veřejnými záležitostmi, co pak řekneme o Sókratovi? O Pythagorovi, Démokritovi a Anaxa-

gorovi z Klazomen bys jistě řekl, že byli obzvláště šťastni, poněvadž se mohli věnovat teoretickému bádání. Sókrates však, který neměl v úctě teorii a spokojil se praktickým životem, nebyl ani pánem své vlastní ženy a syna, (264c) natož aby vládl třeba jen dvěma či třem spoluobčanům. A nebyl snad činným člověkem jen proto, že nebyl ničím pánem? Já si dovoluji tvrdit, že syn Sófroniskův dokázal v životě víc než Alexandros Veliký. Jemu totiž přičítám zásluhu na moudrosti Platónově, vojenském umění Xenofóntově, statečnosti Antisthenově, na vzniku eretrijské a megarské filosofické školy, na Kebétovi, Simmiovi, Faidónovi a nesčetných jiných. (264d) A to se nezmiňuji o školách přímo odvozených od jeho učení, o lýkeiu, stoické škole a o Akadémii. Komu přineslo prospěch vítězství Alexandrovo? Které město jím získalo lepší správu? Který jednotlivec se stal lepším? Mohl bys najít mnohé, kteří zbohatli, ale nikoho, kdo by byl zmoudřel nebo se stal rozvážnějším. Spíše leckdo se stal nevázanějším a zpupnějším. Ale všichni lidé, kteří dnes nalézají útěchu ve filosofii, vděčí za to Sókratovi. A to netvrdím pouze já, ale myslím, (265) že přede mnou už to poznal a prohlásil Aristotelés, že on může být stejně pyšný na své pojednání o bozích jako dobyvatel perské říše. Myslím, že tím došel k správnému závěru. Vítězství totiž je věcí odvahy a štěstí, a chceš-li tedy i běžné inteligence, dojít však k správným závěrům o bohu není jen výsledkem úplné dokonalosti, ale leckdo by právem mohl chtít vědět, zda má takového muže nazývat člověkem, či bohem. Je-li správný výrok, že každá věc je poznatelná tomu, kdo k ní má nějaký vztah, pak ten, kdo poznal podstatu božského, by právem sám měl být nazván božským.

Poněvadž se zdá, že jsem zase soustředil svou pozornost na život zasvěcený teorii a život zasvěcený činnosti s ním pouze srovnávám, ačkoli ty jsi takové srovnání hned od počátku zamítl, připomenu ti muže, o nichž ses sám zmínil, (265c) totiž Areia, Nikolaa, Thrasylla a Músónia. Nikdo z nich nevládl ve své obci, Areios prý dokonce odmítl správu Egypta, která mu byla nabízena, Thrasyllos, důvěrník drsného a od přírody zlého tyrana Tiberia by si byl navždy vysloužil nesmytelnou hanbu, kdyby se nebyl obhájil ve spisech, jež po sobě zanechal (265d) a v nichž ukázal svou pravou povahu — tak málo mu prospěla veřejná činnost. Nikolaos sice sám vykonal některé nevelké činy, ale proslul spíše svými spisy o nich a Músónios se stal známým tím, jak statečně snášel svůj osud a jak, při Diovi, trpělivě nesl krutost tyranů. A jistě nebyli tito lidé méně šťastní než vládcové velkých říší. Areios, který pohrdl správou Egypta, (266) se dobrovolně vzdal nejlepšího cíle, považoval-li opravdu toto za nejvýznamnější. Vždyť ani ty sám bys v tom případě nebyl mužem činného života, poněvadž nejsi ani vojenským velitelem, ani řečníkem a nevládneš žádnému národu nebo městu! A to by přece nemohl tvrdit žádný rozumný člověk. Vždyť tím, že vychováš ať už mnohé, nebo jen tři čtyři filosofy, můžeš lidem prokázat větší dobrodiní než mnoho králů dohromady. (266b) Vždyť filosof nemá nikterak nízké postavení a jeho úkolem není jen, jak ty říkáš, být poradcem ve věcech obecného zájmu, takže jeho činnost by se smrskla na pouhé mluvení. On musí právě činem podepřít svá slova a ukázat se takovým, jakým chce, aby se stali druzí. Teprve potom mu lidé budou důvěřovat a on je spíše povzbudí k činu než ti, (266c) kdo pouhým příkazem pobízejí lidi k správnému jednání.

Ale musím se vrátit k svému původnímu úmyslu a ukončit dopis, který se stal snad trochu delším, než je třeba. Jeho podstatou je, že mám odpor k životní dráze státníka ne proto, že bych se vyhýbal námaze, ani proto, že bych se honil jen za zábavou a měl snad v lásce prázdný a lehkomyslný život. Jak jsem prohlásil hned na začátku, necítím se k tomu dost vzdělaným (266d) ani nadprůměrně nadaným a navíc se obávám, abych neuškodil filosofii, která v dnešní době už tak jako tak se těší malé vážnosti a v níž i já sám, ač ji mám tak rád, jsem mnoho nedosáhl. Proto jsem už dříve o těchto věcech psal a v tomto dopise, pokud to bylo v mých silách, jsem se znovu snažil obhajovat proti vašim výčitkám.

Kéž bůh mi dopřeje nejlepší osud a rozvahu důstojnou tohoto osudu, stejně jako jsem přesvědčen, (267) že nyní potřebuji všemožnou pomoc od vyšší moci a také od vás filosofů, poněvadž jsem se vám postavil v čelo a podstupuji za vás první nebezpečí. Ale je-li ve mně něco lepšího, než odpovídá mé přípravě a mému vlastnímu mínění o sobě, ať bůh to skrze mne poskytne lidstvu a ty se nemusíš pro má slova hněvat. Nejsem si totiž vědom žádné přednosti kromě té, že si nemyslím, že mám největší vlohy, když nemám žádnou. Jak sám vidíš, křičím a dokazuji, že ode mne nemůžete žádat velké věci, (267b) ale musíte vše svěřit bohu. Tak já bych nebyl zodpovědný za nedostatky, a když by vše dobře prospívalo, byl bych uznalý a skromný a nepřipisoval bych si cizí činy, ale podle práva bych vše přičetl bohu a byl bych mu vděčný, a vybízím vás, abyste mu byli vděčni i vy.

Júlianos filosofu Maximovi

(414) Všechny myšlenky se mi hrnou najednou a zadržují můj hlas, poněvadž jedna z mých myšlenek nedovoluje druhé, aby se projevila. Nazvi to duševní poruchou či jak jinak se ti líbí. Nuže, dejme věcem chronologický pořádek, nejdříve ovšem vzdejme dík všem milostivým bohům, (414b) kteří až posud mi dovolili psát a snad nám i dovolí, abychom se navzájem spatřili. Jakmile jsem se stal císařem (proti své vůli, jak bozi vědí, a také jsem to na místě dal najevo všemi možnými způsoby), vytáhl jsem proti barbarům a toto tažení trvalo tři měsíce. Při návratu k břehům Galie (414c) pátral jsem a vyptával jsem se těch, co odtamtud přicházeli, zda se tam nevylodil nějaký filosof nebo učenec v hrubém plášti a možná i v jemném rouše. Pak jsem dorazil až k Bisentionu. Nyní je to městečko znovu postavené, za dávných dob však bylo velké a jeho ozdobou byly nákladné svatyně, bylo opevněno silnou hradbou a k tomu ještě přirozenou povahou místa. Obtéká je totiž řeka Dubis. Město samo pak vyčnívá jako skalnatý útes

v moři, mohl bych téměř říci, že je nepřístupné i samotným ptákům, (414d) až na ta místa, kde řeka, jež je obtéká, vytvořila před ním jakési břehy. Poblíž tohoto města mne potkal muž vyhlížející jako kynik v hrubém plášti a s holí. Když jsem ho viděl zdálky, nepřišlo mi nic jiného na mysl, než že jsi to ty. Když jsem se už přiblížil, měl jsem za to, že aspoň přichází od tebe. Ten muž byl sice mým přítelem, ale nesplnil mé očekávání. Takové vidění jsem tedy měl. Potom jsem si myslel, (415) že jsi zcela zaměstnán mými záležitostmi a že tě nenajdu nikde mimo Řecko. Ať zví to Zeus, ať zví to velký Hélios, ať zví to mocná Athéna a všichni bozi i všechny bohyně, jak jsem se o tebe bál, když jsem z Galie táhl proti Ilyrům. Ptal jsem se bohů (sám jsem k tomu neměl odvahu, nemohl jsem totiž snést ani vidět, ani slyšet nic takového, co tehdy leckdo by byl předpokládal, že tě může potkat, (415b) svěřil jsem to tedy jiným). Bozi dali jasně najevo, že kolem tebe proběhnou nějaké bouřlivé události, ale že to nebude nic hrozného a nic, co by přispělo k uskutečnění bezbožných záměrů.

Jistě vidíš, že jsem opominul mnohé významné věci. Především by ses měl dozvědět, jak jsem tak náhle si začal být vědom přítomnosti bohů, jakým způsobem jsem ušel takovému množství lidí, kteří mi strojili úklady, aniž jsem někoho zabil, aniž jsem kohokoli připravil o peníze, (415c) přičemž jsem uvrhl do vězení pouze lidi přistižené při činu. Tyto věci bych ti asi neměl psát, ale vyložit ústně, myslím však, že by ses to rád dozvěděl. Bohy uctívám veřejně a také většina vojska, jež mě následovalo, uctívá bohy. Veřejně obětujeme býky. Obětoval jsem bohům jako díkůvzdání mnohé hekatomby. (415d) Bozi mě pobízejí, abych vše očistil, jak je jen možné, a já jsem jich horlivě poslušen. Říkají, že mi dají velikou odměnu za mé úsilí, pakliže nepolevím. Přišel k nám Euagrios . . . . . od boha, jehož uctíváme. . . . . .

Mnohé věci mi ještě dále přicházejí na mysl, ale je třeba leckteré uschovat pro tu dobu, až budeš přítomen. Vzhůru tedy, ve jménu bohů, co nejrychleji, ať už použiješ dvou či více vozů. Poslal jsem též dva z nejvěrnějších služebníků,

z nichž jeden tě doprovodí až do tábora, druhý mi dodá zprávu, že jsi už vyrazil a již jsi na cestě; sděl sám těm hochům, čeho chceš, aby se každý z nich ujal.

Júlianos filosofu Maximovi

(383) Říká se, že Alexandros Makedonský spával na básních Homérových, aby tak ve dne v noci byl ve styku s jeho skladbami naplněnými válečným duchem. My zase usínáme s tvými listy, jako by to byly jakési léčebné prostředky, a stále je znovu čteme, (383b) jako by byly čerstvé a jako by se nám právě byly dostaly do rukou. Chceš-li tedy, aby písemný styk vyvolal v nás zdání tvé přítomnosti, piš a nepřestávej to dělat ustavičně; a ještě raději s pomocí boží sem přijď a mysli na to, že dokud jsi od nás vzdálen, nemůžeme ani tvrdit, že žijeme, pokud právě nám není dopřáno číst tvé dopisy.

Júlianos Arsakiovi, veleknězi galatskému

(429c) Náboženství mající v úctě řecké bohy dosud neprospívá podle našeho záměru, a to kvůli nám, kteří jsme jeho vyznavači. Kult bohů je sice skvělý a rozsáhlý, větší, než jsem očekával a več jsem doufal. Budiž Adrasteia milostiva mým slovům! (429d) Vždyť není tomu dlouho, co nikdo by se nebyl odvážil ani v modlitbách si přát v krátké době takovou a tak velikou změnu. Proč však si myslíme, že to stačí, a nevidíme, že největší příčinou rozmachu neúcty k našim bohům byl lidumilný postoj křesťanů k cizincům, úcta, kterou prokazovali hrobům svých zemřelých, a předstíraná vážnost způsobu jejich života? (430) Jsem toho názoru, že my musíme v každé z těchto věcí jednat opravdově. Nestačí, abys byl takový jen ty, ale všichni kněží v Galatii bez výjimky. Buď je zastraš nebo je přesvědč, aby žili řádně, nebo je zbav kněžského úřadu, jestliže by neprokazovali úctu bohům spolu se svými ženami a dětmi (430b)

a trpěli, aby jejich služebnictvo, synové či ženy neměli v úctě naše bohy a dávali před úctou k bohům přednost bezbožnosti. Dále mu připomeň, že kněz nesmí docházet do divadla ani popíjet v hospodě ani řídit nějaké řemeslo či práci, která by byla nečestná a zavrženíhodná. Odměňuj ty, kteří tě budou poslušni, neposlušné zbavuj úřadu. Zřiď v každém městě četné útulky pro cizince, (430c) aby cizinci okusili i naší lidumilnosti, a to nejen pro naše lidi, ale i pro ostatní potřebné. Uvážil jsem už, odkud na to získáš prostředky. Dal jsem příkaz, aby každoročně bylo po celé Galatii odevzdáno 30 000 modiů pšenice a 60 000 sextariů vína. Prohlašuji, že pětina z toho má být rozdělena chudým, kteří slouží kněžím, zbytek pak abychom rozdělovali mezi cizince a ty, kteří se na nás obrátí se svou žádostí. (430d) Je hanba, že žádný žid nežebrá a bezbožní Galilejští podporují nejen své lidi, ale i naše a naši tak vyvolávají domněnku, že se jim nedostává podpory z naší strany. Uč rovněž přívržence řeckého náboženství, aby na tyto služby přispívali (431) a aby vesnice, které uctívají řecké bohy, obětovaly bohům prvotiny své úrody, přivykej přívržence řecké víry této dobročinnosti a poučuj je, že my jsme takto jednali odedávna. Aspoň Homér vylíčil Eumaia, jak říká:

Hoste, vždyť nelze mi přec, byť přišel i nad tebe horší,
hostovi odepřít poctu, vždyť od Dia zajisté všichni
(431b) *hosté i žebráci jsou — jim dar, byť malý, je milý.*

Nedovolme tedy jiným, aby nás překonávali v dobročinnosti a nezahanbujme se vlastní lehkomyslností či lépe řečeno nezahazujme sami úctu k bohům. Dozvím-li se, že takto jednáš, budu pln štěstí.

(431c) Jen zřídka navštěvuj vládní úředníky v jejich domě, většinu záležitostí jim sděluj písemně. Přijdou-li do města, ať jim nejde vstříc nikdo z kněží, kdykoli však půjdou do chrámu, ať jim kněz vyjde vstříc do chrámové předsíně. Ať před nimi nevchází dovnitř žádný voják, ať je však sleduje, kdokoli bude chtít. Jakmile totiž úředník

překročí práh posvátného okrsku, stává se tím soukromníkem. (431d) Sám totiž jsi, jak víš, vládcem uvnitř, tak to žádá božský příkaz. A ti, kteří ho poslechnou, jsou vpravdě zbožní, ti však, kteří se mu v pýše stavějí na odpor, jsou marniví a ženou se za lichou slávou.

Jsem ochoten pomoci Pessinuntu, pakliže si usmíří Matku bohů. Jestliže jí však nebudou dbát, nemohou nejen zůstat bez výtek, ale — ač nechci užít příkrých slov — ať pak rovněž nepoznají můj hněv.

(432) Nelze mi přec, bych hostil a s litostí litoval muže, kteří nesmrtelných bohů si nenávist získali.

Přesvědč je tedy, že činí-li si nárok na mou péči, musí se všichni jeho občané stát prosebníky Matky bohů.

Júlianos občanům Bostry

Domníval jsem se, že vůdcové Galilejských (436) budou spíše vděční mně než tomu, kdo spravoval říši přede mnou. Za jeho vlády se totiž mnohým z nich stalo, že byli posláni do vyhnanství, že byli pronásledováni i uvrženi do vězení a velké množství takzvaných kacířů bylo dokonce pobito, jak tomu bylo v Samosatě, v Kyziku, v Paflagonii, v Bithýnii i Galatii a v četných jiných (436b) krajinách byly do základů zpustošeny a vyvráceny celé vesnice, kdežto za mé vlády je tomu naopak. Byli propuštěni vyhnanci a ti, jimž bylo zabaveno jmění, dostali mým zákonem zpět všechen svůj majetek. Oni však dosáhli takového stupně šílenství a nerozumu, že zuří kvůli tomu, že už se nemohou chovat jako tyrani a jednat tak, jak kdysi nakládali navzájem se sebou a později i s námi, kteří uctíváme bohy. Nenechávají kámen na kameni, odvažují se pobuřovat lid a vyvolávat vzpoury, chovají se bezbožně vůči bohům, neposlouchají našich příkazů, (436c) ač jsou tak lidumilné. Nedovolujeme totiž, aby nikdo z nich byl proti své vůli vlečen k oltářům, ale výslovně prohlašujeme; jestliže někdo chce dobrovolně brát spolu

s námi účast na očistných ritech a úlitbách, ať nejdříve vykoná očistnou oběť a obrátí se se svými modlitbami na bohy, kteří odvracejí zlo. Tak daleci jsme toho, (436d) abychom byli pojali přání nebo myšlenku, aby někdo z bezbožníků se zúčastnil našich posvátných obětí, dokud by neočistil svou duši modlitbami k bohům a tělo obvyklými očistnými rity.

Je zřejmé, že dav oklamaný takzvanými kleriky se bouří, když mu byla vzata tato svoboda. Ti, kteří se totiž až dosud chovali jako tyrani, (437) se nespokojují tím, že nejsou trestáni za zlo, které dříve spáchali, ale touží po dřívější moci, a poněvadž už nesmějí soudit, psát závěti, přisvojovat si cizí dědictví, přidělovat všechno sobě samým, pouštějí z řetězu všechen nepořádek, a jak se říká, přilévají olej do ohně a odvažují se k dřívějším zločinům přidávat ještě větší tím, že vhánějí dav do vzpoury. Rozhodl jsem se proto (437b) učinit tímto ediktem prohlášení ke všem obcím a oznámit, že nikdo nesmí brát účast na vzpourách kleriků, nesmí se jimi dát svést, aby vzal do ruky kameny a nebyl poslušen úředníků, ale lidé se smějí scházet podle své vůle a modlit se za sebe obvyklými modlitbami. Kdyby je však klerikové sváděli ke vzpouře, pak ať už s nimi nesouhlasí, aby nebyli potrestáni.

(437c) Rozhodl jsem se učinit toto prohlášení zvláště pro obec Bostřanů, poněvadž biskup Titus a klerikové v podáních, jimiž se na mne obrátili, obvinili své přívržence, jako by oni vybízeli lid, aby se nebouřil, ale dav se řítil do rozbrojů. Připojil jsem k tomuto ediktu znění, jež se odvážil uvést ve svém podání: (437d) „Ačkoli křesťané počtem se mohou měřit s Helény, zadržuje je naše výzva a nikdo nikde nevyvolává nepořádky." To jsou slova biskupova o vás. Vidíte, že tvrdí, že vaše kázeň nevyplývá z vašeho rozhodnutí, ale že proti vaší vůli, jak aspoň tvrdil, vás zadržují jeho výzvy. (438) Proto sami ze své vůle vyžeňte svého žalobce z města a vy, lid, žijte mezi sebou ve svornosti a nikdo nechť se nestaví na odpor a nejedná proti právu. Ani vy, kteří jste zbloudili, neubližujte těm, kteří prokazují bohům řádnou a spravedlivou úctu podle dávné

tradice, ani vy, kteří uctíváte bohy, nepoškozujte(438b) a nerozchvacujte loupeživě domy těch, kteří zbloudili spíše z neznalosti než úmyslně. Lidi je nutno přesvědčovat a poučovat slovem, nikoli ranami a násilím či tělesným mučením. Vždy opět připomínám těm, kteří usilují o opravdovou zbožnost, aby v ničem se nedopouštěli křivdy na přívržencích Galilejských, aby je nenapadali a nedopouštěli se na nich násilí. Lidi, kteří právě v tom nejdůležitějším jednají špatně, máme spíše litovat než nenávidět. (438c) Vždyť zbožnost je vpravdě největší dobro a naopak největším zlem je bezbožnost. Je tomu tedy tak, že právě tuto cenu platí jako trest lidé, kteří se od bohů obrátili k mrtvolám a ostatkům. Podobně se trápíme spolu s těmi, které zachvátila nemoc, a radujeme se zase spolu s těmi, které bozi nemoci zbavili a osvobodili je od ní.

Dáno v Antiochii 1. srpna

Júlianos Libaniovi

Odměnil jsi Aristofana za jeho zbožnost vůči bohům i za jeho oddanost k tobě. To, co bylo předtím příčinou jeho hanby, jsi změnil a učinil jsi z toho příčinu jeho slávy nejen pro přítomnost, ale i pro budoucnost, poněvadž udání Pavlovo ani výrok jistého soudce se nemůže rovnat řečem, jež skládáš ty. Jejich řeči totiž narážely na pohrdání i v době, kdy mohly být mocné, a zanikly zároveň se svými autory. Tvé projevy i nyní jsou obdivovány pravými Helény a budou obdivovány i v budoucnosti, jestliže mě neklame můj zdravý úsudek. Budeš si ostatně klást otázku, zda jsi mě ve věci Aristofanově přesvědčil či zda jsi změnil mé původní stanovisko. Souhlasím, že jsem došel k názoru, že on nepodléhá rozkošem a penězům. Proč bych také neměl podlehnout řečníkovi, který je zároveň znamenitým filosofem a také velkým milovníkem pravdy? Pak ovšem je přirozené, že mi položíš další otázku: proč tedy nezměním jeho neštěstí v lepší osud a proč neodstraním potupu, která

na něm utkvěla kvůli jeho neštěstí? „Dva když pospolu jdou", jak se říká, já a ty se spolu poradíme. A jsi v právu, jestliže mi neradíš pouze, že je třeba pomoci člověku, který upřímně měl v úctě bohy, ale také jakým způsobem se to má stát. I to jsi určitým způsobem naznačil. Je jistě lépe o těchto věcech nepsat, ale vyřídit je navzájem ústně. Buď zdráv, můj nejdražší a nejmilejší bratře!

(382d) Přečetl jsem téměř celou tvou řeč včera před snídaní, po snídani, dříve než jsem začal odpočívat, jsem pokračoval ve čtení zbylé části. Jsi šťastný člověk, že takto dovedeš mluvit, a ještě šťastnější, že umíš takto myslet. Ó jaká řeč, jaký důvtip, jaká moudrost, jaké rozdělení látky, jaké vedení důkazů, jaké uspořádání, jaká zahájení, jaká výmluvnost, jaký soulad, jaká skladba!

Libanios císaři Júlianovi

(1) Já jsem odměnil Aristofana, a ty zas jsi odměnil mne za planoucí a prudkou lásku, již k tobě chovám a o níž vědí bozi i lidé, takže nyní se málem vznáším povznesen tvým dopisem, který mi dodal naději a velebil můj proslov. Všechno se mi teď zdá nicotným — bohatství Midovo, krása Nireova, rychlost Krisónova, síla Polydamantova, nůž Péleův. (2) Myslím, že bych nemohl cítit větší rozkoš, ani kdybych se byl napil nektaru, než nyní, kdy král, jakého odedávna hledal Platón a pozdě jej našel, schválil můj názor a projevil obdiv k mé řeči a poctil ji slibem daru, a ještě více mne ctí tím, že chce spolu se mnou uvážit, co je třeba dát. (3) Je tomu snad tak, že člověku, který pozoruje východ nebeské Kozy, se nemá splnit všechno, a mně, který jsem o to neusiloval, se dostává největších darů, a kdykoli požádám o nějakou laskavost, císař je připraven mi ji prokázat, napodobuje bohyni na nebesích?

(4) Připojím tvůj dopis ke své řeči, aby ukazoval synům Řeků, že jsem svůj šíp nevypustil marně. Aristofanovi budou sloužit ke cti mé řeči, mně zas tvůj dopis, či spíše

oba se budeme pyšnit jak tvým dopisem, tak tvými dary; obojí totiž nám oběma bude ozdobou.

(5) Musíš se dozvědět také o obavě Aristofanově, aby ses tomu zasmál: někdo z těch, kteří zpravidla k tobě přicházejí večer, když byl zadržen, že prý připravuješ nějakou řeč, nám to přišel sdělit. Vyděsil jsem se hned, že už ses dal do boje proti mé řeči, že srazíš svého učitele a že Aristofanovi způsobíš stejné neštěstí jako Nilovi. Běžíme tedy k dobrému Elpidiovi. Jakmile se dozvěděl, proč jsme se vylekali, dal se do hlasitého smíchu. Až tu jsme si oddechli a o málo později máme v rukou tvůj krásný dopis.

Libanios Ammianu Marcellinovi

(1) Závidím ti, že máš Řím a že Řím má tebe. Ty totiž teď máš něco, co nemá na zemi sobě rovného, a jemu se dostalo občana, který v ničem není pozadu za jeho občany, jejichž předky byli polobozi. (2) Pro tebe už mělo velký význam, že jsi tam mohl pobývat alespoň mlčky a naslouchat řečem, jež pronášeli jiní — Řím má mnoho řečníků, kteří jdou ve stopách svých otců —, nyní dokonce, jak se proslýchá mezi lidmi, kteří se odtamtud vracejí, jsi sám veřejně vystupoval a ještě vystoupíš, poněvadž tvé dílo je rozděleno do mnoha částí, a když to, co bylo zveřejněno, je pochváleno, doporučuje to i další část. (3) Slyším, že sám Řím oslavuje tvou práci a že je toho názoru, že jsi některé soupeře překonal a za jinými že jsi nezůstal pozadu. To neslouží ke cti jen autorovi, ale i nám, jichž je autor spoluobčanem. (4) Nepřestávej skládat takové řeči a přinášet je z domova na shromáždění, nedej se unavit obdivem, ale sám se staň slavnějším a o svou slávu se podílej s námi. Takový je totiž slavný občan: jeho sláva je i ozdobou jeho města. (5) Tobě tedy ať se daří stejně jako dosud. Já mám zármutek, a nepomůže-li mi některý bůh, bude pro mne nesnesitelný. Můj jediný dobrý syn, syn dobré matky (i když nebyla svobodná občanka), zemřel a je už pohřben. Umřel následkem neštěstí, které bylo dílem násilí. Kdo s ním tak hanebně naložil, na to se zeptej jiných, já je ctím, i když mi ublížili. (6) Zatímco toto neštěstí bylo ještě živé, také Kalliopios byl vyrván přímo od knih a z práce. Osud mladých mě stíhá jednou ranou za druhou a ještě hůře. To bys mohl slyšet i od těch, kteří se podělili o jeho věci.

Pro mne je to, co bylo před ním, on sám, i co bylo po něm, příčinou nářků a slz, které bohatě stékají na můj dopis.

CHIÓN
SPIKNUTÍ PROTI TYRANOVI

Román v dopisech

Z řeckého originálu Epistolographi Graeci, rec. R. Hercher, A. Firmin Didot, Parisiis 1873, přeložil a poznámkami opatřil Václav Bahník.

1 *Přestaňte být smutní nad mou nepřítomností*
Chión pozdravuje Matrida

Už jsem byl třetí den v Byzantiu, když mi Lysis odevzdal dopis od tebe, v němž píšeš, jak se tobě i celé rodině po mně stýská.

Jiný by ti připomínal věci, které by tě mohly utěšit, vypočítával by, co dobrého tato cesta může přinést, a tak by v tobě probouzel radost, která by pomohla zahnat tvůj nynější smutek. Já bych si však přál totéž od vás, abyste mi vy sami určili odměnu za očekávané dosažení ctnosti: že z poznatků, které získám studiem, nebudete jen čerpat útěchu ve smutku nebo spokojenost, když vás nic smutného nepotká, ale že vás, své rodiče, tímto dosažením ctnosti učiním šťastnými. Je lepší, když přede mne tak jako před závodníka postavíte větší odměny, abych o ně bojoval s větším úsilím.

Dívej se na to takto, otče, a utěšuj matku, jestliže patří k těm, kteří potřebují útěchu, a ty k těm, kteří jsou schopni útěchu poskytnout.

2 *Chión doporučuje svému otci Thrasóna, kterému je zavázán*
Chión pozdravuje Matrida

Thrasón je obyčejný obchodník, jezdí teď za obchodem po Černém moři, mám však dojem, že to je člověk mnohem lepší, než by odpovídalo jeho způsobu života. Také mu jsem teď za svého pobytu v Byzantiu za ledacos zavázán. Když jsem si chtěl prohlédnout, co je v této krajině hodné prohlédnutí, provázel mě při tom putování a staral se i o jiné věci, abychom se nedostali na špatnou cestu nebo nemusili dokonce jít pěšky, ale aby se nám s použitím povozů a jiných prostředků cestovalo co nejpohodlněji.

Když teď jede do vašich končin, považoval jsem za nutné dát mu na cestu toto svědectví, aby bylo možné oplatit mu

stejným. Provázet ho po místech, kde by bylo něco k vidění, nebude myslím třeba, protože kdysi u Pontu sloužil, vůbec však nepochybuji o tom, že ho podle svého zvyku přijmeš ochotně jako hosta ve svém domě.

Já sám se už dávno vypravuji na cestu k vám, avšak nemohu se dočkat příznivého větru.

3 *Chvála Xenofóntových činů v Asii a v Byzantiu. Xenofóntův příklad je podnětem ke studiu filosofie*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Jsem velmi vděčen větrům, které mě zdržely a přinutily k dalšímu pobytu v Byzantiu, třebaže jsem na ně byl ze začátku silně rozhněván, protože jsem pospíchal. Ale kvůli Sókratovu příteli Xenofóntovi by to bylo stálo za to čekat tam ještě déle.

Tento Xenofón je totiž jeden z těch Řeků, kteří přišli Kýrovi na pomoc a táhli s ním proti Artaxerxovi. Ze začátku doprovázel jednoho z velitelů a velmi svědomitě se věnoval jen takové činnosti, jaká slouží vojákovi, ačkoliv byl jedním z těch, kterých si Kýros vážil. Když Kýros v první bitvě padl a řeckým velitelům byly v rozporu s uzavřenou smlouvou sraženy hlavy, byl zvolen za vrchního velitele kvůli své statečnosti a ostatním přednostem, protože se zdálo, že se nejlépe postará o záchranu Řeků. A tuto naději nezklamal, ale vedl svou malou armádu středem nepřátelské země a zachránil ji, třebaže byl každého dne nucen tábořit v samém sousedství královых vojevůdců.

(2) Už tohle si zaslouží obdiv, ale ještě mnohem obdivuhodnější a větší bylo to, co jsem teď já sám na vlastní oči viděl.

Řekové už měli dost té dlouhé a těžké vojenské služby, plné nebezpečí, za něž jim jedinou odměnou byla záchrana života, a tak když je Byzantští ze strachu přijali, rozhodli se město vyplenit, a okamžitě zavládl v Byzantiu velký zmatek. Žoldnéři se už chápali zbraní, trubač troubil znamení k útoku, já jsem chytil štít a kopí a běžel jsem na hradby, kde jsem viděl shromážděné některé mladé muže. Střežit hradby nemělo ovšem žádnou cenu, když už měli nepřátelé město ve své moci. Přesto jsme si myslili, že díky výhodné poloze místa budeme lépe odrážet nepřátele nebo aspoň oddálíme svou záhubu.

(3) A vtom jsme uprostřed zmateně pobíhajících Řeků zpozorovali dlouhovlasého muže, velmi krásného a už na pohled příjemného, který procházel jejich řadami a každého jednotlivce zdržoval od útoku. Byl to Xenofón. Když ho někteří nepřátelští vojáci přemlouvali, aby on sám jediný poslechl mnohé a ukončil už jednou jejich bloudění plné útrap a obtíží, zvolal na ně:

„Stáhněte se tedy zpět a poraďte se o tom; nemusíme se přece bát, že by nám během naší porady vyklouzlo z rukou, co pevně držíme."

Protože se styděli tuto jeho výzvu odmítnout, postavil se Xenofón doprostřed a měl k nim řeč, která musila být obdivuhodná, jak jsme mohli soudit podle výsledku — neslyšeli jsme ji dobře. A tak jsme viděli ty, kteří byli před malou chvílí rozhodnuti město vyplenit, jak na tržišti pokojně nakupují, co potřebují, tak jako kterýkoli jiný člověk v Byzantiu, a úplně z nich vyvanula ona nespravedlivá a lupičská bojovnost.

(4) Co jsme tenkrát viděli, bylo dokladem Xenofóntova ducha, jeho rozvahy a výmluvnosti.

Domníval jsem se, že nesmím přejít kolem toho muže jen tak mlčky, zvlášť když se zasloužil o mne stejně jako o Byzantské — vždyť bych byl kvůli těm větrům také oloupen o všechno. A tak jsem se mu představil.

On si vzpomněl na tvé přátelství se Sókratem a vybízel mě, abych se věnoval filosofii — vůbec se mnou nerozmlouval jako voják, Zeus je můj svědek, ale velmi vlídně. Teď vede své vojsko do Thrákie, neboť thrácký král Seuthés, který se pustil do války s někým ze sousedů, si pro ně poslal a slíbil jim plný žold. Oni ho poslechli, protože se nechtěli vrátit domů bez prostředků, ale chtěli mít něco za svou námahu, dokud jsou ještě vojskem.

(5) Věř mi, že se teď vydám s mnohem větší chutí na cestu

do Athén, abych tam studoval filosofii. Snad si ještě pamatuješ, jak jsi mě bez přestání nutil do filosofie a vykládal mi podivuhodné věci o lidech, kteří se věnovali některé její části, a jak já jsem s tebou ve všem ostatním souhlasil, avšak filosofie jsem se velmi bál. Zdálo se mi totiž, že v ostatních věcech opravdu činí svědomitějšími ty, jichž se dotkla (soudil jsem totiž, že uměřenost a spravedlivost nečerpají lidé odnikud odjinud než z filosofie), že však silně uvolňuje nebo dokonce umrtvuje činorodost duše. Těmi přednostmi filosofie, o kterých jsi mluvil, byla přece nečinnost a klid.

(6) Zdálo se mi tedy nesnesitelné, že by mi pěstování filosofie pomohlo k zlepšení ve všem ostatním, avšak že by mi nemohlo dodat odvahu ani udělat ze mne vojáka ani učinit mě schopným nějakého skvělého činu, kdyby to bylo zapotřebí, ale že bych to všechno pustil z hlavy, jako bych byl filosofií očarován a jako bych pod vlivem nějakého zaříkávadla na všechny skvělé činy zapomněl.

Nevěděl jsem, že lidé, kteří prošli filosofickou průpravou, jsou lépe připraveni i pro statečnost, a to jsem se právě naučil od Xenofónta, a ještě ne lehko: ne tenkrát, když se mnou o tom rozmlouval, ale když se mi ukázal ve své pravé podobě. Vždyť on, jemuž Sókratovo učení dalo nejvíc, dokáže zachránit vojska i města, a vůbec se nedá říci, že by z něho filosofie učinila člověka méně užitečného sobě i přátelům.

(7) Proto má možná život v klidu lepší předpoklady k zajištění štěstí, avšak kdo dokáže správně užívat klidu, dokáže se i správně vyrovnat s každou činností, a větší slávu než válečník dosáhne ten, kdo dovede ovládnout lakotu a jiné náruživosti, jimž podléhají i vítězové ve válkách. Proto doufám, že i já, veden filosofií, budu ve všem ostatním lepší, a ani nebudu méně statečný, jen méně smělý. Avšak o tom jsem toho už řekl nejen dost, ale víc než dost.

Oznamuji ti také, že už se připravuji na cestu, neboť vítr se už začíná obracet správným směrem.

4 *Vyprávění o nebezpečné plavbě*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Protože jsem se náhodou setkal se Simem, který pluje se svými druhy za obchodem do vašich končin, rozhodl jsem se podat vám zprávu i o tom, co se mi přihodilo v Perinthu.

Kůzlata právě zapadala večer a já jsem varoval plavce, kteří nás vezli, aby nevyplouvali, zvlášť když mohou klidně zůstat v Byzantiu. Oni mě však neposlechli, dokonce se moc smáli mému předpovídání, že prý jsem se od hvězdáře Archedéma nakazil nějakou hvězdářskou nemocí. Já jsem jim nějaký čas odporoval, nakonec jsem však ustoupil (bylo to, jako bych byl poražen v nějaké námořní bitvě), protože jsem si už sám nebyl jist správností své předpovědi. Kromě toho i příznivý vítr, který sliboval pohodlnou plavbu, věrohodnost mého varování zmenšoval.

(2) Když jsme se dostali na širé moře, smáli se mi pro mé řeči po celou cestu až do chvíle, kdy jsme pluli kolem Sélymbrie — já jsem si při tom přál, aby se mi mohli posmívat až do okamžiku, kdy vystoupíme na břeh.

Když jsme však urazili dalších asi třicet stadií, překvapila nás strašná bouře. Dlouho to s námi vypadalo hrozně špatně, neboť jsme neměli možnost uchýlit se s lodí někam do bezpečí. Konečně jsme zahlédli Perinthos a s velkým úsilím jsme k němu zamířili — byli z nás najednou výborní veslaři, neboť plachty by nebyly ten vítr vydržely. To bylo strašné, co jsme zkusili. Abych to zkrátil, teprve asi o půlnoci jsme se dostali do Perinthu a hned jsme šli spát.

Čekala tam však na nás jiná bouře, o nic mírnější, než byla ta na moři. Perinthští byli totiž přepadeni thráckým vojskem a my jsme o tom vůbec nic nevěděli, ani slovo jsme o tom neslyšeli, ačkoliv jsme se zdrželi dvanáct dní v Byzantiu. Barbaři jako obyčejně udeřili na Perinthos naprosto nečekaně.

(3) Když jsme se ráno probudili, vystoupili jsme na břeh a šli jsme si prohlédnout město (totiž aspoň jsme si to myslili), já, Hérakleidés a ten starý dobrák Agathón, ze sluhů

s námi šli Baitylos, Podarkés a nebojsa Filón. My tři jsme šli beze zbraně, každý ze sluhů měl meč, Filón si s sebou vzal i kopí.

Jen jsme vyšli kousek za přístav, spatřili jsme nedaleko města tábor, a co horšího, blízko nás tři jezdce. Tu mi Filón strčil do ruky oštěp, aby se mu líp běželo, a utíkal k lodi. Já jsem však nevěřil, že bych byl schopen běžet rychleji než kůň, a tak jsem si omotal plášť kolem paže, napřáhl jsem kopí a zůstal jsem stát. Sluhové udělali totéž, Hérakleidés a Agathón popadli do každé ruky kámen a schovali se za námi.

(4) Thrákové se přiblížili k nám a každý hodil tři oštěpy ještě dřív, než se dostali na dostřel. Oštěpy spadly na zem kousek před námi. Jezdci se obrátili, jako by už svou povinnost splnili, a hnali se zpátky do svého tábora. My jsme sebrali oštěpy, vrátili jsme se na loď, odvázali jsme kotevní lana a vypluli jsme.

Teď jsme na Chiu, až sem nás po celé cestě provázely větry dost příznivé.

Můžeš vyřídit Archedémovi, že večerní západ Kůzlat neoznamuje ošklivé bouřky jen na moři, ale ještě mnohem ošklivější bouře na zemi. Na základě toho, co se nám stalo, si z něho můžeš pěkně utahovat.

5 *O příjezdu do Athén a o prvním setkání s Platónem*
Chión pozdravuje Matrida

Dorazili jsme do Athén a už jsem také hovořil s Platónem, žákem Sókratovým. Je to člověk v každém ohledu moudrý. Dokazuje také svým žákům v praxi, že filosofie není nic odtrženého od života, ale že je vhodná jak pro život plný činnosti, tak i pro nečinný klid.

Psal jsi mi také o přátelství, které tě s ním spojovalo, a že mi také nemálo u něho prospěje, že ses stýkal se Sókratem. Oznamuji ti to proto, že si velmi váží každého, kdo strávil třeba jen jediný den v Sókratově společnosti, a že se nikomu nevěnuje tolik jako tomu, kdo je schopen nejvíc od něho získat. Dal jsem si velmi záležet na tom, abych nebyl poslední mezi Platónovými přáteli, ale aby mě počítal mezi ty, od nichž, jak tvrdí, přijímá dobro, když jim může dobro prokázat. On totiž prohlašuje, že činit lidi dobrými není menší štěstí než sám být dobrý. A tak sám přináší prospěch těm přátelům, kteří jsou schopni mít prospěch z něho.

6 *Díky za dary*
Chión pozdravuje Matrida

Faidimos mi přivezl bečku naloženého masa, pět amfor medu, dvacet soudků mersitského vína a kromě toho tři talenty stříbra. Musím pochválit jeho poctivost a s uznáním ocenit tvou starostlivost.

Přál bych si však, pokud to čas dovolí, abys mi poslal plody naší země jako nějaké prvotiny. Z těch by totiž mohli mít potěšení všichni ostatní přátelé a i Platón by se jimi mohl dát svést, ačkoliv jinak žádné dary nepřijímá.

Po penězích vůbec netoužím, zvlášť když jsem v Athénách a mohu rozmlouvat s Platónem. Bylo by myslím absurdní, kdybych byl podnikl plavbu do Řecka, abych se zbavil touhy po bohatství, a kdyby v rozporu s touto snahou touha po bohatství ke mně připlula z Pontu. Víc se mi tedy zavděčíš, pošleš-li mi takové věci, které mi připomenou vlast, a ne bohatství.

7 *Žádost o laskavé přijetí Archepolida, přestože je lehkomyslný a málo přátelský*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Archepolis je rodem z Lémnu, jak aspoň on sám říká. Je to člověk nedobrý a nevyzpytatelný, protivný kdekomu, a nejvíc sám sobě, kromě toho je postižen mrtvicí a řekne všechno, co mu slina na jazyk přinese. Myslí stále jen na ty největší hlouposti. Slyšel jsem, že když byl před časem pokladníkem na Lémnu a ucházel se o další podobné úřady,

byl s malou ctí odmítnut. Když se mu pak zdálo, že pro něj filosofie nemá žádnou cenu, odplul do Athén a tam dělal hodně naschválů Platónovi a nás zasypal mnoha urážkami. Zdálo se mu totiž, že mu nejsme nijak užiteční, když vedeme úvahy o ctnosti, a ne o vydělávání peněz.

(2) Teď říká, že cestuje za obchodem k Černému moři, a bylo by to od něho docela rozumné, kdyby považoval jen to za vhodné pro sebe. Avšak jeho nestálá a přelétavá povaha nemá ani tolik rozumu, aby věděla, kdo je a k čemu se hodí. Stále totiž bloudí duchem tam, kam ho vede jeho fantazie.

Tento člověk zapomněl na urážky, přišel za mnou a prosil mě, abych ti o něm napsal. Já jsem mu však dal jiný dopis, abych z něho nedělal Bellerofónta, to by se na něj vůbec nehodilo, a ani v něm jsem nelhal, a tento dám Lysidovi, který vypluje dřív než on.

(3) Myslím si, že bys měl toho člověka přijmout, jak nejlaskavěji můžeš, a až bude odcházet, měl bys mu říci:

„Tak odplácí Chión těm, kteří ho urazili. Tohle je totiž jedna z jeho pouček, kterým ses vysmíval: člověk má přestat s oplácením stejnou mincí špatným lidem dřív, než se sám stane nedobrý."

Máme jim oplácet dobrými skutky.

I když však vím, že to vůbec nehne tím, jehož duše nemůže být pro svou hloupost ničím dotčena, přece bych byl rád, kdybys to udělal kvůli mně samotnému.

Prozradil jsem ti o něm všechno, nic jsem nezatajil, nic jsem neskryl. Neboť i když jsem ho nikdy před nikým nezasypával urážkami, považoval jsem za nutné, aby před tebou nebyly mé názory zahaleny do žádných řečí, ale aby se před tebou ukázaly prosté a jasné.

8 *Doporučující dopis pro Archepolida*
Chión pozdravuje Matrida

Doručitel tohoto dopisu, Archepolis z Lémnu, mě při svém odjezdu na obchodní cestu k Pontu požádal, abych ti ho doporučil, a já jsem mu rád vyhověl, protože ještě nebyl mým přítelem. Považoval jsem tedy za velkou výhodu, že se mi naskytla příležitost získat si za přítele toho, kdo jím dosud nebyl. A v tom bys mi i ty pomohl, kdybys ho u sebe přijal laskavě. Ostatně jsem přesvědčen, že to je řádný obchodník, neboť se dal do obchodování po studiu filosofie.

9 *Výtka Biónovi, že málo píše*
Chión pozdravuje Bióna

Nepředstavoval jsem si, že o mne budeš tak málo dbát, a nebudu ti to trpět. Divím se, jak je to možné, že jsem od tebe dosud nedostal ani řádek, když ostatní přátelé píší bez přestávky.

Nechme však už být, co bylo, to ti odpustím. Teď jde o budoucnost. Jestliže byla vina v tom, že mi někdo tvůj dopis neodevzdal, dělej něco proti tomu tím, že mi budeš bez ustání psát (tak totiž aspoň někdy najdeš někoho, kdo dopis odevzdá), a zavinil-lis to ty sám tím, žes nepsal, musíš se polepšit. To však bude snadné. Vždyť přece v našem přátelství byla tak velká síla, že byla schopná překonat i velké obtíže.

Nebo jsi už zapomněl na Héraia a Kallichora, na řeči, které jsme vedli u Kallisthena, a na všechno ostatní, co pomáhalo k splynutí našich duší? Nebo jsi sice sám nezapomněl, ale myslíš si, že já jsem to všechno pustil z hlavy, když jsem okusil filosofii? To se přece nesluší, aby ses buď ty sám tak špatně choval, když jde o přátelství, nebo aby ses o mně domýšlel špatné věci, ale musíš sám na přátelství pamatovat a psát častěji tomu, kdo na ně pamatuje.

10 *Vyprávění o tom, jak přiměl Platóna, aby přijal dar*
Chión pozdravuje Matrida

Platónovy neteře mají čtyři dcery. Nejstarší z nich dal Platón za manželku Speusippovi s nevelkým věnem třiceti min, které mu poslal Dionysios. Já jsem v tom viděl vítanou příležitost a chtěl jsem k věnu přidat talent. Platón ho dlouho nechtěl přijmout, pak jsem ho však přinutil k ústupu odůvodněním, které je naprosto správné a kterému se nedá nic vytknout. Řekl jsem mu:

„Nedávám ti to, abys byl bohatší, ale abys mohl ukázat svou lásku k lidem, a takové dary je nutno přijmout, neboť přispívají k vážnosti, kdežto jiné ji zmenšují. Ty tedy prokazuješ úctu lásce k lidem, pohrdáš bohatstvím.

Ostatní dívky jsi již provdal za muže, kteří patří v Athénách k nejušlechtilejším, ti jsou však dost bohatí, kdežto Speusippos, který je ušlechtilejší než všichni ostatní, je chudý."

Pokládal jsem za nutné seznámit tě s tím jako s největším ziskem, jaký nás myslím za celý život může potkat.

11 *Chión žádá otce, který naléhá na jeho návrat, aby směl svůj studijní pobyt ještě prodloužit*
Chión pozdravuje Matrida

Dostal jsem od Bianora dopis, ve kterém mě vybízíš, abych se vrátil domů, protože pět let je dost dlouhá doba na jakékoliv cestování, a můj pobyt v cizině už začíná jít do šestého roku.

Sami jistě dobře víte, jak se mi stýská po vás i po domově, ale zdá se, že právě tato touha po domově mě nutí, abych se zdržel v Athénách ještě déle. Chci totiž být užitečnější těm, s nimiž mě spojuje utrpení, a sílu k tomu dává jen filosofie. Pět let, otče, nemůže myslím stačit ani těm, kteří se věnují s větší pílí obchodování, natož těm, kteří pěstují filosofii. A to cestují obchodníci po světě kvůli věcem, které mají mnohem menší cenu, kdežto předmětem mého zájmu je ctnost, a tu nezískáš, i kdybys za ni nabízel nevímco, k ní ti mohou pomoci jen přirozené vlohy, ochotně podstupovaná námaha a čas. První dvě věci mi rozhodně nechybějí, jen času na to mám stále málo. Až tu strávím dalších pět let, vrátím se domů, dá-li bůh.

Pokud jde o tebe, musíš teď uvažovat stejně, jako když jsi mě posílal z domova, a netrápit se, když jsem vzdálen trochu déle, zvláště když víš, že nestačí odjet z domova na studie, aby se z někoho stal dobrý člověk, ale že je třeba věnovat studiím péči dlouhou dobu.

12 *Chión se dověděl o tyranidě v Hérakleji a slibuje, že se vrátí domů*
Chión pozdravuje Matrida

Jak jsem ti před časem psal, měl jsem dřív v úmyslu vrátit se domů až po deseti letech. Když jsem však teď slyšel, že se u nás dostal k moci samovládce, nejsem už schopen žít ve větším bezpečí než mí spoluobčané. Proto jakmile přijde jaro, vydám se na cestu, dá-li bůh. Teď už to nebylo možné, neboť už jsme v půli zimy.

Bylo by to přece naprosto nemístné, abych byl takový jako ti, kteří utíkají z vlasti, kam se dá, jakmile se v ní objeví nějaký neklid, a abych nebyl doma právě tenkrát, když potřebuje muže ochotné přinést pomoc.

Vždyť i kdyby bylo naprosto nemožné, aby jí někdo pomohl, myslím, že snášet dobrovolně spolu s ostatními neštěstí je něco, co nemá daleko k ctnosti, i když z toho je ovšem menší radost.

Napsal jsem ti s větší otevřeností, protože ti dopis poveze Lysis.

13 *Chión je odhodlán vrátit se domů, třebaže se ho samovládce pokusil dát zabít.*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Klearchos, jak jsi mi psal, se vskutku nebojí tolik Seiléna, který se zmocnil jeho pevnosti, jako nás, pěstitelů filosofie. Až dosud jsem neslyšel, že by byl poslal někoho, kdo by se pokusil ublížit Seilénovi, kdežto mne se už pokusil odstranit Thrák Kotys, který byl v jeho osobní stráži (já jsem ho totiž poznal), a krátce nato, co jsem ti napsal o své nemoci, mě napadl, už jsem se však z toho dostatečně zotavil.

(2) Když jsem se kolem šesté hodiny procházel sám v ódeiu a přemýšlel o nějakém problému, znenadání proti mně vystoupil. Já jsem si však okamžitě domyslil, oč jde. Jakmile jsem spatřil, že má v ruce dýku, vykřikl jsem na něho, až se lekl, přiskočil jsem k němu a chytil jsem ho za ruku, ve které dýku držel, kopal jsem do něho a současně jsem mu kroutil paží, až dýku pustil. Dýka mi spadla na nohu a zranila mě, nebylo to však nic vážného. Než se vzpamatoval, zkroutil jsem mu ruce za záda, svázal jsem ho jeho vlastním opaskem a odvedl jsem ho k stratégům. Dostal za to spravedlivý trest.

Nemám proto ani o trochu větší strach z návratu, vydám se na cestu domů, hned jak se utiší vítr, ať už to se mnou bude jakékoliv. To přece nejde, abych žil ve svobodném státě, když je má vlast v područí samovládce.

(3) Ať už to se mnou dopadne jak chce, nemůže se mi nic stát. Ať už to přežiju, nebo zemru, bude to pro mne čestné. Abych však udělal také něco pro vlast, přesvědč Klearcha, že mám rád klid, protože mě cele zaměstnává studium filosofie, a že se vůbec nezajímám o politiku. Při tomto přesvědčování ti může pomoci i Nymfis, který byl mým přítelem a který je jeho příbuzný. Tímto způsobem by mohl být zbaven jakéhokoliv podezření.

Píši ti o tom otevřeně, protože tento dopis svěřím spolehlivým lidem a protože Klearchos, jak jsi správně poznamenal, není na takové věci zvědavý.

14 *O návratu do Byzantia*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Odvážnou a rychlou plavbou jsem se vrátil v pořádku do Byzantia. Rozhodl jsem se, že tu zůstanu tak dlouho, dokud to budu považovat za vhodné, a že k vám pošlu svého sluhu Krómbyla; můj návrat musí být připraven tak, aby přinesl vlasti prospěch. Má bezpečnost nezávisí na Klearchovi. Když už jsem se do toho jednou dal, chtěl bych ti úplně odhalit své plány.

Mně se zdá, že vlasti hrozí svrchované nebezpečí, které může mít za následek úplnou zkázu. Podle zpráv, které dostávám, musí už teď snášet vraždění mužů a posílání do vyhnanství, je zbavena nejlepších občanů a otročí těm nejhorším bezbožníkům. Dále je tu značné nebezpečí, že když se to někomu podaří, zatouží další po samovládě, jiní si zvyknou na otroctví, a nakonec dojde k zavedení trvalé vlády jednoho člověka.

(2) Stačí přece nepatrný podnět, aby začalo dlouhotrvající, skoro by se dalo říci nekonečné trápení, velmi podobné tomu, co způsobují nemoci těla.

Tak jako se tyto nemoci dají snadno od lidí zahnat, dokud jsou v začátcích, avšak zastaralé se léčí velmi špatně, a nakonec se vůbec nedají vyléčit, stejně tomu je i s onemocněním celého státu. Dokud je živá vzpomínka na svobodu a dokud se v zotročených probouzí vůle postavit se proti tyranovi, dochází k velkému zápasu národa se zotročovatelem. Jakmile však jednou zlo zesílí a lidé už neuvažují o tom, jak by se ho zbavili, ale jak by je nejlehčeji snášeli, tenkrát je se vším konec.

(3) Takové neštěstí tedy postihlo naši vlast, v takovém je nebezpečí. Kdyby ses však chtěl podívat, jak to je se mnou, poznal bys, že já jsem v naprostém bezpečí. O otroctví se totiž dá podle mého názoru mluvit teprve tenkrát, když je spolu s tělem zotročena i duše, kdežto když je ovládnuto pouze tělo a duše není ani trochu zachvácena, to se myslím za otroctví považovat nedá.

Důkazem je toto: Jestliže je otroctví zlo, dostane se až

k duši, protože jinak by se o tom nedalo mluvit jako o zlu. Pro lidi nesvobodné je nejtěžším trápením strach a bolest z utrpení. Když se tedy někdo nebojí zla hrozícího a necítí bolest ze zla přítomného, bude takový člověk otrokem? Jak by to bylo možné, když nezná zlo provázející otroctví!

(4) A tak si pamatuj: filosofie ze mne udělala takového člověka, kterého může Klearchos spoutat, kterému může provést to nejhorší, a přesto ze mne nikdy nebude mít otroka. Nikdy se mu totiž nepodaří podmanit si mou duši, na které jediné záleží, zda budu svobodný člověk, nebo otrok, kdežto tělo je vždy hříčkou různých náhod, i když nemá žádného pána.

Zabije-li mě, dá mi tím tu nejdokonalejší svobodu. Když nedokázal přimět k otročení ani tělo, v němž duch bydlí, jaká svoboda bude chybět tomuto duchu, odloučí-li se od těla? Ať budu snášet cokoliv, budu svobodný, a Klearchos bude otrokem, ať už mi udělá co chce. Bude totiž jednat pln strachu, kdežto svobodný duch žádný strach nezná.

(5) A tak budeme-li uvažovat o mých životních podmínkách, je v nich, jak vidíš, víc pevnosti k utrpení než v Klearchovi k působení bolesti. Není také třeba nějak zvlášť se o ně starat, to spíš nevšímat si jich. Vůbec uvažovat o takových věcech je znakem člověka nezcela svobodného.

Avšak mé sepětí s vlastí mi nepovoluje svobodu, která by se vztahovala pouze na mne: nutí mě i k nějaké veřejné činnosti i k podstoupení nebezpečí — nemyslím takové, že bych mohl sám přijít ke škodě, ale že bych nebyl schopen něčím vlasti pomoci, kdyby byla ohrožena. Proto také, i když se ničeho nebojím, musím myslit na bezpečnost svého života, abych nezemřel dřív, než budu moci zemřít za vlast.

Jednej tedy s tyranem o tom, co jsem ti už dříve napsal, snaž se ho přesvědčit, že mám rád klid, a napiš mi, budeš-li mít dojem, že něco jiného má vztah k mému plánu, jak osvobodit vlast, protože je nutné, abych se kvůli svobodě vlasti vzdal části své osobní svobody, když o takových věcech přemýšlím a mám je v plánu.

15 *Tyran Klearchos nemá žádné podezření. Jeho krutost škodí víc jemu než obci*
Chión pozdravuje Matrida

(1) Blahopřeji naší vlasti k tomu, že tyran uvěřil, co jsi mu o mně napovídal. Podle tvé rady mu také já pošlu dopis a odvedu ho co nejdál od pravdy. Kdybych to neudělal, zklamal bych své spoluobčany a přátele v nadějích, které ve mne skládají, a to by si rozhodně nezasloužili. Myslím si také, že je pro obec prospěšnější, že je tyran tak bezmezně surový a krutý, než kdyby se snažil získat si přízeň národa a chtěl vzbudit zdání, že je umírněný. Tady musíme hledat příčinu toho, že ti krutí jsou brzy odstraněni, a i kdyby nebyli zničeni, stejně u národa zanechají odpor k tyranii a jejich vinou je vláda jednoho člověka v úplné nenávisti. Tím je tedy způsobeno, že si v budoucnosti všichni dávají lepší pozor na zachování demokracie a jsou opatrnější.

(2) Kdyby se některému uchvatiteli moci podařilo získat si zotročené líbivou politikou, tu i kdyby byl brzy odstraněn, jeho zásluhou by se v duších jednotlivců zakořenilo mnoho špatných rysů tyranie. Občané toužící po nějaké výhodě nebo získaní demagogickými řečmi jsou pak slepí k prospěchu obecnému, odstraněného tyrana litují jako osobu umírněnou a nemají se na pozoru před samovládou jako před nezhojitelnou nemocí, neboť si neuvědomují, že tyran, i kdyby byl ve všem umírněný, musí být svržen už jen pro svou možnost být krutý.

(3) Protože je tedy Klearchos surový a je už z osobních důvodů nenáviděný, nebude těžké zničit ho, navíc znesnadní komukoliv jinému cestu k získání a zajištění samovlády. Kdyby však předstíral umírněnost, mohl by druhé o ní přesvědčit a i pro budoucno by zájemcům usnadnil přístup k trůnu. To však je myslím i tobě zcela jasné.

Pokud jde o způsob psaní a odevzdávání dopisů, jsem rád, že ho považuješ za bezpečný. Výsledek dosvědčuje, že nebyl vymyšlen nerozumně.

Posílám ti též opis svého dopisu Klearchovi. Dal jsem

si záležet na tom, abych ho napsal stylem hodně vzletným, aby se na mne díval svrchu jako na člověka, který se z té literatury úplně zbláznil.

16 *Ospravedlnění před Klearchem*
Chión pozdravuje Klearcha

(1) Někteří z našich společných přátel a také můj otec mi napsali do Athén, kde žiji kvůli studiu filosofie, že ti jsem podezřelý, a vyzvali mě, abych se před tebou ospravedlnil z obvinění. Je prý to tak správné a pro mne samého to prý bude lepší.

Je mi zcela jasné, že jejich domluvy jsou oprávněné, avšak nevím, kvůli čemu mě kdo u tebe očernil, a to je potom těžké bránit se. Nebyl jsem přece doma, když jsi provedl převrat, a nepřítomný jsem nemohl bojovat proti tobě; ani jediné mé slovo, ani jediný můj čin neměl žádný vztah k tehdejším událostem u nás. Nemohu přijít na to, v čem by se mohlo projevit — přes moře! — nepřátelství k vladaři u člověka, který žije v daleké cizině s hrstkou sluhů, a proto jsem na rozpacích, jak se obhájit, protože nevím, v čem spočívá žaloba.

(2) Na druhé straně vůbec nepociťuji žádné rozpaky, protože jsem nikdy neuvažoval o něčem takovém, z čeho jsem asi podezírán, a jsem schopen přesvědčit tě, že má duše vůbec není přístupná podobným úmyslům.

Myslím si, že i kdybych se nevěnoval filosofii, pak sám fakt, že jsem od tebe nic zlého neutrpěl, by byl dost silným důkazem toho, že k tobě nechovám žádné nepřátelství. Vždyť ani lidé, kteří se filosofií nezabývají, nezaujímají k ničemu nepřátelský postoj jen tak pro radost, ledaže jsou zcela bez rozumu, ani v nich nevzniká náklonnost k dětinskostem nebo k nenávisti, to rozhodně ne, avšak dobře vědí, že nic lidem nepřináší víc trápení než nepřátelství. Teprve když něco, čemu nelze odpomoci, duše lidí rozdělí, teprve tehdy dojde mezi nimi k roztržce, a ani tenkrát z toho nemají radost.

(3) Mezi námi dvěma však až do dnešního dne nedošlo k žádnému nepřátelství, ať velkému, nebo nepatrnému, a ty nemáš proti mně nic jiného než pouhé podezření a osočení, a i z toho se očistím.

Z jakého důvodu bych se mohl tak z ničeho nic stát tvým nepřítelem, když jsem tě ještě k tomu vůbec neviděl jako vládce mé země? Nebo mohu se snad pyšnit množstvím trojveslic a jezdců, takže ty aspoň z toho, když už ne z ničeho jiného, můžeš čerpat podezření, že bych se mohl stát tvým soupeřem? Já jsem však odejel z domova s osmi sluhy a se dvěma přáteli, Hérakleidem a Agathónem, a když se teď vracím, mám o dva sluhy méně. Nevím, jak bys z toho mohl dojít k přesvědčení, že mám proti tobě dostatečně silnou brannou moc. Ty nevidíš ani, že kdybych si byl vědom, že jsem právem podezírán, nikdy bych se dobrovolně nevydal do rukou tomu, kdo mě podezírá!

(4) Nebo jsem snad takovým milovníkem nepřátelství, že bych nebyl schopen být přítelem aspoň sám sobě, ale vydal bych se dobrovolně do rukou těch, kteří by mě oprávněně potrestali?

Tato obhajoba je však už dostatečná, ba víc než dostatečná i pro ty, kdo nikdy nepřišli do styku s filosofií. Já jsem však měl už od přírody sklon k filosofii a k tomu, co dobrého z ní plyne, a své přirozené sklony jsem ještě ze všech sil upevňoval, a tak když jsem dospěl do jinošského věku, netoužil jsem ani po úřadech, ani po poctách, ale hned jsem se snažil stát se pozorovatelem přírodních zákonů. Tato láska mě přivedla do Athén a spřátelila s Platónem; a až do nynějška jsem se ho nenasytil.

(5) Byl jsem tedy už svou povahou přitahován ke klidnému životu, takže jsem už od útlého věku opovrhoval vším, co mohlo do mého života zanést neklid, a když jsem přišel do Athén, ani jsem se nevěnoval lovu, ani jsem neplul s Athéňany proti Sparťanům do Hellespontu, ani jsem nezískával takové znalosti, které by ze mne učinily nepřítele tyranů a králů, ale jen jsem rozmlouval s mužem, který miluje klid, a vzdělával jsem se v nauce, která je nejbližší bohu. Tento muž mi především přikazoval, abych toužil

po klidu. To prý je světlo filosofického uvažování, avšak veřejná činnost a obchodování je naopak jako nějaká mlha, která filosofii zahaluje a činí nedostupnou těm, kdo po ní pátrají.

(6) Protože bylo zřejmé, že mě příroda nevybavila pro filosofii špatně (ovšem nebylo také snadné přesvědčit mě o všem, co k ní patří), uznával jsem tenkrát, že bůh vše řídí, poznával jsem stavbu světa, viděl jsem příčiny přírodního dění, naučil jsem se ctít spravedlnost a jiné věci toho druhu, které učí filosofie. Poznal jsem, že neexistuje nic, co by si víc zasloužilo, aby to člověk znal nebo aby to zkoumal. Je snad něco krásnějšího, než že se člověk vzniklý smíšením smrtelné podstaty a částečky boha věnuje jen nesmrtelným složkám své bytosti a vede je k tomu, co jim je příbuzné? A to, co je v nás božské, je podle mne příbuzné bohu.

(7) To jsem si přál poznat a studiu těchto věcí jsem věnoval všechny své snahy. Stát jsem nepovažoval za hodný ani jediné myšlenky (s tvým dovolením to říkám tak, jak si to myslím). Kromě mnoha jiných věcí jsem se naučil také to, co teď použiji proti tobě: ctít toho, kdo ke mně není nespravedlivý, a toho, kdo mi křivdí, odzbrojovat dobrými skutky, a když to není nic platné, tedy mlčením; dále považovat přítele za to nejcennější, co člověk má, z nikoho si nedělat nepřítele, ale změnit v přítele i toho, kdo byl nepřítelem; nic nepovažovat za tak zlé, aby to mohlo vyvést duši z míry a odvrátit člověka od vlastních záležitostí k cizím.

Věříš, že bych mohl s takovými názory chystat něco proti tobě? To jistě ne. Ty si měj starosti o válčení a správu státu, mně odděl od své moci tak velký kousíček, jaký by mohl člověku vyhýbajícímu se zmatkům stačit ke klidnému životu.

Kromě toho jsem přesvědčen, že dáš-li mi možnost pohovořit s přáteli, dokážu je přimět ke klidu a k odklonu od veřejné činnosti, jak si budeš přát, tím, že jim přednesu chvalozpěv na pokojný život, kterým se už dávno obírám. Vždyť bych byl vrcholně nevděčný, kdybych tak necítil.

(8) Dejme tomu, že bych byl poblouzený tím, z čeho mě podezříváš, a objevil se přede mnou onen laskavý bůh klidu a řekl mi: „Jsi nevděčný a špatný, Chióne, a nepamatuješ ani na ony krásné poučky, ba ani na sebe samého. Pod mým vedením ses cvičil ve spravedlnosti, osvojil sis rozvahu, poznal jsi boha, znova sis uvědomil své příbuzenství s ním a povznesl ses nad věci méně významné, i když je ostatní obdivují, nad ctižádost, bohatství a jim podobné. Teď však, když máš vzdát díky za to, že žiješ v rozmluvách se mnou spokojeněji, poslušen lepších zákonů, chceš mě opustit a zapomínáš, že ses od filosofie kromě jiného naučil hledat správné odpovědi na to, co dosud neznáš. Jak však budeš hledat a nalézat klid, když nebudeš mít mne?"

(9) Kdyby mi tohle řekl, jak bych mu na to měl správně odpovědět? Správnou odpověď neznám.

Věř mi však, že tohle stále říkám sám sobě (k sobě samému je každý člověk upřímný) a že se těchto názorů nikdy nevzdám. Z toho logicky vyplývá, že se nemusíš ode mne ničeho bát. Můj klid se v ničem nedotkne tvých záležitostí.

17 *Chión oznamuje Platónovi své rozhodnutí odstranit tyrana. Řada znamení mu předpovídá smrt, on je připraven zemřít a loučí se se svým učitelem*

Chión pozdravuje Platóna

(1) Za dva dny budou dionýsie. Posílám za tebou své nejoddanější sluhy Pylada a Filokala, neboť o dionýsiích chci spáchat atentát na tyrana, kterého jsem už delší dobu ukolébával k bezstarostnosti, aby mě vůbec nepodezříval. V ten den se totiž pořádá slavnostní průvod na počest Dionýsovu a Klearchova osobní stráž kvůli tomu zřejmě poleví ve své bdělosti. A i kdyby to nebyla pravda, i kdybych měl projít ohněm, ani chvilku nezaváhám a neučiním nic, co by přineslo hanbu mně nebo tvé filosofii.

Mám také pevnou oporu v dalších spiklencích, o to pevnější, oč jich je méně.

(2) Vím, že při tom zahynu. Docela si to přeji, jen když napřed odstraním tyrana. Opustím život za zpěvu pajánu a ozdoben odznaky vítěze, jestliže odejdu ze světa po zničení tyranie. Oběti, věštby a vůbec všechny předpovědi mi prorokují smrt, až splním svůj plán. Měl jsem také vidění, zřetelnější, než se obvykle objevuje ve snách. Zdálo se mi, že mi nějaká žena, božsky krásná a velká, připevňuje na hlavu olivový věnec se stužkami a potom mi ukazuje na překrásný pomník a říká: „Protože jsi znaven, Chióne, vstup do tohoto památníku a odpočiň si."

(3) Z tohoto snu čerpám naději, že má smrt bude krásná. Žádnou věštbu duše nepovažuji za klamnou, neboť takový byl i tvůj názor. Jestliže se tato věštba ukáže jako pravdivá, myslím, že budu šťastnější, než kdyby mi po zabití tyrana bylo dáno žít až do stáří. Přinese mi větší čest, jestliže po vykonání skvělého činu odejdu dřív ze světa, než kdybych si ještě nějaký čas užíval života. Co dokážu, bude považováno za mnohem významnější než to, co vytrpím, a tím víc si mě budou vážit ti, o něž si získám zásluhu, jestliže jim vykoupím svobodu svou smrtí. Obdarovaní si víc váží dobrodiní, z kterého dárce nic nemá.

Pokud jde o předpověď mé smrti, jsem tedy docela klidný.

Buď sbohem, Platóne, a buď šťastný až do pozdního stáří. Jsem přesvědčen, že k tobě mluvím naposledy.

ZÁBAVNÉ DOPISY

ALKIFRÓN
AELIANUS
FLAVIOS FILOSTRATOS
ARISTAINETOS
THEOFYLAKTOS

Z řeckých originálů The Letters of Alciphron, Aelian and Philostratus, A. R. Benner — F. H. Fobes, Heinemann, London 1962 (Alkifrón a Aelianus) a Epistolographi Graeci, rec. R. Hercher, A. Firmin Didot, Parisiis 1873 (Flavios Filostratos, Aristainetos a Theofylaktos) přeložil a poznámkami opatřil Václav Bahník.

ALKIFRÓN

DOPISY RYBÁŘŮ

1 *Zdařilý lov*
Eudios Filoskafovi

(1) Docela vhod před nás dnes moře rozestřelo klidnou hladinu. Bouře už trvala třetí den a severní větry mocně duly z pobřežních kopců na moře, hlubina se černala a její povrch se čeřil a prokvétal pěnou, kam oko dohlédlo, lámaly se vlny jedna přes druhou, protože jedny narážely na skály, jiné se nadouvaly a rozlamovaly, a tak jsme nemohli nic dělat. (2) Našli jsme útulek v chatrčích postavených na břehu, posbírali jsme dubové odřezky, které tam nechali dělníci stavějící lodě, rozdělali jsme si oheň a vyháněli jsme vlezlou zimu.

(3) Pak přišel čtvrtý den, myslím, že to byl den ledňáčka (to se dá totiž zjistit podle jasné oblohy), a ukázal nám naráz velké bohatství. Jakmile se objevilo slunce a první paprsek sklouzl po vlnách, spustili jsme spěšně do vody bárku, kterou jsme předtím vytáhli na břeh, naložili jsme do ní sítě a dali jsme se do díla. (4) Kousek od břehu jsme sítě roztáhli — to bylo nadělení, těch ryb co jsme vytáhli! Málem že přeplněná síť nestáhla pod vodu i korkové plováky.

A hned tu byli obchodníci s rybami, hodili si nosidla na ramena, na každou stranu pověsili košík a už spěchali z Faléru do města. (5) Pro všechny jsme měli ryb dost, a ještě jsme přinesli manželkám a dětem pěkný náklad těch drobnějších, že by to stačilo ne na jeden, ale na celou řadu dní, kdyby zas přišla nějaká bouře.

6 *Hrozba zdletnému manželovi*
Panopé Euthybolovi

(1) Když sis mě bral, Euthybole, nebyla jsem žádná poběhlice ani jsem nepocházela z ledajaké rodiny. Narodila jsem se z počestného otce a z počestné matky. Můj otec byl Sósthenés ze Steirie, moje matka byla Damofilé, a ti mě za tebe provdali jako svou jedinou dědičku, abych ti rodila svobodné děti. (2) Tebe však oči snadno svedou, hned jsi celý pryč, když jde o to něco užít, a tak ses k hanbě mé a našich dětí Galény a Thalassióna zakoukal do té přivandrovalkyně z Hermiony, která se nastěhovala do Peiraiea ke zkáze každého, kdo se do ní zblázní. Kdekterý mladý rybář k ní chodí hýřit, každý jí přináší nějaký dárek, ona všechno shrábne a spolkne jako Charybda.

(3) Pro tebe je ovšem obyčejná rybářská štědrost málo a nenosíš jí darem sem tam nějakou tu parmu nebo sardinku, něco takového tě ani nenapadne: ty už jsi starší pán, dávno ženatý a otec odrostlých dětí, a tak aby ses zbavil soků, posíláš jí milétské síťky na vlasy, sicilské šaty a navíc ještě zlato.

(4) Buď už toho rozhazování necháš a přestaneš jančit za tou ženskou jako kozel, nebo půjdu k otci, to mi věř, a ten to nenechá jen tak, ale bude tě u soudu žalovat pro špatné zacházení.

8 *Těžké rozhodování*
Eukolymbos Glauce

(1) Když si člověk neví rady, uvítá rozhodnutí někoho, kdo to s ním myslí dobře. Tak i já ti teď prozradím, o čem jsem nejdřív dlouho mluvil jen se vzdušnými proudy (tobě, ženo, jsem neměl odvahu říci jediné slovo). Buď tak hodná, rozhodni, co je lepší, a poraď mi. (2) Poslechni si, oč jde a o čem máš říci svůj názor.

Jak víš, je naše situace zoufalá a se živobytím to je u nás po tenku. Moře nás nemůže uživit. Loď, kterou vidíš před sebou, ta loď s vesly, obsazená mnoha veslaři, to je loď z Kóryku a její posádka jsou attalští piráti. (3) Ti si mě chtějí vzít za společníka svého odvážného podnikání a slibují mi z toho ohromné výdělky.

Na ty peníze, o nichž bájí, a na ty šaty se mi už sbíhají sliny, nemohu se však odhodlat stát se mordýřem a špinit si krví ruce, které moře od mého dětství až do této chvíle uchránilo čisté, neposkvrněné zločinem. Avšak žít dál v bídě je těžké, to už se nedá snést.

Ty to musíš teď zvážit. (4) Kam se jednou přikloníš, milá manželko, tam půjdu za tebou. Rada přátel obvykle rozetne nejistotu v názorech.

2 *Sen jako vyšitý*
Iofón Erastónovi

(1) Ať chcípne, ať bídně zdechne ten bídák všech bídáků, ta potvora jedna potvorská, ten kohout, co mě svým kokrháním probudil, když jsem měl tak krásný sen. Můj nejmilejší ze všech sousedů, mně se zdálo, že jsem významný člověk a těžký boháč. Pak za mnou v tom snu šel zástup sluhů, připadali mi jako mí správci a dozorci. (2) Zdálo se mi také, že mám ruce plné prstenů a že nosím šperky v ceně mnoha talentů. Prsty jsem měl měkké, ani památka po motyce.

Hned jsem měl také kolem sebe plno pochlebníků — řekl bys, že to přede mnou stojí samý Gryllión a Pataikión.

(3) A to už athénský lid naplnil divadlo, všichni křičeli a navrhovali mě za stratéga. Když byli uprostřed hlasování, zakokrhal kohout, ten lump všech lumpů, a sen zmizel.

Když jsem se probudil, měl jsem v první chvíli velkou radost. Když jsem si však uvědomil, že jsme v období, kdy padá listí ze stromů, poznal jsem, že mé sny jsou zcela falešné.

31 *Když se starý zblázní*
Anthylla Koriskovi

(1) To už může voda téci rovnou do kopce, Korisku, když ses ty v tvém věku, když už máme od synů i od dcer vnuky, zamiloval do kitharistky a trápíš mě, že mi to může srdce utrhnout. (2) Třicet let jsme spolu, a teď mi uděláš takovou hanbu! A pro Parmenionu, tu mrchu jednu, která vycucala tebe i s celým hospodářstvím, máš jen samá sladká slovíčka a málem že ji na rukou nenosíš. Mladým jsi pro smích, a přitom si ani neuvědomuješ, že se ti smějou.

Stáří, jakou jsi hračkou pro hetéru!

16 *S tím nechci nic mít*
Kopadión Euknissovi

(1) Ať si dělají ti dva drzouni, Gronthón a Sardanapallos, co chtějí, já s tím nechci nic mít. Já nejsem schopen podílet se na jejich zločinném počínání, i kdyby mě k takovému jednání vyzývala třeba věštba z dódónského dubu. Od něčeho takového ruce pryč.

(2) Oni se totiž pokoušejí svést ženu, kterou si vydržuje pán domu, vlastně jejich pokusy už byly korunovány úspěchem, a teď už jim nestačí nedovolené požitky lásky, ale ještě k tomu rozkrádají po kouskách zařízení domácnosti. (3) Je možné, že se nějaký čas utají, co provádějí, rozhodně však jednou některý upovídaný soused nebo klevetivý otrok celou věc prozradí, a pak je nemine mučení ohněm, železem a mnoha jinými způsoby a jejich rozkoš skončí tím, že jim dají napít bolehlavu nebo že je shodí do propasti. Kdo se tak nestoudně odvažuje něčeho podobného, toho stihne trest odpovídající jeho jednání.

29 *Kdo platí, ten je náš*
Péxankónos Rigomachovi

(1) To je úplný poklad, ta loď z Istrie kotvící u mola, na které přijel do Athén ten báječný kupec, vedle něhož vypadají nejbohatší a nejštědřejší Athéňané jako držgrešlové a skrblíci, tak marnotratně sahá do měšce pro dary. (2) Vždyť k sobě nepozval jen jednoho z nás, ale pozval nás všechny, co se přiživujeme, a nejen nás, ale i všechny lepší hetéry, všechny hudebnice, co k něčemu vypadají, a do jednoho všechny lidi od divadla. Neutrácí však zděděný majetek, ale to, co si sám poctivě vydělal. Má radost, když kolem něho znějí struny a flétny, zábavu dokáže udržet v takovém tónu, jako by se na ní podílely Charitky a samotná Afrodíté, a vůbec není nafoukaný. (3) I pohled

na něho je velmi příjemný, řekl bys, že mu na tváři tančí Hóry a na ústech sedí Peithó. Dokáže vtipně žertovat a pusa se mu ani nezastaví:

Múza mu skropila totiž ústa nektarem sladkým.

Kdo pochází z Athén, musí mluvit jako studovaný člověk — v Athénách ke studiím přičichl každý.

1 *Umění posvěcuje*
Fryné Praxitelovi

Neměj strach, že z toho bude nějaký skandál. Co na tom, žes postavil sochu své milenky v posvátném háji! Vytvořil jsi přece něco tak skvělého, že ještě nikdy nic takového z lidské ruky nevyšlo. Dopřej mi tu čest, že tam stojím mezi tvou Afroditou a tvým Erótem! Vždyť kdo se na mne podívá, chválí Praxitela, a protože mě vytvořilo tvé umění, nepovažují to Thespijští za hřích, že jsem uprostřed bohů. Tvému daru chybí k úplnosti už jen jedno: abys přišel za mnou a abychom se v tom háji spolu pomilovali. Nemůžeme přece ničím urazit bohy, které jsme si sami stvořili.

2 *Starosti s milým*
Glykera Bakchidě

(1) Můj Menandros se rozhodl, že se pojede podívat do Korinta na isthmické hry. Není mi to zrovna vhod, protože dobře vím, co to znamená pustit takového milence třeba jen na krátký čas z dohledu. Nebylo však možné žádat na něm, aby nejezdil, vždyť je to vzácnost, když jednou někam vyrazí.

(2) Když už k vám jede, nevím si rady, zda ho mám poslat za tebou nebo ne. Na jedné straně bych byla moc ráda, kdybys ho přijala s láskou, a myslím si také, že by to mohl ocenit vzhledem k tomu, že ví o upřímném přátelství, které nás dvě spojuje. (3) Na druhé straně však, má drahá, mám přece jen strach, a to ani ne tak kvůli tobě, protože na svůj způsob života máš až moc dobrý charakter, jako kvůli němu. V tvé přítomnosti by přece nezůstal chladný ani ten největší mrzout, a Menandros je až neuvěřitelně eroticky založen, (4) a i když dělá, jako by mu daleko víc záleželo na isthmických hrách než na setkání s tebou, nejsem o tom tak docela přesvědčena.

Možná že mě budeš vinit z podezřívavosti, musíš mi však, má drahá, mou žárlivost odpustit, vždyť víš, jak to mezi náma holkama chodí! Nebyla by to pro mne žádná maličkost, přijít o takového milého, jako je Menandros, (5) zvlášť když si pomyslím, že kdybychom se pohněvali, nebo dokonce rozešli, musila bych ještě ke všemu poslouchat jedovaté narážky z jeviště od takového Chreméta nebo Feidyla.

Jestliže se mi vrátí takový, jako byl při odchodu, budu ti neskonale vděčná.

Buď zdráva.

13 *Hostina v přírodě*
Dopis neznámé hetéry Bakchidě

(1) Melissa nás nedávno všechny pozvala na venkovské sídlo svého přítele, že prý musíme přinést oběť nymfám. Ten statek leží dvacet stadií od města, je to spíš park nebo zahrada, jen kousek pole je za domem, všechno ostatní je zarostlé cypřišovými a myrtovými houštinami, neboť majitel není sedlák, ale kavalír.

(2) Už cesta sama byla zábavná. Hned jsme škádlily jedna druhou nebo své ctitele, hned na nás pokřikovali lidé, které jsme potkávali. Odněkud se vracel ten šibeničník Nikias a volal na nás:

„Kampak táhne ten váš spolek? Komu jdete propít grunt? Šťastné místo, kam máte namířeno, tam bude provoz!"

(3) Petalé mu však odplatila stejným, vyšplíchla na něho pár hodně peprných vtipů, tak ostrých, že si až odplivl a prohlásil, že jsme nemravy, a raději se ztratil. Pak jsme si nalámaly snítky kvetoucího hlohu, trhaly jsme pryskyřníky a sasanky a ani jsme se nenadály a byly jsme na místě. V zábavě nám cesta utekla, ani jsme si neuvědomily jak.

(4) Hned jsme přikročily k oběti. Kousek od domu tam je skála s vrcholkem zastíněným vavříny a platany, po obou stranách rostou myrtové keře a celá skála je pokrytá břečtanem, který jako by srostl s povrchem kamene. Z trhliny vyvěrá pramen čisté vody. (5) Pod skalním převisem je postaveno několik soch nymf a nad nimi se sklání Pan, jako by je poslouchal. Proti sochám jsme zřídily jednoduchý oltář, narovnaly jsme na něj polena a obětní koláče, zařízly jsme bílou slepici, pokropily jsme všechno medovinou, pálily jsme na ohníčku kadidlo a modlily jsme se zbožně k nymfám a přinejmenším stejně zbožně k Afroditě — prosily jsme, aby nám láska něco vynesla.

(6) Po tom všem jsme dostaly chuť na pořádné jídlo.

„Pojďme dovnitř," vyzvala nás Melissa, „a ulehněme ke stolu."

„A to ne," odporovala jsem, „už s ohledem na tyto nymfy a na Pana. Nevidíš, jak mlsně se dívá? Rád by nás tu viděl rozjařené. Jen se podívej tady pod ty myrtové keře, jak je tu pěkně vlhko a jak se všude kolem pestří bujné kvítí. (7) Raději bych si lehla do té husté trávy než v jídelně na koberce a měkké podušky. Při Diovi, tady v přírodě pod širým nebem bude hostina hezčí než někde ve městě v jídelně."

(8) „Ovšem, máš pravdu," volaly ostatní. A tak jsme hned nalámaly tisové a myrtové větve, přes ně jsme rozprostřely pláště a tak jsme si připravily jednoduchá lehátka. Půda tam byla měkká, porostlá lotosem a jetelem, uprostřed kruhu několik hyacintů a jiné květiny pestrých barev byly potěšením pro oko, (9) v jarním listí seděli slavíci a líbezně zpívali jako o závod. Z vlhké skály se nehlučně řinuly kapky vody a jejich zurčení zvyšovalo jarní náladu naší hostiny.

Nepily jsme domácí víno, ale italské, velmi sladké — jednou jsi takového koupila v Eleusině šest džbánů. Každý dostal, kolik chtěl. (10) K jídlu jsme měly vajíčka naměkko vařená, takže se třásla jako Thryallidina zadnička, pak jemné kůzlečí řízky a domácí kuřátka, dále různé pečivo, medové koláče a moučníky smažené na pánvi — myslím, že jim říkají pytie a skóléky — a navrch první dary jarní přírody.

(11) Po jídle nepřetržitě kolovaly poháry. Nebylo vydáno žádné ustanovení o tom, jak se má pít, byly předepsány

jen tři přípitky na lásku. Při hostinách, kde nejsou lidé do pití honěni, se obyčejně stálým upíjením vypije víc, a tak jsme i my měly brzy špičku z těch malých douškú, které šly jeden za druhým.

Byla s námi také Megařina služka Krúmation, ta hrála na flétnu a doprovázela Simmichu, která zpívala milostné písně. (12) Nymfy od studánky z toho jistě měly radost. Potom se zvedla Plangón a tančila a kroutila při tom kyčlemi tak svůdně, že Pan málem skočil ze skály na její rozhoupanou prdelku. Hudba přivedla okamžitě naši krev do varu a zamlžila náš rozum — však ty víš, co tím myslím. (13) Hladily jsme ruce svých milenců, ohýbaly jsme jim prsty v kloubech, stále jsme pily a byly samá legrace. Jedna se zvrátila naznak, líbala svého přítele, nechala si od něho sahat na prsy a jakoby náhodou se obracela a tiskla se bokem mezi jeho stehna.

(14) A to už se probouzel u nás žen milostný chtíč a u mužů ty víš co. Odkradly jsme se a kousek dál jsme našly husté křoví, příhodný útulek pro závrať, která se nás zmocňovala. Tam jsme se trochu vzpamatovaly po tom pití, a ani bys nevěřila, jak rychle jsme se tam uvelebily jako v postýlce.

(15) Jedna si uvila věneček z myrtových snítek a vyzývala družku:

„Podívej se, má milá, jak mi to sluší!"

Druhá zas přišla s kytičkou fialek a volala:

„Jak krásně voní!"

Třetí vytáhla ze záňadří nezralá jablka, ukazovala je ostatním a vybízela je:

„Podívejte se, co mám!"

Další si pobrukovala nějakou písničku, jiná zas trhala listy ze stromu a jako v rozpacích je žvýkala. Nejsměšnější na tom bylo, že jsme všechny vstaly od stolu ze stejného důvodu a teď jsme se jedna před druhou přetvařovaly. A to už také z druhé strany za námi do toho houští přicházeli muži.

(16) Když jsme se trochu pomilovali, pilo se dál. Zdálo se nám, že už se na nás nymfy nedívají tak jako dřív, o to

mlsnější však byly pohledy Panovy a Priapovy. Znova se hodovalo: teď to byli takoví malí ptáčci, co se chytají do sítí, koroptve, sladoučké hrozny naložené v moštu a zaječí hřbet. Pak přišly ústřice a hlemýždi přinesení z města, dále šneci nasbíraní na místě, houby, které rostou pod planikami, kořínkový salát s octem a medem, který je dobrý pro žaludek, (17) a nakonec naše nejmilejší jídla: locika a celer. Jak myslíš, že byla ta locika velká? Hned vedle byla zelinářská zahrada, a tak každá poroučela služkám:

„Tuhle mi vytáhni!"

„Při Diovi, mně vytáhni tamhletu!"

„Tu ne, tu druhou!"

Některé byly velké a hodně olistěné, jiné kadeřavé jako vlasy, ty byly menší a listy se jim nazlátle leskly — takové prý má ráda Afrodité.

(18) Když jsme si tou jarní zeleninou zas daly žaludek trochu do pořádku, pustily jsme se znova do pití s takovým elánem, že už jsme se přestaly jedna před druhou skrývat a lásku jen stydlivě ukrádat. Taková posedlost na nás z toho vína přišla. Ještě teď mám vztek na kohouta od sousedů, který nám svým kokrháním tu pěknou náladu zkazil.

(19) Když už ses toho nemohla osobně zúčastnit, bylo třeba, abys měla něco aspoň z vyprávění o této hostině, která byla tak bujná, tak důstojná zamilované společnosti. Snažila jsem se ti to popsat do všech podrobností — i ostatní mě k tomu pobízely.

Jestli jsi byla opravdu nemocná, hleď, ať se z toho dostaneš. Jestli ale sedíš doma a čekáš na toho svého, tak tě lituji.

Žij blaze!

15 *Poučení po lopatě*
Filúmené Kritónovi

Proč se obtěžuješ psaním tolika dopisů? Padesát zlaťáků potřebuji, a žádné milostné dopisy. A tak plať, máš-li mě rád, a máš-li rád peníze, neotravuj.

Zdravím tě.

18 *Znamenáš pro mne víc než přátelství králů*
Menandros Glykeře

(1) Při eleusinských božstvech, při jejich mystériích, při nichž jsem ti, Glykero, už tolikrát přísahal, když jsme byli spolu sami dva a jen bohyně byly s námi: nemluvím k tobě a nepíši ti teď proto, abych se chlubil nebo abych se s tebou rozloučil. (2) Jaký půvab by pro mne měl život bez tebe? Nač bych měl být pyšnější než na tvou lásku? Vždyť i nejvyšší stáří se mi bude vždy díky tvým zvykům a tvé povaze zdát mládím. (3) Společně prožijme mládí, společně zestárněme a spolu také, když bozi dají, zemřeme, ale tak, Glykero, abychom cítili, že umíráme společně, pak žádného z nás nebude provázet do podsvětí pocit závisti, že by si ten, který zůstal déle naživu, užíval nějakých jiných radostí. Nechtěl bych, abys zemřela dřív než já, život by pro mne neměl žádnou cenu.

(4) Protože jsi zůstala ve městě kvůli Démétřiným svátkům, chtěl bych tě nejdřív seznámit s důvodem, proč ti píšu z Peiraiea, kde mě zdržela nemoc — znáš přece mé obvyklé návaly slabosti, které mí nepřátelé označují jako zhýčkanost a rozmazlenost.

(5) Dostal jsem dopis od egyptského krále Ptolemaia, v němž mě snažně prosí, abych k němu přijel, a královsky mi slibuje všechny poklady země. Své pozvání rozšiřuje i na Filémóna. Sám mi píše, že mu také posílá dopis, a oznámil mi to i Filémón a onen dopis připojil. Samozřejmě je tento dopis méně srdečný a pozorný, vždyť také není adresován Menandrovi. (6) Co mi je konečně do Filémóna, ať si to rozváží a rozhodne sám. Já také na ničí radu nečekám, protože, jak mi může sama bohyně Athéna dosvědčit, já jsem vždy měl a i teď budu mít svého rozhodčího, svůj areopag, svou héliaju, zkrátka všechno v tobě.

(7) Králův dopis přikládám k svému dopisu, abych tě neunavoval tím, že bys musila číst dvakrát totéž, jednou v mém a podruhé v jeho listě. Chtěl bych, abys věděla, jakou odpověď mu zamýšlím poslat.

(8) Při dvanácti bozích, ani zdaleka nemyslím na to, dát se na dlouhou plavbu do tak vzdáleného království egyptského. A i kdyby Egypt ležel v samotném sousedství, tak blízko, jako leží Aigina, ani by mě nenapadlo opustit svou lásku, která je mým královstvím, a žít sám uprostřed té spousty Egypťanů — pro mne by to byla bez Glykery poušť, třebaže by byla plná lidí. (9) S větší radostí a s menším nebezpečím jsem v tvých službách než ve službách všech satrapů a králů světa, u nichž je přílišná svobodomyslnost nebezpečná, kde si lichocením člověk snadno vysloužíopovržení a kde je štěstí nevěrné. (10) Za všechny ty drahocenné poháry, zlaté číše a všechen přepych královských dvorů, který je u nich v takové vážnosti, bych nedal každoroční svátky mrtvých, představení v divadle o lénájích, včerejší posezení s přáteli, zápasy v Lykeiu a ctihodnou akademii, při Dionýsovi a věncích z jeho břečťanu, které chci mít na hlavě raději než Ptolemaiovu korunu, jen když bude Glykera sedět v divadle a přihlížet představení.

Kde bych v Egyptě uviděl sněm, který hlasováním rozhoduje? (11) Kde jinde než u nás má demokratický národ tolik svobody? Kde bych našel v posvátných hájích zákonodárce ověnčené břečťanem? Nebo místo, kde zasedá rada? Jaké by tam byly volby nebo chýtry? A co Kerameikos, tržiště, soudy, krásná Akropolis, ctihodné bohyně, mystérie, blízká Salamína, oddělená jen mořskými úžinami, Psyttalie, Marathón, Athény, které v sobě soustřeďují celé Řecko, Iónii a všechny ostrovy Kyklad? (12) To všechno bych měl opustit a navíc ještě Glykeru a odjet do Egypta, abych tam nahrabal zlato, stříbro a jiný majetek? S kým bych měl toto bohatství užívat? S Glykerou oddělenou ode mne tak širokým mořem? (13) Bez ní bych se s tím vším cítil jako chudák!

A kdybych pak slyšel, že svou božskou lásku věnovala někomu jinému, neproměnily by se mi všechny poklady v prach a popel? A kdybych umřel, vzal bych si s sebou do hrobu jen svou bolest, kdežto mé peníze by připadly těm, kteří by jich mohli použít ke špatnosti.

Je to snad něco tak velkého žít pohromadě s Ptolemaiem,

jeho satrapy a jinými hodnostáři, jejichž přátelství je nestálé a nepřátelství nebezpečné? (14) Když se naproti tomu na mne rozhněvá Glykera, chytnu ji prostě do náručí a zlíbám ji; když se zlobí dál, přitisknu se k ní víc, a když ani to nepomůže a ona se stále ještě mračí, dám se do pláče. Potom už nesnese můj zármutek a povolí, a nemá také kolem sebe žádné vojáky, osobní stráž ani hlídače, neboť já jsem pro ni vším.

(15) Spatřit krásný Nil je jistě velký a nezapomenutelný zážitek. Není však velkým zážitkem i pohled na Eufrat? Nebo na Istros? Nepatří k tak hlubokým zážitkům i pohled na Thermódón, Tigris, Halys nebo Rýn? Kdybych chtěl vidět všechny řeky světa, nestačil by mi na to celý život, a přitom bych neviděl Glykeru! (16) A přestože je Nil tak krásný, je plný krokodýlů a člověk se k němu nemůže ani přiblížit, když v jeho vírech žijí takové potvory.

Až přijde čas, králi Ptolemaie, rád bych byl pochován v půdě své otčiny. Do té doby kéž se smím stále věnčit atickým břečťanem, kéž smím každého roku zpívat hymnus u Dionýsova oltáře, účastnit se posvátných mystérií, každý rok připravit a předvést nějaký nový kus pro divadelní slavnosti, smát se přitom a radovat, zápasit a trnout strachem a nakonec zvítězit.

(17) Filémón ať si klidně odjede do Egypta a je zasypán štěstím, ať si shrábne i to, co by patřilo mně. Něco takového, jako je Glykera, stejně nemá, on by si konečně takový poklad ani nezasloužil.

Má nejmilejší Glykero, hned jak bude po slávnosti, sedni si na mezka a pospíchej za mnou. Nikdy mi žádné svátky nepřipadaly tak dlouhé a nepříležité — Démétro, odpusť mi to rouhání!

19 *Půjdu s tebou kraj světa*
Glykera Menandrovi

(1) Králův dopis, který jsi mi poslal, jsem si okamžitě přečetla. Menandre, přísahám ti při Kalligeneji, v jejímž chrámu se teď modlím, že jsem z toho byla radostí celá pryč, takže si toho musili všimnout i ti, kdo byli se mnou. Byla u toho moje matka, jedna z mých dvou sester, Eufronion, a jedna přítelkyně, však ji znáš, byla často u tebe na večeři a chválil jsi její čistou atickou výslovnost, ale jako by ses bál pochválit ji, a já jsem se tomu smála a musila jsem tě zlíbat ještě něžněji. Nepamatuješ se na to, Menandre?

(2) Když viděli, že mi z tváře, a zvlášť z očí září neobvyklá radost, ptaly se mě:

„Drahoušku Glykero, jaké štěstí tě potkalo, že nám teď připadáš docela jiná jak na duchu, tak na těle, vůbec ve všem? Úplně ses rozzářila, jsi zosobněná radost a spokojenost."

A já jsem jim řekla:

„Mého Menandra zve k sobě egyptský král Ptolemaios a nabízí mu za to snad polovinu svého království."

Vyslovila jsem to pěkně nahlas a zřetelně, aby to všechny přítomné slyšely. Při těch slovech jsem mávala nad hlavou dopisem s královskou pečetí.

(3) „A ty z toho máš ještě radost, když ti odjede?" ptala se mne jedna přes druhou. Tak to přece není, viď, Menandre? Při bohyních, nic, ani kdyby ten příslovečný býk na mne promluvil lidským hlasem, vůbec nic by mě nemohlo přesvědčit, že by mě můj Menandros chtěl nebo mohl opustit, nechat svou Glykeru v Athénách a žít bez ní v Egyptě jako král obklopen všemožným přepychem.

(4) Z dopisu, který jsem četla, však jasně vysvítá, že král už ví o našem poměru a jemně a vtipně na něj naráží, jak to Egypťané umějí. Mám z toho radost, že se pověst o naší lásce dostala přes moře až k němu do Egypta, a podle toho, co slyšel, musí rozhodně vědět, že se pokouší o nemožné, když si přeje, aby Athény přišly za ním. (5) Vždyť co jsou Athény bez Menandra? A co Menandros bez Glykery? Já mu přece připravuji škrabošky, pomáhám oblékat herce

do kostýmů, stojím za kulisami a držím mu palce a celá se chvěji, dokud divadlo netleská. Pak teprve si vydechnu — Artemis mi to dosvědčí! — padnu ti kolem krku a obejmu tu tvou slavnou hlavu, která ty hry vymyslila.

(6) Tenkrát jsem svou radost prozradila svým drahým proto, Menandre, že tě nemiluje jen Glykera, ale i králové v dalekých zemích a že se tvá umělecká sláva rozšířila i za moře. Egypt a Nil, Próteovo předhůří a maják na ostrově Faru, to všechno je nyní napjato očekáváním a dychtí spatřit Menandra a slyšet jeho lakomce, zamilované, pověrčivé a nevěrné, jeho otce a syny i služebnictvo, zkrátka všechny, kteří vystoupí na jevišti. Slyšet je budou, ale Menandra nespatří, ledaže by přišli do Athén ke Glykeře a podívali se na mé štěstí, neboť Menandros, o němž se všude mluví s úctou, leží ve dne v noci v mém náručí!

(7) Jestli však přec jen toužíš po egyptských pokladech, a když ne po ničem jiném, tak po Egyptě samém — vždyť to je něco ohromného —, po pyramidách, zpívajících sochách, proslulém labyrintu a po všem ostatním, co je u nich ve vážnosti pro své stáří a uměleckou hodnotu, pak kvůli mně neodříkej, (8) aby mě pro to Athéňané nezačali nenávidět, vždyť už počítají měřice obilí, které jim král kvůli tobě pošle, ale jen si s boží pomocí jeď, provázen štěstím a příznivými větry, a Zeus ať ti dá pěkné počasí. Já se od tebe nehnu ani na krok. Nemysli si, že to říkám jen tak, aby řeč nestála: nebyla bych toho schopná, i kdybych chtěla. (9) Opustím matku a sestry a pojedu s tebou. Cestu přes moře vydržím, to vím dobře, a až tě sklátí mořská nemoc a bude ti špatně, budu tě ošetřovat. Dovedu tě do Egypta i bez klubka jako Ariadné, třebaže nejsi Dionýsos; jsi však jeho služebník a kněz. (10) Nebudu také musit na žádném Naxu nebo jiném pustém pobřeží plakat a naříkat nad tvou nevěrou, protože ty mě nikde neopustíš.

Ale nechme už Thésea i s věrolomností dávných dob. Mezi námi je všechno v pořádku, ať jsme v Athénách, v Peiraieu nebo v Egyptě. Žádné místo na světě nebude dost velké, aby pojalo naši lásku v její plnosti, a kdybychom bydlili třeba na holé skále, jsem přesvědčen, že by ji naše vzájemná náklonnost proměnila v chrám Afrodity.

(11) Bezpečně vím, že vůbec netoužíš po penězích, po statcích a po bohatství, nýbrž že nalézáš své štěstí ve mně a ve svých hrách. Ale je tady rodina, příbuzní a přátelé, a ti — jak víš — potřebují skoro pořád mnoho věcí, chtějí zbohatnout a vydělávat. (12) Ty mi ovšem nikdy nebudeš nic vyčítat, ať už by šlo o malou věc, nebo o velkou, to vím dobře. Už je to dávno, co ses mi oddal s vášnivou láskou, teď jsi k tomu připojil i rozvahu. Na ni především spoléhám, Menandre, když mě přepadá strach, že by tvá vřelá náklonnost mohla mít krátké trvání. Vždyť prudké vzplanutí je stejně tak nestálé, jako je náhlé. Kde však bude upevněno rozumem, tam bude nezničitelné, plné rozkoše a prosté strachu. (13) Tuto otázku však nechám k rozhodnutí tobě, vždyť mě v těchto věcech často poučuješ a dáváš mi rady.

I když mi ty nebudeš nic vyčítat a nijak mě nebudeš obviňovat, mám strach z atických vos, které začnou kolem mne na každém kroku bzučet, ať se hnu kamkoli, jako bych připravila naše město o bohatství. (14) Prosím tě, Menandre, počkej proto pár dní a zatím králi neodepisuj. Rozvaž si to ještě a odlož rozhodnutí, dokud se nesejdeme s přáteli Theofrastem a Epikúrem. Možná že se jim to bude jevit jinak — a tobě také. Teď raději ještě přinesme bohům oběť a podívejme se, jakou radu nám při ní dají, zda by bylo lepší odjet do Egypta, nebo zůstat doma. Pošleme také někoho do Delf s prosbou o věštbu, neboť delfský bůh je odjakživa náš ochránce. Ať už pak uděláme jedno, nebo druhé, budeme se moci odvolat na bohy.

(15) A ještě něco udělám. Znám jednu paní, která přišla nedávno z Frygie, ta umí předpovídat budoucnost jako břichomluvec, v noci natahuje provazy a zaklíná bohy a moc dobře se v takových věcech vyzná. Nemusíme jí samozřejmě věřit, ale za zkoušku to stojí. Rozhodně pro ni pošlu. (16) Musí prý nejdřív provést očistu, připravit nějaká zvířata jako oběti, silné kadidlo, hodně vonné pryskyřice, kulaté koláče a nějaké čarodějné byliny. (17) Myslím si však, že budeš dřív zpátky z Peiraiea. Nebo mi napiš přesně, do kdy nebudeš moci přijít se podívat na svou Glykeru,

a já přiběhnu za tebou — s tou ženou z Frýgie už to nějak zařídím.

A kdybys měl snad v úmyslu opustit mne, Peiraieus, svůj majetek na venkově, Múnychii a všechno to vypustit z mysli, na mou duši, to bych nepřenesla přes srdce! Ty bys to také nedokázal, vždyť jsi mi propadl tělem i duší. (18) I kdyby ti psali všichni králové, co jich je na světě, já jsem pro tebe ta největší královna a ty jsi můj milý, který ctí bohy a nezapomíná na posvátnost přísah.

(19) A tak se raději pokus, miláčku, přijít co nejdřív do města: kdyby sis to s tou cestou ke králi rozmyslil, aby sis připravil své hry, abys z nich vybral ty, které by se mohly Ptolemaiovi a jeho Dionýsovi nejvíc líbit. Víš, že není žádný demokrat, tak by se snad nejspíš hodila Thais, Dědek, Vejtaha Thrasyleón, Čí je to dítě? Žena po výprasku, Sikyóňan a podobné kusy. Co tomu říkáš? Nejsem dotěrná a troufalá, když se já laik pouštím do hodnocení Menandra? Avšak tvá láska ze mne učinila odbornici a znalkyni — (20) ty jsi mě přece vždycky přesvědčoval, že se talentovaná žena rychle vyškolí u toho, koho má ráda. Jestliže láska urychluje učení, musila bych se stydět, kdyby mi učení šlo příliš pomalu, vždyť bych si tě nezasloužila.

Snažně tě prosím, Menandre, připrav i tu komedii, ve které jsi vylíčil mne, abych se dostala k Ptolemaiovi aspoň tvým prostřednictvím, kdybys mě nevzal s sebou, a aby král tím spíš pochopil, jakou moc má i nad tebou, když mu přinášíš lásku zachycenou na papíře a živou necháváš v Athénách.

(21) Ty ji tu však nenecháš, o tom buď přesvědčen! Až se ke mně vrátíš z Peiraiea, naučím se kormidlovat nebo držet hlídku na přídi, abych plula s tebou a vlastníma rukama ti zajistila bezpečnou plavbu, budeš-li považovat za lepší vydat se přes moře.

Kéž bohové dají, abys za lepší považoval to, co by bylo pro všechny prospěšnější, a kéž by ti v tom svou věštbou poradila ta fryžská žena, která zná líp, co je užitečné, než obyčejné děvče, které tě zbožňuje.

Měj se pěkně!

AELIANUS

DOPISY VESNIČANŮ

9 *Potíže s hetérami*
Chremés Parmenónovi

Pozdě jsem poznal, jak dobře jsi mi radil, když jsi mi domlouval, abych se vyhýbal hetérám. Stále jen otvírají požerák na kořist, předstírají lásku, a přitom si tě pořád drží od těla, a ze všeho nejvíc mě žere, že si s člověkem nechtějí lehnout, dokud nejsou přecpané, že se už do nich víc nevejde. To se pořád jen upejpají a dělají drahoty, pak zas uždibují po kousíčkách, a vůbec se v naší přítomnosti chovají strojeně, ale když se na ně nikdo nedívá, hltají všechno a pijí víc než nádeníci na poli.

Já všechno dělám zručně, ráz dva jim zvednu stehna, vyřídím si bez zbytečného ztrácení času svou věc a jdu zas za svými kozami, a tak také tuhle, když mi ta zatracená flétnistka Thébais dělala drahoty, už jsem se chystal, že ji popadnu v pase, mrsknu s ní na lehátko a pustím se do díla. Hrom aby zabil toho vojáka, co mi to překazil! Myslím, že se jmenoval Thrasyleón nebo tak nějak, rozhodně to bylo něco zkříženého se zvířetem.

13 *Nepříjemný soused*
Kallipidés Knémónovi

Na venkovském životě je kromě jiných věcí pěkná i laskavost v chování, která vyplývá z příjemného pocitu pohody, plynoucího z klidu a neuspěchanosti, jež jsou na vesnici domovem.

U tebe se však objevuje jakási neotesanost, pro ty, kteří bydlí vedle tebe, nejsi nikterak dobrý soused. Házíš po nás hroudami a padavčaty, když někoho spatříš, spustíš hrozný křik, jako bys pronásledoval vlka, jsou s tebou samé mrzutosti, je to zkrátka takové to příslovečné vykutálené sousedství. Kdybych to své hospodářství nebyl zdědil po otci,

s chutí bych je prodal, abych utekl před sousedem, z kterého jde strach.

Milý Knémóne, zbav se neblahého rysu ve své povaze a nenech se unášet hněvem až k nepříčetnosti, vždyť by z tebe byl za chvilku opravdový blázen, dřív než by sis to uvědomil.

Přijmi to jako přátelské upozornění od přítele, jako lék pro svou povahu.

14 *Vlez mi na zádа*
Knémón Kallipidovi

Na tvůj dopis jsem sice ani nemusil odpovídat, ale protože jsi všetečný a nutíš mě, abych se s tebou bavil, třebaže do toho nemám chuť, jsem rád, že mám aspoň tu výhodu, že s tebou nemusím mluvit tváří v tvář, ale prostřednictvím poslů. Tak tady máš takzvanou skythskou odpověď.

Já jsem blázen a vrah a nenávidím celé lidské pokolení. Proto také házím hroudy a kameny po těch, kteří mi šlápnou na pole. Persea ze staré báje považuji za šťastného člověka, a to hned ze dvou důvodů: že měl křídla a nikoho nemusil potkat a že se pohyboval tak vysoko, takže nemusil s nikým mluvit a s nikým se zdravit. Moc mu také závidím, že mohl proměnit v kámen každého, s kým se setkal. Kdyby mi nějaký šťastný osud dal takovou moc, nebylo by na světě ničeho tolik jako kamenných soch, a ty bys byl první, z kterého bych jednu udělal.

Co ti to vlezlo do palice, že mě tady usměrňuješ a že se tak ženeš do toho, abys ze mne udělal beránka, když jsem na celý svět tak navztekaný? Vždyť jsem proto i ten kus pole u cesty nechal ležet ladem a nic na něm nesklízím. A ty tu vystupuješ jako nějaký můj příbuzný a jsi celý posedlý po tom, abych byl tvým přítelem — já, který nejsem přítelem ani sám sobě! Kde jsem jen přišel na ten nápad, zrodit se člověkem!

15 *Musíš se svého škarohlídství zbavit*
Kallipidés Knémónovi

Ty se ani trochu nelišíš od lidí, kteří vůbec neuznávají bohy, tak divoká a samotářská je tvá povaha. Avšak ať chceš nebo nechceš, musíš své chování k nám zlepšit už proto, aby ses nemusil stydět před sousedy a aby ses neprohřešoval proti bohům chránícím mezníky, které máme společné. A tak budu obětovat bohu Panovi a pozvu své nejbližší přátele z Fyly, aby se zúčastnili obřadů.

Byl bych rád, kdybys přišel i ty. Když se s námi napiješ a vykonáš úlitbu, budeš hned trochu krotší, neboť radostí Dionýsovou je tišit a uspávat hněv a probouzet veselost. Tento bůh bude pro tebe i lékařem, zbaví tě přebytečné žluči a vínem uhasí požár vzteku v tvé duši.

Možná také, Knémóne, že až uslyšíš hrát na flétnu, pustíš se do zpívání, zanotuješ si nějakou, ani nebudeš vědět, jak ti to přišlo, a hned budeš mít v srdci takový krásný klid. Co na tom, budeš-li mít najednou víno v hlavě a ruce nad hlavou! A jestli v povznesené náladě někde narazíš na nějaké děvče, které se bude shánět po služce nebo hledat ztracenou chůvu, třeba se ještě zmůžeš na nějaký horkokrevný mladický výkon! Při oběti na počest Panovu se něco takového snese, vždyť on sám je na děvčata jako divý, a kde může, nějakou si vyčíhá.

Tak už se neškaredí a rozjasni svou zasmušilou a zamračenou tvář. Je to rada přítele, který to s tebou myslí dobře.

16 *Morous zůstane morousem*
Knémón Kallipidovi

Odpovídám na tvůj dopis jen proto, abych ti vynadal a abych si trochu vylil žluč. Nic bych si nepřál víc, než abych tě tu měl před sebou a mohl tě vlastní rukou zmáčknout. Co se mě pokoušíš zkazit? Proč mě chceš zničit a zveš mě na slavnosti a na hostiny? Za prvé, vidět víc lidí pohromadě nebo se s nimi stýkat, k tomu mám strašný

odpor, za druhé, společným obětem se vyhýbám jako zbabělci nepřátelům, za třetí, nevěřím vínu, protože dovede nebezpečně a záludně zaútočit na lidský rozum. Pokud jde o bohy, Pana a ty ostatní, vzdávám jim úctu, pozdravím je, když jdu okolo, a to je všechno; obětovat jim nechodím, protože je nechci otravovat.

A ty mi tady ještě nabízíš vrzání na flétnu a zpívání, ty šašku jeden směšný. Za to bych byl schopen snist tě za syrova!

Moc pěkné jsou i ty tvoje další rady, abych se dal do tancování a začal si něco s nějakým děvčetem, a hezky horkokrevně! Tak se mi zdá, že ty bys skákal i do ohně a dělal přemety mezi meči, já tě však za přítele nechci, ani když obětuješ, ani za žádných jiných okolností.

9 *Jsi krásnější než růže*
Jednomu chlapci

Co se stalo s růžemi? Než se dostaly k tobě, byly krásné a voňavé (vždyť bych ti je nebyl poslal, kdyby nestály za to), a když přišly na místo určení, ihned zvadly a ztratily vůni. Neznám bezpečně skutečnou příčinu, neboť mi nechtěly nic prozradit, nejspíš však nesnesly porážku. A s tebou soupeřit nemohly: jakmile se dotkly voňavější pleti, byl to jejich konec. I lampa přestane svítit, překonána silnější září, a hvězdy se zatemní v slunečním světle, protože nemají sílu dívat se do slunce.

19 *Tvé povolání je z nejdůležitějších*
Hetéře

Prodáváš se, jako se prodává žoldnéř, a svezeš každého, kdo zaplatí, jako námořní kapitán. Pijeme z tebe jako z řek, bereme tě do rukou jako růže. Nestyď se za svou přístupnost, buď naopak hrdá na to, že jsi stále po ruce. Vždyť i voda je pro všechny, oheň nepatří jen jednomu, slunce je božstvo společné celému lidstvu. Tvůj dům je chrám krásy, kdo do něho vstoupí, je kněz, kdo si v něm dává věnec na hlavu, je poutník, a peníze, to jsou desátky.

Vládni poddaným k jejich radosti a nechť tě i nadále provází jejich úcta.

22 *Přirozená krása je nejhezčí*
Jedné ženě

Žena, která se krášlí, hledá náhradu za to, co jí chybí, ze strachu, aby nevyšlo najevo, co jí příroda nedala, avšak krásná žena nepotřebuje nic z věcí odjinud získaných, sama

sobě stačí k úplné dokonalosti. Podmalovávání očí, vlasové příčesky, líčení tváří a rtů, čarodějné přípravky nebo klamavý půvab z mořských řas, to vše bylo vynalezeno k odstraňování nedostatků. Opravdová krása nepotřebuje úpravu.

Proto tě mám tím víc rád, čím víc věříš sama sobě; nepoužíváš-li žádných krášlicích prostředků, považuji to za důkaz tvé důvěry ve vlastní krásu. Ty si nepudruješ obličej, ale jsi bezelstně krásná, tak jako byly v dávné minulosti ženy, jež se staly milenkami zlatého deště, bělostného býka, vody, ptáků a ještěrů. Líčidlo, běloba, jemné tarentské látky, náramky v podobě hadů a zlaté řetízky na nohou, to jsou pomůcky jen různých těch Thaid, Laid a Aristagor.

23 *Jen nevěstka si nechá zaplatit*
Jiné ženě

Jestliže na mně chceš peníze, jsem chudý, jestliže však hledáš přátelství a počestné jednání, jsem bohatý. Těžkosti, které pro mne vyplývají z toho, že nic nemám, nejsou zdaleka tak velké, jako je hanba stíhající tebe za to, že svou lásku prodáváš. Jen nevěstka k sobě pouští vojáky s kopím a mečem, protože jsou ochotni platit, kdežto řádná žena je vždy ctnostná a počestnost je pro ni totožná s nezištnou láskou.

Poruč mi, co chceš, a já tě poslechnu, přikaž mi vyplout na moře, a vstoupím na loď, rozkaž mi snést rány, vydržím je, odhodit vlastní duši, a nebudu váhat, projít ohněm, a nespálím se. Který boháč to dokáže?

32 *Jsi neodolatelná*
Šenkýřce

Tvé oči jsou průzračnější než poháry, vidím skrz ně až na dno tvé duše; tvé ruměné tváře mají krásnější barvu než samotné víno; lněný chitón odráží zář tvých líček; rty jsou jako krvavé růže; praménky tvých očí jako by ronily vláhu

po způsobu studánek, proto jsi pro mne jednou z nymf. Kolik spěchajících se kvůli tobě zastaví? Kolik běžících kolem tebe zadržíš? Kolik jich k sobě přivoláš, aniž bys potřebovala promluvit? Jakmile tě spatřím, dostanu žízeň, musím zůstat stát, i kdybych nechtěl, a nastavit pohár, potom ho však nepřiložím ke rtům, ale vpíjím se do tvého zjevu.

55 *Ženská krása uvadne stejně rychle jako růže*
Jiné ženě

Růže jsou vskutku květinami Erótovými, neboť jsou mladé a něžné jako on, mají zlaté vlasy jako on a ještě mnoho jiných vlastností mají společných. Místo šípů mají růže trny, místo pochodní mají nachovou barvu a okvětní lístky jsou jejich křídly.

Běh času nezná ani Erós, ani růže, protože čas je božstvo nepřátelské jak podzimu krásy, tak i trvání růží. Viděl jsem v Římě prodavače květin, kteří se svým zbožím utíkali a touto rychlostí dokazovali, jak pomíjivá je doba květu. Jejich běh je pokynem k vychutnávání. Jestliže rychle sáhneš po růži, něco z ní máš, ale budeš-li otálet, v tu chvíli je všechna krása pryč. A jako růže vadne i žena, dá-li si na čas.

Neotálej, má lásko, oddejme se spolu hrám lásky, ověnčeme se růžemi, běžme společně.

68 *I staří mají číst milostnou poezii*
Ktésidémovi

I pro ty, kteří už jsou na milování staří, je příjemné poslouchat milostné verše, neboť je nutí myslit na lásku a oni jako by tím omládli. A tak nevěř, že už jsi na podobnou četbu příliš starý: styk s milostnými básníky zajistí, že buď na radosti lásky nepřestaneš myslit, nebo si na ně znova vzpomeneš.

I 20 *Muž uvězněný pro cizoložství svedl žalářníkovu ženu* Fylakidés Frúriónovi

Jakýsi mladík byl přistižen při cizoložství a spoutaný byl uvězněn v mém žaláři. Když jsem viděl, jak je sličný a tak mladičký, bylo mi ho líto; sňal jsem mu okovy a nechal jsem ho chodit po vězení bez pout a takřka bez dozoru. Za mou lidumilnost se mi krásně odměnil: svedl mi manželku. Na něco tak drzého si netroufal ani lupič Eurybatos, o němž se vypravují úplné zkazky, jak se po svém zatčení a uvěznění spřátelil s dozorci a slíbil jim, že jim předvede, jak provádí vloupání. Vypůjčil si od nich stoupací železa a houby a s jejich pomocí se dostal přes zeď — ovšem nikomu při tom neunesl krásnou manželku!

Když se ta lumpárna prozradila, hodně se o tom mluvilo, a přísahám při bohyni spravedlnosti, že mě víc než svedení mé ženy trápí posměch, že jsem jako žalářník a vězeňský dozorce neuhlídal mezi zdmi žaláře vlastní manželku.

II 3 *Žena jednoho advokáta obviňuje manžela, že zanedbává manželské povinnosti* Glykera Filinně

Má milá Filinno,

nebylo to šťastné, že jsem se provdala za učeného advokáta Strepsiada. Kdykoli je čas jít do postele, předstírá, že bude musit dlouho do noci promýšlet nějaký právní případ, a vymlouvá se, že si musí právě teď prostudovat soudní pře, které převzal. Staví se přitom do advokátského postoje, šermuje rukama jako před posluchačstvem a pořád si pro sebe něco brebentí. Na co se tedy ženil a bral si mladou holku krev a mlíko, když ženu nepotřebuje? Snad proto, aby mě zasvěcoval do těch svých případů a abych se s ním hrabala v zákonech?

Jestli snad chce udělat z naší ložnice cvičiště paragrafů, odstěhuji se z ní, třebaže jsem tak krátce vdaná, a budu spát jinde sama. A když se bude i potom pouštět jen do cizích půtek a tu naši společnou věc bude i nadále zanedbávat, pak se mého procesu ujme jiný advokát.

Je ti jasné, co tím myslím? Jistě že je. Píši přece ženě, která si i při té stručnosti to ostatní dokáže domyslit.

Uvažuj o tom, prosím tě, vždyť přece jako žena musíš cítit s ženou, třebaže ze studu nepíši zcela jasně, co bych potřebovala, a vynasnaž se najít na mou bolest nějaký lék. Má krásná starosvatko, která jsi ještě k tomu mou sestřenicí, ty se přece nesmíš spokojit jen s tím, že ses zasloužila o vznik našeho manželství, ty je musíš teď, když je zmítáno bouří, uvést na správnou cestu. Já držím vlka za uši a ani ho nemohu dlouho udržet, ani ho nemohu pustit bez nebezpečí, protože to je sudič a mohl by nakonec obvinit mne nevinnou.

I 10 *O malíři, který se zamiloval do obrazu dívky, jejž sám stvořil* Filopinax Chrómatiónovi

Namaloval jsem krásnou dívku a zamiloval jsem se do svého obrazu. Lásku neroznítila Afrodité, ale umění, má vlastní ruka vyslala šíp, který mě zranil. Já nešťastník, že jsem se raději nenarodil bez talentu! Do ošklivého obrazu bych se přece nezamiloval. Teď to dopadlo tak, že mě lidé stejně obdivují pro mé umění, jako mě litují pro mou vášeň. Jsem v jejich očích v stejné míře nešťastný milenec jako dobrý umělec.

Proč tu však tolik naříkám a zlobím se na svou vlastní pravici? Vždyť znám z obrazů Faidru, Narkissa, Pasifau. Faidra neměla vždycky u sebe Amazončina syna, Pasifaé byla v zajetí lásky naprosto zvrácené, a když Narkissos, ten lovec, napřáhl ruku za svým obrazem na hladině studánky, předmět jeho touhy se rozplynul a protekl mu skrz prsty. Na hladině studánky byl obraz Narkissa, na onom

uměleckém díle, které jsem viděl, byla zobrazena studánka a Narkissos, jak žízní po své vlastní kráse.

Já však mám tu, kterou miluji, u sebe, kdykoli chci, je to děvče, jaké se tak hned nevidí, a vztáhnu-li po ní ruku, nezmizí, ale zůstane nepohnutá a nezmění svou obvyklou podobu. Pootevřenými rty se na mne sladce směje: člověk by řekl, že jí z koutku úst vykukuje nějaké slovo a že musí každým okamžikem vyskočit. Mnohokrát jsem přiblížil ucho až k obrazu, abych slyšel, co chce zašeptat, a když jsem žádný hlas nezachytil, líbal jsem ji na ústa, na tváře něžné jak kalichy květů, na její kouzelné oči a pokoušel jsem se zlákat ji k milostnému spojení. Ona však mlčí jako hetéra, která chce svého milence trochu vydráždit.

Položil jsem ji na lůžko, vzal jsem ji do náručí a přitiskl jsem si ji k hrudi, aby nějak utišila milostnou trýzeň v mém srdci, avšak touha, kterou ve mně ten obraz vyvolával, se stupňovala až k úplnému šílenství.

Potom si zas uvědomím svou pomatenost i nebezpečí, že bych kvůli milence bez života mohl zničit život vlastní. Její rty jsou jako květ, ale nevydají žádný plod polibku. Jaký užitek z vlasů, které vypadají krásné, ale přitom to žádné vlasy nejsou! Já pláču a žadoním, a dívka z obrazu se na mne dívá, jako by z toho měla radost.

Kéž byste mi, vy zlatokřídlí synové Afroditini, dali takovou milenku, ale živou, abych dívku stvořenou uměním viděl krásnější, než ji mohlo učinit umění, v rozkvetlé živé kráse. Pak bych s radostí postavil vedle výtvoru přírody výtvor svého umění a díval se na krásný souzvuk obou dvou.

15 *Vdaná paní a vdova jsou přítelkyně; ta vdaná miluje vdovina otroka a vdova manžela té druhé*
Chrysis Myrinně

Má nejmilejší,

obě víme, co by ta druhá chtěla. Ty toužíš po mém manželovi, já jsem šíleně zamilovaná do tvého otroka. Co teď? Jak najít šikovné východisko, aby mohla každá z nás ukojit svou vášeň? Chtěla bych ti říci, že jsem se modlila k bohyni lásky, aby mi vnukla spásný nápad, a ona mi v tajnosti poradila, co by se dalo dělat. Myslím, že by bylo dobré, Myrrino, kdyby ses pokusila tento plán uskutečnit.

Dělej, jako by ses rozzlobila na svého otroka, mého pána v lásce, a žeň ho karabáčem z domu, ale proboha šetrně, odměřuj rány podle touhy v mém srdci. Ten otrok, můj krásný Euktitos, uteče bezesporu ke mně jako k přítelkyni své velitelky a já pošlu okamžitě svého manžela za tebou, aby se přimluvil u paní za sluhu. Budu ho o to hodně prosit, takže ho přímo vyštvu. Tak budeme mít obě u sebe toho, koho máme rády, a dáme si záležet na tom, abychom pod Erótovým vedením v klidu a bez překážek využily štěstí, které nám spadlo do klína. Nepospíchej a tiš co nejdéle svou touhu v milované náruči, tak prodloužíš i mně chvíle milostného opojení.

Buď zdráva a přestaň už truchlit nad předčasnou smrtí svého manžela, vždyť ti osud místo něho poskytl přátelství mého muže.

9 *Svou nevěru si odpykáš*
Heurippé Dexikratovi

Oznámil jsi mi, že se k nám jedenadvacátého dne měsíce anthestériónu vrátíš, Dexikrate, ale svůj slib jsi nesplnil. Láska spálila mé srdce na uhel a mé osrdí plane jako pochodeň. Každý den jsem prolévala slzy, zdálo se mi, že ses vrátil, a kdykoli vrzly dveře, představovala jsem si, že už jsi tu. Avšak ty, Dexikrate, převádíš svou lásku jinam, a co je cizí, má pro tebe vždy větší cenu, neboť duše pohodlných lidí obyčejně tíhnou tam, kde je možno nejrychleji dojít ukojení. Se stálostí touhy a lásky se nedá počítat. Ale i ty budeš jednou zraněn, neboť neštěstí lidí, jimž bylo ukřivděno, přechází na ty, kteří ukřivdili.

21 *Špatná flétnistka*
Periklés Rodopě

Ty tvé písničky jsou falešné a místo potěšení vyvolávají v milencích hnus. To, co přednášíš, je tragédie, a ne píseň, která by posluchače uklidnila. Milenci, kteří si tě najali, jsou z toho smutní až k pláči. Ty vůbec nedokážeš zahrát něco svůdnějšího. Tvé hraní naladí člověka spíš zbožně než laškovně, a za to ti teda pěkně děkujeme! Ty nejsi flétnistka pro milence, ale učiněná plačka! Až budeš provozovat tu svou muziku, zalepíme si všichni uši voskem. To, co od tebe slyšíme, je hotové lkání Sirén, a ne zpěv Múz.

60 *Všechno je poddáno ženskému pokolení*
Antheia Óriónovi

Všechno je poddáno ženskému pokolení. I takový Diogenés miluje Laidu, Frygios Sóstratu. Veškerá moudrost filosofie je tatam, filosofové odhodí důstojnost mravů, přestanou myslit na věci nadpozemské, zapřou své vznešené povolání, je pryč všechno, co dřív horlivě pěstovali.

Když se stařec ctihodný svými šedinami a hrdý na své postavení zamiluje do mladičké hetéry, považuji to za hraní nedůstojné jeho věku. Mám z toho pokaždé legraci a nemohu se zdržet smíchu, potkám-li takového dědka: dřív každou chvíli na Afroditě něco viděli, brebtali, že prý ten, kdo miluje, stůně šílenstvím, které si sám vybral, tvrdili, že láska je touha nezdrženlivé duše.

Je moudré snést vše, tedy i takové pomatení smyslů, avšak mnohem rozumnější je doufat, že se z toho člověk dostane, vždyť osud časem zvládne leccos.

ŘÍM

CORNELIA, MATKA GRACCHŮ

Z latinského originálu Cornelia, Historicorum Romanorum fragmenta, rec. H. Peter, Teubner, Lipsiae, 1883, přeložila a poznámkami opatřila Štěpánka Brožová.

Cornelia, matka Gracchů, Gaiovi

(1) Řekneš, že je krásné pomstít se nepřátelům. Zdá se mi, že by nebylo nic většího ani krásnějšího, kdyby toho ovšem bylo možno dosáhnout, aniž by utrpěl stát. Poněvadž to ale možné není, přejde mnoho času, vystřídá se mnoho řevnících stran, ale naši nepřátelé zničeni nebudou. Nech je však raději tak, jak jsou nyní, než aby byl stát zničen a padl.

(2) Mohu se odvážit přísežně prohlásit, že kromě těch, kteří zabili Tiberia, mi žádný nepřítel nezpůsobil tolik nesnází a bolesti jako ty těmito záležitostmi: ty, který jsi měl zaujmout místo všech dětí, které jsem dříve měla, a dbát, abych měla ve stáří co nejméně starostí. Ty, který jsi měl chtít, aby se mně líbilo, cokoliv děláš, a pokládat za bezbožné udělat jakýkoliv důležitý krok proti mé vůli. Zvláště pak, když mi už zbývá malá část života. Ale ani tento krátký čas mi není nic platen, abys nejednal proti mé vůli a nechtěl zničit stát.

Kdy tomu už bude konec! Kdy přestane naše rodina šílet? Kdy bude moci být nalezena míra v této věci? Kdy přestaneme s těmito pohromami, jsouce střídavě jejich oběťmi i původci? Kdy se zastydíme za to, že působíme nepokoj a zmatky ve státě? Jestliže to však možné není, ucházej se o tribunát alespoň, až budu v hrobě! Pak, až o tom nebudu vědět, si dělej, co se ti zachce! Až zemřu, budeš na mém hrobě konat oběť a vzývat božstvo své matky. Nebudeš se potom stydět vznášet prosby k božstvům, která jsi zanedbával a opomíjel, dokud žila vedle tebe? Ať nedovolí Jupiter, abys setrvával ve svém úmyslu a aby ti takové šílenství vůbec přicházelo na mysl! Obávám se, že budeš-li trvat na svém, přivodíš si vlastní vinou tolik strastí na celý život, že nebudeš moci být v žádném okamžiku jist a spokojen sám se sebou.

GAIUS SALLUSTIUS CRISPUS

Z latinského originálu C. Sallustius Crispus, Invectivae et epistulae, herausg. und kommentiert von K. Vretska, C. Winter, Heidelberg 1961, přeložila a poznámkami opatřila Štěpánka Brožová.

C. Sallustius Crispus C. Caesarovi
o řízení státu

I (1) Vím, jak je těžké a choulostivé dávat rady králi nebo vojevůdci, a konečně každému vysoce postavenému člověku; mají totiž kolem sebe spoustu rádců a nikdo není dost moudrý a prozíravý, aby viděl do budoucnosti. Navíc se často vyplní spíše špatné než dobré rady, protože většinu věcí řídí štěstěna podle svého rozmaru. Ale já jsem již od útlého mládí toužil nastoupit politickou dráhu, a proto jsem věnoval hodně času a námahy tomu, abych poznal problémy s ní spojené. Nejen za tím účelem, abych dosáhl úřadu, k němuž se mnoho lidí dostalo nevybíravými prostředky, ale také proto, abych se důkladně seznámil s problémy správy státu v době míru i za války a s tím, jaká je jeho moc, pokud jde o zbraně, muže a finanční prostředky. A tak jsem po mnoha úvahách došel k rozhodnutí, že svou vlastní pověst i rozvážnost dám do služeb tvého postavení ve státě a odvážím se čehokoli, jen když to nějak přispěje k tvé slávě. Neučinil jsem toto rozhodnutí náhodou nebo kvůli tvému postavení, ale proto, že jsem v tobě kromě ostatních objevil jednu zvláště obdivuhodnou vlastnost: máš vždy větší odvahu v těžkých chvílích nežli v dobách příznivých. Jedna věc je ostatním lidem jasná — že spíše přestanou oni chválit a obdivovat tvou velkorysost než ty konat činy, které jsou hodny tvého jména.

(2) Došel jsem skutečně k názoru, že nelze najít žádný z málo známých problémů, aby nebyl hned přístupný tvé úvaze. A nenapsal jsem ti své názory o řízení státu proto, že bych si cenil svých rad a svého rozumu více, než je přiměřené, ale rozhodl jsem se, že ti musím uprostřed válečných útrap a bitev, vítězství a velitelských starostí připomenout záležitosti hlavního města. Neboť jestliže ti leží na srdci jen to, aby ses chránil před útokem nepřátel a udržel si na své straně lid proti nepřátelskému konsulovi, není takové uvažování hodno tvého velkého ducha. Máš-li ale dosud onu

ráznost, s jakou jsi již na začátku své kariéry rozehnal organizaci nobility, s níž jsi dále vyvedl římský lid z těžkého otroctví a vrátil mu svobodu, v době své praetury odrazil ozbrojené nepřátele sám jsa neozbrojen, v míru i ve válce vykonal tolik přeslavných činů, že ani nepřátelé se neodvažují si na něco stěžovat — leda na tvou velikost —, pak přijmi má slova o nejvyšších státních zájmech a jistě poznáš, že jsou pravdivá nebo alespoň pravdě blízká.

(3) Protože však Cn. Pompeius — buď z vrozené těžkopádnosti ducha nebo snad proto, že si nic jiného nepřál více než to, co by ti mohlo škodit — klesl tak hluboko, že dal zbraně do rukou nepřátel, musíš ty uvést stát do pořádku stejnými prostředky, jakými on ho rozvrátil. Nejdříve ze všeho dal několika senátorům nejvyšší moc v rozhodování o důchodech, výdajích a soudech, a římský lid, kterému nejvyšší moc dříve náležela, pokořil nespravedlivými zákony. Soudy byly sice jako dříve svěřeny třem stavům, ale řídí je stále příslušníci téže kliky, dávají a berou, jak se jim zlíbí, nevinné zahánějí do úzkých a své lidi povyšují do čestných úřadů. Před žádným zločinem, před žádnou nestoudností se nezastaví, aby dosáhli úřadu. Kde to jde, berou a okrádají. Zkrátka, chovají se jako v dobytém městě — místo zákony se řídí svými choutkami a svou nevázaností. A bolelo by mě to vskutku méně, kdyby byli dosáhli vítězství svou statečností a využili ho, jak mají ve zvyku, k zotročování. Jsou to však úplní zbabělci, kteří mají všechnu sílu a statečnost jen na jazyku a nehorázně zneužívají moci, jíž se jim dostalo náhodou a liknavostí druhého. Vždyť kdy která vzpoura nebo rozkol mezi občany vyvrátil z kořene tolik vynikajících rodin? Kdy který vítěz byl tak prchlivý a neznalý míry?

(4) L. Sulla, jemuž válečné právo dávalo po vítězství ve všem volnou ruku, ačkoliv věděl, že by zničení nepřátel upevnilo jeho stranu, dal přesto popravit jen pár odpůrců a ostatní chtěl zvládnout raději po dobrém než zastrašováním. Ale teď! Kvůli M. Katonovi, L. Domitiovi a dalším příslušníkům této strany bylo zabito čtyřicet senátorů jako obětní dobytčata, a k tomu mnozí mladí muži se slibnou

budoucností. A ještě nedokázalo takové množství krve nevinných občanů uhasit krvežíznivost těchto zločinců. Ani sirotci, ani rodiče na sklonku života, ani smutek a nářky mužů a žen neoblomily jejich nelidskou duši, aby den ze dne zuřivěji nezbavovali svými ničemnými činy a řečmi jedny úřadů a druhé vlasti. A nač bych zde mluvil o tobě! Za to, abys byl pokořen, dali by ti zbabělci vlastní život, kdyby to bylo možné. Vláda, ačkoliv jim spadla do klína nečekaně, jim nepůsobí takovou radost, jaký zármutek jim působí tvé postavení. Raději by pro tvůj pád vystavili naši svobodu nebezpečí, než aby přihlíželi, jak se díky tobě stane říše římského národa z mocné říše velmocí. Tím více musíš opět a opět vážit, jaké prostředky si zvolit, abys postavil stát na pevný základ. Pokud jde o mne, nebudu váhat a vyslovím, co mi leží na srdci. Ostatní bude záležet na tvých schopnostech, abys schválil, co budeš pokládat za správné a užitečné.

(5) Domnívám se tak, jak jsem to přejal od předků, že se občané dělí na dva tábory: senátory a lid. Senátoři byli dříve chováni v nejvyšší úctě, zato skutečná moc byla v rukou lidu. Dost často tak docházelo v obci k politickým rozkolům, které vždy končily oslabením vlivu nobility a rozšířením práv lidu. Ten však mohl jednat svobodně proto, že žádná moc neplatila více než zákony a urozený člověk převyšoval neurozeného nikoliv bohatstvím a pýchou, ale dobrou pověstí a statečnými činy. I ten poslední občan měl možnost dojít cti v práci na poli nebo ve vojenské službě a vykonal tu dost pro sebe i pro vlast. Jakmile však byli lidé pozvolna vyháněni ze svých pozemků a bída a nečinnost je dohnaly k tomu, že přestali mít stálé domovy, začali toužit po majetku jiných a považovat vlastní svobodu i stát za prodejné. A tak národ, který byl pánem a poroučel všem ostatním národům, ponenáhlu upadal a místo podílu na společné vládě si každý přivodil vlastní otroctví. Proto tedy tento dav, nakažený nejdříve špatnými mravy a posléze rozdělený různými profesemi a osudy, nemající žádný společný zájem, se mi zdá být málo vhodný k tomu, aby se chopil vlády ve státě. Přesto však vkládám velkou naději v to, že když

k nim přidáš nové občany, probudí se všichni ke svobodě. U jedněch se zrodí touha udržet si svobodu již dříve nabytou, u druhých touha zbavit se otroctví. Myslím, že až smísíš staré občany s novými, měl bys je usídlit v koloniích. Tím se posílí naše vojenská moc a lid prospěšně zaměstnaný přestane rušit pořádek v obci.

(6) Dobře však vím a dovedu si představit, jakou zuřivost a bouři odporu vyvolá provádění podobného plánu mezi nobilitou, jak se budou pohoršovat, že je všechno od základu postaveno na hlavu, že se starým občanům vnucuje takové otroctví a že se ze svobodné obce stane nakonec monarchie, když z moci jediného člověka dostane obrovské množství lidí občanské právo. Já jsem však z hloubi duše přesvědčen, že ten, kdo si získává přízeň lidu na úkor státu, se těžce proviňuje, bát se však něco podniknout tehdy, kdy veřejné blaho přináší zároveň osobní užitek, to považuji za omezenost a zbabělost. M. Drusus si stále kladl za cíl, že za svého tribunátu musí ze všech sil bojovat ve shodě s nobilitou. A zpočátku ani nezamýšlel udělat něco, co by mu nebyli poradili. Ale jakmile lidé politicky vlivní, jimž úskoky a zloba byly milejší než důvěra lidu, pochopili, že se prostřednictvím jediného člověka dostává mnoha lidem nejvyššího dobrodiní, protože si každý z nich byl vědom své špatnosti a věrolomnosti, soudili stejně o M. Drusovi, a tak ze strachu, aby se při takové oblibě nestal sám pánem ve státě, postavili se v cestu jeho oblibě a zmařili tak současně své i jeho záměry. O to pečlivěji si musíš ty, vojevůdce, získávat věrné přátele a mnoho ochránců.

(7) Zdolat nepřítele tváří v tvář není pro schopného člověka těžké, ale strojit tajně úklady nebo jim čelit, v tom se čestní lidé nevyznají. Jakmile tedy mezi občany přijmeš občany nové, čímž se ozdraví lid, dbej především na to, aby pěstovali dobré mravy a aby se mezi starými a novými občany upevnila svornost. Zdaleka největší dobro však uděláš pro vlast, občany, rodiče, potomstvo a konečně pro celé lidské pokolení, když odstraníš touhu po penězích nebo ji alespoň pokud možno zmírníš; bez toho není možno řídit věci soukromé ani veřejné, záležitosti míru ani války.

Neboť tam, kam vtrhne touha po penězích, málo platí disciplína, dobré vlastnosti nebo nějaké nadání: lidský duch nakonec, dříve nebo později, přece jen podlehne. Často jsem již slyšel o králích, státech a národech, kteří pro blahobyt přišli o velké říše, jichž dobyli svou zdatností jako chudí. Není na tom nic divného, protože když poctivec vidí, že někdo méně poctivý je pro své bohatství více znám a všude lépe přijímán, vzkypí nejdříve hněvem a hodně o tom přemýšlí. Ale když bohatství den ze dne nabývá slávou a poctami vrchu nad zdatností, odvrátí se duše od pravdy k rozkoši. Vždyť píle člověka se živí uznáním druhých, a když je odejmeš, ctnost sama o sobě je hořká a trpká. Konečně tam, kde si bohatství považují, tam jsou všechny mravní hodnoty prodejné: věrnost, poctivost, skromnost i mravní čistota. Ke ctnosti vede totiž jediná, strmá cesta, zato k penězům se každý dostává, jak umí. Dojde se k nim dobrými i špatnými cestami. Proto odstraň především moc peněz. Ať se u nikoho nerozhoduje o životě či poctách podle většího nebo menšího majetku. Také praetoři a konsulové ať jsou jmenováni podle zásluh, a ne podle jmění. Úředníky můžeš snadno nechat volit lidem: ale volit soudce malou hrstkou občanů, to je despotismus, a volit je podle majetku je hanebné. Proto nechť jsou soudci všichni občané první třídy, těch je však větší počet než soudců. Ani Rhódští, ani jiná města, kde vedle sebe rozhodovali bohatí i chudí — jak komu určil los — o těch nejdůležitějších i nejmalichernějších věcech, nebyli nespokojeni se svými soudy.

(8) A pokud jde o složení úřadů, zdá se mi správný zákon, který navrhl za svého tribunátu C. Gracchus: aby totiž byly centurie volány k volbě losem ze všech pěti tříd bez rozdílu. Tak se stanou rovnocennými se zřetelem k hodnotě peněz a každý se bude snažit předčit druhého svou zdatností. To pokládám za účinné zbraně proti bohatství. Lidé si totiž něčeho váží a o něco usilují jen do té míry, pokud z toho mají užitek. Špatnost se dělá pro odměnu, ale jakmile ji přestaneš dávat, nikdo nedělá špatnosti bez prospěchu. Hrabivost je strašný netvor, hrůzný a nesnesitelný,

kam zamíří, pustoší města, pole, svatyně i domy, mísí božské se světským. Ani vojsko, ani hradby mu nezabrání, aby pronikl svou silou. Všechny smrtelníky okrádá o dobrou pověst, stud, děti, vlast a rodiče. Vezmi však penězům jejich váhu, a ta velká moc lakoty bude snadno zdolána dobrými mravy. A přestože všichni, dobří i špatní, říkají, že je tomu tak, budeš se muset tvrdě utkat se skupinou nobility. Dokážeš-li se uchránit před jejich lstivostí, všechno pak už půjde hladce. Kdyby totiž měli dost mravní síly a zdatnosti, spíše by poctivé lidi horlivě napodobovali, než jim záviděli. Poněvadž však upadli do zahálky a nečinnosti, tuposti a malátnosti, reptají, všechno zlehčují a dobrou pověst druhého člověka považují za vlastní hanbu.

(9) Proč bych však o nich dále mluvil, jako by nebyli známí? Odvaha a duševní síla M. Bibula si proklestila cestu do konsulátu: nevalný řečník, po stránce rozumové spíše chabý než chytrý. Čeho by se mohl odvážit ten, pro něhož znamenal konsulát, nejmocnější úřad, největší ostudu? Či má snad L. Domitius velké schopnosti? Není části na jeho těle, která by nebyla poskvrněna hanbou nebo zločinem: jazyk tlachala, ruce potřísněné krví, nohy zbabělce a nejhůř na tom ta část, kterou není možno slušně nazvat. Jediný z nich však přece — M. Kato — je bystrého ducha, schopný řečník a chytrý, všechna čest. Tyto přednosti se získávají v řecké škole, ale udatnost, píli a vytrvalost u Řeků nenajdeš. Vždyť když v míru přišli o svobodu díky vlastní netečnosti, myslíš, že by se podle jejich rad mohlo vládnout říši? Ostatní příslušníci té strany jsou lidé urození, ale naprosto neschopní. Není na nich nic kromě dobrého jména jako na náhrobních nápisech. Lidé jako M. Postumius a M. Favonius mi připadají jako přebytečný náklad na velké lodi: kam doplují bez úhony, tam jsou k užitku, ale objeví-li se na obzoru bouře, zbavíme se nejdříve jich jako přítěže, protože mají pramalou cenu.

(10) Nyní, protože jsem již důkladně probral, jak se mi zdá, prostředky, jakými je nutno dodat lidu nové krve a zjednat u něho nápravu, přejdu k otázce senátu a k tomu, co bys měl podle mého mínění udělat v této věci. — Když

s věkem dospěl i můj duch, pramálo jsem cvičil tělo ve zbraních a na koni, zato jsem si však tříbil ducha vědeckým studiem. Vytrvale jsem zaměstnával tu část své bytosti, kterou příroda obdařila štědřeji. A tak jsem při tomto způsobu života, kdy jsem toho mnoho přečetl a mnoho slyšel, došel k názoru, že všechna království, města a národy měly úspěšnou vládu jen tak dlouho, dokud u nich platily rozumné názory. Jakmile je však zkazilo stranictví, strach a vášně, jejich moc se zakrátko zmenšila, pak přišly o vládu a nakonec na ně dolehlo otroctví. Já jsem osobně přesvědčen o tom, že ten, kdo má vyšší a významnější postavení ve státě než druzí, tomu též přísluší velká starost o stát. Neboť vzkvétá-li stát, je řadovému občanovi zaručena pouze svoboda, ale na toho, kdo si svou zdatností vydobyl bohatství, slávu a vážnost, těžce dolehnou starosti a nesnáze, jakmile je situace ve státě jen trochu povážlivá a vzniknou nepokoje — musí hájit své postavení nebo svobodu nebo majetek. Je všude současně, na všechny strany spěchá. Čím lépe se mu vedlo v dobách příznivých, tím tvrději a citelněji je stíhán a sužován úzkostmi v dobách zlých. Když je však lid senátu tím, čím je tělo duši, a jeho usnesení uvádí v život, pak je třeba, aby senát měl svou rozvahou autoritu, u lidu je již jedno, je-li chytrý. Proto také naši předkové, i když byli sužováni nejlítějšími válkami, i když přišli o koně, o muže a o majetek, nebyli nikdy natolik vysílení, aby se nebili se zbraní v ruce o svou moc. Ani nedostatek peněz ve státní pokladně, ani síla nepřátel, ani neúspěch nepodlomil jejich ohromnou odvahu do té míry, aby si do posledního dechu nepodrželi to, co si vydobyli svou statečností. Ale dosahovali toho spíše rozhodnými opatřeními nežli úspěšnými bitvami. Pro ně existoval jediný stát a všichni o něj pečovali, spiknutí se osnovalo jen proti nepřátelům a tělo i své duševní schopnosti dávali do služeb vlasti, nikoliv do služeb své vlastní moci. Ale nyní je tomu opačně: lidé urození, jejichž duší se zmocnila netečnost a zbabělost, lidé, kteří nevědí, co je to námaha, nepřátelé nebo vojenská služba, vychovaní jen v míru ve stavovském sdružování, zpupně vládnou všem národům.

(11) A tak senátoři, jejichž usnesení dříve upevňovala vratký stát, jsou nyní sami otroky a jsou štváni kolísajíce sem a tam podle cizí libovůle. Vydávají hned to a hned zase ono rozhodnutí a podle toho, co si zamane řevnivost nebo přízeň hrstky vládnoucích, usuzují, co je veřejné dobro či zlo. Kdyby byli všichni senátoři stejně nezávislí nebo kdyby bylo hlasování tajné, měl by stát větší politickou moc a nobilita menší vliv. Poněvadž je však těžké vyrovnat vzájemně vážnost všech senátorů (jelikož jedněm získala a odkázala zdatnost předků jméno, vážnost a klientelu, kdežto většina ostatních je v této funkci krátce), postarej se, aby volili bez bázně. Každému tak bude při tajném hlasování milejší vlastní osoba než něčí moc. Po svobodě touží stejně lidé dobří i špatní, schopní i neschopní, ale většina se jí vzdává ze strachu. Ubozí blázni, kteří, jako by byli poraženi, poddávají se ze zbabělosti něčemu, o čem není ještě rozhodnuto, jak to dopadne. Domnívám se tedy, že je možno posílit autoritu senátu dvěma opatřeními, a to za prvé zvětšením počtu senátorů a za druhé hlasovacími tabulkami. Tabulkou se dosáhne toho, že se senátoři odváží projevit svůj názor svobodněji, a početnější senát bude také představovat větší oporu a umožní širší činnost. V posledních letech byla totiž část senátorů zaměstnána veřejnými soudy, část se zabývala osobními záležitostmi nebo záležitostmi svých přátel, a státních porad se téměř vůbec nezúčastňovali. A nedrželo je stranou ani tolik jejich zaneprázdnění jako spíše zpupná moc jistých kruhů. Nobilové a několik senátorů, které si udržují jako přívěsek své kliky, prosazovali všechno, co si přáli, aby bylo schváleno, káráno a rozhodnuto, jak se jim zlíbilo. Až bude větší počet senátorů a hlasovat budou na tabulkách, jistě odloží urození svou zpupnost, když budou muset poslouchat ty, jimž dříve vládli se vší krutostí.

(12) Až přečteš tento dopis, vojevůdce, budeš se patrně ptát, kolik by mělo být senátorů a jakým způsobem by mělo být mezi ně rozděleno tolik různých úkolů. Jelikož se domnívám, že soudy by měly být svěřeny všem občanům první třídy, budeš chtít vědět, jak by měli být rozděleni a kolik soudců by mělo být v každé porotě. Nebylo by pro

mne těžké popsat ti to všechno od případu k případu, ale považoval jsem nejdříve za nutné propracovat tento návrh v zásadních rysech a předložit ho tobě ke schválení, je-li správný. Rozhodneš-li se dát touto cestou, vše ostatní bude již snadné. Chci, aby má rada byla moudrá, a hlavně co nejvíce prospěšná, neboť kdekoliv se budou tvé záležitosti dařit, vzejde mi z toho vždy dobré jméno. Více mě však znepokojuje naléhavé přání, aby se státu pomohlo jakkoliv a co nejdříve. Cením si více svobody než slávy, a tebe, nejslavnější vojevůdce, vítězi nad Germány, prosím a vzývám, abys nenechal zchřadnout stářím svrchovanou a nepřemožitelnou moc římského národa a nedovolil, aby se rozpadla pro naprostou netečnost. Vskutku, kdyby se to stalo, noc ani den by neutišily starosti tvé duše a sužován nespavostí bys byl zběsilý a nepříčetný, zmítán jako rozumu zbavený. Jsem totiž pevně přesvědčen, že na život každého smrtelníka shlíží božstvo, že dobrý i špatný skutek každého člověka má svou váhu a že dobří i špatní dojdou podle přirozeného řádu své odměny. Někdy se to ukáže snad až později, každému však jeho svědomí napovídá, co může očekávat.

(13) Kdyby k tobě mohla promlouvat vlast a předkové, mluvili by asi takto: „Ó, Caesare, my, lidé velmi neohrožení, jsme tě zrodili v nejlepším městě proto, abys nám byl ozdobou a oporou, abys nahnal strach nepříteli. Současně s životem jsme ti při zrození svěřili to, čeho jsme dosáhli po mnoha strastech a nebezpečích: vlast největší na zemi, domov a rodinu nejproslulejší v tvé vlasti, mimoto dobré vlastnosti a úctyhodné bohatství a konečně všechny pocty, jichž je možno dosáhnout v míru, i všechna vyznamenání válečná. Za tato nejvyšší dobrodiní od tebe nežádáme nějakou hanbu nebo zločin, ale přejeme si, abys obnovil ztracenou svobodu. Až toho dosáhneš, ponese se hned pověst o tvých zásluhách po všech národech. Neboť i když jsi v této rušné době vykonal překrásné činy doma i v poli, přece jen se ti slávou vyrovná mnoho statečných mužů. Kdybys však skutečně zachránil toto město s největším jménem a největší mocí již téměř před samým pádem, kdo

by pak byl na zemi skvělejší a větší nežli ty? Protože kdyby to s touto říší dopadlo jinak, buď proto, že by ji schvátila nějaká choroba, nebo nějakým řízením osudu, kdo pochybuje, že by po světě nastalo plenění, války a vraždy? Budeš-li mít však dobrou vůli odvděčit se vlasti a svým předkům, rozšíříš, až zachráníš stát, rychle slávu svého jména po celé zemi a jedině v tvém případě bude tvůj život skvělejší nežli tvá smrt. Neboť živé trápívá někdy štěstěna a často závist, když však duše splatí přírodě svou daň, není více závisti a ctnost sama se povznáší výš a výš.

Vypsal jsem ti, jak nejstručněji jsem dovedl, to, co se mi zdálo nanejvýš užitečné a o čem jsem usoudil, že ti bude ku prospěchu. A nakonec zapřísahám nesmrtelné bohy, aby, cokoliv podnikneš, dopadlo zdárně pro tebe i pro stát.

II(1) Dříve panoval názor, že královskou korunu, svrchovanou moc a jiná výsadní postavení, po nichž lidé tolik baží, dává darem štěstěna, protože se jich dostalo často i lidem, kteří si je nezasloužili, jako by byly uděleny z rozmaru, a v žádných rukou také dlouho nezůstaly bez poskvrny. Ale zkušenost nás poučila, že je pravda to, co ve svých básních říká Appius, totiž, že „každý je strůjcem svého štěstí". A to platí v nejvyšší míře o tobě, poněvadž jsi předčil ostatní o tolik, že se spíše lidé unaví chválením tvých činů nežli ty konáním chvályhodných skutků. Ostatně, velká péče se jistě musí věnovat jak tomu, co bylo vytvořeno rukama, tak také tomu, co bylo získáno zdatností, jinak se obojí nedbalostí zkazí anebo zchátrá a zhroutí. Nikdo totiž nepostupuje vládu druhému dobrovolně, a i když je ten, kdo má větší moc, dobrý a laskavý, přece jen se ho lidé bojí, protože je mu dovoleno být krutý. Je tomu tak proto, že většina mocných lidí špatně uvažuje a domnívá se, že si budou tím jistější, čím ničemnější budou jejich podřízení. Je však třeba naopak usilovat o to, abys, když jsi sám dobrý a rázný, vládl co nejlepším lidem — velmi špatní lidé totiž také velmi těžce snášejí jakoukoliv vládu. Avšak uspořádat poměry ve státě po vítězství vydobytém zbraněmi, to bude

pro tebe úkol těžší než pro kteréhokoliv z tvých předchůdců, protože ty jsi byl ve válce humánnější nežli jiní v míru. Navíc vítězové žádají kořist a poražení jsou občany. Musíš se přenést přes tato úskalí a pro příští pokolení upevnit stát nejen zbraněmi a zajistit ho nejen proti nepříteli, ale také, což je mnohem a mnohem těžší, rozumnými mírovými prostředky. Proto tedy tato situace volá všechny občany, moudřejší i méně moudré, aby řekli, co k tomu každý může říci nejlepšího. Já se osobně domnívám, že na způsobu, jak svého vítězství využiješ, záleží celá naše další budoucnost. A abys mohl o to lépe a snadněji činit svá rozhodnutí, přijmi několik rad, které mi leží na srdci.

(2) Vedl jsi, vojevůdce, válku s člověkem slavným, bohatým a chtivým moci, který měl více štěstí nežli rozvahy. Několik lidí s ním šlo proto, že se pro své bezprávné činy stali tvými nepřáteli, jiné k tomu přiměly pokrevní svazky nebo jiné blízké vztahy. Nikomu totiž nedal podíl na své vládě, a kdyby to byl mohl připustit, nebyl by svět rozvrácen válkou. To zbývající množství ho následovalo jeden za druhým spíše ze zvyku davu než podle vlastního uvážení, jako by on byl prozíravější. V téže době lidé, kteří uvěřili pomluvám tvých nepřátel a začali tajně doufat, že se jim podaří uchopit moc ve státě, lidé, u nichž bylo všechno poskvrněno hanebností a přepychem, se sbíhali do tvých táborů a otevřeně vyhrožovali pokojným občanům smrtí, loupežemi a konečně vším, čím si zkažený člověk vyhrožovat zamane. Velká část z nich však vyklidila pole, když viděli, že ani neodpouštíš dluhy ani nezacházíš s občany jako s nepřáteli. Zbylo jen málo těch, kteří očekávali, že budou mít více klidu ve tvých táborech nežli v Římě, taková smečka věřitelů se jim věšela na paty. Je až hrozné říci, kolik bylo takových lidí a v jak vysokém postavení byli ti, kteří později přešli ze stejných důvodů na stranu Pompeiovu, a jak byl pro ně jeho tábor po celý čas války posvátným a nedobytným útočištěm dlužníků.

(3) Protože ty jakožto vítěz máš rozhodnout o válce a míru, a sice válku ukončit tak, jak se na občana sluší, a mír uspořádat co nejspravedlivěji a nejtrvaleji, musíš nej-

dříve zvážit, jak nejlépe by ses měl zachovat ty sám, ty, který budeš obojí uvádět v život. Já považuji všechny kruté vlády za příliš tvrdé, než aby mohly mít dlouhé trvání, a každému, koho se mnoho lidí musí obávat, se ten strach z mnoha stran vrátí. Takový život je věčnou a nejistou válkou, protože si nejsi jist zepředu, zezadu ani z boku a stále se jen potýkáš s nebezpečím a se strachem. Naopak ten, kdo svou vládu umírní dobrotou a laskavostí, vidí kolem sebe vše radostné a jasné, a dokonce i nepřátelé ho posuzují lépe než jiné vládce jejich vlastní občané. Najdou se snad lidé, kteří mi vytknou, že těmito radami mařím tvé vítězství a že projevuji příliš dobrou vůli vůči poraženým. Jak by ne, vždyť se domnívám, že je třeba ve vztahu k občanům projevit shovívavost, kterou jsme my a naši předkové často projevovali vůči cizím národům, našim přirozeným nepřátelům, a že nemáme vykupovat smrt smrtí a krev krví jako barbaři.

(4) Upadly snad již v zapomenutí výtky, které se zvedly krátce před začátkem této války na adresu Cn. Pompeia a Sullova vítězství? Proto, že Domitius, Carbo, Brutus a ještě mnozí další byli zabiti neozbrojeni, ne v boji právem válečným, ale později, když přišli prosit o milost, tedy nanejvýš zločinným způsobem? Že římský lid byl u úřední budovy na Martově poli pobit jako dobytek? Ach! Jak divoké a kruté byly ty tajné vraždy na občanech, ta nenadálá krveprolití, ten útěk žen a dětí do náruče rodičů a synů, ta plenění domů předtím, než jsi dosáhl vítězství! A ke stejným krutostem tě teď podněcují stejní lidé. Bojovalo se snad o to, komu z vás se ponechá bezpráví na vůli? Cožpak jsi stát nezachránil, nýbrž dobyl? A proto snad se ty nejlepší a nejstarší vojenské sbory chopily zbraní, bratr proti bratrovi a syn proti otci, poté, co jim již vojenská povinnost skončila, aby na úkor cizích útrap získávali ti největší ničemové peníze pro své žaludky a pro své bezuzdné chtíče, aby byli poskvrnou tvého vítězství a aby svými neřestmi pošpinili slávu lidí čestných? Myslím, že ti není neznámo, jak se každý z nich choval, v jaké „zdrženlivosti" žil tehdy, kdy ještě nebylo rozhodnuto o vítězství, a jak někteří, jimž by vzhledem k jejich věku taková zhýralost vynesla ostudu i v době míru, řádili během vyšší vojenské služby s nevěstkami a pořádali pitky.

(5) O válce jsem toho řekl již dost! Pokud jde o upevnění míru, kterým se nyní ty a všichni tvoji lidé zabýváte, prosím, abys nejdříve zvážil, v čem tkví podstata toho, o čem se má rozhodnout. A když od sebe odlišíš, co je dobré a co špatné, otevře se ti cesta k pravdě. Já uvažuji takto: poněvadž vše, co vzniklo, zase zaniká, utkají se ve chvíli osudem určené pro pád Říma občané v boji mezi sebou a tak se stanou, vysíleni a vykrváceni, kořistí nějakého krále nebo národa. Jinak touto říší nedokáže otřást anebo zdolat ji celý svět ani všechny národy spojené vjedno. Je tedy třeba posílit blahodárné síly svornosti a zahnat škodlivé síly rozbroje. Podaří se to ovšem jedině tehdy, učiníš-li přítrž bezuzdnému utrácení a kořistnictví, a to nikoliv návratem ke starým ustanovením, která se pro zkaženost mravů stala již dávno směšnými, ale tím, že každému stanovíš výši výdajů podle výše jeho majetku. Stalo se totiž zvykem, že mladí lidé pokládají za zvlášť krásné rozhazovat nejen svůj, ale i cizí majetek a neodepřít nic svým vlastním choutkám ani prosbám druhých. V tom spatřují ctnost a velkorysost, v ostychu a střídmosti duševní omezenost. A proto tedy divoký duch, když se dostane na scestí, vrhá se podrážděně tu na občany, tu na spojence, jakmile mu dojdou obvyklé prostředky, ruší pořádek a shání nový majetek, když starý promrhal. Je proto do budoucna třeba odstranit lichváře, abychom se každý starali jen o svůj vlastní majetek. A k tomu vede správná a jednoduchá cesta: spravovat úřady v zájmu lidu, a ne v zájmu věřitele, a projevovat velkorysost v obohacování státu, nikoliv v jeho ožebračování.

(6) Velmi dobře však vím, jak to bude zpočátku těžké, zvláště u těch, kdo si od vítězství slibovali spíše svévoli a volnost než omezování. Postaráš-li se však spíše o jejich budoucí blaho nežli o jejich okamžité choutky, zajistíš pro ně, pro nás i pro spojence trvalý klid. Jestliže ale mládež nezmění své sklony a mravy, pak se zcela jistě tvá skvělá

pověst zakrátko zhroutí zároveň s městem Římem. Konečně, moudří lidé vedou válku proto, aby nastolili mír, a trpělivě snášejí útrapy v naději na klid. Nedokážeš-li mír upevnit, co záleží na tom, zda jsi zvítězil nebo byl poražen? Vezmi proto stát pevně do rukou, při bozích tě zapřísahám, a zdolej všechny překážky tak, jak to obvykle děláváš. Protože buď můžeš uzdravit stát ty, nebo se všichni ostatní již o to nemusí starat. A nikdo po tobě nežádá, abys sáhl ke krutým trestům či k přísným rozsudkům, které obec spíše podrývají, než aby jí pomáhaly, ale pouze to, abys uchránil mládež před zkaženými mravy a zvrácenými choutkami. Skutečná shovívavost bude tkvět v tom, že se postaráš, aby jednou nemuseli být občané vyháněni svou vinou z vlasti, že je uchráníš před pošetilostí a falešnými tužbami, upevníš mír a svornost, a ne v tom, že budeš po vůli neřestem, že budeš promíjet přestupky, vykupovat chvilkové potěšení neštěstím, které nás stihne v blízké budoucnosti.

(7) Avšak já spoléhám nejvíce na to, co jiným nahání strach: na velikost toho úkolu a na to, že musíš uspořádat všechno najednou, moře i země. Vždyť tak veliký duch by se nedovedl zaměstnat malichernostmi a za velikou práci se také dostává veliká odměna. Musíš se proto postarat, aby lid, zkažený štědrými dary a rozdáváním obilí, měl svá zaměstnání, která by ho odváděla od toho, aby obci škodil. A mládež aby spatřovala svůj ideál v bezúhonnosti a v pracovitosti, nikoliv v rozhazování peněz a v bohatství. To se stane, vezmeš-li penězům, které jsou největší zhoubou všeho, moc a lesk. Neboť když jsem často přemítal o tom, jakými cestami došli slavní mužové ke své velikosti, čím se některé národy a kmeny rozšířily a rozmohly, a konečně z jakých příčin se zhroutila i ta největší království a říše, vždy jsem došel ke stejným ctnostem a chybám: všichni vítězové bohatstvím pohrdali a všichni poražení po něm toužili. Nikdo se nemůže povznést, žádný člověk nemůže dosáhnout božské velikosti jinak, než že se vzdá požitků plynoucích z peněz a tělesných rozkoší a oddá se duševnímu životu. Ne tím, že si pochlebováním a poskytováním toho, co se žádá, získává pochybnou přízeň, ale tím, že se cvičí v práci, trpělivosti, ve správných zásadách a ve statečných činech.

(8) Vždyť postavit si dům či vilu a vyzdobit ji sochami, koberci a jinými uměleckými díly, a to všechno pro obdiv spíše než pro utváření sebe sama, to znamená nemít bohatství k ozdobě, ale sám mu být pro ostudu. A dále ti, kteří mají ve zvyku si denně dvakrát nacpávat žaludek a jedinou noc nestrávit bez milenky, ti zotročili svého ducha, který by jim měl vládnout, a marně ho později chtějí použít, jako kdyby byl cvičen, když je už zemdlelý a pokulhává. Neboť nerozum strhuje do záhuby většinu věcí i sebe sama. Ale tyto a všechny ostatní nešvary vymizí, až se peníze přestanou uctívat a až nebudou úřady ani jiné věci, po nichž lidé touží, na prodej. A kromě toho se také musíš postarat o to, jakým způsobem budou Itálie i provincie bezpečnější. To je dost jasné. Vždyť jsou to stále titíž lidé, kteří za sebou nechávají spoušť opouštějíce své vlastní domovy a bezprávně se zmocňují cizích. Rovněž je nutno dbát, aby povinnost vojenské služby nebyla jako dosud rozdělena nespravedlivě a nerovnoměrně, když jedni slouží třicet let, kdežto druzí vůbec ne. A bude vhodné rozdat obilí, které bylo dříve odměnou za lenost, po municipiích a koloniích vysloužilým vojákům, kteří se vrátili domů.

Vyložil jsem ti zde co nejstručněji to, co jsem pokládal za nutné pro stát a vhodné pro tvou slávu. A nebude snad nevhodné říci nyní něco o tom, proč jsem to udělal. Většina lidí má, nebo si to alespoň myslí, dost duchaplnosti a úsudku. Neboť když jde o kritiku cizích činů nebo slov, žhavě se jí chápe každý, a ústa se zdají být málo otevřená, jazyk málo pohotový, aby vyjádřil, co si v hloubi duše myslí. Vůbec mě nemrzí, že budu podroben kritice těchto lidí, spíše by mě mrzelo, kdybych byl mlčel. Neboť ať se dáš touto či jinou, lepší cestou, budu vědět, že jsem ti jako muž poradil a pomohl. Zbývá si přát, aby nesmrtelní bohové schválili všechna tvá rozhodnutí a dopřáli jim zdárný výsledek.

MARCUS TULLIUS CICERO

Z latinských originálů Epistulae ad Quintum fratrem, rec. W. S. Watt, Oxford 1958, Epistulae ad Atticum, lib. I—VIII, rec. W. S. Watt, Oxford 1965, Epistulae ad Atticum, lib. IX—XVI, rec. D. R. Shackleton Bailey, Oxford 1961, Epistulae ad familiares, rec. H. Sjögren, Leipzig 1925, přeložil a poznámkami opatřil Václav Bahník.

1 *Dopis bratrovi s pokyny pro správu provincie*

Marcus pozdravuje svého bratra Quinta

(1) Nepochybuji, že mnoho zpráv i sama pověst budou rychlejší než tento můj dopis a předběhnou jej a ty dřív uslyšíš od jiných, že se má touha po tobě a tvá práce prodlouží ještě o jeden rok — to už bude třetí — přesto však považuji za slušné, abych ti tuto nepříjemnou zprávu oznámil i já. V předcházejících dopisech (ne snad jen v jednom, ale v celé řadě), dokonce když už ostatní přestali věřit, že se to podaří, já jsem ti stále dodával naději na brzký odchod, a to nejen proto, abych tě co nejdéle těšil tou příjemnou představou, ale i proto, že jsem pevně doufal v úspěch, neboť jsme se tolik o to snažili — já i praetoři.

Protože však nyní došlo k tomu, že ani praetoři nic nezmohli svým vlivem, ani já svým úsilím, je opravdu těžké nebýt nad tím rozmrzelý, přesto však se nesluší připustit, aby náš duch, zakalený aktivní i pasívní účastí na těch nejvýznamnějších podnicích, byl zlomen nebo jen oslaben nějakou nesnází. A protože lidé nejhůř snášejí nepříjemnosti, které sami zavinili, jsem na tom teď v určitém ohledu hůře než ty, neboť se stalo mou vinou, že v rozporu s tvým požadavkem vysloveným při odchodu i později v dopise jsi nebyl po prvním roce vystřídán. Nebylo moudré, co jsem udělal, když jsem se chtěl postarat o blaho našich spojenců, když jsem se chtěl postavit na odpor některým bezohledným finančníkům, když jsem zatoužil, aby se zásluhou tvé zdatnosti zvětšila naše sláva, zvláště když jsem tím způsobil, že onen druhý rok mohl za sebou přitáhnout i třetí.

Doznávám, že to byla má chyba, a teď má tvá moudrá a lidská povaha za úkol dokázat, aby bylo tvou svědomitostí napraveno, co jsem já z nedostatku opatrnosti způsobil.

Avšak jestliže se pustíš s ráznosti ještě větší do toho, aby sis získal po všech stránkách dobrou pověst, takže už

nebudeš soupeřit s druhými, ale sám se sebou, jestliže se donutíš k tomu, aby celá tvá mysl, veškeré tvé snažení a uvažování vedlo jen k touze po chvále v každém směru vynikající, věř mi, ten jediný rok, přidaný k tvé námaze, přinese nám radost na mnoho let a slávu dokonce ještě našim potomkům.

A proto tě především prosím, abys nesvinoval plachty, nepoddával se sklíčenosti a nenechal se zavalit přívalem úkolů, ale aby ses vzchopil a úkoly zdolával nebo jim dokonce šel vstříc. V tom oboru státní správy, v němž působíš, nevládne přece náhoda, ale nejvíc v něm zmůže rozum a svědomitá práce. Kdybys byl velitelem v nějaké velké a nebezpečné válce a já viděl, jak ti prodlužují imperium, srdce by se mi sevřelo strachem, protože bych chápal, že je současně prodloužena moc štěstěny nad námi.

V této chvíli je ti však svěřena taková úřední funkce, při jejímž výkonu je účast štěstěny nepatrná, ne-li žádná, a vše při ní záleží na tvých schopnostech a na tvém sebeovládání. Jsou myslím zbytečné obavy, že by na nás nepřátelé něco chystali, že by nám hrozilo nebezpečí války, že by od nás chtěli odpadnout spojenci, že bychom měli málo peněz na žold nebo že by bylo ohroženo zásobování, a také se nebojíme žádné vzpoury vojska. To všechno jsou věci, které se velmi často přihodily i těm nejmoudřejším mužům, a oni pak nemohli odolat nepřízni štěstěny, tak jako ani nejlepší kormidelník někdy nezvládne nápor bouře.

Tobě byl dán hluboký mír, naprosto klidné moře; ovšem když kormidelník usne, může ho i takové moře pohltit, kdežto když bdí, zabezpečí mu příjemnou plavbu.

Obyvatelé tvé provincie jsou přece jednak spojenci, kteří jsou z celého lidského rodu nejvzdělanější, jednak římští občané, kteří buď jsou s námi spojeni nejtěsnějšími pouty, protože jsou nájemci státních příjmů, nebo obchodují, aby zbohatli, a ti věří, že jim můj konsulát zachránil majetek před zkázou.

(2) „Avšak právě mezi nimi vznikají velké spory a dochází k mnoha křivdám, jichž následkem bývají tuhé boje."

Přece nechceš, abych si myslil, že to nevydržíš, když budeš musit zasahovat. Chápu, že to je práce vyčerpávající a vyžadující velmi bystrého ducha, avšak pamatuj si, že podle mého názoru to je daleko spíš věc bystrého ducha než náhody. Kolikpak to dá práce udržet na uzdě ty, jejichž jsi představeným, dokážeš-li sám sebe ovládat?

Pro někoho jiného to může být velká a těžká úloha (ono to opravdu vůbec není lehké), pro tebe to však vždycky bylo velmi snadné a ani to jiné nemohlo být, vždyť máš takovou povahu, že by mohla být, jak se zdá, i bez vzdělání umírněná, avšak navíc se ti dostalo takové vzdělání, jaké by mohlo zušlechtit i povahu chybami přeplněnou. Když budeš odolávat lákání peněz, požitkům a všemožným tužbám, tak jako to nyní činíš, nebude myslím žádné nebezpečí, že bys nedokázal zkrotit nepoctivého obchodníka nebo příliš ziskuchtivého nájemce. Neboť budeš-li žít podle takových zásad, budou se na tebe Řekové dívat jako na hrdinu ze starých letopisů nebo dokonce jako na božskou bytost, která sestoupila z nebe do provincie.

Nepíšu ti to teď proto, abych ti k takovému počínání radil, ale aby tě plnilo uspokojením, že si tak počínáš a že sis tak vždycky počínal. To je přece skvělé, být tři roky v Asii jako neomezený pán a nenechat se odvést od úzkostlivé poctivosti a nezištnosti žádnou sochou, žádným obrazem, žádnou vázou, žádnou látkou, žádným otrokem, žádnou krásnou tváří, žádnou příležitostí k obohacení, třebaže tím vším tato provincie oplývá.

Lze najít něco tak skvělého a žádoucího, jako je skutečnost, že tyto výborné vlastnosti, sebeovládání a zdrženlivost nejsou zahaleny v temnotách a ukryty, ale září v paprscích asijského slunce, takže je ta nejslavnější provincie vidí a všechny kmeny a národy o ní slyší? Že tvé cesty lidi neděsí, že je náklady na vydržování tvé domácnosti nevyčerpávají, že je tvůj příchod neleká? Že ať přijdeš kamkoli, všude u všech národů zavládne největší nadšení a u všech jednotlivců největší radost, neboť každé město vidí, že přivítalo strážce, a ne tyrana, a každý dům hosta, a ne lupiče?

(3) Avšak ve všech těchto vztazích už tě jistě zkušenost poučila, že vůbec nestačí, abys měl tyto přednosti ty sám,

ale že se musíš pozorně rozhlížet, aby se ukázalo, že nezaručuješ spojencům, občanům a celému státu ochranu provincie jen ty sám, ale i všichni tví pomocníci při vládnutí. Máš přece jako legáty takové lidi, kteří budou kvůli sobě samým dbát na tvou důstojnost. Postavením, vážností i věkem je mezi nimi na prvním místě Tubero; myslím si, že zvlášť vzhledem k tomu, že píše římské dějiny, může si z kronik vybrat mnoho vzorů, které by chtěl a mohl napodobit. Allienus je náš svým smýšlením i svou náklonností, a ještě víc svou snahou napodobit náš způsob života. O Gratidiovi vůbec ani nemusíš mluvit. Vím bezpečně, jak se stará o své dobré jméno a stejně že se bude starat i o jméno naše kvůli bratrské lásce, kterou k nám chová.

Quaestora sis nevybral podle svého uvážení, ale byl ti přidělen losem, ten musí zachovávat míru sám od sebe, a navíc musí poslouchat tvá ustanovení a nařízení.

Kdyby někdo z nich náhodou byl trochu víc chtivý zisku, než je slušné, nebudeš proti němu zasahovat, dokud bude zákony, jež ho zavazují, zanedbávat pouze na svou pěst, jen když nebude zneužívat k svému obohacování té úřední moci, kterou jsi mu propůjčil, abys zvětšil jeho důstojnost. Rozhodně nepovažuji za záhodné, zvlášť když současné mravy jsou tolik nakloněny nadměrné shovívavosti a ohleduplnosti, abys prozkoumával kdejakou špinavost a každému šťoural ve svědomí, ale abys každému věnoval tolik důvěry, kolik si jí zaslouží. Za své spolupracovníky, které ti stát sám dal jako průvodce a pomocníky v tvé úřední činnosti, budeš ručit jen v těch mezích, které jsem právě naznačil.

(4) Máš s sebou samozřejmě ještě další lidi, kteří tvoří takzvanou praetorovu družinu a které sis vybral, aby byli s tebou jako členové tvé domácnosti nebo jako nezbytní zaměstnanci; v jejich případě jsme zodpovědni nejen za to, co dělají, ale i za to, co říkají. Naštěstí máš s sebou takové lidi, k nimž ti nebude zatěžko cítit náklonnost, budou-li si počínat správně, a které velmi snadno přivedeš k pořádku, budou-li méně dbalí tvé cti.

Možná že byli schopni oklamat tvou dobrotu, dokud jsi byl jako začátečník nezkušený, neboť čím je kdo poctivější, tím méně je ochotný podezřívat druhé ze špatnosti, teď však v třetím roce svého úřadování buď stejně bezúhonný jako v prvních dvou, ale ještě opatrnější a pozornější.

Chovej se tak, aby se věřilo, že tvé uši naslouchají jen tomu, co samy přímo slyší, a ne tomu, co jim někdo ze zištných důvodů našeptává a co je vymyšlené a nepodložené.

Tvůj pečetní prsten ať není běžný nástroj, jehož může použít kdokoli, ale ať je takřka jako ty sám, nikoli sluha cizí vůle, ale svědek tvé.

Tvůj úřední sluha ať zaujímá to místo, které mu přisoudili naši předkové; ti tuto funkci nepovažovali za výnosný zdroj příjmů, ale za náročnou povinnost, a svěřovali ji jen svým propuštěncům, jimž mohli poroučet skoro stejně jako svým otrokům.

Tvůj liktor ať nedává najevo svou mírnost, ale tvou; liktoři mají považovat svazky prutů a sekyry víc za znamení tvého důstojenství než své moci.

Dále nechť je celá provincie přesvědčena, že blaho, děti, dobré jméno a majetek všech, jimž vládneš, je ti dražší než všechno ostatní na světě.

Konečně nechť je rozšířeno mínění, že budeš nepřítelem nejen těch, kteří přijmou úplatek, ale i těch, kteří ho dají, jestliže se o něčem takovém dovíš. Odpadnou všechny pokusy o podplácení, jakmile se pozná, že u tebe ničeho nedosáhnou ti, kdo předstírají, že na tebe mají velký vliv.

Neříkám ti však tohle všechno proto, že bych chtěl, abys byl na své lidi příliš tvrdý nebo podezřívavý. Jestliže někdo během těch dvou let nikdy u tebe neupadl v podezření z chamtivosti, jak to slyším o Caesiovi, Chaerippovi a Labeonovi, a já tomu věřím, vždyť je znám, není důvodu, proč bych si neměl myslit, že je naprosto v pořádku, aby jim i jiným, jsou-li takoví, byly svěřovány různé úkoly a aby se jim plně důvěřovalo. Ovšem člověku, v němž ses už zklamal, u něhož jsi něco takového zpozoroval, tomu vůbec nevěř ani mu nesvěřuj nic, na čem záleží tvá dobrá pověst.

(5) Jestliže jsi přišel v provincii samé na někoho, kdo si získal tvé pevné přátelství a jehož jsme dřív neznali, dej si dobrý pozor, nakolik je hodný důvěry. Ne snad proto, že by mezi provinciály nemohlo být mnoho řádných lidí, to lze doufat, ale nebezpečno soudit, že tomu tak vskutku je.

Povaha každého člověka se skrývá pod mnoha maskami neupřímnosti, které ji halí jako nějaký závoj: čelo, oči i tvář lžou velmi často, nejčastěji však lže řeč. Jak bys proto mohl najít mezi lidmi, kteří si z touhy po penězích odpírají všechno to, bez čeho my nemůžeme být, takové, kteří by tebe, člověka cizího, milovali ze srdce a nepředstírali to kvůli svým výhodám? Mně aspoň se to zdá mimořádně těžké, zvlášť když ti lidé necítí lásku skoro k žádné osobě soukromé, ale zato ji cítí vždy ke každému praetorovi. Jestliže jsi náhodou poznal (vyloučeno to není), že někdo toho druhu miluje víc tebe než tvůj úřad, takového beze všeho zařaď mezi své přátele. Jestliže si tím však nejsi úplně jist, není na světě žádný druh lidí, před nimiž by ses měl mít víc na pozoru, když jde o důvěrný vztah, protože ti znají všechny cesty vedoucí k penězům, všechno dělají jen kvůli penězům a nemají žádný zájem dbát o dobrou pověst toho, s kým nebudou žít trvale.

Je také třeba pečlivě se vyhýbat důvěrnostem s Řeky, kromě vzácných výjimek hodných dávného Řecka. Do té míry je v povaze velmi mnohých zakořeněna faleš, nestálost a nemírné pochlebování jako důsledek dlouhotrvající poroby. Podle mého soudu je třeba jednat se všemi laskavě, avšak přátelit se jen s těmi nejlepšími. Svou náklonnost přehánějí, a přitom na ně není příliš spolehnutí, neboť se neodvažují odporovat naší vůli a závidí nejen našim lidem, ale i svým.

(6) Co si asi myslím o vztahu k otrokům, když doporučuji takovou opatrnost a pečlivost ve věcech tohoto druhu, že se až bojím, abych nebyl příliš náročný? Musíme je ovládat pevnou rukou kdekoliv, ale v provinciích to platí v míře ještě větší. Předpisů týkajících se otroků by bylo možno uvést mnoho, avšak nejkratší a nejsnazší k zapamatování je tento: ať se chovají při tvých nynějších cestách po Asii stejně, jako kdybys cestoval po Appiově silnici, a ať nevidí žádný rozdíl v tom, přijdou-li do Trall nebo do Formií.

Jestliže je některý z otroků obzvlášť věrný, nechť tuto věrnost dokazuje v záležitostech domácích, ať se však vůbec neplete do toho, co bude mít vztah k povinnostem tvého úřadu a co se bude sebemíň dotýkat státních zájmů. Je sice mnoho věcí, které by se mohly beze škody svěřit věrným otrokům, přesto se jim však nesmí svěřovat, chceme-li se vyhnout řečem a výtkám.

Má řeč nějak sklouzla k poučování, třebaže jsem zpočátku neměl nic takového v úmyslu. Jaké bych také mohl dát poučení tomu, u koho právě v tomto oboru vidím aspoň tolik bystrosti, kolik jí mám sám, a zkušenosti mnohem víc? Přece však jsem si myslil, že ti to bude příjemnější, když se k tvým činům přidruží můj souhlas.

Toto jsou tedy základní zásady, které ti dopomohou k důstojnému zastávání úřadu: především tvá poctivost a zdrženlivost, dále bezúhonnost všech, kdo jsou s tebou, velmi opatrný a pozorný výběr přátel z provinciálů a Řeků, pevná a stálá kázeň v řadách otroků.

Jestliže jsou taková opatření dobrá pro mne v mém všedním životě soukromníka, je přirozené, že se musí zdát přímo božská v tak vysokém úřadě, při tak zkažených mravech, v provincii, která tak silně demoralizuje. Až budeš vydávat nařízení a vynášet rozsudky, mohou tyto zásady a takové chování poskytnout solidní oporu přísnosti, již jsi uplatnil v záležitostech, které nám k naší velké radosti vynesly řadu nepřátelství. Nevěříš přece, že by na mne mohly zapůsobit nářky nějakého Paconia, který není ani Řek, ale Mýs, nebo ještě spíš Fryg, nebo pokřikování Tuscenia, blázna a špinavce, z jehož chřtánu jsi ve své neúplatné spravedlivosti vyrval, po čem tak nestoudně toužil.

(7) Tato a jim podobná opatření plná přísnosti, která jsi učinil ve své provincii, nemohli bychom uskutečnit jen tak lehko bez naprosté poctivosti. Proto jen ať se uplatňuje v tvé soudní činnosti nejvyšší přísnost, ovšem za předpo-

kladu, že na ni nemá vliv přízeň, ale že zůstává stále nestranná.

Avšak málo záleží na tom, jestliže ty sám soudíš nestranně a pečlivě, nepočínají-li si stejně ti, jimž jsi předal určitou část této pravomoci. Mně se však zdá, že při správě Asie není příliš velká pestrost úkolů, že se tu uplatňuje především soudní činnost. Co je k tomu třeba vědět, to není příliš složité, zvlášť v provincii ne. Jen je zapotřebí důslednost a vážnost ve vystupování, která by odolala nejen protekcionářství, ale i pouhému podezření.

Kromě toho je záhodno, abys ochotně poslouchal, co ti strany říkají, abys nebyl tvrdý při vyhlašování rozsudků a abys byl pečlivý při uspokojování nároků a zdůvodňování svého výroku. V tomto ohledu byl nedávno velmi příjemný Gnaeus Octavius, u něhož si první liktor odpočinul, soudní sluha neměl co ohlašovat, každý mluvil, kolikrát chtěl a jak dlouho chtěl. Jeho počínání by se mohlo zdát příliš mírné, kdyby se za onou mírností neskrývala přísnost. Sullovi přívrženci byli donucováni vracet, oč lidi připravili násilím a zastrašováním, a když byli soukromníky, musili se právem podřídit těm opatřením, která jako úředníci nespravedlivě zavedli. Tato jeho přísnost by se zas mohla zdát krutou, kdyby nebyla mírněna mnoha projevy lidskosti jako nějakým kořením.

Proto je-li taková mírnost schopna získat člověku oblibu i v Římě, kde panuje tak velká domýšlivost, kde je bezmezná svoboda a zvůle lidí bezhraničná, kde je konečně tolik úřadů, tolik pomocných prostředků, tak velká moc lidu a tak velká vážnost senátu, jak příjemná může být vlídnost praetorova v Asii, kde se tak velké množství občanů i spojenců, tolik měst a tolik obcí dívá, jak pokyne jediný člověk, kde se nedá odnikud čekat pomoc, kde není žádná možnost odvolání, kde není žádný senát ani žádná schůze lidu. Proto je příznačné pro velkého člověka, kterého utvářela sama příroda a který byl navíc vzdělán vědecky i studiem těch nejlepších umění, že se při výkonu moci takřka neomezené ukazuje v takovém světle, aby jeho poddaní netoužili po žádné jiné moci.

(8) Xenofón nevylíčil Kýra historicky věrně, ale jako ideál spravedlivého vladaře, jehož nejvyšší vážnost spojil onen filosof s jedinečnou vlídností. Ne bez příčiny nedával náš slavný Afrikán ty knihy z ruky, neboť v nich nebylo zapomenuto na žádnou povinnost svědomitého a umírněného vládce. Jestliže na ně tak úzkostlivě dbal člověk, který se neměl nikdy stát soukromou osobou, jak je musí dodržovat lidé, jimž byla dána vláda s tou podmínkou, že ji po určité době zase složí, a jimž byla dána těmi zákony, pod jejichž vládu se zas musí vrátit?

Zdá se mi, že sem musí směřovat všechno snažení těch, kdo vládnou nad jinými: aby lidé byli pod jejich vládou co nejšťastnější. Že to byla odjakživa, od první chvíle, kdy ses dotkl břehu Asie, tvá první starost, to bylo s pochvalou konstatováno vždy a všude, kde se o tobě mluvilo. Je však povinností nejen toho, kdo poroučí otrokům a němým zvířatům, aby se staral o prospěch a užitek těch, kteří mu jsou podřízeni.

Pokud jde o tento bod, jsou, jak vidím, všichni zajedno, že tomu věnuješ největší péči. Žádný nový dluh nemusily obce na sebe vzít, mnohým jsi pomohl zbavit se velkého a tíživého finančního závazku. Mnoho polozbořených a téměř opuštěných měst, mezi nimi jedno, které patří k nejvznešenějším v Iónii, druhé v Kárii, Samos a Halikarnassos, jsi probudil k novému životu. Ve městech nejsou žádné vzpoury ani občanské nesváry. Postaral ses, aby obce byly spravovány radami složenými z vážených občanů. V Mýsii bylo vymýceno lupičství, přestaly vraždy, které bývaly na mnoha místech běžnou záležitostí, v celé provincii byl nastolen mír, bylo zaraženo řádění lupičů nejen na cestách a na venkově, ale i ve městech a svatyních, kde bylo ještě mnohem rozšířenější a horší. Křivé obviňování, ten nejtrpčí pomocník lakoty tolika praetorů, přestalo ohrožovat pověst, majetek a pokoj bohatých občanů. Náklady a poplatky tížící obce byly rozloženy stejnoměrně na všechny, kteří bydlí na území oněch obcí. Není těžké dostat se k tobě, tvůj sluch je otevřen stížnostem kohokoliv, nikdo nuzný a opuštěný není připraven o přístup

k soudu, otevřený všem, ale ani o možnost vejít do tvého domu, ba až do samé ložnice. Zkrátka v celém tvém úřadování není ani stopy po strohosti a krutosti, ale všude samá laskavost, mírnost a lidskost.

(9) Jak záslužné od tebe bylo, že jsi zbavil Asii onoho nespravedlivého a tíživého poplatku aedilského, i když to přineslo nám oběma tolik nepříjemností! Jestliže si jediný římský šlechtic veřejně stěžuje, že jsi ho svým výnosem zakazujícím povolování peněz na hry připravil o dvě stě tisíc sesterciů, kolik by se musilo zaplatit, kdyby byly požadovány peníze pro všechny, kteří v Římě pořádají hry, jak už se s tím začalo? Tyto nářky našich lidí jsem ostatně umlčel rozhodnutím, jehož ohlas v Asii mi není znám, které však je tady v Římě nemálo obdivováno a chváleno: když se asijské obce rozhodly dát peníze na stavbu chrámu, který měl být naším pomníkem, tu přestože byl tento dar zasloužený, přestože nebyl v rozporu se zákonem, přestože ho dárcové dávali sami od sebe, domníval jsem se, že ho nesmím přijmout, a to z mnoha důvodů; jedním z nich byla snaha upokojit všechny ty, kdo nebyli nijak oprávněni vybírat peníze. A přitom to ti lidé chtěli učinit naprosto dobrovolně na důkaz své vděčnosti za mé velké zásluhy a za tvá převeliká dobrodiní, zákon jmenovitě povoloval výjimku, že se smějí přijmout peníze na chrám a pomník, to, co se nabízelo, nebylo nic pomíjivého, ale mělo zůstat trvale jako ozdoba chrámu, takže bylo zřejmé, že se to dává spíš římskému národu a nesmrtelným bohům než mně.

Zaměř proto všechny své myšlenky a veškeré své úsilí na to, abys postupoval stejně jako dosud, abys miloval ty, které římský senát a národ odevzdal a svěřil tvé svědomitosti a pravomoci, abys je všemožně chránil a chtěl jen jejich nezkalené štěstí.

Kdyby tě byl los učinil pánem nad Afričany, Hispánci nebo Galy, nad národy divokými a barbarskými, přece i v tom případě by ti tvá lidskost ukládala péči o jejich zájmy a službu jejich potřebám a blahu. Protože však jsi nadřízeným těch lidí, o kterých platí, nejen že jsou kulturní, ale od nichž podle všeobecného přesvědčení kultura přešla k ostatním, je jisté, že musíme především jim vracet to, co jsme od nich dostali, a chovat se lidsky k těm, kteří z nás pomohli lidi učinit.

Nebudu se stydět za doznání, že co jsem dosáhl, k tomu mi pomohla taková studia, takové vědy a taková umění, která nám byla odevzdávána prostřednictvím děl a nauk pocházejících z Řecka. Doznávám to tím ochotněji, že můj život a mé činy nemohou být podezírány z netečnosti nebo lehkomyslnosti. Proto se mi zdá, že nestačí svědomitá ochrana, jakou jsme dlužni poskytovat obecně všem; tomu národu, u něhož jsi správcem, jsme obzvlášť zavázáni: jejich návody nám pomohly k vzdělání, u nich musíme uplatnit, co jsme se u nich naučili.

(10) Velký Platón, kníže ducha a vědy, soudil, že státy budou šťastné teprve tehdy, až jim začnou vládnout lidé učení a moudří nebo až se ti, kteří v nich vládnou, věnují usilovně studiu věd a filosofie. Soudil totiž, že toto spojení moci a moudrosti bude obcím prospěšné.

Takové štěstí potkalo snad někdy celý náš stát, v této době pak rozhodně tvou provincii, že v ní má nejvyšší moc ten, který od svého dětství věnoval nejvíc úsilí i času vědeckému studiu a získávání ctnosti a těch nejkrásnějších lidských vlastností.

Dbej proto, aby se ukázalo, že tento rok práce, který ti přibyl, byl přidán i Asii k prospěchu. Protože byla Asie šťastnější, když šlo o to udržet si tě, než já, když jsem prosazoval tvé vystřídání, jednej tak, aby radost provincie zmírnila můj stesk po tobě. Vždyť byl-li jsi ze všech lidí nejpečlivější, když sis vysluhoval pocty, jaké si myslím nevysloužil nikdo, musíš vynaložit ještě víc péče, aby sis je udržel.

Už v předešlém dopise jsem ti napsal, co si myslím o tomto druhu poct. Takové, které se dávají komukoli, nemají podle mého názoru žádnou cenu, a rozhoduje-li o jejich udělení ohled na chvilkové zájmy, je jejich cena nevalná. Jestliže však byly odměnou za skutečné zásluhy, a to je tvůj případ, tu je mým přesvědčením, že se musíš vynasnažit, aby sis je udržel. Protože působíš s nejvyšší

vojenskou i civilní pravomocí v těch městech, ve kterých jsou tvé zásluhy posvěceny a přímo zbožněny, budeš musit při všem, co ustanovíš, co rozhodneš a co uděláš, myslit na to, čím jsi povinován tak vysokému mínění lidí, tak lichotivému hodnocení a tak velkým poctám. Vyrovnáš se s tím tak, že se budeš o všechny starat, že budeš odstraňovat potíže lidí, že budeš dbát o jejich blaho, že budeš chtít, aby ti nejen říkali otec Asie, ale aby tě za něho opravdu pokládali.

(11) Tuto tvou dobrou vůli a péči ti však hodně ztěžují publikáni. Postavíme-li se proti nim, oddělíme od sebe i od státu stav, který má o nás tak velkou zásluhu a který byl naším prostřednictvím těsně spjat s republikou. Jestliže je však budeme ve všem poslouchat, dovolíme úplnou zkázu těch, jimž máme zabezpečovat nejen holou existenci, ale i pohodlný život. To je jediná potíž v celém tvém úřadování, podíváme-li se na to nezaujatě. Neboť nebýt zištný, ovládat všechny své touhy, držet na uzdě své podřízené, být nestranný jako soudce, ukazovat dobrou vůli při vyšetřování, dovolovat lidem přístup k sobě a poskytovat jim slyšení, z toho je rozhodně víc slávy než nesnází. Na to není totiž potřeba nějaká zvláštní námaha, to záleží jen na pevnosti našeho odhodlání a na naší dobré vůli.

Kolik trpkosti přináší spojencům počínání publikánů, to jsme poznali nedávno, když si občané v souvislosti s odstraňováním přístavních cel v Itálii stěžovali ani ne tak na cla samotná jako na řadu přehmatů ze strany výběrčích. Umím si proto představit, jak to asi vypadá u spojenců na samém konci světa, když jsem slyšel nářky občanů v samotné Itálii. Počínat si v té věci tak, abys uspokojil publikány, zvlášť když je nájem státních příjmů pro ně nevýhodný, a přitom nedovolit zkázu spojenců, na to aby měl člověk tak vynikající vlastnosti, že už to ani lidské není — a ty je máš.

Především nemělo by se Řekům zdát tak trpké, co skutečně je velmi trpké, že totiž musí platit poplatky, protože i bez nadvlády římského národa i podle svých vlastních ústav poplatky platili. Nemohou se také vyslovovat pohrdlivě o publikánech, když nebyli schopni sami bez publikánů zaplatit válečnou náhradu, kterou jim uložil platit Sulla a kterou stejnoměrně rozdělil mezi jednotlivé provincie. Řekové nejsou shovívavější při vymáhání daní než naši publikáni; lze to poznat z toho, že se nedávno poplatníci z Kaunu a ze všech ostrovů, které Sulla podřídil Rodským, utekli k našemu senátu se žádostí, aby mohli platit daně raději nám než Rodským. Proto se nemají hrozit slova publikán ani ti, kteří musili vždy platit daně, ani ti, kteří nebyli schopní sami daně zaplatit, ani by se neměli daním vzpírat ti, kteří si jejich placení vyžádali.

Asie musí zároveň myslit i na to, že by nebyla ušetřena žádné pohromy, jakou přináší válka se zahraničním nepřítelem nebo vnitřní rozbroje, kdyby nebyla součástí naší říše, a protože tato říše nemůže být vydržována bez příjmů z daní, nechť si s klidnou myslí vykoupí nějakou částí svých důchodů stálý mír a pokoj.

(12) Jestliže jednou překonají svůj odpor k jménu a činnosti publikánů, může jim zásluhou tvé moudrosti a rozvahy i ostatní připadat mírnější. Mohou se na uzavírání smluv o daních dívat spíš jako na něco, co jim zaručí větší pohodlí v celé té věci a co jim ušetří různé nepříjemnosti, spíš než jako na censorský zákon. Můžeš i nadále dělat to, co jsi tak vynikajícím způsobem dělal a co stále děláš, nechat stranou svou úřední funkci a pravomoc reprezentovanou svazky prutů a připomínat jim, jak čestné místo zaujímají publikáni v našem státě, čím jsme jejich stavu zavázáni, můžeš sbližovat publikány a Řeky působením svého osobního vlivu a své osobní autority a žádat od těch, o něž sis získal tak velkou zásluhu a kteří ti jsou za všechno dlužni, aby svou ochotou pomáhali udržovat a chránit náš dobrý vztah k publikánům.

Nač však tě vybízím k něčemu, co nejen můžeš dělat sám od sebe, bez cizích rad, ale co jsi už také z velké části udělal? Dnes a denně nám nepřestávají děkovat nejváženější a největší společnosti publikánů a mně to je tím milejší, že se stejnými díky přicházejí i Řekové. Je to ovšem těžké vytvořit názorovou jednotu tam, kde jsou v protikladu

zájmy a potřeby, kde možno dokonce mluvit o protikladech daných samou přírodou. Co jsem napsal výše, nenapsal jsem, abych tě poučoval, tvá rozvážnost přece žádné poučování nepotřebuje, ale proto, že mě těšilo připomenout si tvé přednosti tím, že je vypíšu. Přitom jsem se v tomto dopise rozepsal obšírněji, než jsem chtěl a než jsem předpokládal.

(13) Jen v jednom bodě tě nepřestanu napomínat a nedopustím, pokud na to budu mít vliv, aby mohl mít někdo nějaké výhrady, když tě chválí. Všichni, kteří přicházejí z tvé provincie, mluví o tvých vysokých kvalitách morálních, o tvé poctivosti a lidskosti a jediný kaz v té velké chvále je výtka týkající se tvé prchlivosti. Už v běžném každodenním životě soukromého občana se tato vada jeví jako známka vrtkavé a nepevné mysli, avšak není nic ošklivějšího, než když se špatný vliv hněvivé povahy projevuje při vykonávání nejvyšší moci. Nebudu ti proto nyní vykládat, co o prchlivosti říkají největší učenci, neboť nechci být příliš obšírný, ty se o tom také snadno můžeš dočíst ve spisech mnoha autorů, domnívám se však, že nesmím vynechat to, co je podstatným znakem dopisu, aby byl totiž adresát informován o věcech, které neví.

Skoro každý mi o tobě říká toto: když nejsi rozhněván, nelze najít příjemnějšího člověka, než jsi ty, avšak když tě něčí nepoctivost a zkaženost podráždí, rozčilíš se tak, že se každý ptá, kam se poděla ta tvá uhlazenost a dobrota. Protože okolnosti a náhoda víc než nějaká touha po slávě nás přivedly do takové situace, že o nás budou lidé mluvit věčně, musíme se mít na pozoru, pokud to jen bude v našich silách, aby se o nás nemohlo říkat, že jsme měli v povaze nějakou nápadnou vadu.

Nenaléhám teď na tebe, abys změnil svou povahu a abys naráz vyrval z duše něco, co je hluboko zakořeněno v tvých zvyklostech, něco takového je těžké pokaždé, když jde o vrozený sklon, a tím spíš asi ve věku, jako je náš, ale když už se tomu zcela vyhnout nemůžeš, protože se prchlivost zmocní duše dřív, než může rozum zasáhnout, aby se jí nezmocnila, nabádám tě, aby ses na takový záchvat připravoval předem, aby sis každý den říkal, že je třeba snažit se ho ovládnout, že ve chvílích, kdy hněv v tvé duši nejvíc zuří, musíš s největším úsilím držet jazyk za zuby. Takové počínání je myslím někdy stejně velkou ctností jako vůbec neznat prchlivost. Nehněvat se, to prozrazuje někdy spíš duševní netečnost než vážnou povahu, avšak držet na uzdě své city a svůj jazyk, když jsi rozhněván, nebo i mlčet a mít ve své moci svá hnutí mysli a své rozrušení, to svědčí o nevšedních schopnostech, když už ne o dokonalé moudrosti.

V poslední době dostávám zprávy, že už jsi v tomto ohledu mnohem umírněnější a klidnější. Už neslyším o žádném prudším vzplanutí, o žádných nadávkách a urážkách. Něco takového se nesrovnává s vědeckým vzděláním a je neslučitelné s důstojností vladaře. Když je hněv nesmiřitelný, svědčí to o tvrdosti, když se dá lehko udobřit, o malé stálosti, ta je však pořád ještě lepší než tvrdost, třebaže i ona patří mezi špatné vlastnosti.

(14) První rok se o této tvé chybě mluvilo nejvíc, protože, aspoň já tomu věřím, ses proti nadání setkával s porušováním práva, hrabivostí a domýšlivostí, druhý rok byl o mnoho lepší, protože tě návyk, rozum a myslím i mé dopisy přivedly k větší trpělivosti a mírnosti; třetí rok musí být natolik zbaven všech chyb, aby ti nikdo nemohl vytýkat ani to nejmenší.

Nepovažuj, prosím tě, tyto řádky za napomínání nebo přikazování, ale za bratrské prosby, abys celou svou duši, všechno své snažení a všechny myšlenky zamířil jediným směrem, aby tě všichni všude chválili. Kdyby naše chování bylo předmětem jen obyčejných řečí a mohlo si vysloužit jen průměrnou pochvalu, nežádalo by se od tebe nic mimořádného, nic, co by vybočovalo z běžných zvyklostí. Teď se však vzhledem k velikosti a lesku událostí, na nichž jsme měli podíl, jen těžko, jak se zdá, uchráníme před nejprudšími výtkami, nepřinese-li nám tvé úřadování v oné provincii nejvyšší chválu. Naše postavení je takové, že nám jsou všichni řádně smýšlející občané nakloněni, avšak žádají a očekávají od nás naprosto bezvadné chování

a nejhorlivější činnost, a na druhé straně všichni špatní nenechají nevyužitu ani tu nejmenší příležitost, jak nám něco vytknout, protože jsme jim vypověděli válku na život a na smrt. A tak protože musíš předvést své ctnosti na jevišti, jímž je celá Asie a které je tak velké jako žádné jiné, nabité diváky, kteří mají tak vytříbený úsudek, a s takovou akustikou, že se hlasy obecenstva a projevy souhlasu nesou až do Říma, tuž se, prosím tě, a usiluj o to, aby se ukázalo, nejen že jsi toho byl hoden, ale že jsi svým uměním překonal všechno, co tu dosud bylo.

A protože okolnosti rozhodly, že mám být aktivně činný ve státní správě v různých úředních funkcích přímo v Římě a ty v provincii, tu jestliže já jsem nezůstal úlohou, kterou jsem hrál, za nikým pozadu, hleď, abys ty svou úlohou všechny ostatní překonal. Zároveň mysli i na to, že teď už nám nejde o nějakou budoucí slávu, v kterou teprve doufáme, ale že si hájíme tu, kterou jsme si už vydobyli, a že její obrana je mnohem důležitější, než bylo její získání.

(15) Kdybych měl něco sám pro sebe, na čem bys ty neměl účast, pak bych si ve svém postavení už nic navíc nepřál. Náš vztah je však takový, že nebudou-li všechny tvé činy a všechna tvá slova odpovídat mému konsulátu, budu si myslit, že jsem tak významnými činy a tak velkými nebezpečenstvími, na nichž všech jsi ty měl svůj podíl, nedosáhl ničeho. Vždyť jestliže jsi mi víc než kdo jiný pomohl k získání nejskvělejšího jména, vynaložíš jistě víc námahy než kdo jiný na to, abych o ně nepřišel. Nesmíš při tom dbát jen na mínění a úsudek lidí nynějších, ale i budoucích. Jejich úsudek bude správnější, protože bude prost závisti a zloby.

Musíš mít konečně na mysli i to, že nesháníš slávu jen pro sebe. Nezanedbával bys ji ani tenkrát, kdybys ji sháněl jen pro sebe, zvlášť když jsi v minulosti neměl nic proti tomu, aby bylo tvé jméno posvěceno tak skvělými pomníky. Ty se však o ni musíš dělit se mnou, musíš ji odevzdat našim dětem. Musíš se mít na pozoru, aby se v případě, že bys o ni méně dbal, nezdálo, že ses málo staral o své vlastní zájmy a že jsi dokonce nechtěl dopřát slávu své rodině.

(16) Má řeč tě nemá vyburcovat ze spánku, ale spíš povzbudit k rychlejšímu běhu. Vždyť budeš stále dělat to, co děláš, aby všichni chválili tvou spravedlivost, umírněnost, přísnost a poctivost. Má velká láska k tobě však ve mně vyvolává neuhasitelnou žízeň po slávě pro tebe.

Teď už musíš znát Asii, tak jako každý z nás zná svůj vlastní dům, k tvé svrchované moudrosti přistoupila velká zkušenost, a tak si myslím, že jsi sám předobře prohlédl všechno, co má vztah k dobré pověsti, a že si to i bez cizího připomínání každý den uvědomuješ. Protože se mi však při čtení tvého dopisu zdá, že slyším tvůj hlas, a když ti píši, že s tebou rozmlouvám, proto mám tím větší radost, čím je tvůj dopis delší, a i já sám jsem při psaní stále rozvláčnější.

Už svůj dopis končím, a jen o to tě ještě prosím a k tomu tě vyzývám, abys po vzoru dobrých básníků a herců, kteří se vyznají ve svém umění, byl v posledním jednání a v závěru svého úřadování co nejpilnější, aby se tento třetí rok tvého působení tak jako třetí jednání divadelní hry zdál nejdokonalejší a nejkrásnější. Velmi snadno to dokážeš, budeš-li si myslit, že já, jemuž ses chtěl vždy líbit víc než všem ostatním, jsem stále s tebou a jsem při všem, co říkáš a co děláš.

Zbývá mi už jen jedno, prosba, abys co nejpečlivěji dbal na své zdraví, chceš-li, abych na tom byl já i celá rodina se zdravím dobře.

2 *Příteli Attikovi cestou do vyhnanství*
Cicero Attikovi pozdravení

Terentia mi často píše, jak silně ti je zavázána díky, a já jsem ti za to velmi vděčen. Já se cítím velmi bídně a vše je pro mne tak bolestné, že si to ani představit neumíš. Nevím, co bych ti měl psát, neboť jsi-li v Římě, nemůžeš mě už dostihnout, a jsi-li na cestě, projednáme další postup ústně,

až mě dohoníš. Jen o jedno tě prosím: protože jsi mě vždycky měl rád kvůli mně samému, uchovej mi tuto lásku i nadále, vždyť jsem stále stejný. Nepřátelé mi vzali můj majetek, nemohli mi však vzít mou povahu.

Dbej na své zdraví.

Dáno dne 10. dubna roku 58 v Thuriu.

3 *Jiný dopis příteli Attikovi psaný cestou do vyhnanství*
Cicero Attikovi pozdravení

Ani okamžik jsem nepochyboval, že tě uvidím v Tarentu nebo v Brundisiu, a bylo to pro mne důležité z mnoha důvodů, kromě jiného i kvůli tomu, abych se mohl nějaký čas zdržet v Epiru a abych se s tebou mohl poradit o svých ostatních záležitostech. Protože nám to nevyšlo, musím i to přičíst k velkému počtu pohrom, které mě stíhají. Má další cesta míří do Asie, nejspíš do Kyzika. Doporučuji tvé péči své drahé. Já se držím s bídou jen taktak nad hladinou.

Dáno dne 17. dubna v tarentském kraji.

4 *Manželce a dětem z vyhnanství*
Tullius posílá pozdravení své Terentii, své Tuličce a svému Ciceronovi

(1) Dovídám se z dopisů mnoha lidí i z toho, co mi říká každý, s kým se setkám, jak přímo neuvěřitelná je tvá statečnost a houževnatost, jak se nedáš ubít zkouškami, jimž jsou vystaveny tvé síly duševní i fyzické. Jak jsem nešťastný při pomyšlení, že jsi musila ty se všemi svými přednostmi, tak věrná, řádná a ušlechtilá, být kvůli mně postižena tolikerým soužením, že naše Tulička musí snášet tolik bolesti kvůli otci, který pro ni býval zdrojem tolika radostí! A co mám říkat o našem synovi Ciceronovi? Jakmile se mu začal rozoumek otvírat, první, co pochopil, byla nejkrutější bolest a utrpení. Kdybych to pokládal za rány osudu, jak o tom píšeš ve svém dopise, nesl bych to trochu lehčeji. Avšak já jsem si všechno zavinil sám, protože jsem věřil, že jsem milován těmi, kteří mi záviděli, a nešel jsem za těmi, kteří se ucházeli o mé přátelství.

(2) Vždyť kdybych se byl řídil jen svými názory a kdyby u mne nebylo mělo takovou váhu to, co říkali hloupí nebo nepoctiví přátelé, žil bych nyní v dokonalém štěstí. Teď mi přátelé radí, abych neztrácel naději. Vynasnažím se proto, aby tě můj zdravotní stav nepřipravil o plody tvé námahy věnované mé záchraně. Chápu, jak těžká to je práce a oč bylo snazší zůstat doma než vrátit se, přece však nesmíme zoufat, když máme na své straně všechny tribuny lidu, když je nám, jak se zdá, tak nakloněn Lentulus, ba i Pompeius a Caesar.

(3) S otroky to uděláme tak, jak to podle tvého dopisu považují za vhodné přátelé. Mor, který řádil v místě mého pobytu, už přešel, mne nepostihl. Plancius, který mi je věrně oddán, si přeje, abych byl u něho, a dosud mě drží u sebe. Já jsem chtěl být někde v Epiru na místě pustším, kam by nepřišel ani Piso, ani vojáci, avšak Plancius mě stále ještě nechce pustit. Doufá, že budeme moci odejít do Itálie společně.

Jestliže se jednou dožiji toho dne a sevřu vás v náručí, jestliže vás znovu získám a tím i sebe samého, budu to považovat za dostatečně velkou náhradu za všechno, co jsme jeden pro druhého zkusili.

(4) Piso se projevuje k nám všem tak lidsky, tak ušlechtile a s takovou láskou, že si víc nelze představit. Kéž mu to přinese radost! V každém případě z toho bude mít čest. Co jsem psal o bratru Quintovi, to nebylo míněno jako nějaká výčitka tobě, jen jsem chtěl, abyste drželi co nejvíc pohromadě, zvlášť když vás je tak málo. Poděkoval jsem všem, jimž jsi chtěla, abych tak učinil, a napsal jsem jim, že jsem dostal od tebe zprávu.

(5) Dále mi píšeš, že chceš prodat své nemovitosti; milá Terentie, proboha tě prosím, rozvaž si, jaké následky by to mohlo mít! Jestliže se náš osud nezmění, co bude z našeho ubohého chlapce? Pro slzy nemohu psát dál, a nechci tě

také dohnat k pláči. Jen tolik ti řeknu: budou-li přátelé konat svou povinnost, peníze ti nebudou chybět, a jestliže se povinnostem vyhnou, tvé peníze nestačí. Zapřísahám tě při našem neštěstí, hleď, abychom nedovršili zkázu našeho chlapce. Jestliže bude mít něco, aby netrpěl nouzi, stačí pak jen trochu snahy a štěstí, a všechno ostatní se dostaví.

(6) Buď zdráva a pošli za mnou posla s dopisem, abych věděl, co se děje a co děláte. Mé čekání už nemůže dlouho trvat. Pozdravuj ode mne Tuličku a Cicerona. Buďte zdrávi!

Dáno dne 26. listopadu v Dyrrhachiu.

(7) Přišel jsem do Dyrrhachia, protože to je svobodné město, protože mi je oddané a protože je nejblíž Itálii. Bude-li tu příliš živo, takže mi to bude na obtíž, uchýlím se jinam a napíši ti.

5 *O svém návratu do Říma*
Cicero Attikovi pozdravení

(1) Jakmile jsem po svém příchodu do Říma našel člověka, jemuž jsem mohl bez obav dát dopis pro tebe, nepovažoval jsem nic za tak důležité jako poděkovat ti, vzdálenému, za tvou pomoc při mém návratu. Abych byl upřímný, poznal jsem, že když jsi mi radil, neprojevil jsi ani o trochu víc statečnosti ani prozíravosti než já sám, a že ses pro mou záchranu nenamáhal tolik, kolik bych si zasloužil vzhledem ke své trvalé oddanosti vůči tobě, avšak třebaže jsi v prvních chvílích se mnou sdílel můj omyl nebo spíš mé šílenství a spolu se mnou ses bál, kde nebylo třeba se bát, že jsi potom nesl naše odloučení velmi trpce a že jsi vynaložil spoustu námahy, úsilí, péče a snažení, abys přispěl k prosazení mého návratu.

(2) A tak tě mohu s upřímností ujistit, že v okamžicích nejvyšší radosti a uprostřed blahopřání, že se mi splnilo, co jsem si nejhoroucněji přál, mi k dovršení mého blaha chybělo jen to, že jsem nemohl vidět i tebe nebo spíš že jsem tě nemohl sevřít do náručí. Až mi to bude dopřáno, už nikdy se o to nenechám připravit a musím od tebe dostat všechny plody přátelství, o které jsem v minulosti přišel, jinak se sám nebudu považovat za hodného tohoto štěstí.

(3) Domníval jsem se, že vzhledem k mému nynějšímu postavení bych mohl jen s největšími potížemi získat zpět svůj někdejší lesk na foru, vliv v senátu a popularitu u lidí správně smýšlejících, avšak až do této chvíle se mi to daří v míře větší, než mi je milé.

Tím horší je však má hospodářská situace. Ty sám víš docela přesně, jak byl můj majetek rozbit, rozmetán do všech koutů a rozkraden, já jsem teď ve velkých nesnázích a ještě víc než tvé hmotné statky, na které se dívám jako na své, potřebuji, abys mi poradil, jak sebrat a uspořádat, co mi z mého jmění zbylo.

(4) I když asi víš o všem z dopisů svých blízkých, ze zpráv přinesených posly nebo z toho, co se povídá, přece jen ti stručně vypíšu všechno, co si myslím, že bys nejraději poznal z mého písemného vylíčení.

4. srpna jsem odjel z Dyrrhachia, bylo to tentýž den, kdy byl přijat zákon o mém povolání z vyhnanství. Do Brundisia jsem připlul 5. srpna. Tam už na mne čekala má Tulička — právě o svých narozeninách, které náhodou spadají v týž den jako výročí založení kolonie Brundisia a chrámu Spásy, který stojí blízko tvého domu. Když se to v Brundisiu rozhlásilo, seběhly se zástupy obyvatel Brundisia a všichni mi s jásotem blahopřáli. 8. (13?) srpna, ještě v Brundisiu, jsem se dověděl z dopisu bratra Quinta, že byl zákon schválen v centuriátních komiciích za úžasného nadšení lidí všeho stáří a všech vrstev, kteří se kvůli hlasování shromáždili z celé Itálie.

Zahrnut od brundisijských občanů projevy největší úcty, vydal jsem se na cestu do Říma. Cestou za mnou přicházeli ze všech stran vyslanci s blahopřáním.

(5) Když jsem se blížil k hlavnímu městu, přišlo mi naproti ohromné množství lidí ze všech stavů, nechyběl nikdo z těch, které můj nomenklátor znal — doma zůstali

jen mí nepřátelé, kteří nemohli zatajit nebo popřít své nepřátelství ke mně.

Když jsem přišel ke Capenské bráně, byly stupně chrámu zaplněny příslušníky nejnižších lidových vrstev, ti mě přivítali bouřlivým potleskem a dávali mi tak najevo své blahopřání, a stejná mračna lidí a stejný potlesk mě čekal v ulicích až ke Capitoliu a nepřehledné davy byly shromážděny i na foru a na samotném Capitoliu.

Druhého dne, bylo to 5. září, jsem poděkoval senátu.

(6) Protože velmi stouply ceny potravin, došlo o dva dny později k shlukování před divadlem, potom před senátem, a lidé pobuřovaní Clodiem křičeli, že jsem ten nedostatek zavinil já. Byl svolán senát, aby jednal o obilí, a ozývaly se hlasy, a to nejen mezi prostými lidmi, ale i mezi příslušníky vyšších kruhů, aby byl zajištěním zásobování pověřen Pompeius (on sám by si to byl přál), a tu volaly davy mé jméno a žádaly, abych přednesl příslušný návrh; já jsem to učinil a podal jsem k tomu pečlivě odůvodněné vyjádření. Jednání se nezúčastnil žádný konsulár kromě Messaly a Afrania — všichni tvrdili, že by pro ně bylo nebezpečné vyjádřit svůj názor. Podle mého návrhu bylo formulováno usnesení senátu, že se bude jednat s Pompeiem, aby se toho úkolu ujal, a že bude předložen lidu ke schválení zákon toho se týkající.

Pak bylo veřejně předčítáno toto usnesení senátu. Jakmile se při tom ozvalo mé jméno, tu podle té nové módy, která mi nepřipadá zvlášť vtipná, začalo shromážděné občanstvo tleskat a já jsem k nim pronesl řeč — všichni vyšší úředníci kromě jednoho praetora a dvou tribunů lidu byli přítomni a dali mi k tomu souhlas.

(7) Příštího dne se sešel za hojné účasti senát se všemi konsuláry a Pompeiovi bylo povoleno vše, oč žádal. Mezi patnácti legáty, které si vyžádal, jmenoval mne na prvním místě a prohlásil, že ve všem budu jeho druhým já. Konsulové koncipovali zákon, který dává Pompeiovi na pět let svrchovanou moc nad obchodem s obilím na celém světě; Messius navrhl další zákon, který by mu dovolil disponovat neomezeně se státními penězi a který mu k tomu ještě přidává velení nad loďstvem i pozemní armádou a v provinciích ho nadřazuje místodržícím.

Zákon, který jsem já navrhl a který konsulové redigovali, zdá se v této chvíli umírněný, Messiův nesnesitelný. Pompeius prohlašuje, že chce ten první, jeho přátelé ten druhý. Konsulárové v čele s Favoniem reptají, já mlčím, tím spíš, že pontifikové ještě nerozhodli, co bude s mým domem. Jestliže zruší náboženský charakter toho místa, budu mít překrásnou stavební parcelu a cenu zbořených budov odhadnou z pověření senátu konsulové. Rozhodnou-li opačně, dají ze své moci příkaz ke zbourání, k zadání prací a odhadnou všechno úhrnně.

(8) Taková je tedy má situace — štěstí se tomu říkat nedá, na to je příliš nejistá, ale ani neštěstí to není, na to je příliš dobrá.

Mé finanční záležitosti jsou v naprostém zmatku, to víš sám. Kromě toho jsou tu ještě nějaké rodinné potíže, které dopisu svěřit nemohu. Bratra Quinta mám rád tak, jak si zaslouží za svou mimořádnou lásku, charakternost a věrnost.

Čekám na tebe a prosím tě, abys svůj příchod uspíšil a přišel rozhodnut, že mi neodepřeš své rady. Stojím takříkajíc na prahu nového života. Už zas určití lidé z těch, kteří stáli za mé nepřítomnosti na mé straně, začínají teď, když jsem se vrátil, mít na mne zlost (s tím se skrývají) a závidět mi (a s tím se netají). Chybíš mi víc, než mohu vyslovit.

6 *Ciceronova touha po slávě*

Marcus Cicero posílá pozdrav Luciovi Lucceiovi, Quintovu synovi

(1) Už víckrát, když jsme byli spolu, jsem měl chuť zavést na to řeč, ale pokaždé mě od toho odradil jakýsi skoro venkovský stud. Dnes o tom budu mluvit s větší odvahou, když jsem od tebe daleko. Dopis se totiž nečervená.

Planu nepředstavitelnou žádostivostí, na které myslím

není nic hodného výtky, aby mému jménu dodala tvá díla slávu a proslulost. Často jsi mi naznačoval, že máš něco takového v úmyslu, ale přesto tě prosím, abys mi odpustil tento spěch. Tvé spisy, od jejichž hodnoty jsem si vždy hodně sliboval, překonaly ještě mé očekávání a tak mě chytily, ba možno říci přímo zapálily, že toužím, aby mé činy získaly co nejdřív svůj pomník v tom, co ty napíšeš. Představa, že o mně budou mluvit budoucí generace, mě unáší k jakési naději na nesmrtelnost, ale navíc k tomu přistupuje touha, abych ještě zaživa sklízel plody, které musí přinést autorita tvého svědectví, důkaz tvé laskavosti a půvab tvého nadání.

(2) Když toto píši, uvědomuji si samozřejmě dobře, jak velké břemeno na tobě leží v podobě děl, do kterých ses už dal a na nichž jsi už začal pracovat. Protože však vidím, že už jsi skoro hotov s dějinami války italské a války občanské, a protože jsi řekl, že si už uspořádáváš to ostatní, nechtěl jsem promeškat příležitost upozornit tě, že bys měl uvážit, zda dáš přednost spojení mého konsulátu s ostatními událostmi, nebo zda oddělíš spiknutí občanů od zahraničních válek s nepřáteli cizího původu, tak jako to učinila řada Řeků — například Kallisthenés tak vylíčil válku fóckou, Timaios válku s Pyrrhem, Polybios válku numantskou; ti všichni oddělili zmíněné války od svých souvislých dějin. Nemyslím sice, že by to mělo nějaký podstatný vliv na mou slávu, avšak podívám-li se na to z hlediska své nedočkavosti, pak už to svůj význam má, nebudeš-li čekat, až na to přijde řada, ale přistoupíš-li hned teď k onomu období a k celé té záležitosti. Už také v duchu vidím, jak bude všechno mnohem bohatší a barvitější, budeš-li se zabývat jen jedním námětem a jednou osobou.

Nemysli si, že nevím, jak nestoudně si počínám především tím, že ti ukládám tak velké břímě (vždyť mi to můžeš odmítnout s odvoláním na své zaneprázdnění), ale i tím, že na tobě chci, abys mě oslavil. Co když se ti zdá, že si můj konsulát tolik oslavování nezaslouží?

(3) Kdo však jednou překročil hranice skromnosti, musí být nestoudný ve všem všudy a až do konce. A tak tě znova a znova přímo prosím, abys to vyzvedl s důrazem třeba ještě větším, než máš možná v úmyslu, a nedbal v tom na zásady dějepisectví; onou stranickostí, o které jsi tak krásně psal v jedné své předmluvě, že tě nemůže ovlivnit ani o trochu víc než Rozkoš Héraklea ve známém Xenofóntově vyprávění, tou nepohrdej, jestliže mne tobě bude doporučovat trochu vřeleji, a neboj se ve prospěch našeho přátelství ústupků třeba i trochu větších, než pravda připouští.

Jestliže se mi podaří přemluvit tě, aby ses do tohoto úkolu pustil, jsem přesvědčen, že budeš mít námět hodný tvého talentu a tvých schopností.

(4) Zdá se mi, že události od začátku spiknutí až do mého návratu mohou poskytnout látku k dílu středního rozsahu, kde také budeš mít příležitost uplatnit svou znalost změn v životě obce při vysvětlování příčin pokusů o převrat nebo při výkladu o prostředcích na léčení neduhů, jimiž trpí stát, až budeš kárat to, co budeš považovat za hodné výtek, a chválit s uvedením důvodů, co se bude shodovat s tvými názory. Budeš-li považovat za vhodné mluvit jasně a bez přílišných ohledů, jak je tvým zvykem, budeš pranýřovat věrolomnost, nástrahy a zradu, jimiž se mnozí proti mně provinili.

Mé osudy ti také při psaní poskytnou velice pestrou látku nesporně značně přitažlivou pro spisovatele, a ta, zvládnuta tvým perem, dokáže silně upoutat pozornost čtenářů. Nic totiž při četbě nepotěší víc než poměry plné změn a zvraty štěstěny.

Nebylo sice oč stát, když jsem je zakoušel na vlastní kůži, ale číst o nich bude příjemné. Vzpomínka na bolest, která je za námi a před níž už jsme bezpečni, má v sobě kus potěšení.

(5) Pro druhé, kteří sami nic nepříjemného nezažili a jen se bez bolesti dívají na cizí neštěstí, je příjemný už sám soucit.

Kdo z nás nepociťuje příjemné vzrušení spojené s jakousi lítostí, když čte o Epameinóndově smrti u Mantineje? Ten

si nechal vytáhnout kopí z rány teprve tenkrát, když ho na jeho dotaz ujistili, že jeho štít je v pořádku, a tak i navzdory bolestem způsobeným zraněním umíral klidně a se slávou. Čí pozornost neprobudí a neudrží četba o Themistokleově vyhnanství a návratu? Kronikářský pořádek událostí nás upoutá jen prostředně, je to něco takového, jako by nám někdo vypočítával, jak za sebou šli jednotliví úředníci. Avšak měnlivé a protichůdné osudy vynikajícího jednotlivce vzbuzují obdiv, zvědavost, radost, odpor, naději, strach. Jsou-li ukončeny nějakým pozoruhodným závěrem, naplní se duše čtenáře tou nejdokonalejší rozkoší.

(6) Proto bude pro mne mnohem vítanější, jestliže od svého souborného díla obsahujícího postupné vylíčení dějinných událostí oddělíš samostatné drama mých činů a osudů. Skládá se z rozmanitých dějství a mnoha výstupů vztahujících se k mým rozhodnutím za různých okolností. Nebojím se, že dám-li najevo, že bych se nejraději nechal chválit a oslavovat tebou, bude to vypadat, jako bych se snažil získat tvou přízeň troškou lichocení. Ty přece dobře víš, co jsi, a spíš bys považoval ty, kteří se ti neobdivují, za závistivce, než ty, kteří tě chválí, za pochlebníky. A na druhé straně já nejsem tak šílený, abych chtěl svěřit péči o proslavení mého jména navěky někomu, kdo by sám nebyl schopen pomoci svému talentu ke slávě, bude-li oslavovat mne.

(7) Když Alexandros chtěl, aby ho spíš než kterýkoli jiný umělec zobrazoval malíř Apellés a sochař Lýsippos, nebylo to proto, že by se jim chtěl zavděčit, ale proto, že věřil, že jejich umění přinese slávu jim i jemu současně. A tak oni umělci seznamovali s rysy jeho těla ty, kteří je neznali. Kdyby neexistovaly žádné podobizny, slavní lidé by tím na své slávě neztratili nic.

Sparťan Agésiláos, ten velký muž, který nedovolil, aby ho někdo portrétoval ať už malířsky nebo sochařsky, není proto hoden menší slávy než lidé, kteří se o to hodně starali; jedno drobné dílko Xenofóntovo bez potíží učinilo pro jeho slávu víc než všechny obrazy a sochy na světě.

Jestliže se dostanu do tvých spisů, bude to mít pro mne větší význam, než kdybych se dostal do spisů ostatních autorů, a to jak pro potěchu ducha, tak pro důstojnost mé památky, protože budu mít užitek nejen z tvého nadání, tak jako Timoleón z Timaia nebo Themistoklés z Hérodota, ale i z tvé vážnosti člověka nejproslulejšího a nejváženějšího, který na sebe upozornil a osvědčil se jako jeden z prvních činností nejvýznamnější a pro republiku nejdůležitější.

A tak nebudu mít v tobě jen hlasatele své slávy jako Achilleus v Homérovi, jak řekl Alexandros, když přišel do Sigeia, ale tvé dílo bude též závažným svědectvím slavného a velkého člověka. Mně se líbí Naeviův Hektór, který má radost nejen z toho, že je chválen, ale dodává ještě „od chváleného muže".

(8) Jestliže mi nesplníš mé přání, to jest jestliže ti v tom něco brání (neboť se domnívám, že je z mravních důvodů nemožné, abys nějakou mou prosbu odmítl), budu asi nucen učinit to, co někteří často kárají: budu psát sám o sobě — budu se v tom ovšem řídit příkladem mnoha slavných mužů. Takové počínání má však, jak ti jistě neuniklo, své nevýhody: sám o sobě musí člověk psát zdrženlivěji, když je třeba něco pochválit, a musí přejít mlčením, když je třeba něco vytknout. Přistupuje k tomu ještě, že máš menší důvěru a menší autoritu, mnoho lidí konečně tě bude kritizovat a bude prohlašovat za skromnější hlasatele při tělocvičných závodech, kteří ostatním vítězům vložili věnce na hlavu a silným hlasem vyvolali jejich jména, když však sami před ukončením her dostávali za své vítězství věnec, obracejí se na jiného hlasatele, aby se sami svým vlastním hlasem neprohlašovali za vítěze.

(9) Tomu bych se rád vyhnul, a vyhnu se tomu tenkrát, když vezmeš mou věc za svou, a proto tě prosím, abys to učinil.

Jestliže tě snad náhodou překvapuje, proč to od tebe chci právě teď a proč to od tebe požaduji s takovým úsilím a tak mnohomluvně, ačkoli jsi mi často prozradil svůj plán vypsat co nejpečlivěji úmysly a výsledky mé doby, je to proto, že mě přepadla touha, o které jsem psal hned na začátku,

aby to bylo učiněno co nejdřív, protože planu nedočkavostí, aby mě ještě za mého života z tvých knih poznali i ostatní a abych já sám, dokud žiji, sklízel plody své skromné slávy.

(10) Nebude-li tě to obtěžovat, napiš mi, prosím, co v té věci chceš dělat. Jestliže se toho ujmeš, sepíšu pro tebe přehled všech událostí, jestliže mě však odkážeš na pozdější dobu, pohovořím si s tebou osobně. Ty zatím neustávej ve své práci, piluj to, co jsi začal, a nepřestávej mě mít rád.

7 *Attikovi*

Cicero Attikovi pozdravení

(1) Co to říkáš! Ty si opravdu myslíš, že bych mohl chtít, aby četl mé věci a vyjadřoval se o nich kdokoli jiný dřív než ty? Proč jsem tedy poslal onen spisek někomu dřív než tobě? Ten, komu jsem jej poslal, na mne naléhal, a já jsem neměl žádný jiný opis. Navíc jsem se za tu palinódii trochu styděl (už hezkou dobu ohryzávám to tvrdé sousto, které musím spolknout).

Sbohem, mé správné, opravdové a čestné zásady! Je neuvěřitelné, kolik věrolomnosti je v těchhle lidech, kteří chtějí být považováni za vedoucí osobnosti a kteří by jimi opravdu byli, kdyby na ně bylo jen trochu spolehnutí. Já jsem to poznal sám na sobě, já jsem to pocítil na vlastní kůži — vždyť mě nejdřív zavedli na špatnou cestu, pak mě opustili a nechali napospas mým nepřátelům; přesto jsem chtěl podporovat jejich politiku. Oni však zůstali, jací byli odjakživa. Jen s velkou námahou jsem konečně prohlédl — to tys mi otevřel oči.

(2) Řekneš, žes mi radil jen tolik, abych přestal proti nim mluvit, ne abych se pustil do psaní loajálních projevů. Při Herkulovi, já jsem se chtěl tak pevně spojit se svými novými politickými partnery, aby pro mne vůbec nebylo možné sklouznout k těm lidem, kteří mi nepřestávají záviděť ani tenkrát, kdy by měli mít spíš nade mnou lítost.

Přece však jsem si počínal skromně ve své „apotheose", jak jsi to ve svém dopise označil. Rozepíšu se s větší šíří, jestliže ty to přijmeš příznivě a jestliže to vyvolá mrzutou náladu u těch, kdo těžce nesou, že mám teď vilu, která kdysi patřila Catulovi, a neuvědomují si, že jsem ji koupil od Vettia, a kdo tvrdí, že bych neměl stavět žádný dům, nýbrž raději stavební místo prodat. Co jim je do toho? Vždyť ti lidé jsou takoví, že když jsem řekl v senátě něco, co bylo nepříznivě přijato Pompeiem, měli z toho radost, třebaže se s názory mnou vyslovenými ztotožňovali.

(3) Ale už dost toho. Protože ti, kteří mě nemají rádi, nemají žádnou moc, vynasnažme se získat si lásku těch, kteří moc mají. Řekneš: „To jsem už dávno chtěl." Já vím, že jsi to chtěl, a já jsem si počínal jako vlastní bratr osla. Ale teď je nejvyšší čas, abych byl sám sobě přítelem, když vůbec nemohu čekat přátelství od těchhle lidí.

Jsem ti velmi vděčen za to, že se často chodíš dívat na můj dům. O peníze na cestu mě připravil Crassipes. Až pojedeš na svůj statek, odboč z přímé cesty a přijeď do mých zahrad. Nebo se ti zdá vhodnější, abych jel já k tobě? To by ovšem bylo až druhý den po tvém příjezdu, ale na tom ti přece nezáleží. To se konečně uvidí. Tví lidé mi udělali pěkný pořádek v knihovně, knížky mi srovnali a doplnili všechny tituly na svitcích — je teď, jako by ji vymaloval. Pochval je za to.

8 *Hry pořádané Pompeiem*

Marcus Cicero posílá pozdrav Markovi Mariovi

(1) Jestliže tě nějaká tělesná slabost nebo náhlá churavost zdržely, takže jsi nepřišel na hry, přičetl bych to spíš tvému štěstí než tvé moudrosti. Jestliže jsi však to, čemu se ostatní obdivují, považoval za hodné opovržení, a třebaže by ti to byl tvůj zdravotní stav dovolil, přece jsi nechtěl přijít, mám radost z obojího, i z toho, že tě nic nebolelo, i z toho, že jsi byl na duchu zdráv a že jsi pohrdl tím, čemu se bez příčiny ostatní diví, za předpokladu, že ti nic nebránilo, aby sis vychutnal svůj volný čas.

Měl jsi krásnou příležitost užít si ho, protože tě nechali

skoro samotného v tvém půvabném venkovském sídle. A já nepochybuji, že jsi v ty dny ve svém pokoji, před nímž sis upravil vyhlídku, takže se ti z něho otevřel pohled na celý stabijský záliv, trávil ranní hodiny příjemnou četbou, zatímco ti, kteří tě tam opustili, podřimovali při podívané na šmírácké divadelní představení. Zbytek dne sis krátil zábavami, které sis připravil sám podle svého gusta, kdežto my jsme musili přestát to, co schválil Spurius Maecius.

(2) Hry, když už to chceš vědět, byly rozhodně nejnádhernější, jaké kdy bylo možno vidět, ale nebyly podle tvého vkusu, mohu-li na něj soudit podle svého. Především se vrátili na scénu, aby jí dodali cti, takoví lidé, o kterých jsem si myslil, že kvůli své cti už scénu nadobro opustili. Tvůj miláček, náš drahý Aesopus, byl tak mizerný, že nikdo neměl nic proti tomu, aby přestal. Když začal přednášet přísahu, vysadil mu hlas při slovech „jestliže vědomě klamu".

Co ti mám ještě povídat? Vždyť ty ostatní podívané už znáš. Tentokrát neměly ani tolik půvabu, kolik ho mívají obyčejné průměrné hry. Pohled na přepychovou výpravu bral člověku všechnu radost a při vší nadheře nepochybuji, že by ses jí s klidným srdcem vzdal. Co může být zábavného na šesti stech mulech v Klytaiméstře nebo na třech tisících měsidlech v Trojském koni, nebo na té pestrosti pěšáckých a jezdeckých zbraní nevím už v které bitvě? Co tady ti prostáčkové obdivovali, to by tobě žádné potěšení nepřineslo.

(3) Jestliže jsi v oněch dnech věnoval pozornost svému Protogenovi, bavil ses podstatně líp než kdokoli z nás — pokud ti ovšem předčítal cokoli jiného, jen ne moje řeči. Myslím si, že ti vůbec nechyběly řecké hry nebo oskické frašky, zvlášť když můžeš vidět oskické frašky dokonce i ve vaší městské radě a Řeky máš tak málo rád, že ani ke svému statku nechodíš po řecké silnici.

Také nevěřím, že bys toužil po atletech, když jsi pohrdl gladiátory, na kterých Pompeius podle vlastního doznání prodělal, co se dalo.

Pak tu byly ještě štvanice na dravou zvěř, po dvou denně, pět dní za sebou, jedinečně připravené, to nikdo nepopírá, ovšem co na tom může mít vzdělanec za potěšení, když je slabý člověk trhán daleko silnější bestií nebo když je nádherné zvíře prokláno oštěpem? Ostatně je-li nutné něco takového vidět, už jsi to viděl nejednou, a my, co jsme se na to dívali, jsme nic nového neviděli.

Poslední den patřil slonům. Byla to podívaná, která vyvolala u obyčejných lidí a u luzy velký podiv, nebylo to však nic zábavného. Naopak vyplynula z toho nakonec jakási lítost a pocit, že tato zvířata mají něco společného s lidmi.

(4) Aby sis náhodou nemyslil, že jsem během těchto dní všeobecné zábavy byl — nechci říci šťastný, ale bez práce: málem jsem se strhal při procesu tvého přítele Galla Caninia.

Kdybych měl tak přejícné publikum, jako měl Aesopus, namouduši bych docela rád opustil své povolání a žil bych s tebou a s jinými lidmi nám podobnými. Tato činnost se mi protivila už dřív, když mě ještě povzbuzoval můj věk a má ctižádostivost a když jsem konečně měl možnost odmítnout převzetí obhajoby, jestliže jsem k tomu neměl chuť, ale teď už se při tom vůbec nedá žít. Nemohu z toho čekat žádný užitek a jsem někdy nucen na žádost těch, kdo pro mne něco udělali, převzít obhajobu takových lidí, kteří mi neudělali nic dobrého.

(5) A tak hledám kdejakou výmluvu, abych mohl jednou žít podle svých představ, a chválím, jak ses od všeho uvolnil a jak svůj volný čas trávíš, a plně s tebou souhlasím. Že mě teď málo navštěvuješ, s tím mě trochu smiřuje pomyšlení, že i kdybys byl v Římě, přece by ty mé tak protivné a obtížné závazky nedovolily, abych měl něco z tvé duchaplnosti a ty z mé, je-li ovšem nějaká ve mně.

Jestliže se mi podaří trochu se uvolnit (abych se svých závazků úplně zbavil, takové přání se ani neodvážím vyslovit), tebe samotného, který po mnoho let nic jiného nestuduješ, ještě budu učit, co to znamená žít jako člověk. Jen dál upevňuj a chraň to své nepevné zdraví, abys mohl navštívit má venkovská sídla jedno za druhým a aby sis mohl spolu se mnou udělat pár hezkých výletů v nosítkách.

(6) Napsal jsem ti obšírnější dopis, než bývá mým zvykem, ne proto, že bych nevěděl, co s časem, ale pro lásku, kterou k tobě chovám, protožes mě v jednom dopise napůl vyzval (snad se na to ještě pamatuješ) k napsání něčeho takového, po čem by ti nebylo tolik líto, žes neviděl hry. Jestliže jsem to dokázal, mám z toho radost; jestliže ne, utěšuji se aspoň tím, že se podruhé přijdeš na hry podívat, že mě při tom navštívíš a nebudeš spoléhat, že tě trochu rozptýlí můj dopis.

9 *Cicero doporučuje Caesarovi mladého Gaia Trebatia*
Cicero posílá pozdrav imperátorovi Caesarovi

(1) Jen se podívej, kam až sahá mé přesvědčení, že jsi mým druhým já nejen ve věcech, které se týkají mne samého, ale i v těch, které se týkají mých přátel. Kdysi jsem si předsevzal, že ať půjdu kamkoli z Itálie, vezmu s sebou Gaia Trebatia, abych ho přivedl zpět do Říma, až bych ho zahrnul kdejakou přátelskou službou a kdejakým dobrodiním. Když se však Pompeiův pobyt v Itálii protáhl víc, než jsem čekal, a když také určitá nerozhodnost, jejíž důvody ti jsou velmi dobře známé, hrozila zabránit mému odchodu nebo ho aspoň oddálit, pohleď, co jsem si usmyslil: vzal jsem si do hlavy, že Trebatius může očekávat od tebe, več doufal ode mne, a ubezpečil jsem ho, že se může od tvé dobré vůle nadít rozhodně přinejmenším tolika výhod, kolik jsem mu jich vždy sliboval sám za sebe.

(2) Vmísila se do toho podivuhodná náhoda, která jako by chtěla dosvědčit správnost mé domněnky nebo zaručit se za tvou laskavost. Když jsem v mém domě podrobně hovořil právě o tomto Trebatiovi s naším přítelem Balbem, byl mi odevzdán dopis od tebe zakončený těmito větami: „Marka Titinia, kterého mi doporučuješ, učiním třeba králem Galie. Chceš-li, odkaž ho na Leptu. Pošli mi jiného, kterému bych mohl prokázat svou přízeň." Zvedli jsme v radostném údivu ruce, já i Balbus. Bylo to něco tak mnohoslibného, že jsme to nemohli považovat za pouhou náhodu, ale za boží znamení. Proto k tobě posílám Trebatia a činím to přesvědčen, že jednal-li jsem zpočátku z vlastní iniciativy, musil jsem ho nakonec poslat proto, že jsi ho k sobě pozval.

(3) Přál bych si, milý Caesare, abys ho přivítal s celou svou vlídností a na něho jediného vynaložil všechnu svou přízeň, kterou bys byl ochoten vynaložit kvůli mně na osoby mně milé. Za tohoto člověka se ti zaručuji ne nějakým otřelým úslovím, kterému ses právem posmíval, když jsem ti psal o Milonovi, ale podle římského zvyku, tak jak mluví lidé, kteří za něco stojí: že není na světě muž řádnější, lepší a své povinnosti dbalejší. K tomu přistupuje, že je díky své výborné paměti a skvělé odborné přípravě vynikající autoritou v občanském právu.

Nežádám pro něho funkci tribuna nebo praefekta ani žádnou jinou vyšší hodnost, prosím tě jen o blahosklonnost a velkodušnost — kdyby ses ovšem rozhodl poctít ho i některým z těchto čestných místeček, neměl bych samozřejmě nic proti tomu. Já ti zkrátka toho člověka svěřuji celého, odevzdávám ti ho takříkajíc z ruky do ruky, do té tvé ruky, která umí vítězit i dodržet, co slíbila. Možná že si při tom počínám poněkud dotěrně, víc než snášíš, avšak ty mi to jistě promineš, mohu-li se spolehnout na to, co vidím v tvých dopisech.

Hleď, ať jsi zdráv, a měj mě stále tak rád, jak mě máš rád nyní.

10 *Dopis Gaiovi Trebatiovi do Galie*
Marcus Cicero posílá pozdrav Trebatiovi

(1) Přečetl jsem si tvůj dopis a dověděl jsem se z něho, že tě náš Caesar považuje za velkého znalce práv. Máš důvod k radosti, že jsi přišel do míst, kde platíš za člověka, který něco zná. Kdybys byl došel až do Británie, nebyl by na celém tom obrovském ostrově větší vědec než ty.

Avšak žerty stranou — jistě mi je odpustíš, vždyť jsi mě k nim vlastně vyzval; trochu ti závidím, že tě k sobě povolal sám od sebe člověk, k němuž se ostatní nemohou přiblížit

ne proto, že by byl pyšný, ale proto, že je tolik zaneprázdněn.

(2) Tys mi však v tom dopise nenapsal nic o svých záležitostech, které mě namouduši zajímají aspoň tolik jako mé vlastní. Mám velké obavy, že v zimním táboře zmrzneš. Myslím, že bys měl mít proto stále hodně naloženo v krbu — i Mucius a Manilius jsou stejného názoru — zvlášť když teplými plášti zrovna neoplýváš. Ačkoliv podle toho, co slyším, je vám teď dost horko. Ta zpráva mi nahnala dost strachu, aby se ti něco nestalo. Ty jsi však ve vojenské službě mnohem opatrnější než při právnických poradách, a třebaže tak rád plaveš, nechtěl jsi plavat v Oceánu ani ses nechtěl dívat na galské bojovníky na vozech, ačkoliv jsem tě dřív nemohl odtáhnout ani od podívané na andabaty. Ale už bylo toho žertování dost.

(3) Jak důtklivě jsem o tobě psal Caesarovi, to víš bezpečně, jak často, to vím já; teď už jsem však s psaním přestal, aby to nevypadalo, jako bych měl malou důvěru v dobrou vůli člověka tak štědrého a svého nejlepšího přítele. Přece však jsem v posledním dopise, který jsem mu napsal, považoval za nutné osvěžit jeho paměť, a tak jsem to udělal. Buď tak laskav a napiš mi, jaký to mělo úspěch, a současně mi podej zprávu, jak to s tebou vypadá v celku a co všechno máš v plánu, neboť toužím vědět, co děláš, co očekáváš, jak dlouho asi ještě bude trvat tvé odloučení.

(4) Chtěl bych totiž, abys byl přesvědčen o tom, že jedinou útěchou, která mi umožňuje, abych snáze snášel tvou nepřítomnost, je pro mne myšlenka, že to je pro tebe prospěšné. Jestliže tomu tak není, jsme dva největší hlupáci na světě, já proto, že tě nepřitáhnu do Říma, ty proto, že sem nepřiletíš. Přisámbůh, jediná naše schůzka, ať vážná, nebo plná vtipkování, bude pro nás mít větší cenu než nejen naši nepřátelé v Galii, ale i naši bratři Haeduové. Proto mě s tím co nejdříve seznam.

Buď útěchou, či radou, skutkem pomohu.

11 *Jiný dopis Gaiovi Trebatiovi do Galie*

Cicero Trebatiovi

(1) Nebýt Chrysippa Vettia, propuštěnce architekta Cyra, který mi vyřídil pozdrav od tebe, myslil bych si, že jsi na mne úplně zapomněl. Ty už jsi teď moc velký pán, když ti bylo zatěžko dát mu pro mne dopis, a to přitom ten člověk skoro patří k mé domácnosti! Jestliže jsi zapomněl psát, žádná škoda pro tvou advokátskou činnost, aspoň bude míň lidí, kteří kvůli tobě prohrají svůj spor, avšak jestliže jsi zapomněl na mne, budu si musit za tebou dojít dřív, než mě nadobro pustíš z hlavy. Jestli tě snad strach z letního tábora natolik oslabil, že nemůžeš psát, vymysli si něco takového jako tenkrát, když šlo o Británii.

(2) Velkou radost mi způsobilo, když mi tentýž Chrysippus vypravoval, že jsi s Caesarem velmi zadobře. Ale namouduši byl bych raději (a bylo by to také víc v pořádku), kdybych byl o tvých záležitostech co nejčastěji informován tvými dopisy. Jistě by k tomu také došlo, kdybys dal přednost studiu práv přátelských před studiem práva procesního.

Ale tohle bylo všechno jen žertování podle tvého způsobu, který je také tak trochu mým způsobem. Mám tě rád a přál bych si, abys i ty měl rád mne, a doufám v to.

12 *Dopis bratrovi*

Marcus posílá pozdrav bratru Quintovi

(1) Nemám, co bych odpověděl na tvůj předposlední dopis, plný špatné nálady a nářků. (Píšeš, že jsi dal Labienovi jiný dopis psaný ve stejném tónu, ten ještě nepřišel.) Není také třeba odpovídat, neboť tvůj poslední dopis rozptýlil všechny starosti. Jen jedna rada a prosba: vzpomeň si při těch svých potížích, nepříjemnostech, námahách a přáních, jaké plány jsme spojovali s tvým odjezdem. Nesledovali jsme přece nějaké malé a bezvýznamné výhody. Co jsme považovali za výkupné našeho rozchodu?

V přízni toho nejlepšího a nejmocnějšího muže jsme hledali tu nejpevnější záštitu všeho, v čem spočívá naše důstojnost. Doufáme ve víc, než je to, za čím nyní jdeme, to ostatní nechme stranou pro případné ztráty. A proto, budeš-li si často připomínat náš starý plán a naše naděje, budeš lehčeji snášet nynější námahy vojenské služby a ostatní nepříjemnosti. Vždyť přece až budeš chtít, můžeš je ze sebe shodit. Ještě ovšem věci nedozrály, ale už vyzrávají.

(2) Doporučuji ti také, nesvěřuj dopisu takové věci, jejichž prozrazení by nám bylo nepříjemné. Je mnoho věcí, které raději vůbec nechci znát, než abych se o nich dověděl způsobem, který by mohl být spojen s nebezpečím. Víc ti o tom napíši, až budu klidnější, až bude můj malý Cicero v pořádku, jak doufám. Dej mi, prosím tě, také zprávu, komu mám dávat své příští dopisy, zda Caesarovým kurýrům, aby ti je ihned poslal, nebo Labienovým; nevím, kde jsou ti tví Nerviové a jak je to k nim daleko.

(3) V tvém dopise mě velmi potěšila zpráva o Caesarově statečnosti a duševní síle, o nichž podal důkaz za okolností tak bolestných. Pobízíš mě, abych dokončil báseň, kterou jsem pro něho začal psát. Jsem sice zaneprázdněn spoustou práce a ještě víc je básnické tvorbě nepříznivé mé nynější duševní rozpoložení, ale když už Caesar z dopisu, který jsem ti poslal, ví, že jsem s něčím takovým začal, vrátím se k tomu a dokončím to v těchto dnech, kdy se kvůli prosebným pobožnostem nedá nic jiného dělat.

V těchto dnech se také uleví našemu příteli Messalovi a ostatním — mám z toho velkou radost. Počítáte s tím, že bude spolu s Domitiem určitě konsulem, já si to myslím také. Za Messalu se Caesarovi zaručím. Avšak Memmius si hodně slibuje od Caesarova příchodu; já si myslím, že se mýlí; tady lze pozorovat ochlazení. Scaura už dávno Pompeius nechal padnout.

(4) Dochází k průtahům, volby se odkládají tak dlouho, až dojde k interregnu. Řeči o diktatuře jsou nepříjemné dobrým občanům, mně je ještě nepříjemnější, co oni říkají. Všechno vyvolává strach a dochází k ochlazení. Pompeius rozhodně odmítá tvrzení, že by na to měl chuť, ale když jsem s ním nedávno mluvil, nepopíral to. Jak se zdá, přijde s návrhem Hirrus. Bohové, jak je ten člověk omezený, jak je zamilován sám do sebe, bez soupeře! Crassa Iuniana, který mi je oddán, kvůli mně zastrašil. Je těžké vědět, zda chce nebo nechce, ovšem podá-li Hirrus návrh, nikoho nepřesvědčí, že nechce. O ničem jiném se teď v politických kruzích nemluví, avšak nic se zatím neděje.

(5) 23. listopadu byl velmi smutný pohřeb, zemřel syn Serrana Domestika. Nad hrobem mluvil jeho otec, řeč jsem mu napsal já.

(6) A nyní o Milonovi. Pompeius pro něho nic nedělá, ale pro Guttu všechno, a prohlašuje, že přiměje i Caesara, aby se za něho postavil. Milo se toho hrozí, a právem, a kdyby se Gutta měl stát diktátorem, vzdává se téměř veškeré naděje. Jestliže bude svými lidmi podporovat tribuna, který by použil svého práva veta, bojí se Pompeiova nepřátelství. Jestliže ho podporovat nebude, bojí se, že bude diktatura prosazena násilím. Hry připravuje s velkou nádherou, já myslím, že ještě nikdo na hry nevynaložil tolik peněz. Je to dvojnásobná hloupost, nikdo je od něho nečekal, ať už proto, že uspořádal skvělé hry jako aedil, nebo proto, že nemá peníze, nebo proto, že se mohl pokládat za předsedu při dražbě, a ne za aedila.

Myslím, že jsem ti napsal o všem. Můj nejmilejší bratře, dbej na své zdraví.

13 *Dopis sekretáři Tironovi*

Tullius zdraví Tirona

(1) Andricus ke mně přišel o den později, než jsem ho čekal. A tak jsem strávil noc v obavách a stísněné náladě. Tvůj dopis mi sice neprozradil nic o tom, jak se ti vede, ale přesto mě potěšil. Nic mě tady nebaví, studium jako by pro mne neexistovalo — nejsem schopen sáhnout na knížku, dokud tě nespatřím. Vydej příkaz, aby se lékaři slíbilo, že dostane honorář, jaký bude chtít. Psal jsem o tom Ummiovi.

(2) Slyším, že máš nějakou úzkost v duši a to že je podle

názoru lékaře příčina tvých potíží. Máš-li mě rád, probuď ze spánku svá studia a své ušlechtilé zájmy, pro něž jsi mi tak drahý. Teď musíš být zdráv duševně, abys mohl být zdráv tělesně. Prosím tě, udělej to jak kvůli sobě, tak i kvůli mně. Acasta si nech u sebe, abys měl co nejlepší obsluhu. Uchovej svůj život pro mne. Blíží se den, kdy musím splnit, co jsem ti slíbil — ještě ho uspíším, přijdeš-li. Buď hodně a hodně zdráv.

Dáno 11. dubna o šesté hodině.

14 *Jiný dopis Tironovi*

Tullius mnohokrát pozdravuje svého Tirona, a stejně i jeho syn Cicero, jeho bratr Quintus a Quintův syn.

(1) Tvůj dopis na mne zapůsobil protichůdně — první stránka mě silně poděsila, druhá mě trochu přivedla k sobě. Jedno však z toho vyplývá naprosto jasně: dokud nebudeš úplně zdráv, nesmíš se vydat na cestu ani po moři, ani po pevné zemi. Uvidím tě dost brzo, jestliže tě uvidím, až budeš úplně v pořádku. O lékaři píšeš, že má dobrou pověst, a já jsem to také slyšel. Jeho léčebný postup však nepovažuji za úplně správný, aspoň tu omáčku ti neměl dávat, když máš potíže se žaludkem. Přece však jsem mu napsal důkladný dopis a Lysónovi také.

(2) Též Curtiovi, který je velmi příjemný, na nejvyšší míru ochotný a vzdělaný, jsem vše podrobně vypsal a kromě jiného jsem ho žádal, aby si tě vzal k sobě, kdybys s tím byl svolný. Mám totiž obavy, že náš Lysón je trochu nedbalý, v první řadě proto, že to je Řek, a ti jsou všichni takoví, a dále proto, že mi ještě neodepsal, ačkoliv ode mne dostal dopis. Ty ho však chválíš, proto rozhodni sám, co se má dělat. Jen o to tě prosím, milý Tirone, nešetři na ničem, co je třeba pro tvé zdraví. Napsal jsem Curiovi, aby ti dal, oč si řekneš. Myslím, že by se mělo také něco dát lékaři, aby se víc snažil.

(3) Nesčíslné jsou služby, které mi prokazuješ doma, na fóru, ve městě, v provincii, v mých soukromých záležitostech, při mé veřejné činnosti, při studiu, při mé literární práci, ale to všechno nebude nic proti tomu, jestliže, jak doufám, tě uvidím zas čilého a zdravého. Myslím si, že bude-li ti dobře, bude pro tebe nejlepší, vydáš-li se na cestu s mým quaestorem Mesciniem. Je to člověk, kterému nechybí vzdělání, a mám dojem, že tě má rád. Až se s největší pečlivostí postaráš o své zdraví, pak se, milý Tirone, starej o plavbu. Už nechci, abys v něčem spěchal, o nic jiného mi nejde, než abys byl zdráv.

(4) Musíš tomu rozumět tak, Tirone, že není člověka, který má rád mne, aby neměl současně rád i tebe, a protože tobě i mně nejvíc záleží na tvém zdraví, mnoho lidí se o ně stará. Zatím jsi nikdy nemohl zesílit, protože jsi mi nikde nechtěl chybět, teď ti to však nepřekáží. Odlož všechno stranou a služ svému tělu. Svou hodnotu v tvých očích budu měřit podle toho, kolik péče vynaložíš na své zdraví.

Mnoho zdraví, milý Tirone, mnoho zdraví a síly. Pozdravuje tě také Lepta a všichni. Sbohem.

Dáno 7. listopadu v Leukadě.

15 *Pompeius zve k sobě Cicerona*

Prokonsul Gnaeus Magnus zdraví imperátora Marka Cicerona

Quintus Fabius ke mně přišel dnes 10. února. Oznamuje mi, že Lucius Domitius je na cestě ke mně se svými dvanácti kohortami a se čtrnácti kohortami, které mu přivedl Vibullius; že počítá s odchodem z Corfinia 9. února, že za ním táhne Gaius Hirrus s pěti kohortami. Soudím, že bys měl přijít ke mně do Lucerie, tady to pro tebe bude myslím nejbezpečnější.

16 *Manželce při návratu z Kilikie*
Tullius posílá pozdravení své Terentii

(1) Doufám, že jsi zdráva ty i Tullie, naše světlo. Já i náš nejmilejší Cicero jsme zdrávi.

14. října jsme dorazili do Athén; foukal silný vítr proti nám, a tak byla naše plavba pomalá a obtížná. Když jsme vystupovali z lodi, už na nás čekal Acastus s korespondencí — trvalo mu to z Říma jedenadvacet dní, docela pěkný výkon.

Dostal jsem tvůj dopis, z něhož jsem poznal, že máš obavy, zda mi byly doručeny dopisy předcházející. Všechny mi byly doručeny, všechno jsi mi přepečlivě vypsala, a to mi bylo velmi milé.

Ani jsem se nedivil, že dopis, který přivezl Acastus, byl krátký: vždyť už čekáš mne samotného nebo spíš nás samotné, a my také toužíme přijít k vám co nejdřív, třebaže si jsem vědom toho, do jaké republiky přijdeme. Z dopisů mnoha přátel, které přinesl Acastus, jsem totiž poznal, že vše směřuje k občanské válce, takže po svém návratu nebudu moci zatajit, jaké je mé smýšlení. Protože osudu je nutno se podřídit, budu se snažit, abych přišel co nejrychleji, abychom mohli tím snáze celou věc rozvážit.

Přál bych si, abys nám přišla co nejdál naproti, pokud to nebude na úkor tvého zdraví.

(2) K tomu dědictví po Precianovi (je to pro mne velmi bolestné, neboť jsem ho měl moc rád) — byl bych rád, kdybys v případě, že k dražbě dojde ještě před mým příchodem, zařídila, aby mé zájmy zastupoval Pomponius, a kdyby nemohl, tedy Camillus. To ostatní už provedu sám, jen když dorazím v pořádku. Kdybys snad už byla z Říma pryč, postarej se, aby se stalo, jak píši.

Budou-li nám bohové příznivi, doufám, že budeme v Itálii asi v polovině listopadu. Vy obě, má nejmilejší a nejžádoucnější Terentie, máte-li mne rády, pečujte o své zdraví. Na shledanou.

V Athénách dne 16. října.

17 *Dopis Attikovi v předvečer občanské války*
Cicero Attikovi pozdravení

(1) 6. prosince jsem dorazil do Aeculana a tam jsem si přečetl tvůj dopis, který mi odevzdal Filotimus. Hned když jsem se na něj podíval, měl jsem z něho radost, protože jsi ho psal vlastnoručně, s ničím se však nedá srovnat potěšení z tvé velké pečlivosti a důkladnosti, s níž mě o všem informuješ.

Nejprve k místu, kde říkáš, že nesouhlasíš s Dikaiarchem. Je pravda, že jsem velmi dychtivě usiloval o to, a tys mi to schvaloval, abych nemusil být v provincii déle než rok, nebyla to však má zásluha, že to tak vyšlo. Musím ti prozradit, že v senátu nepadlo ani slovo o žádném z nás, kteří jsme byli pověřeni správou provincií, že bychom v nich měli zůstat déle, než určovalo rozhodnutí senátu, takže mi nikdo nemůže vyčítat ani to, že jsem byl v provincii kratší dobu, než by snad bylo užitečné.

(2) Ale možná že je vhodné i v tomto případě říci tak jako v mnoha jiných: „Co když to tak je lepší?" Ať už celá situace vyvrcholí dohodou nebo vítězstvím řádných lidí, při obojím bych chtěl pomáhat nebo aspoň nestát stranou. Kdyby měla být správná strana poražena, stihla by mě ona porážka společně s nimi, ať už bych byl kdekoli. Proto musí být rychlost mého návratu taková, abych toho nemusil litovat.

Kdybych neměl v hlavě ten nápad ucházet se o triumf, který jsi mi i ty schválil, nemusil by ses dlouho ohlížet po člověku, jakého jsem vytvořil v šesté knize svého díla *O státě*. Co mám pro tebe ještě udělat — vždyť jsi ty knihy přímo hltal. Dokonce ani teď nebudu váhat ani okamžik s odmítnutím něčeho tak velikého, bude-li to správnější. Je jasné, že není možné dělat tyto dvě věci najednou, snažit se být se všemi zadobře kvůli triumfu a ponechat si svobodu jednání v zájmu republiky. Nepochybuj o tom, že co bude čestnější, bude u mne na prvním místě.

(3) Až se zas sejdeme, podrobíme důkladné úvaze tvůj názor, že by bylo užitečnější, abych měl i nadále imperium,

ať už se na to díváme z hlediska mé bezpečnosti, nebo z hlediska prospěchu republiky. Já s tebou sice do značné míry v mnoha bodech souhlasím, avšak přesto by bylo třeba o mnoha věcech ještě pohovořit. Je ovšem v pořádku, že nepochybuješ o mých citech k republice a správně soudíš, že onen člověk rozhodně pro mne neudělal tolik, aby to odpovídalo mým zásluhám a jeho štědrosti k jiným lidem — tvé odůvodnění odpovídá pravdě. Úplně s tím je v souladu, co píšeš o jeho chování k Fabiovi a Caniniovi. I kdyby tomu bylo jinak a kdyby se překonával štědrostí ke mně, přece by mě ona strážkyně města, o níž se zmiňuješ, donutila, abych pamatoval na ten slavný nápis připomínající její zasvěcení, a nedovolovala by mi, abych napodobil Vulcatia nebo Servia, s nimiž jsi spokojen, ale chtěla by, abych zaujal a hájil stanovisko, které by bylo mne hodné. A kdyby to bylo možné, poslechl bych ji a jednal bych jinak, než musím jednat nyní.

(4) O svou osobní moc teď lidé bojují bez ohledu na nebezpečí, které z toho hrozí republice. Vždyť jde-li opravdu o obranu republiky, proč ji nebránili právě tenkrát, když byl tenhle člověk konsulem? Proč rok nato nebránili mne, když blaho republiky záviselo na tom, jak to se mnou dopadne? Proč mu bylo prodlouženo imperium a proč se to stalo takovým způsobem? Proč byl ten úporný boj o to, aby všech deset tribunů lidu podalo návrh zákona, který by mu dovoloval ucházet se o konsulát a nebýt přitom v Římě? To všechno tak zvětšilo jeho sílu, že jediný člověk má naději, že by se mu mohl úspěšně postavit na odpor. Viděl bych raději, kdyby mu byl ten člověk nepomohl k takové moci, než aby se proti němu postavil teď, když je tak mocný.

(5) Ale protože to došlo tak daleko, nebudu hledat, jak píšeš, „kde je koráb Atreovců". Pro mne jedinou lodí bude ta, na níž bude kormidelníkem Pompeius.

Ptáš se mě: „Co se stane, až budeš vyzván, abys řekl své mínění?" Odpovím stručně: „Souhlasím s Pompeiem." Mezi čtyřma očima však budu Pompeia pobízet ke svornosti, neboť mám pocit, že je republika v největším nebezpečí. Vy, kteří jste ve městě, o tom víte samozřejmě víc, avšak já vidím toto: máme co dělat s člověkem, který je ke všemu odhodlán a ke všemu připraven, na jeho straně jsou všichni, kteří byli kdy odsouzeni nebo zbaveni cti nebo si odsouzení či zbavení cti zaslouží, téměř všechna mládež, všechna ta zkažená velkoměstská chátra, všemocní tribunové spolu s Cassiem, všichni, kteří nevědí pro dluhy kudy kam a jichž je víc, než jsem si myslil; této straně nechybí nic kromě oprávnění, všeho ostatního má nadbytek. Na druhé straně se všichni všemožně snaží, aby nedošlo k rozhodování zbraněmi, protože při tom je výsledek vždy nejistý, a teď je dokonce obava, že by mohl být spíš příznivý pro ty druhé.

Bibulus odešel z provincie a svěřil její správu Veientonovi. Jak slyším, nebude cestou domů příliš pospíchat. Když ho Cato zahrnoval poctami, prohlásil, že závidí těm, jejichž důstojnost se už nemůže zvětšit, nebo jen málo.

(6) Teď se dostávám k svým soukromým záležitostem, neboť jsem už myslím odpověděl na všechno, cos mi psal o politice, v dopise poslaném z tvého předměstského statku i v dopise pozdějším. Tak tedy mé soukromé věci. Ale ještě jednu poznámku, o Caeliovi. Jsem dalek toho, aby jeho příklad ovlivnil mé názory, daleko spíš si myslím, že jej bude mrzet, že své názory změnil. Co to však znamená, že mu byly přiřknuty Lucceiovy nemovitosti? Překvapuje mě, že ses o tom ani nezmínil.

(7) Pokud jde o Filotima, budu se řídit tvou radou. Já jsem však od něho teď nečekal vyúčtování, které ti dal, ale něco jiného, co jsem na jeho žádost ještě na svém tuskulském statku vlastnoručně zanesl do zápisníku a co mi on v Asii dal ve svém vlastnoručním opise. Kdyby za tím stál, ukázalo by se, že co dluží on mně, kryje nebo dokonce ještě převyšuje částku, kterou uvedl tobě jako můj dluh. V tomto ohledu si na mne v budoucnosti nikdo nebude moci stěžovat, pokud to ovšem veřejné poměry dovolí, a v minulosti to nebylo zaviněno mou nedbalostí, ale tím, že jsem měl tolik různého jednání kvůli svým přátelům. Chci

použít tvé pomoci a tvé rady, kterou mi slibuješ, a doufám, že ti v tom nebudu na obtíž.

(8) Pokud jde o nápravu mezi důstojníky mého štábu, z toho tě hlava bolet nemusí. Má poctivost je tak udivila, že se sami vzchopili. Nejvíc mi hnul žlučí ten, u kterého bys to nejmíň čekal, a přitom byl zpočátku výborný a takový je i nyní; při mém odchodu však na něm bylo vidět, že něco čekal. Dlouho se však nedržel toho, co si vzal do hlavy, ale rychle se vzpamatoval, projevy přízně, kterými jsem ho vyznamenal, na něho tak mocně zapůsobily, že si jich vážil víc než všech peněz na světě.

(9) Curius mi svěřil svou závěť, vezu ji s sebou. Dověděl jsem se, co komu odkázal Hortensius. Teď bych jen rád věděl, jak se projeví jeho syn a co se rozhodne prodat v dražbě. Když se Caelius zmocnil Flumentanské brány, nevím, proč bych se já nemohl stát pánem Puteol.

(10) Teď se dostávám k tvaru *Pireea*, pro který mě káráš. Když už bych si kvůli tomu zasloužil pokárání, tak spíš proto, že jsem jako Říman napsal *Pireea* a ne *Piraeum*, jak říkají všichni našinci, než proto, že jsem ten tvar spojil s předložkou. Použil jsem jí tam proto, že nemluvím o městě, ale o kraji. I náš přítel Dionysios a Nikias z Kóu, který je teď s námi, nepovažovali Peiraieus za město. Ještě se však na to podívám. Jestli jsem v tom udělal nějakou chybu, spočívá v tom, že jsem o něm mluvil ne jako o městě, ale jako o kraji, a řídil jsem se při tom příkladem ne snad Caecilia, který má spojení *Mane ut ex portu in Piraeum*, protože jeho latina není bezvadná, ale Terentia, o jehož hrách se pro eleganci jazyka soudilo, že je psal Gaius Laelius, a u něhož najdeme verše *heri aliquot adulescentuli coiimus in Piraeum* a jinde zase *mercator hoc addebat, captam e Sunio*, vždyť kdybychom chtěli chápat jména démů jako jména měst, je Súnion právě takové město jako Peiraieus.

Protože však jsi takový znalec gramatiky, mohl bys mě rozluštěním tohoto problému vyvést z velkých rozpaků.

(11) Ten člověk mi píše lichotivé dopisy, a stejně tak jeho jménem Balbus. Jsem rozhodnut neodchýlit se ani o prst od toho, co vyžaduje naprosto čestný postoj. Víš však, co mu jsem ještě dlužen. Co říkáš, nemusím se bát, že mi to někdo vytkne, když budu vůči němu postupovat příliš málo aktivně, a na druhé straně že on ode mne bude požadovat, abych zaplatil dluh, budu-li si počínat příliš směle? Jaké máš řešení? Říkáš: „Zaplaťme." Dobrá, vypůjčím si od Caelia. Uvaž to však prosím. Já si myslím, že až jednou pronesu v senátě nějaký vlastenecký projev, vyzve mě při odchodu tenhle tvůj Tartessan: „Poruč, prosím, svému pokladníkovi, aby se postaral o peníze."

(12) Co ti mám ještě psát? Ještě toto: můj zeť se mi líbí, a stejně tak Tullii i Terentii. Má dostatek ducha i uhlazenosti, to ostatní, jak víš, se dá snést. Víš přece, na jaké lidi jsme přišli. Ti všichni, kromě jednoho, s kterým jsem vyjednával tvým prostřednictvím, by mě přivedli před soud. Jim by totiž nikdo nepůjčil. Ale o tom si povíme, až se sejdeme, to bude dlouhé vypravování.

Spoléhám na Mania Curia, že uzdraví Tirona. Už jsem mu napsal, že mu za to budeš velmi zavázán.

Dopis byl dán dne 9. prosince u Pontia na jeho trebulském statku.

18 *Jiný dopis Attikovi*
Cicero pozdravuje Attika

(1) „Dionysios, ten nejlepší a nejvzdělanější člověk, jakého jsem i já kdy poznal, který tě má také nejvíc rád, přišel do Říma 18. prosince a dal mi dopis od tebe."

To je vše, co je v tvém dopise o Dionysiovi; ani nedodáváš: „a mluví o tobě s vděčností". Taková slova rozhodně měl vyslovit, a kdyby je byl vyslovil, byl bys je jistě ve své zdvořilosti připsal. Já ovšem nemohu odvolat příznivý posudek, který jsem o něm napsal v posledním dopise. Ať si tedy je čestný muž — konečně i tohle bylo čestné jednání, když mi dal i tuto možnost, abych ho poznal důkladněji.

(2) Filogenés ti napsal pravdu, učinil totiž, co bylo jeho povinností. Chtěl jsem, aby těmi penězi disponoval tak

dlouho, dokud je od něho nebudu žádat zpět, a tak je měl čtrnáct měsíců.

(3) Pomptinovi přeji zdraví; jsem zneklidněn tím, že přišel do Říma, jak píšeš. To by byl neudělal, kdyby k tomu neměl vážný důvod.

Protože jsou 2. ledna kompitalie, nechci přijít na albanský statek v ten den, abych nezkazil služebnictvu radost, přijdu tam proto až 3. ledna a odtud se dostanu před brány Říma 4. ledna. Nevím, který den čekáš ten svůj záchvat, vůbec však nechci, abys mě šel přivítat, kdyby to znamenalo sebemenší nebezpečí pro tvé zdraví.

(4) Pokud jde o můj triumf, zdá se, že je všechno klidné, ledaže by Caesar chystal nějaké překvapení potají prostřednictvím tribunů, kteří mu jsou oddáni. Nejklidnější však je má mysl, která je s tímhle vším vyrovnaná, a to tím víc, že jsem již z mnoha stran slyšel, že se Pompeius a jeho tajná rada rozhodli poslat mě na Sicílii, protože mám imperium. Je to ovšem abdérské imperium. Vždyť ani senát se neusnesl, ani národ mi neporučil, abych měl imperium na Sicílii. Jestliže republika svěřuje takové úkoly Pompeiovi, proč tam posílá právě mne, a ne kteroukoli soukromou osobu? A tak bude-li mi ono imperium na obtíž, vejdu první branou, kterou uvidím, do města.

(5) Píšeš, že je až podivuhodné, jak na mne všichni čekají, a že není mezi správně nebo aspoň dost správně smýšlejícími ani jeden, který by nevěděl, ke které straně se přidám. Není mi jasné, koho myslíš těmi správně smýšlejícími. Já neznám žádné, ovšem za předpokladu, že se shánime po celé třídě dobře smýšlejících, neboť jednotlivci by tu byli. Ovšem v dobách občanských rozbrojů je nutno ohlížet se po celých třídách a stavech dobře smýšlejících lidí. Považuješ snad za dobře smýšlející senát, jehož vinou je provincie bez imperátorů? Curio by přece nikdy nemohl vytrvat ve svém odporu, kdyby se s ním začalo jednat, ovšem na tento návrh senát nechtěl přistoupit, a tak se stalo, že nebyl ustanoven žádný nástupce na místo Caesara. Nebo považuješ za dobře smýšlející publikány, s jejichž podporou se nikdy nedá bezpečně počítat, kteří jsou však teď Caesarovými největšími přáteli? Nebo lichváře? Nebo zemědělce? Ti mají ze všeho nejraději klid. Ledaže si ovšem myslíš, že mají strach z despotické vlády lidé, kteří by se proti ní nikdy nepostavili, jen kdyby byli nechání na pokoji.

(6) Co je tedy třeba dělat? Ty schvaluješ, že se uchází o konsulát člověk, který zůstává v čele armády, přestože už uplynula doba, kterou mu zákon dával? Podle mne by mu to nemělo být dovoleno už jen proto, že není osobně v Římě. Když se mu toto dovolilo, dovolilo se mu tím zároveň i všechno ostatní. Schvaluješ snad, že mu byla na deset let svěřena správa provincie, a k tomu v tak velkém rozsahu? To tedy schvaluješ i to, že jsem byl poslán do vyhnanství, že bylo zruinováno zemědělství v Kampánii, že byl adoptován patricij plebejem, Gaditánec Mytiléňanem, to tedy schvaluješ i bohatství Labienovo a Mamurrovo, zahrady Balbovy a jeho tuskulský statek!

Avšak to všechno pochází z jednoho pramene: bylo záhodno postavit se mu na odpor, dokud byl ještě slabý, tenkrát to bylo snadné. Ale dnes? Jedenáct legií, jízdy kolik chce, obyvatelstvo Galie Zapádské, městská spodina, tolik tribunů lidu, mládež, která se neštítí ničeho, to vše je k dispozici člověku, který má jako velitel takovou autoritu a který je tak odvážný. S takovým je nutno buď svést boj na život a na smrt, nebo se s ním dohodnout na půdě zákona.

(7) „Pusť se s ním do boje," radíš, „je to lepší než být otrokem." A proč? Abys byl proskribován, budeš-li poražen, a zvítězíš-li, abys byl stejně otrokem? „Co tedy chceš dělat?" ptáš se. Totéž co dobytčata: když byla rozehnána, jde každé za stádem, v němž jsou zvířata jeho rodu. Jako jde býk za skotem, tak půjdu já za lidmi správně smýšlejícími nebo za těmi, kteří budou prohlašováni za správně smýšlející, ať je to kdokoli, i když se budou řítit do zkázy.

Vidím zřetelně, co by bylo nejlepší v tak zlé situaci. Nikdo přece nemůže s určitostí říci, jak to dopadne, když se rozpoutá válka, avšak to mohou říci všichni, že budou-li

poraženi lidé správně smýšlející, nebude tento člověk shovívavější při vraždění předních mužů republiky, než byl Cinna, ani umírněnější při zabavování majetku bohatých, než byl Sulla.

Už tě však dost dlouho zdržuji svými politickými úvahami, a ještě bych v tom nějaký čas pokračoval, avšak dohasíná mi svítilna.

Abych to shrnul:

„Co o tom soudíš, Marku Tullie?"

Totéž co Pompeius, to jest totéž co Titus Pomponius.

Pozdravuj prosím ode mne Alexida, toho roztomilého chlapce, jestli ovšem během mé nepřítomnosti nedospěl v jinocha; zdálo se, že k tomu nemá daleko.

19 *Ještě jeden dopis Attikovi*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Jistě si říkáš: „To od tebe musím dostat každý den dopis?" Ano, každý den, najdu-li někoho, po kom bych ho poslal. „Ale vždyť už tady jsi ty sám osobně!" Nepřestanu psát, dokud nepřijdu až k tobě. Jeden dopis od tebe jsem nedostal, jak vidím, ten, který mi nesl můj dobrý přítel Lucius Quinctius, jenž byl cestou u Basilova náhrobku přepaden, zraněn a okraden. Vzpomeň si tedy, zda v něm nebylo něco, co bych měl vědět.

(2) Současně mi také rozřeš tento problém, jehož povaha je vysoce politická.

Máme na vybranou jednu z těchto alternativ: buď musíme počítat s Caesarovou kandidaturou, při níž bude mít stále armádu, ať už z rozhodnutí senátu, nebo zásluhou tribunů lidu, nebo se dá Caesar přemluvit, aby odevzdal správu provincie i velení nad vojskem a stal se konsulem, nebo, nedá-li se k tomu pohnout, budou se konat volby, aniž bychom s ním počítali, a on proti tomu nijak nezakročí a bude dál spravovat provincii, nebo prostřednictvím tribunů lidu volby znemožní, ale jinak se bude chovat klidně, a pak bude interregnum, nebo přivede vojsko, nebude-li přijata jeho kandidatura, a pak budeme mít občanskou válku.

V tomto případě buď začne konflikt okamžitě, dokud ještě nebudeme dostatečně připraveni, nebo tenkrát, až jeho přátelé neprosadí v komiciích požadavek, aby podle už schváleného zákona mohl kandidovat nepřítomný.

Pak sáhne ke zbraním buď z toho jediného důvodu, že nebyla přijata jeho kandidatura, nebo k tomu přidá ještě další důvod, třeba kdyby byl tribun lidu za své maření činnosti senátu nebo pobuřování lidu potrestán důtkou, nebo usnesením senátu omezen ve své funkci, nebo suspendován, nebo vyhnán a utekl se k němu se stížností, že byl vyhnán.

Když vypukne válka, buď budeme musit držet Řím, nebo ho vyklidit a snažit se ho odříznout od zásobování a ostatního, co vojsko potřebuje.

Kterou z těchto pohrom, z nichž jedna nás rozhodně musí postihnout, považuješ za nejmenší?

(3) Jistě řekneš, že přemluvit ho, aby složil velení a stal se konsulem. Proti takovému řešení by se nedalo nic namítat, kdyby s tím souhlasil, a divil bych se, kdyby to neudělal v tom případě, že by mu nebylo dovoleno kandidovat jako velitel vojska. Pro nás však podle mínění některých lidí neexistuje nic, čeho bychom se musili víc bát, než konsulský úřad v jeho rukách.

„Pořád však to je lepší, než aby se k němu dostal pomocí vojska." To jistě, avšak je tady někdo, kdo považuje jeho konsulát za věc velmi nebezpečnou, proti které ještě k tomu není žádný lék. Ovšem bude-li to chtít, bude se mu v tom musit ustoupit. Viděl jsi jeho první konsulát, tak si můžeš představit, jaký bude, až bude konsulem podruhé. A k tomu se dá připomenout, že byl tenkrát ještě slabý, a přesto byl silnější než celá republika. Jak si to představuješ nyní? A to ještě během jeho konsulátu Pompeius samozřejmě bude musit být v Hispánii.

To je bída, když nejhorší je právě to, proti čemu není možno se postavit, a když mu všichni dobří ještě musí být neskonale vděční, uráčí-li se to udělat.

(4) Je prý však vyloučeno, že by s tímto řešením souhlasil; která ze zbývajících možností je nejhorší? Podvolit se tomu požadavku, který je podle slov téhož člověka nejnestoudnější? Vždyť co může být nestoudnější než to? Měl jsi po deset let v moci provincii, kterou ti nedal senát, ale kterou sis dal sám — pomáhalo ti při tom násilí a straníci. Přešel čas stanovený ne zákonem, ale tvou zvůlí, ale dejme tomu, že zákonem, je vydáno rozhodnutí, abys byl vystřídán, ty se však zpěčuješ a žádáš, abychom na tebe měli ohled. Měj ty ohled na nás! Ty chceš mít velení nad vojskem déle, než národ nařídil, proti vůli senátu?

„Když mi to nedovolíš, bude válka," zní tvá odpověď. Dobrá, bude to pro nás spojeno s nadějí, jak říká týž člověk, že buď zvítězíme, nebo zemřeme jako svobodní lidé. Když už je válka nevyhnutelná, tu určí náhoda její začátek a okolnosti naši taktiku. Tím už tě týrat nebudu.

Můžeš-li, vyjádři se k tomu, co jsem řekl. Já se tím trápím ve dne v noci.

20 *Dopis Attikovi na začátku občanské války*
Cicero pozdravuje Attika

V poslední chvíli jsem se rozhodl odejít ještě před rozedněním, abych se vyhnul zvědavým pohledům a řečem, zvlášť proto, že mí liktoři měli svazky prutů ověnčené vavřínem. Pokud jde o to ostatní, namouduši nevím, co bych měl dělat a co budu dělat, tak jsem vyveden z míry naším bezhlavým a nesmyslným rozhodnutím. Co bych měl radit tobě, když sám čekám radu od tebe? Dosud nevím, k čemu se rozhodl nebo rozhoduje náš Gnaeus — zatím se tísní v kampanských městech a nehýbá se. Jestliže zůstane v Itálii, budeme s ním pohromadě, jestli však z ní odejde, budeme se snažit ještě poradit, co dál. Zatím se všechno dělá hloupě a nerozvážně, pokud to stačím posoudit zdravým rozumem. Piš mi, prosím tě, často, cokoli tě napadne.

21 *Jiný dopis Attikovi z téže doby*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Co to, prosím tě, znamená? Co se děje? Pro mne je to všechno v temnotách. Hlášení říká: „Držíme Cingulum, ztratili jsme Anconu; Labienus odpadl od Caesara."

Mluvíme o římském veliteli nebo o Hannibalovi? Jak šílený a současně ubohý je ten člověk, který nikdy nespatřil ani stín mravního krásna! A přitom prohlašuje, že to všechno dělá, aby bránil svou důstojnost! Ale kde je důstojnost, ne-li tam, kde je čestnost? Je čestné mít vojsko bez schválení ústavními orgány, obsadit města obývaná Římany, aby byl snadnější přístup do vlasti, usilovat o zrušení dluhů, návrat vyhnanců a stovky jiných zločinů, a to všechno jen pro jediný cíl, jímž je

mít samovládu, ze všech božstev největší.

Ať si má to své štěstí! Při Herkulovi, opalovat se jeden den s tebou na tom tvém lukretilském sluníčku, tomu dám přednost před všemi takovými královstvími, a raději bych tisíckrát umřel, než abych jednou jedinkrát uvažoval o něčem takovém.

(2) Mohl bys mi namítnout: „A co kdyby něco takového odpovídalo tvému vkusu?" Ovšem, každý má právo na svůj vkus; já však takovýhle vkus považuji za něco horšího než být přibit na kříž. Jen jedna věc je ještě horší: dosáhnout toho, aby takový vkus byl uspokojen. Ale už dost s tím. Příliš mě to táhne k tomu, abych se ti rozepisoval o takových bolestných úvahách.

(3) Vraťme se k našemu příteli. Co proboha říkáš Pompeiovu plánu? Myslím jeho rozhodnutí opustit Řím. Nevím, co si o tom mám myslit, avšak zdá se mi, že to je ta nejabsurdnější věc na světě. Ty bys Řím opustil? I tenkrát, kdyby přišli Galové? On říká: „Stát, to nejsou zdi." To jistě ne, ale oltáře a krby ano. „Udělal to i Themistoklés." Ano, ale jedno jediné město nebylo schopné zastavit příboj všech barbarů. Už Periklés asi o padesát let později

to neudělal, třebaže neměl ve své moci nic jiného než hradby Athén, a naši předkové, i když bylo obsazeno celé ostatní město, přece udrželi hrad.

O slávě dřívějších mužů jsme slyšeli takové zvěsti.

(4) Na druhé straně lze podle bolesti v municipiích a podle řeči těch, s kterými se setkávám, soudit, že toto rozhodnutí bude mít svůj výsledek. Stesk lidí nad tím, že je město bez úředníků a bez senátu, je neobyčejně velký — nevím, jak to vypadá u vás, ale ty mi o tom podáš zprávu. Útěk Pompeiův zapůsobil na lidi mimořádně silně. Co bys chtěl ještě vědět? Všechno se změnilo; teď lidé věří, že se už v ničem nesmí Caesarovi ustoupit. Vysvětli mi, co to všechno znamená.

(5) Dostal jsem úkol, který není příliš obtížný. Pompeius totiž chce, abych dohlížel na celou přímořskou část Kampánie a staral se o doplňování vojska a o celou veřejnou správu. Tak mám dojem, že nebudu mít žádné stálé sídlo. Myslím, že ty už teď víš něco o Caesarově tažení, jaká je nálada v národě a jaký je celkový stav situace. Byl bych rád, kdybys mi o tom psal, a to co nejčastěji, protože se takové věci rychle mění. Psát ti a číst tvé dopisy znamená pro mne uklidnění.

22 *Sekretáři Tironovi na počátku občanské války*
Tullius posílá pozdravení svému Tironovi

(1) Z toho, že jsme opustili své domy a samu vlast a nechali je na pospas vyplenění nebo vypálení, můžeš si udělat představu o nebezpečí, v jakém se nachází osud můj, osud všech dobrých občanů i celé naší republiky. Až tak daleko to došlo, že z toho nemůžeme vyjít živi a zdrávi, nezasáhne-li nějaký bůh nebo šťastná náhoda.

(2) Pokud jde o mne, od chvíle, kdy jsem přišel k Římu, neuplynul jediný okamžik, kdy bych nemyslil na svornost a nemluvil a nejednal, jak bylo v jejím zájmu. Avšak

zvláštní šílenství zachvátilo nejen špatné občany, ale i ty, kteří jsou považováni za dobré, takže touží po boji a nedbají na mé volání, že nic není strašnější než občanská válka. A tak když Caesar v zajetí jakéhosi pomatení smyslů zapomněl na své jméno a na své pocty a obsadil Ariminum, Pisaurum, Anconu a Arretium, opustili jsme město — teď je zbytečné debatovat o tom, bylo-li to moudré a statečné. V každém případě vidíš, v jakém jsem postavení.

(3) Jsou předkládány Caesarovy podmínky — zhruba asi toto: aby Pompeius odešel do Hispánie, aby bylo rozpuštěno čerstvě sebrané vojsko a naše posádky, on že odevzdá Zadní Galii Domitiovi a Přední Considiovi Nonianovi — těm byly totiž přiděleny; ke kampani před konsulskými volbami že přijde do Říma, že už nechce, aby se o něm jednalo v jeho nepřítomnosti, ale že bude přítomen po celé předvolební období a bude se o úřad ucházet osobně.

Považovali jsme tyto podmínky za přijatelné, ale žádali jsme, aby odvolal posádky z míst, která obsadil, aby mohl senát v Římě jednat právě o těch podmínkách beze strachu.

(4) Jestliže to udělá, je naděje na mír, ne sice čestný, protože nám jsou předepisovány zákony, ale cokoli je lepší než nynější stav. Nebude-li chtít své podmínky dodržet, je připravena válka, taková, že ji nemůže vydržet, především právě proto, že sám od svých vlastních podmínek ustoupí. Jen aby se nám podařilo zabránit mu v přístupu k Římu; doufáme, že je to možné. Provádíme velké odvody nováčků a předpokládáme, že bude mít strach, že by při pochodu na hlavní město mohl ztratit Galie, které jsou proti němu obě silně nepřátelsky zaujaté kromě obyvatel Západské Galie, a má také za zády v Hispánii šest legií a početné pomocné sbory pod velením Afrania a Petreia. Zdá se, že by takový nápad byl úplným šílenstvím a mohl by znamenat jeho rozdrcení. Jen kdyby při tom Řím neutrpěl žádnou škodu!

Největší rána pro něho byla, že se Titus Labienus, který má v jeho vojsku největší vážnost, nechtěl podílet na jeho

zločinu. Opustil ho a je s námi a říká se, že mnoho dalších chce udělat totéž.

(5) Já mám dosud pod svým velením pobřeží od Formií dolů. Nechtěl jsem na sebe vzít žádný větší úkol, aby mé dopisy a výzvy k míru u něho víc platily. Avšak dojde-li k válce, vidím, že budu velet armádě složené z více legií. Nepříjemné je pro mne také to, že náš Dolabella je u Caesara.

To jsou věci, které jsem chtěl, abys věděl. Nenech se jimi vyvést z míry, aby ti to neškodilo na zdraví.

(6) Velmi důtklivě jsem tě doporučil Aulovi Varronovi, jehož vřelé přátelství ke mně i silnou náklonnost k tobě jsem poznal, a požádal jsem ho, aby si vzal na starost tvůj zdravotní stav i tvou cestu po moři a vůbec aby se tě ujal a chránil tě. Pevně věřím, že to všechno udělá, neboť mi to slíbil a mluvil se mnou velmi přátelsky. Když už jsi se mnou nemohl být tenkrát, kdy jsem nejvíc postrádal tvou oddanou pomoc, teď se neukvap a nevydávej se na cestu nemocný a v zimě. Nikdy nebudu tvůj příchod považovat za pozdní, jen když přijdeš zdráv.

Nesetkal jsem se ještě s nikým, kdo tě viděl později než Marcus Volusius, od něhož jsem dostal tvůj dopis. Nedivím se tomu, a také nevěřím, že teď uprostřed zimy k tobě dojde můj dopis. Vynasnaž se však, abys byl zdráv, a budeš-li zdráv, vydej se na cestu tenkrát, až bude plavba normální.

Můj Cicero je na formijském statku, Terentie a Tullie v Římě. Dbej na své zdraví.

Capua, 29. ledna

23 *Těžké rozhodování*
Cicero Attikovi pozdravení

(1) Jsem na rozpacích, co bych měl udělat v situaci tak závažné a současně tak smutné, a proto se na tebe obracím s prosbou o radu, když už není možné, abychom se sešli a společně to rozvážili.

Jde o toto: jak mám podle tebe postupovat, jestliže Pompeius odejde z Itálie — a já mám podezření, že to má v úmyslu. Abys mi mohl snáze poradit, vysvětlím ti v krátkosti, na jaké důvody pro dvojí možné řešení jsem přišel.

(2) Obrovské zásluhy, které má Pompeius o mou záchranu, důvěrné přátelství, které mě s ním spojuje, i sám zájem státu mě přivádí k názoru, že je mou povinností přizpůsobit své rozhodnutí tomu, jak se rozhodne on, čili spojit svůj osud s jeho osudem. Přistupuje k tomu ještě toto: zůstanu-li zde a odloučím se od těch nejčestnějších a nejslavnějších občanů, kteří ho provázejí, nečeká mě nic jiného, než že padnu do rukou jediného člověka. Ten sice dává mnoha způsoby najevo, že mi je nakloněn (a aby mi byl nakloněn, o to jsem se, jak dobře víš, už dávno staral, protože jsem předvídal, že přijde tato bouře, která nám teď visí nad hlavou), přece však je třeba uvážit obojí, jednak jak dalece se mu může věřit, jednak (v případě, že by se naprosto bezpečně zjistilo, že bude mým přítelem), zda se sluší na statečného muže a dobrého občana, aby byl dál v tom městě, ve kterém byl kdysi poctěn nejvyššími úřady civilními i vojenskými, ve kterém si získal největší zásluhy, ve kterém zastával nejčestnější kněžskou hodnost, ve kterém však už nikdy nemá mít to místo, jaké míval, ve kterém mu naopak hrozí nebezpečí, že ho postihne nemalé ponížení, získá-li Pompeius znova nejvyšší moc ve státě.

(3) To jsou tedy důvody pro jedno řešení.

A teď se podívej, co mluví pro řešení opačné. Náš Pompeius si ještě v ničem nepočínal moudře ani statečně, a navíc se v ničem neřídil mou radou a mým dobrým zdáním. A to nechávám stranou staré stížnosti, že on toho druhého vychoval, posílil a ozbrojil proti republice, že se zasloužil o schválení zákonů, které byly prosazovány násilím a v rozporu s tím, co radily věštby, že mu přidal Zadní Galii, že si vzal jeho dceru za manželku, že byl augurem při adopci Publia Clodia, že projevil víc snahy, když šlo o to, abych se vrátil z vyhnanství, než když před-

tím šlo o to, abych do vyhnanství nemusil, že se zasloužil o prodloužení Caesarova pobytu v provincii, že mu za jeho nepřítomnosti ve všem pomáhal, že ještě za svého třetího konsulátu, když už si začal hrát na obhájce republiky, vynaložil úsilí na to, aby všech deset tribunů lidu navrhlo zákon dovolující Caesarovi ucházet se o konsulát, i když není v Římě, a navíc to potvrdil zákonem nesoucím jeho jméno, a konečně že se postavil proti konsulovi Marku Marcellovi, když chtěl k 1. březnu ukončit jeho správcování v Galiích.

Řekněme, že bychom na tohle všechno nehleděli. Může však být něco odpornějšího, něco zmatenějšího než tento odchod z Říma, vlastně spíš útěk plný hanby? Copak je nějaká podmínka, která by byla méně přijatelná než opuštění vlasti? Uznávám, že podmínky byly tvrdé — je však něco tvrdšího než toto?

(4) „On však obnoví republikánské zřízení."

Kdy? Co nás opravňuje k této naději? Nebylo ztraceno území picenské? Nebyla otevřena cesta k hlavnímu městu? Nebyly vydány protivníkovi všechny peníze státní i soukromé? Není tu konečně nic pro ty, kteří by chtěli republiku bránit, ani program, ani síly, ani shromaždiště. Byla pro to vybrána Apulie, nejchudší část Itálie, nejvzdálenější od míst vystavených náporu této války. Vypadá to tak, jako by byla ze zoufalství hledána vhodná příležitost k útěku přes moře. Převzal jsem Capuu, ale vůbec se mi do toho nechtělo, ne proto, že bych se vyhýbal takovému úkolu, avšak bylo to za takových okolností, kdy jsem neviděl, že by se probudilo rozhořčení u některého společenského stavu nebo aspoň u některého jednotlivce, a pokud se ukázalo — v malé míře — u řádných lidí, i tam bylo jako obyčejně mdlé, a jak jsem si sám všiml, prostý lid a zejména nejnižší vrstvy se klonily víc na druhou stranu, mnozí z touhy po změně poměrů.

(5) Tu jsem Pompeiovi řekl, že na sebe žádný úkol nevezmu bez vojska a bez peněz. A tak jsem neměl vůbec nic na práci, protože jsem od samého začátku viděl, že se nemyslí na nic jiného než na útěk.

Jestli se teď dám na útěk i já, kampak asi? S ním ne. Když jsem se vydal na cestu za ním, dověděl jsem se, že Caesar už postoupil tak daleko, že cesta do Lucerie už pro mne není bezpečná. Budu se tedy musit pustit po Tyrrhénském moři uprostřed zimy bez pevného kursu.

Řekněme, že si vyberu tuto cestu; mám jet s bratrem, nebo bez něho? Se synem, nebo ne? Jak? Jedna i druhá eventualita bude spojena s největšími nesnázemi, s největší duševní bolestí. Avšak jak bude Caesar zuřit proti mně a proti mému majetku kvůli mé nepřítomnosti! Prudčeji než proti ostatním, protože si možná bude myslit, že mu přinese určitou popularitu, způsobí-li mi něco zlého.

Uvaž také, jak je to pro mne obtížné vléci s sebou z Itálie tato pouta, ty svazky ověnčené vavřínem! A dejme tomu, že by se při naší plavbě vlnobití uklidnilo, které místo pro nás bude bezpečné, dokud nepřijdeme k němu? A to vůbec nevím, kudy nebo kam.

(6) Jestliže tu však zůstanu a najde se pro mne na oné straně místo, učiním totéž, co učinili za vlády Cinnovy Lucius Philippus, Lucius Flaccus a Quintus Mucius, bez ohledu na to, jak to s tím posledním dopadlo. Mucius říkával, že vidí, co ho čeká, ale že mu je milejší skončit takto než přitáhnout ozbrojený k hradbám otcovského města.

Thrasybúlos myslil a jednal jinak, a snad lépe, ale jistě je něco na Muciově uvažování a na jeho výroku, a stejně tak na uvažování Filippově: podvolit se okolnostem, když to je nutné, a neprominout příležitost, když se naskytne.

Ale právě tenkrát, kdybych tu chtěl zůstat, by mi byly mé svazky prutů na obtíž. Řekněme, že mi je Caesar příznivě nakloněn — není to jisté, ale dejme tomu; řekněme, že mi povolí triumf: odmítnout, to by mohlo být nebezpečné, přijmout, to by mohlo vyvolat nedůvěru u přátel republiky. „To je těžká věc, velmi spletitá," řekneš. A přece je nutné ji rozplést. Co tedy dělat? Nemysli si, že se přiklánim víc k tomu, abych tu zůstal, protože jsem pro to uvedl víc důvodů; je možné, že to je stejné jako mnohokrát při

vyšetřování na soudě: jedna strana má víc řečí, druhá víc pravdy. Proto mi, prosím tě, poraď jako člověku, který uvažuje o věci zásadního významu a nemůže se rozhodnout. Mám připravenou jednu loď v Caietě, druhou v Brundisiu.

Píšu ti na jednom statku u Cal, je už hluboká noc, a právě přijeli kurýři s dopisy. Dovídám se z nich, že je Caesar u Corfinia se silným vojskem dychtícím po boji. Nemyslím také, že by se náš Gnaeus dopustil takové chyby a nechal Domitia bez pomoci, i když poslal Scipiona se dvěma kohortami napřed a konsulům napsal, že legii sebranou Faustem má jeden z nich dovést na Sicílii. Byla by to hanba, opustit Domitia naléhavě žádajícího pomoc.

Je určitá naděje, podle mne ne sice velká, ale v těchto místech se tomu pevně věří: že Afranius bojoval v Pyrenejích s Treboniem, Trebonius že byl zahnán na útěk, že tvůj přítel Fabius se k nám přidal se svými kohortami, a suma všeho: že Afranius přichází s velkou armádou. Jestliže to je pravda, zůstane se asi v Itálii.

Protože směr Caesarova pochodu není jistý — soudilo se, že půjde buď na Capuu, nebo na Lucerii — poslal jsem k Pompeiovi Leptu s dopisem. Sám jsem se vrátil do Formií, abych se vyhnul nemilému setkání.

To je vše, s čím jsem tě chtěl seznámit. Jsem tentokrát při psaní mnohem klidnější, než když jsem psal posledně, a nevyslovuji také žádný svůj soud, ale čekám na tvůj.

24 *Cicero o Pompeiovi a Caesarovi*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Tak ty si myslíš, že jsem silně znepokojen. Opravdu jsem, avšak ne tolik, jak se ti asi zdá. Každé znepokojení se rozplyne, když se buď dojde k nějakému rozhodnutí, nebo když se uvažováním na nic nepřijde. Nikdo ovšem nemůže člověku zakázat, aby nenaříkal po celé dny. Mám jen strach, aby tyto nářky, které k ničemu nevedou, nepřinesly hanbu mým studiím a mé literární činnosti. A tak

trávím všechen čas úvahami o velikosti onoho ideálního muže, jakého jsem vylíčil ve svých knihách o státě — podle tvého soudu jde o vylíčení dost zdařilé. Vzpomínáš si na onoho správce státu, na nějž jsem chtěl přenést všechno? V páté knize (myslím, že to je pátá) říká přece Scipio toto:

Kormidelník si za cíl svého snažení stanoví šťastnou plavbu, lékař zdraví svých pacientů a vojevůdce vítězství, a podobně si tento správce státu za svůj cíl stanoví šťastný život spoluobčanů, aby byl zabezpečen všemi prostředky, aby byl bohatý nadbytkem všeho, aby byl vznešený slávou a bezúhonný ctností. To je to největší a nejlepší dílo na světě, a já bych chtěl, aby on je vykonal.

(2) O takových věcech náš Gnaeus nikdy v minulosti neuvažoval, tím méně o nich uvažuje v přítomné situaci. Jeden i druhý hledal jen neomezenou moc, žádnému nešlo o to, aby ve státě vládlo štěstí a čestnost. Pompeius neopustil Řím proto, že by nebyl schopen bránit ho, ani Itálii proto, že by z ní byl vyhnán, ale od první chvíle pomýšlel na to, jak rozhýbá všechny země a všechna moře, jak poštve barbarské krále, jak přivede do Itálie ozbrojené divoké národy, jak zorganizuje obrovská vojska. Již dávno sahá po sullovském typu samovlády a mnoho lidí z jeho okolí s ním tuto tužbu sdílí. Ty si myslíš, že nebyla žádná možnost na něčem se domluvit? Žádná možnost uzavřít dohodu? Ještě dnes by to šlo. Avšak cílem žádného z nich není, abychom byli šťastni, jeden i druhý chce vládnout jako král.

(3) To je ve stručnosti můj výklad situace, jak jsi mě o něj žádal — chtěl jsi přece, abych ti řekl svůj názor na naše současné neštěstí. Tak tedy prorokuji, můj milý Attiku, ne jako ona věštkyně, které nikdo nevěřil, ale spíš odhaluji budoucnost na základě některých předpokladů: *A již na vzdutém moři*... Já mohu předpovídat skoro tak dobře jako ona, tak velká Íliada pohrom nad námi visí. My, kteří jsme zůstali doma, máme o to horší vyhlídky

než ti, kteří se přeplavili přes moře spolu s Pompeiem, že oni se bojí jednoho, my obou.

(4) Ptáš se, proč jsem tu tedy zůstal? Buď na tvou radu, nebo proto, že jsem neměl možnost setkat se s ním, nebo že jsem to považoval za správnější. Říkám ti, že v příštím létě uvidíš naši ubohou Itálii pošlapanou básnícími hordami složenými z příslušníků kdejakého pronároda a víc než proskripcí jednotlivců, která prý byla mnohomluvně ohlášena v Lucerii, budeme se musit bát zkázy celé republiky, tolik sil, jak vidím, budou mít oba k použití v nastávajícím konfliktu. To jsou mé předpoklady.

Možná že jsi ode mne čekal nějakou útěchu; bohužel nic takového nenacházím, nelze si představit nic politováníhodnějšího, beznadějnějšího a hnusnějšího, než je náš současný stav.

(5) Ptáš se, co mi psal Caesar. To, co píše často, že mu je velmi milé, že jsem zůstal neutrální, a prosí mě, abych zůstal neutrální i nadále. Balbus mladší mi řekl z jeho pověření totéž. Byl poslán ke konsulovi Lentulovi s Caesarovým dopisem a se sliby, že bude odměněn, vrátí-li se do Říma. Když si však spočítám dny, myslím, že dřív, než by se mohli sejít, bude Lentulus na cestě přes moře.

(6) Posílám ti opisy dvou Pompeiových dopisů, protože chci, abys poznal, jak nedbale byly napsány a s jakou pečlivostí jsem na ně odpověděl.

(7) Teď čekám, co vzejde z Caesarova rychlého pochodu Apulií k Brundisiu. Kéž by to bylo něco podobného jako s Parthy! Jakmile se něco dovím, napíšu ti. Ty mi zas, prosím tě, napiš, co tomu říkají optimáti, kterých prý je teď v Římě hodně. Vím samozřejmě, že nechodíš ven, ale i tak se k tobě musí dostat hodně zpráv.

Vzpomínám si, že jsi dostal od Démétria Magnéta jeho pojednání *O svornosti*, mohl bys mi je poslat? Vidíš, o jakém tématu přemýšlím.

25 *Další Pompeiův dopis Ciceronovi*

Prokonsul Gnaeus Magnus pozdravuje imperátora Marka Cicerona

Jsi-li zdráv, je dobře. Tvůj dopis jsem si přečetl s potěšením, neboť jsem v něm poznal tvé dávno osvědčené ušlechtilé smýšlení, když jde o veřejný zájem. Konsulové už přišli k vojsku, které mám v Apulii. S ohledem na tvou mimořádnou a neochvějnou oddanost k republice tě naléhavě prosím, aby ses dostavil k nám, abychom spojeným úsilím pomohli a prospěli tak těžce stíhané republice. Považuji za nejlepší, abys jel po Appiově silnici a rychle dorazil do Brundisia.

26 *Ciceronova odpověď Pompeiovi*

Imperátor Marcus Cicero zdraví prokonsula Gnaea Magna

(1) Když jsem ti poslal dopis, který ti byl odevzdán v Canusiu, vůbec jsem netušil, že kvůli republice přepluješ přes moře, naopak jsem se kojil velkou nadějí, že buď budeme moci v Itálii obnovit svornost, která se mi zdála užitečnější než cokoli jiného, nebo bránit s nejvyšší důstojností republiku způsobem, který by nás byl hodný. Protože jsem se však mezitím, ještě dřív, než jsi mohl můj dopis dostat, z příkazů, které jsi dal Decimovi Laeliovi pro konsuly, seznámil s tvými úmysly, nečekal jsem, až přijde dopis od tebe, ale okamžitě jsem se s bratrem Quintem a s našimi dětmi vydal na cestu k tobě do Apulie.

(2) Když jsem přišel do Teana Sidicina, řekl mi tvůj důvěrný přítel Gaius Messius (a potvrdila to řada jiných), že Caesar míří do Capuy a že toho dne přenocuje v Aesernii. To mě silně znepokojilo a obával jsem se, že kdyby to byla pravda, nejen že by mi byla zahrazena cesta, ale že bych mu dokonce mohl padnout do rukou. Proto jsem se odebral do Cal a chtěl jsem tam počkat tak dlouho, dokud

nepřijde od Aesernie zaručená zpráva o tom, co jsem slyšel.

(3) Když jsem byl v Calách, byla mi doručena kopie dopisu adresovaného konsulovi Lentulovi. Stálo v něm, že jsi dostal 17. února dopis od Lucia Domitia (opis jsi připojil), a dále jsi v něm psal, že je v zájmu republiky nanejvýš žádoucí, aby se veškeré vojenské síly co nejdřív soustředily na jednom místě a aby byla v Capui ponechána dostatečně silná posádka. Když jsem si to přečetl, domníval jsem se, tak jako všichni ostatní, že potáhneš se všemi brannými silami ke Corfiniu. Protože však Caesar u tohoto města tábořil, soudil jsem, že by pro mne bylo nebezpečné, abych tam šel.

Napjatě jsme očekávali, jak se věc vyvine, a pak jsme dostali současně zprávu, jak to dopadlo v Corfiniu i že ses vydal na pochod směrem na Brundisium. Já i bratr jsme byli rozhodnuti pospíšit také do Brundisia, avšak mnoho lidí přicházejících ze Samnia a z Apulie nás varovalo, že si máme dát pozor, aby nás Caesar nezajal, protože se pustil stejným směrem, kterým jsme se chtěli dát my, a mohl by se dostat tam, kam mířil, ještě dřív, než jsme tam mohli být my. Za takového stavu věcí jsem nechtěl ani já, ani můj bratr, ani nikdo z přátel riskovat, že by naše ukvapenost mohla uškodit nejen nám samotným, ale i zájmům republiky, obzvláště když bylo nade vši pochybnost, že bychom tě už nemohli dostihnout, i kdyby cesta byla pro nás bezpečná.

(4) Právě jsem obdržel tvůj dopis z Canusia, datovaný 20. února, v němž mě vyzýváš, abych se dostavil co nejrychleji do Brundisia. Protože přišel teprve dnes, 27. února, nepochybuji o tom, že už jsi v Brundisiu. Vidím, že pro mne je ta cesta zcela uzavřena a že bych se dostal do zajetí stejně jako ti, co byli v Corfiniu. Já si totiž myslím, že upadli do zajetí nejen ti, kteří padli nepřátelům do rukou, ale stejně tak i ti, kteří jsou zeměpisnou polohou odříznuti a jsou ze všech stran obklopeni cizími posádkami a ozbrojenými silami.

(5) Za tohoto stavu věcí bych si především víc než co jiného přál, abych se od tebe nebyl nikdy odloučil, to jsem ti přece ukázal už tenkrát, když jsem nechtěl přijmout velení nad Capuou; nedělal jsem to proto, abych se vyhnul obtížné povinnosti, ale proto, že jsem viděl, že se to město bez řádného vojska nedá udržet, a nechtěl jsem, aby se mi stalo, co se k mé lítosti stalo mužům tak statečným.

Když už mi nebylo dopřáno štěstí být s tebou pohromadě, kéž bych se byl aspoň dověděl, jaké máš plány. Bylo vyloučeno, abych si je domyslil, protože bych byl čekal všechno na světě spíš než to, že naše věc, věc republiky, se v Itálii neudrží, když má takového vůdce, jako jsi ty. Nevytýkám ti ovšem dnes tvé rozhodnutí, jsem jen smutný nad osudem republiky, a i když nevidím, co jsi tím sledoval, jsem nicméně přesvědčen o krajní naléhavosti tvých pohnutek.

(6) Doufám, žes ještě nezapomněl, co jsem vždy myslil především o míru, že je třeba zachovat ho i za cenu nespravedlivých podmínek, a za druhé o Římu — že bys chtěl opustit Itálii, to jsi mi nikdy ani slůvkem nenaznačil. Neosobuji si však právo, že by byl měl platit můj názor; řídil jsem se tvým, a to ne v zájmu republiky, nad níž si zoufám a která je teď v tak špatném stavu, že nemůže být probuzena k životu ničím jiným než zhoubnou válkou, ale tebe jsem hledal, s tebou jsem toužil být, a nenechám si ujít žádnou příležitost, která by mi to mohla umožnit.

(7) Nebylo pro mne nic těžkého pochopit, že se v celé té věci nezavděčuji lidem dychtivým boje. Především jsem se netajil tím, že si nic tolik nepřeji jako mír, ne proto, že bych se nebál týchž věcí jako oni, ale proto, že jsem je považoval za méně hrozné než občanskou válku. Když už pak válka vypukla a já jsem viděl, že ti byly předkládány mírové návrhy a žes na ně odpovídal ne sice skoupě, ale tak, aby sis nezadal, vyvodil jsem z toho své závěry. Náklonnost, kterou jsi mi vždy projevoval, mě podle mého názoru dostatečně opravňovala k víře, že je schvalíš.

Nezapomněl jsem, že jsem jediný, kdo za své mimořádné zásluhy o republiku musil pykat nejhorším a nejkrutějším způsobem, a že jsem jediný, kdo by se stal obětí stejné

bouře v případě, že by urazil člověka, kterému ve chvíli, kdy už jsme stáli ve zbrani, byl nabízen druhý konsulát a nejskvělejší triumf, takže to vypadá, jako by útok na mne s mou minulostí pomáhal vždy nešlechetným občanům získat popularitu. O tomto nebezpečí jsem neměl ani tušení, dokud jsem na ně nebyl otevřeně upozorněn, a nevyvolalo ve mně strach pro případ, že bych je musil podstoupit, ale spíš přesvědčení, že se mu musím vyhnout, bude-li to možné, aniž by tím utrpěla moje čest.

(8) To je ve stručnosti vyúčtování mého postoje v tom období, kdy ještě byla naděje na mír, pak mě okolnosti připravily o možnost cokoli začít. Těm, kteří tím nejsou uspokojeni, snadno odpovím. Nikdy jsem nebyl větším přítelem Gaia Caesara než oni a oni nebyli nikdy většími přáteli republiky než já. Jediný rozdíl mezi mnou a jimi je, že i když i oni jsou jako občané výborní a i když já si zasloužím stejnou chválu, já bych dal přednost vyjednávání (a stejnou vůli jsem poznal i u tebe), oni zbraním. Protože tento druhý názor zvítězil, já se samozřejmě vynasnažím, aby mi republika nemohla nic vyčítat jako občanu a ty jako příteli.

27 *Caesar zve Cicerona do Říma*

Imperátor Caesar zdraví imperátora Cicerona

Ačkoliv jsem našeho Furnia jen viděl a nemohl jsem si s ním pohovořit a vyslechnout ho, jak bych chtěl, protože jsem na cestě a spěchám za svými legiemi, které jsem poslal napřed, přece jsem si nemohl nechat ujít příležitost napsat ti, poslat ho za tebou a vyjádřit ti své díky, třebaže jsem to udělal už často, a jak se zdá, ještě častěji to udělám — takové jsou tvé zásluhy o mne. Protože pevně doufám, že brzy přijdu k Římu, přál bych si především, abych tě tam uviděl a mohl použít tvé rady, tvého vlivu, tvé autority a tvé pomoci ve všem možném.

Ještě jednou se ti omlouvám, promiň mi, že tak spěchám a že ti píši tak stručně. Ostatní se dovíš od Furnia.

28 *Ciceronova odpověď*

Imperátor Cicero posílá pozdrav imperátorovi Caesarovi

(1) Když si pročítám tvůj dopis doručený naším přítelem Furniem, v němž mi navrhuješ, abych přišel k Římu, příliš mě neudivuje, že chceš použít mé rady a mé autority; nemohu však přijít na to, co tím myslíš, když píšeš o mém vlivu a o mé pomoci, naděje mě však přivádí na myšlenku, že asi ve své podivuhodné a jedinečné moudrosti chceš, aby se jednalo o klidu, míru a svornosti občanů, a k tomu cíli považuji svou povahu i svou dosavadní roli v politickém životě za dost vhodnou.

(2) Je-li tomu tak a leží-li ti na srdci starost o ochranu našeho přítele Pompeia a jeho smíření s republikou, rozhodně nenajdeš nikoho způsobilejšího pro takový úkol, než jsem já, protože jsem od chvíle, kdy to pro mne bylo možné, Pompeiovi i senátu vždy radil k míru, a když se pak sáhlo ke zbraním, neměl jsem ani ten nejmenší podíl na válce, neboť jsem byl přesvědčen, že se ti tou válkou děje křivda, vyvolaná tím, že se tví nepřátelé a závistivci stavěli proti vyznamenání, které ti přiřkl římský národ.

Avšak tak jako jsem tenkrát nejen sám zaujal příznivý postoj k zvýšení tvé důstojnosti, ale zasazoval jsem se i u jiných, aby tě podporovali, právě tak mi nyní velmi leží na srdci důstojnost Pompeiova. Vždyť už to je pěkná řádka let, co k vám dvěma cítím obzvláštní úctu a vřelé přátelství.

(3) A proto tě žádám nebo spíš naléhavě prosím a zapřísahám, abys i při těch jistě obrovských starostech, které máš, věnoval trochu času i úvaze o tom, že bys mi mohl velkomyslně dovolit, abych žil nadále jako člověk čestný, vděčný a věrný svým závazkům a nezapomínal na největší dobrodiní, které mi kdy bylo prokázáno. Kdyby se to týkalo jen mne samotného, i tak bych doufal, že bych toho mohl od tebe dosáhnout, domnívám se však, že se to týká i mínění, jaké má o poctivosti tvých záměrů veřejnost, i celé republiky, abych já byl tvou zásluhou zachován, vždyť jsem přítelem míru i vás obou a nejvhodnější oso-

bou k nastolení smíru mezi vámi i mezi všemi občany.

Před časem jsem ti děkoval za Lentula, že jsi zachránil muže, který kdysi zachránil mne, a když jsem si pak přečetl dopis, který mi poslal a který byl plný nejvděčnějšího uznání tvé laskavosti a dobrotivosti, již jsi mu prokázal, bylo mi, jako bych spolu s ním dostal od tebe život i já. Chápeš-li, že chovám vděčnost k němu, pak tě zapřísahám, postarej se, abych mohl zachovat vděčnost i k Pompeiovi.

29 *Další Caesarův dopis Ciceronovi*
Cicero Attikovi pozdravení

(1) Píšu ti tento dopis jen proto, abych nevynechal ani jeden den, třebaže nemám, co bych ti psal. Tvrdí se, že Caesar 27. března přenocuje v Sinuesse. Já jsem od něho dostal 26. března dopis, v němž ode mne čeká ne už jen pomoc jako v dřívějším dopise, ale výpomoc. Vyslovil jsem mu v dopise velkou pochvalu za jeho shovívavost v Corfiniu a on mi na to odpovídá dopisem, jehož kopii přikládám.

(2) Imperátor Caesar posílá pozdrav imperátorovi Ciceronovi

Správně o mně soudíš (vždyť mě také dobře znáš), že mi nic není více vzdáleno než krutost. Už věc sama mi způsobuje velké potěšení, a když navíc ty můj čin schvaluješ, mám z toho radost jako z triumfu. Ani mi nevadí, když slyším povídat, že ti, které jsem propustil na svobodu, ode mne odešli s úmyslem začít proti mně znova bojovat. Výše než co jiného stavím totiž, že zůstávám podoben sám sobě a oni také.

(3) Rád bych tě měl po ruce před Římem, abych se mohl ve všem opírat o tvé rady a o tvou pomoc, jak jsem zvyklý. Věz, že mi nikdo není příjemnější než Dolabella. Už teď mu jsem vděčen za jeho pomoc, že se u tebe přimluvil, neboť nebude moci udělat nic jiného. Tak velká je jeho laskavost, takový je jeho takt, taková je jeho láska ke mně.

30 *Dopis Caesarova stoupence Ciceronovi*
Caelius Ciceronovi pozdravení

(1) Tvůj dopis ukazuje, že nemyslíš na nic jiného než na samé smutné věci — nenapsal jsi v něm sice, oč jde, avšak dal jsi mi dostatečně na srozuměnou, o čem přemýšlíš, a to mě tak přivedlo z míry, že ti okamžitě odpovídám.

Milý Cicerone, prosím tě a zapřísahám, mysli na svůj osud a na své děti a nedej se strhnout k nějakému rozhodnutí, které by mohlo ohrozit tvé blaho a tvou bezpečnost. Beru si za svědky bohy i lidi i naše přátelství, že jsem ti to už dávno říkal a že jsem tě varoval, a to ne bez důvodu, ale když jsem se sešel s Caesarem a poznal, jaké má úmysly, až zvítězí, že jsem ti o tom podal zprávu.

Jestliže počítáš s tím, že si Caesar bude počínat stále stejně vlídně při odpouštění protivníkům a při určování podmínek, mýlíš se. Nemyslí na nic jiného než na krutá a nelítostná opatření. Odešel z Říma rozhněván na senát, tribunské zákroky ho silně rozhořčily; rozhodně nebude ani pomyšlení na prosbu za odpuštění.

(2) A proto máš-li rád sám sebe, svého jediného syna, svůj dům, své zbývající naděje, dáš-li něco na mne a na svého zetě, toho nejlepšího člověka (nesmíš chtít nepříznivě zasáhnout do našeho osudu, abychom byli nuceni nenávidět nebo opustit věc, v jejímž vítězství spočívá naše spása, nebo přát si bezbožně něco, co by znamenalo tvou zkázu) — uvažuj zkrátka o tom, že u jedné strany je tvé váhání už dávno vykládáno jako něco urážlivého, a teď že by to byla ta největší pošetilost znepřátelit se s Caesarem, na kterého je nutné dívat se jako na vítěze, když ses ho nechtěl dotknout tenkrát, dokud byla situace nejasná, a k těm, s nimiž jsi nechtěl jít, dokud ještě kladli odpor, přidat se teď, když jsou zahnáni na útěk. Dej si pozor, mohlo by se ti stát, že by sis ze studu, že jsi málo pečlivý přívrženec strany těch,

kteří si říkají nejlepší, málo pečlivě vybral, co je nejlepší.

(3) Když už bych tě nemohl úplně odvrátit od tvého úmyslu, počkej aspoň, až se bude vědět, jak to pro nás vypadá v Hispániích. Už teď tě mohu ujistit, že až tam Caesar přijde, budou naše. Nevím, v co tuhleti doufají, až ztratí Hispánie. Za boha nemohu přijít na to, kde se v tobě vzalo rozhodnutí přidat se ke straně, která má tak zoufalé vyhlídky.

(4) To, co jsi mi dostatečně dal najevo právě tím, žes o tom nemluvil, už Caesar slyšel, a hned jak mi dal dobré jitro, okamžitě mi vypravoval, co o tobě slyšel. Řekl jsem mu, že o tom nic nevím, přece však jsem ho požádal, aby ti napsal dopis, který by tě nejúčinněji přiměl k tomu, abys zůstal s námi. Mne bere s sebou do Hispánie. Kdyby to neučinil, dřív než bych šel do Říma, běžel bych za tebou, ať bys byl kdekoli, osobně bych to na tobě vymáhal a všemi prostředky bych tě zadržel.

(5) Milý Cicerone, znova a znova o tom uvažuj, abys na sebe a na svou rodinu nepřivolal úplnou zkázu, aby ses při plném vědomí a úmyslně nespustil do propasti, z které, jak sám vidíš, není žádný východ. A jestli na tebe působí hlasy optimátů nebo jestli nemůžeš snést domýšlivost a chvastounství některých lidí, myslím, že by sis měl vybrat nějaké městečko stranou války, než se všechno rozhodne. Nebude to už dlouho trvat. Uděláš-li to, budu to pokládat za moudré jednání a Caesara se tím nedotkneš.

31 *Obavy z budoucnosti*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Jak jsi mě upozornil, je čas, abychom si přestali psát o věcech, které by měly velmi nepříjemné následky, kdyby se dopis dostal do nepovolaných rukou. Situace sama k tomu vybízí a já si to už také uvědomuji. Protože mě však moje Tullie často v dopise prosí, abych počkal, až budeme vědět, jak to vypadá v Hispánii, a často dodává, že to je i tvůj názor — to konečně poznávám i z tvého dopisu — nepovažuji za nevhodné napsat ti, co si o tom myslím.

(2) Toto opatření by bylo rozumné, aspoň jak se to jeví mně, kdybych chtěl svůj postoj přizpůsobit obratu v Hispánii, a to není nutné. Buď totiž bude musit být Caesar vyhnán z Hispánie (a to bych si přál nejvíc), nebo se válka protáhne, nebo se Caesar zmocní obou Hispánií, jak je o tom zřejmě přesvědčen.

Předpokládejme, že bude vyhnán; jakou vděčnost, jaké pocty mohu v tom případě očekávat od Pompeia za svůj příchod ve chvíli, kdy k němu přejde i sám Curio, o čemž vůbec nepochybuji? Bude-li se válka protahovat, na co a jak dlouho mám čekat? Zbývá už jen, abychom zachovali klid, bude-li Pompeius v Hispánii poražen.

Můj názor je právě opačný. Já si myslím, že musím Caesara opustit spíš tenkrát, bude-li vítězem, než bude-li poražen, když ještě pochybuje o úspěchu, než když si jím je jist. Jestliže vyhraje, vidím vraždění, útok na soukromý majetek, návrat vyhnanců, zrušení dluhů, udělování čestných úřadů těm největším ničemům, despotickou vládu, jakou by nemohli snést ani Peršané, natož pak Římané.

(3) Bude mé rozhořčení schopno mlčet? Dokážou se mé oči dívat na to, jak vyslovuji své mínění spolu s Gabiniem, a on je o ně dokonce žádán dřív? Jak v senátě sedí tvůj klient Cloelius nebo Ateiův klient Plaguleius a ostatní jim podobní? Proč však vybírám jen své nepřátele, když budu k své velké bolesti vidět v radnici lidi mně kdysi blízké, které jsem hájil, a budu se s nimi musit k své hanbě stýkat? A co když ani není jisté, že budu smět? Vždyť mi jeho přátelé píšou, že byl nespokojen s mou neúčastí na zasedání senátu. Jak bych však mohl být třeba jen na okamžik v pokušení vystavit se dokonce nebezpečí a prodat se člověku, s kterým jsem nechtěl mít nic společného ani tenkrát, když jsem z toho mohl mít výhody?

(4) Kromě toho přihlédni i k tomu, že celý zápas nebude rozhodnut v Hispániích; to bys musil věřit, že po jejich ztrátě složí Pompeius zbraně — když uvažuje stejně jako Themistoklés! On totiž soudí, že kdo je pánem moře, je

nutně i pánem situace. Proto mu nikdy nezáleželo na tom, aby si udržel Hispánie kvůli nim samým. Jeho hlavní péčí bylo od nepaměti vytvoření velké námořní síly. A tak až bude čas, vypluje s velkým loďstvem na moře a bude postupovat proti Itálii.

Co se mnou bude, budu-li tu sedět? Pak už nebude možné, abych byl neutrální. Mám se tedy postavit proti Caesarovým lodím? Je možné představit si větší zločin, nebo aspoň stejně velký? Něco, čím bych si přivodil větší hanbu? Nebo snad nebudu schopen spolu s Pompeiem a ostatními předáky odolat jeho zločinnému počínání, když jsem mu odolal sám, a jak prudce na mne naléhal!

(5) Když už bych se neohlížel na svou povinnost a počítal jen s tím, co je pro mne nebezpečné, pak od nich mi hrozí nebezpečí, budu-li si počínat špatně, od něho, budu-li jednat správně, a v tak nešťastné situaci, jako je současná, nelze najít žádné řešení bez rizika. A proto vůbec nebudu váhat vyhnout se hanebnému jednání spojenému s nebezpečím, když jsem se mu vyhnul tenkrát, kdy mě mohlo zachránit.

Nejel jsem s Pompeiem přes moře, to je pravda. Ale proč? Nebylo to nikterak možné. To se dá lehko spočítat, když uvážíme časové údaje. Ovšem ani jsem se nesnažil, aby to možné bylo, to musím přiznat. Mýlil jsem se v něčem, v čem jsem se možná neměl mýlit, ale stalo se: věřil jsem, že bude mír. Měl jsem strach, aby se na mne Caesar nezlobil, až by byl zas Pompeiovým přítelem, kdyby došlo skutečně ke smíření. Poznal jsem totiž, že jsou stále stejní. Tyto obavy způsobily mé váhání. Avšak pospíším-li si teď, ještě všechno dohoním, kdežto budu-li otálet, ztratím vše.

(6) Navíc, milý Attiku, pobízejí mě neklamnou nadějí jakási auguria, ne však ta, která zavedl náš kolega Attus, ale to, co předpovídá Platón o tyranech. Vidím totiž, že se Caesar za žádných okolností nemůže déle udržet a padne sám od sebe, i kdybychom my nedělali vůbec nic, neboť ačkoli přišel do Říma v rozkvětu svého štěstí a byl lidem vzácný, stačilo pouhých šest sedm dní na to, aby ho i ta nejhorší a nejnuznější chátra začala k smrti nenávidět, tak rychle se dvě z jeho předností ukázaly jen předstírané, totiž v Metellově případě jeho mírnost, v případě se státní pokladnou jeho bohatství.

Stačí podívat se už jen na to, jakými druhy a pomocníky se obklopuje. Naši republiku budou spravovat lidé, z nichž ani jeden nedokázal spravovat své vlastní dědictví ani dva měsíce!

(7) Není třeba vypočítávat všechno, co ty svým bystrozrakem vidíš, avšak stačí, když si to všechno představíš, a hned pochopíš, že se nemůže udržet u moci déle než šest měsíců. Jestli se mýlím, ponesu si následky, tak jako si je neslo už mnoho slavných a vynikajících státníků. Doufám, že si o mně nemyslíš, že bych chtěl zemřít raději jako Sardanapal v posteli, než jako Themistoklés ve vyhnanství.

Thúkýdidés o něm říká, že *nikdo nebyl schopnější než on bez dlouhého uvažování rozhodnout, co je v dané chvíli nejlepší, a bystřejší v předvídání toho, co se stane*, a přesto i on upadl do neštěstí, kterému by se byl vyhnul, kdyby se nikdy v ničem nebyl zmýlil. Třebaže podle slov téhož autora *viděl nejlépe, co je lepší a co horší, když to ještě bylo skryto v temnu*, přesto neviděl, jak uniknout závisti Sparťanů i svých spoluobčanů, ani co slíbit Artaxerxovi.

Ona noc by nebyla tak trpká pro Afrikána, který byl tak moudrý, a onen sullovský den by nebyl tak strašný pro Maria, který byl tak zkušený, kdyby se jeden ani druhý nikdy nezmýlil. Já však opírám svá tvrzení o ono augurium, o němž jsem mluvil; je neomylné, nemůže to jinak dopadnout.

(8) Tenhle člověk se musí zhroutit, ať už přičiněním nepřátel, nebo svým vlastním — on sám je totiž svým nejzuřivějším nepřítelem. Doufám, že se toho ještě dožiju, ačkoliv už je čas, abych přestal myslit na tento krátký život a začal uvažovat o životě věčném. Jestliže zemřu dřív, nebude mi jistě valně záležet na tom, zda to uvidím na vlastní oči jako hotovou věc, nebo zda jsem to viděl dávno dřív svým duševním zrakem jako něco budoucího. Za tohoto stavu věcí nelze dopustit, abych poslouchal ty, proti nimž

mě senát ozbrojil, aby republika neutrpěla žádnou škodu.

(9) O ochranu všech svých zájmů jsem tě už prosil, třebaže tvá láska ke mně činila každou takovou prosbu zbytečnou. Teď už opravdu nepřicházím na nic, co bych ti ještě napsal, třebaže bych na to měl dost času, neboť tu teď sedím a čekám na příznivý vítr k plavbě. A přece nyní toužím tak jako ještě nikdy říci ti ve svém dopise, že z tvých přečetných laskavostí mě nejvíce potěšilo, že ses tak neobyčejně vlídně a pečlivě ujal mé Tullie. Jí samotné to bylo velmi milé, a mně neméně. Její statečnost si zaslouží obdiv. Jak snáší katastrofální situaci politickou i rodinné mrzutosti! Jakou duševní sílu projevila při mém odchodu! Jak ta mě má ráda! Jako bychom byli jedna duše. A přesto chce, aby mé jednání bylo správné a aby má pověst byla bezúhonná.

(10) Ale už s tím musím přestat, než mne samotného přemůže dojetí.

Dovíš-li se něco zaručeného o Hispániích nebo o něčem jiném, napiš mi o tom, dokud jsem tu, já ti možná také ještě před samým odjezdem budu moci něco oznámit, tím spíš, že Tullia nevěří, že bys v této době odešel z Itálie. Musím vyjednávat s Antoniem tak jako s Curionem, že se chci zdržovat na Maltě, že se nechci zúčastnit občanské války. Přál bych si, abych se u něho setkal se stejnou ochotou a snahou vyjít mi vstříc jako u Curiona. Říkalo se, že přijde na svůj misenský statek 2. května, to jest dnes. Poslal mi napřed nepříjemný dopis, jehož kopii ti posílám.

32 *Dopis Marka Antonia Ciceronovi*

Tribun lidu a propraetor Antonius posílá pozdrav imperátorovi Ciceronovi

(1) Kdybych tě neměl tolik rád, mnohem víc, než si myslíš, nebyl bych se polekal řečí, které se o tobě povídají, zvlášť proto ne, že je považuji za nepodložené. Avšak protože mé přátelství je větší, než je vůbec možné si představit, nemohu před tebou zatajit, že mi velmi záleží na tom, aby se i vymyšlená pomluva prokázala jako vymyšlená.

Nemohu věřit tomu, že by ses vydal za moře, když ti tolik záleží na Dolabellovi a na tvé Tullii, převzácné ženě, a když my všichni si tě tolik vážíme, že nám je tvá důstojnost a tvé postavení ve státě snad ještě dražší než tobě samému. Právě proto jsem se domníval, že bych se nechoval jako přítel, kdybych zůstal lhostejný při tom, co o tobě říkají špatní lidé, a tím větší byla má horlivost, protože jsem soudil, že mě k tomu víc zavazuje někdejší nedorozumění mezi námi zaviněné spíš mou žárlivostí než tvým ne dost přátelským postojem ke mně.

Přál bych si, abys byl přesvědčen, že mi nikdo není milejší kromě mého přítele Caesara a zároveň že věřím, že Caesar počítá Marka Cicerona mezi své přátele.

(2) Proto tě prosím, můj drahý Cicerone, aby ses nikde nezavazoval a abys nedůvěřoval tomu, kdo se proti tobě nejdřív provinil, aby ti pak mohl prokázat dobrodiní, a na druhé straně abys neutíkal před tím, kdo tě sice nebude milovat, to už není možné, ale kdo ti bude přát štěstí a největší možnou vážnost.

Schválně jsem za tebou poslal svého nejdůvěrnějšího přítele Calpurnia, abys věděl, že mi velmi záleží na tvém životě i na tvé důstojnosti.

33 *Jiný Antoniův dopis Ciceronovi*

Jak průhledný je tvůj plán! Neboť kdo chce zachovat neutralitu, zůstane ve vlasti, kdo odejde, vyslovuje tím, jak se zdá, svůj soud o jedné i druhé straně. Mně však nepřísluší určovat, zda někdo odchází právem, nebo ne, Caesar mi dal jen úkol, abych vůbec nikomu nedovolil odejít z Itálie. Proto málo záleží na tom, zda schvaluji tvůj úmysl, když u tebe stejně nemohu učinit výjimku. Myslím, že by ses měl obrátit na Caesara a žádat o to jej. Nepochybuji, že budeš mít úspěch, zvlášť když slibuješ, že budeš brát ohled na naše přátelství.

34 *Attikovi po vítězství Caesarově*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Vidím, jak jsi rozrušen pomyšlením na to, co čeká tebe i nás všechny, ale ještě víc starostí o mne a účastenstvím na mé bolesti. Má bolest se bohužel nezmenší, když se k ní přidruží tvá bolest, ona se tím dokonce ještě zvětšuje. Při své bystrosti jsi správně vycítil, jaká útěcha mi může přinést největší úlevu. Poznávám to z toho, že schvaluješ mé rozhodnutí a že tvrdíš, že to je za daných okolností to nejlepší, co mohu udělat. Dodáváš ještě (nemá to pro mne takovou důležitost jako tvůj úsudek, ale přesto to není bezvýznamné), že i ostatní, to jest lidé, jejichž názor má nějakou váhu, mé počínání schvalují. Kdybych dovedl uvěřit, že je opravdu správné, byla by má bolest lehčí.

(2) Říkáš: „Věř mi!" Jistě že ti věřím, avšak vím, jak by sis přál, aby se můj zármutek zmírnil. Nikdy mě nemrzelo, že jsem se stáhl od spolupráce s tou válečnou stranou, ve které bylo tolik krutosti, zaviněné i jejím těsným spojením s barbarskými národy, že byly připraveny proskripce ne s jednotlivými jmény, ale masové, že už bylo za všeobecného souhlasu dohodnuto rozdělit po vítězství majetek vás všech jako kořist. Myslím to doslova, když říkám „vás všech", neboť jsem poznal, jak nelidsky kruté plány měli s tebou. Proto mě nikdy nebude mrzet mé rozhodnutí, mrzí mě pouze způsob, jímž jsem je chtěl uvést ve skutek. Že jsem raději neseděl v nějakém venkovském hnízdě, dokud bych nebyl povolán! Byl bych si ušetřil mnoho řečí i mnoho bolesti a netrápila by mě teď taková úzkost.

Zůstat ležet v Brundisiu je na všechny strany obtížné, přijít blíž, jak ty mi radíš, přece nemohu bez liktorů, které mi dal národ. A ti mi nemohou být odňati, dokud mám imperium. Nedávno, když jsem vcházel do Brundisia, jsem jim dal místo svazků jen hole a zařadil jsem je do svého průvodu, místo aby šli přede mnou, protože jsem se chtěl vyhnout případné srážce s Caesarovými vojáky. Potom jsem se raději držel doma.

(3) Napsal jsem Oppiovi a Balbovi, protože soudili, že bych měl přijít blíž k Římu, aby to ještě rozvážili. Myslím, že mi to poradí. Vždyť připouštějí, že Caesarovi bude záležet na tom, aby má důstojnost byla nejen uchována, ale ještě zvětšena, a povzbuzují mě, abych se nepoddával beznaději a doufal v to nejvyšší. Slibují mi a ujišťují mě, že to dobře dopadne. Je samozřejmé, že by to bylo mnohem jistější, kdybych byl zůstal v Itálii.

Ale mluvím o věcech, které jsou už za námi. Podívej se tedy, prosím tě, na to, co ještě zbývá, a zkoumej, co o tom oni soudí, a budeš-li si myslit (a budou-li s tím oni souhlasit), že je třeba, aby Caesar věřil, že co jsem udělal, udělal jsem vlastně s jejich vědomím, a spíš to schválil, bylo by záhodno obrátit se na Trebonia a Pansu, popřípadě i na jiné Caesarovy přátele, aby napsali Caesarovi, že vše, co jsem dělal, dělal jsem na jejich radu.

(4) Choroba mé Tullie a její tělesná slabost mě děsí až k smrti a jsem ti neskonale zavázán za tvou velkou starostlivost o ni, která mi je známá.

(5) Nikdy jsem nepochyboval, že to s Pompeiem tak dopadne. Beznadějnost jeho situace zapůsobila tak silně na všechny krále a národy, že jsem s něčím takovým počítal, ať by se obrátil kamkoli. Nemohu nepociťovat bolest nad jeho osudem, neboť jsem ho poznal jako člověka poctivého, bezúhonného a vážného.

(6) Chceš nějakou útěchu nad smrtí Fanniovou? Měl nebezpečné řeči o tom, že jsi zůstal v Itálii. Lentulus si pro sebe dokonce vymínil Hortensiův dům a Caesarovy zahrady a jeho vilu v Bajích. Samozřejmě se to na této straně bude dělat úplně stejně, ale na té druhé by takové nároky neměly konce. Všichni, kteří zůstali v Itálii, byli totiž považováni za nepřátele. Avšak o tom bych si s tebou chtěl pohovořit někdy jindy, až budu klidnější.

(7) Můj bratr Quintus, jak slyším, odejel do Asie prosit Caesara o milost. O synovi jsem neslyšel nic. Zeptej se na něho Diochara, Caesarova propuštěnce, který přinesl ten Caesarův dopis z Alexandrie. Já jsem ho neviděl. Ten prý Quinta viděl buď na cestě, nebo snad v Asii.

Čekám na tvůj dopis, jak se dá s ohledem na nynější situaci předpokládat. Byl bych rád, kdybys mi ho mohl poslat co nejdřív.

27. listopadu.

35 *Poslední dochovaný dopis manželce Terentii*
Tullius posílá pozdrav své Terentii

Myslím, že se dostanu na tuskulský statek buď 7., nebo 8. října. Zařiď, aby tam bylo všechno připraveno, neboť nás asi přijede víc, a myslím, že se tam zdržíme delší dobu. Není-li v koupelně vana, postarej se, aby tam byla, a stejně tak ostatní věci potřebné k jídlu nebo k péči o zdraví. Buď zdráva.

Dáno 1. října na statku u Venusie.

36 *Cicero o svém postavení za vlády Caesarovy*
Cicero pozdravuje Paeta

(1) Potěšil mě tvůj dopis, a především ti děkuji za tvou lásku, která tě podnítila k psaní, protožes měl strach, že bych mohl být znepokojen Siliovou zprávou. Psal jsi mi o ní už dříve, dokonce jsi poslal dvě kopie téhož dopisu, takže jsem si lehko domyslil, jak silně to na tebe zapůsobilo, a já už jsem ti na to pečlivě odpověděl, abych tě, pokud to je v tak významné věci a v takové době možné, buď té starosti zbavil, nebo ji aspoň zmenšil.

(2) Protože však i v posledním dopise dáváš najevo, jak ti to leží na srdci, buď přesvědčen, milý Paete, že cokoli bylo možno udělat pomocí umění — už totiž nestačí bojovat jen rozumovými důvody, je třeba vymýšlet různé umělé triky —, tedy cokoli bylo možno udělat nebo provést, aby byla získána a zajištěna náklonnost těchto lidí, o to všechno jsem se s nejvyšším úsilím snažil, a myslím si, že ne marně. Tak mě ctí, tak si mě váží všichni, kteří jsou Caesarovými oblíbenci, že věřím, že mě mají rádi. Nesnadno se rozezná opravdová láska od předstírané, ledaže nastane taková doba, kdy je možné nějakým nebezpečím vyzkoušet věrnou oddanost tak jako zlato ohněm — ostatní důkazy nemají valnou cenu. Já se opírám jen o jeden důkaz, který mě přesvědčuje, že jsem upřímně a opravdu milován: osud můj a jejich osud jsou takové, že tu není žádný důvod k nějakému předstírání.

(3) Pokud jde o toho, u něhož je veškerá moc, nenahlížím, proč bych se měl bát, leda proto, že všechno je nejisté, když došlo k odklonu od práva a nelze dát žádnou záruku o tom, co bude — to záleží na vůli, neřkuli zvůli druhého. Já jsem ho však ničím neurazil, neboť jsem si i při tom počínal nanejvýš umírněně. Kdysi jsem se domníval, že když jsem se zasloužil o svobodu ve státě, musím mluvit svobodně, nyní po její ztrátě myslím, že nesmím říkat nic, co by urazilo vůli jeho nebo těch, kteří jsou u něho v oblibě. Jestliže bych se však chtěl vyvarovat nařčení, že jsem pronesl některé kousavé nebo posměšné výroky, musil bych vyvrátit pověst o svém nadání; kdyby to bylo v mých možnostech, nezpěčoval bych se.

(4) Avšak Caesar sám má velmi bystrý úsudek, a tak jako nebylo pro tvého bratrance Servia, jejž pokládám za velmi vzdělaného, nic těžkého říci: „Tento verš není Plautův, tento ano," protože měl sluch vytříbený tím, jak dával pozor na zvláštnosti jednotlivých básníků a jak byl zvyklý číst, právě tak Caesar, jak slyším, když mu donesou něco, jako bych to řekl já, obvykle odmítne, co není mé — vždyť už sám sestavil několik svazků vtipných výroků. A teď to dělá tím spíš, že se se mnou téměř každodenně stýkají jeho dobří přátelé. Když se mluví o všem možném, padnou ovšem často slova, která se jim možná ve chvíli, kdy je vyslovím, nezdají být tak zcela bez nápaditosti a bez vtipu. Takové výroky se k němu donesou spolu s ostatními novinkami, neboť on sám dal takový příkaz, a tak se často spokojuje jen s tím, co o mně zaslechne.

Proto nepoužiji pro svůj případ slov starého Oinomaa, třebaže jsi dokázal použít na správném místě ony verše Acciovy.

(5) Avšak co to je za závist? Nebo co se mi teď může závidět? Dejme tomu, že to je možné, že mi lidé závidí a že je důvod k závisti. Vidím, že takový byl názor těch filosofů, kteří jediní podle mého soudu uchovávají sílu ctnosti: povinností moudrého je nést odpovědnost jen za vinu. Mám dojem, že jsem viny prost hned v dvojím směru: držel jsem se názoru, který byl nejsprávnější, a když jsem viděl, že síly k ochraně toho nejsprávnějšího jsou nedostatečné, považoval jsem zápas se silnějšími za nevhodný. Rozhodně mi tedy nelze nic vyčítat, pokud jde o povinnosti dobrého občana.

Zbývá ještě jedno, abych neříkal nebo nedělal nic pošetilého nebo nerozvážného proti mocným. I to považuji za povinnost moudrého. Za nic jiného nemohu ručit, ať už jde o to, jaký výrok mi kdo přiřkne, nebo jak on to přijme, nebo jak upřímní jsou ke mně ti, kteří se mnou žijí a stále mi projevují úctu a vážnost.

(6) Tak se mohu utěšovat vědomím, že mé názory v minulosti byly vždy správné, i svou umírněností v přítomné době a ono Acciovo přirovnání nevztahuji už k závisti, ale k osudu, který se podle mého názoru musí odrážet od pevného a vážného ducha jako příboj od skály, protože je nestálý a slabý.

Řecké literární památky jsou plné příkladů, jak ti největší mudrci snášeli královskou vládu, ať už to bylo v Athénách, nebo v Syrakúsách, a jak si vždy nějak uchovali svobodu, přestože jejich obce byly v otroctví, a já bych neměl věřit, že budu schopen zaujmout takový postoj, abych na jedné straně nikoho neurazil a na druhé straně nezničil svou důstojnost?

(7) Teď se dostávám k tvým vtipům — vždyť jsi po Acciově Oinomaovi neuvedl atelskou frašku, jak bývalo kdysi zvykem, nýbrž mimus, jak se to dělá nyní. Co mi to vypravuješ o nějakém pompilovi, o tuňákovi nebo o nějaké paštice ze slanečků a sýra? Dřív jsem takové věci snášel ochotně, teď se poměry změnily. Hirtia a Dolabellu mám jako žáky v řečnictví, jako učitele v stolničení — myslím, že jsi slyšel (vždyť se k vám donese kdeco), že oni se ke mně chodívají cvičit v přednesu, já zas k nim chodím na oběd.

Ty mi tady nevykládej, že nemáš na nic peníze, vždyť sis už dřív, když tvé finanční záležitosti byly v naprostém pořádku, dával tuze dobrý pozor na každý sebemenší zisk, a když teď s takovým klidem snášíš majetkovou ztrátu, není důvod k obavám, že bys mohl utrpět nějakou škodu, kdybys mě pozval. A i kdyby, je to pořád lepší utrpět ji kvůli příteli než kvůli dlužníkovi.

(8) Já přece po tobě také nechci takový oběd, z kterého by zbyly velké výslužky. Ovšem, co bude na stole, musí být vybrané a musí stát za to. Pamatuji si, jak jsi mi vypravoval o obědě u Famey. U tebe to může začít dřív, jinak však ať je to stejné.

Jestliže trváš na tom, abych šel na oběd k tvé matce, snesu i to: rád bych totiž viděl toho, kdo by se odvážil předložit mi taková jídla, o jakých píšeš, nebo dokonce polypa podobného Jovově soše natřené miniem. Věř mi, toho se neodvážíš, před mým příchodem, ještě dřív než k tobě přijdu já, přijde k tobě pověst o mém novém sklonu k přepychovému životu a ty se toho lekneš. Také se vůbec nespoléhej na předkrmy. S těmi nechci nic mít. Dřív mě totiž ty tvé olivy a lukánské uzeniny obyčejně připravily o chuť na další jídlo.

(9) Ale co bych o těchto věcech dál hovořil. Stačí, když mi bude dovoleno přijít k tobě. Ty se klidně vrať k těm starodávným slanečkům se sýrem — nechci, aby se tvá duše trápila obavami. Jen jedno vydání budeš mít kvůli mně: bude třeba, abys dal zatopit v koupelně, jinak všechno ostatní nechť je jako obyčejně. Všechno to předcházející povídání bylo myšleno žertem.

(10) Pokud jde o statek Seliciův, svědomitě ses o to staral a velmi vtipně jsi mi o tom napsal. A tak si myslím, že toho nechám. Soli je tam dost, ale lidé tam moc chytří nejsou.

37 *Pověsti o hrozícím rozdílení půdy veteránům*
Cicero Paetovi

(1) Jestlipak nejsi směšný, když se ptáš mne na můj názor, jak to bude s vašimi městy a pozemky, a nezeptal ses na to našeho přítele Balba, ačkoli jsi ho měl u sebe! Jako bych já mohl vědět něco, co on neví, a když už něco vím, jako bych to nevěděl od něho! Raději, prosím tě, prozraď ty mně, co bude s námi. Vždyť jsi měl v moci člověka, od něhož ses mohl něco dovědět, když už ne od střízlivého, tak určitě od opilého.

Já se však na to neptám, můj drahý Paete. Především proto ne, že během posledních už skoro čtyř let mi každý den života připadá jako darovaný, jestli ovšem to je nějaký dar nebo nějaký život, žít po smrti republiky.

Je ještě jeden důvod, proč se na nic neptám: zdá se mi, že vím, co bude. Stane se totiž to, co si budou přát ti, kteří budou silní; a silné budou vždy zbraně. Musí nám tedy stačit, co nám bude dopřáno. Pro koho to je nesnesitelné, ten by měl zemřít.

(2) Caesarovi zeměměřiči ovšem vyměřují pozemky v oblasti vejské a kapenské; ani můj tuskulský statek do toho nemá daleko, a přece se ničeho nebojím. Užívám si, dokud to je dovoleno, a přeji si, aby to bylo dovoleno stále. Jestliže se to nepodaří, přece nemohu nemilovat muže, jehož dobrodiním jsem toho dosáhl, protože se jako statečný člověk a současně filosof domnívám, že žít je to nejkrásnější na světě. I kdyby ten člověk sebevíc toužil, aby byla republika taková, jakou by ji on možná chtěl mít a jakou si ji všichni musíme přát, přece nemůže nic dělat, tak mnoha lidem je zavázán.

(3) Ale pouštím se zbytečně daleko; píšu přece tobě, a tobě je tohle všechno známé. Uvědom si však toto, že nejen já, který nejsem do žádných plánů zasvěcen, ale ani sám náčelník neví, co bude. My jsme totiž jeho otroky, on je otrokem poměrů. A tak ani on nemůže vědět, co si poměry vyžádají, ani my, o čem on uvažuje.

Neodpověděl jsem ti dřív ne proto, že bych měl ve zvyku být liknavý, zvlášť když jde o odepisování, ale protože jsem sám nic bezpečného nezjistil, nechtěl jsem v tobě vlastní nejistotou vyvolat zneklidnění nebo ujišťováním planou naději. Přece však ti připíšu ještě něco, co je pravda pravdoucí: až do této doby jsem neslyšel nic o tomto nebezpečí. Ty však, jak tvá moudrost vyžaduje, musíš si přát to nejlepší, uvažovat o tom, co je nejtěžší, a snášet, cokoli přijde.

38 *Cicero ohlašuje Luciovi Papiriovi Paetovi svou návštěvu*
Cicero Paetovi

Včera jsem přišel na svůj kumský statek, zítra možná přijdu k tobě. Až to budu vědět určitě, podám ti o tom chvíli napřed zprávu. V Slepičím háji jsem potkal Marka Caeparia, tak jsem se ho zeptal, co děláš, a on mi řekl, že jsi na lůžku, protože máš potíže s nohama. Je samozřejmé, že jsem to těžce nesl, přesto však jsem se rozhodl, že se na tebe přijdu podívat, přijdu na návštěvu a zároveň na oběd — nevěřím, že má i tvůj kuchař dnu. Čekej tedy hosta, který toho pramálo sní a který je nepřítelem nákladných hostin.

39 *Serviovi Sulpiciovi za vlády Caesarovy*
Marcus Cicero pozdravuje Servia Sulpicia

(1) Přijímám tvou omluvu, jíž vysvětluješ, proč jsi mi už víckrát poslal dvě kopie téhož dopisu, avšak přijímám ji jen potud, pokud píšeš, že nedbalost nebo nepoctivost těch, kteří dopis dostali, aby zařídili jeho doručení, způsobuje, že mi dopis nedojde. Tu část omluvy, kde píšeš, že pro *chudobu jazyka* (to jsou tvá slova) často napíšeš dopis, který je doslovně shodný s dopisem už dříve napsaným, tu neuznávám a neschvaluji, a já sám, o němž říkáš žertem (aspoň to tak beru), že mám *bohatou řeč*, uznávám, že nejsem tak zcela chudý na slova (nač bych to zapíral), přece

však rozhodně musím ustoupit stranou před přesným a správným jazykem tvých spisů (i tady je třeba vidět věci, jak jsou).

(2) Vždy jsem schvaloval tvé rozhodnutí, které tě vedlo, jak píšeš, k tomu, že ses nevzpíral této funkci v Achaji, a ještě víc je schvaluji po přečtení tvého posledního dopisu. Všechny důvody, které uvádíš, jsou naprosto správné a nanejvýš hodné tvé vážnosti a rozvahy. Naprosto s tebou nesouhlasím v názoru, že se poměry vyvinuly jinak, než jsi předpokládal. Situace je však tak zmatená a zapletená, všechno je tak rozvrácené a sražené k zemi tou nejodpornější ze všech válek, že se každému zdá, že místo, kde je, je to nejhorší a on sám že je nejubožejší, proto také lituješ svého rozhodnutí a zdá se ti, že my, kteří jsme zůstali doma, jsme šťastni, a naproti tomu my sice uznáváme, že máš potíže, ale myslíme si, že ve srovnání s námi jsi šťastný. Tvé postavení je lepší než naše už v tom, že ty si troufáš napsat, co tě bolí, kdežto my ani to nemůžeme udělat bez nebezpečí. Není to vina vítěze, který je tak umírněný, že víc být nemůže, ale vina samotného vítězství, které v občanských válkách nikdy nezná míru.

(3) V jediné věci jsem na tom líp než ty, že jsem se dověděl o něco dřív než ty o zachránění tvého kolegy Marcella a že jsem dokonce viděl, jak to probíhalo. Buď ujištěn, že od těch smutných událostí, to jest od té doby, co se o právo ve státě začalo bojovat zbraněmi, nic jiného se neprojednávalo tak důstojně. Vždyť i sám Caesar nejdřív odsoudil Marcellovu *drsnost* (to je jeho označení), pochválil velmi uznale tvou nestrannost a rozvážnost a pak najednou, aniž se toho kdo nadál, prohlásil, že senátu neodmítne, ani kdyby se to mělo vykládat jako špatná předzvěst, jestliže bude žádat milost pro Marcella. Senát skutečně o milost žádal: když Lucius Piso vyslovil Marcellovo jméno a Gaius Marcellus se vrhl Caesarovi k nohám, tu všichni senátoři povstali a jako prosebníci obstoupili Caesara. Ani se neptej, jak mi při tom bylo: ten den se mi zdál tak krásný, že mi to připadalo, jako bych před sebou viděl obraz republiky znovu se probouzející k životu.

(4) Všichni, kteří byli přede mnou tázáni na své mínění, děkovali Caesarovi — kromě Volcacia (ten totiž řekl, že on by to na Caesarově místě neudělal), a tak když přišla řada na mne, změnil jsem své rozhodnutí. Já jsem se totiž předtím rozhodl, že budu stále mlčet, ne snad z lenosti, ale protože jsem postrádal dřívější důstojnost. Na změnu mého názoru zapůsobila Caesarova velkomyslnost a senátorská povinnost. A tak jsem obšírně poděkoval Caesarovi, a teď mám obavy, že jsem se tím připravil o čestnou nečinnost i v jiných věcech, což byla má jediná útěcha v neštěstí. Přece však, když jsem se vyhnul tomu, abych ho urazil, protože kdybych stále mlčel, mohl by si myslit, že to, co teď máme, nepovažuji za republiku, budu to dělat umírněně, nebo ještě spíš budu se úzkostlivě držet míry, abych vyhověl i jeho vůli, i svým zálibám. Třebaže mě každé umění a ušlechtilá nauka a především filosofie těšily už od mládí, teď je tento zájem každý den vážnější, snad proto, že zralý věk má větší sklon k rozvážnosti, i proto, že tato doba je tak bohatá na špatnosti, takže nic jiného nedokáže sejmout z duše tíhu.

(5) Z tvého dopisu poznávám, že tebe od těchto zájmů odvádějí úřední povinnosti, ještě že si to aspoň trochu vynahradíš v noci.

Tvůj nebo spíš náš Servius se ke mně chová s nejuctivější pozorností. Mám radost z toho, jak je ve všem řádný a navýsost charakterní, i z jeho zájmů a znalostí. Často se mnou mluví o tvém dalším pobytu v provincii nebo o tvém odjezdu. Až dosud si stále myslím, že bude dobré dělat jen to, co se nám bude zdát, že si Caesar nejvíc přeje. Poměry jsou takové, že kdybys byl v Římě, nemohl bys mít z ničeho jiného radost kromě ze svých blízkých. Co se týče ostatního, není tu nikdo lepší než Caesar, jinak je tu všechno, ať lidé, nebo věci, takové, že je lepší slyšet o tom mluvit než vidět to, když už si musíš jedno z toho vybrat. Tato má rada je pro mne velmi málo příjemná, protože toužím vidět tě, ale přesto ti ji dávám.

Buď zdráv.

40 *Servius Ciceronovi po smrti dcery Tullie*
Servius zdraví Cicerona

(1) Když jsem dostal zprávu o skonu tvé dcery Tullie, byl jsem tím hluboce a bolestně dojat, jak ani jinak nemohlo být, a považoval jsem to za velké neštěstí, které nás dva postihlo současně. Kdybych byl v Itálii, nebyl bych zůstal stranou a byl bych ti vyjádřil svou soustrast osobně. Tento způsob, jak utěšovat přítele, má v sobě něco smutného a trapného, protože ti, kdo přicházejí, příbuzní a přátelé, jsou postiženi stejným zármutkem a každý jejich pokus o útěchu v nich uvolní potoky slz, takže vyjde najevo, že by sami spíš potřebovali útěchu od druhých, než aby sami byli schopni jiným takovou službu prokázat. Přece jen jsem se rozhodl vypsat ti ve stručnosti, co mě v této chvíli napadlo, ne že bych si myslil, žes na to sám nepřišel, ale protože sis toho třeba v zajetí bolesti tak dobře nevšiml.

(2) Jak to, že na tebe tak silně působí tvá osobní bolest? Uvažuj, jak s námi až dosud štěstěna jednala: že nám bylo vyrváno to, co má být lidem neméně drahé než děti, totiž vlast, důstojnost, všechny pocty. Když přibude tato jedna další rána, oč se ještě může bolest zvětšit? Duše těžce zkoušená takovými pohromami musí už být otužilá a všem dalším už musí přisuzovat menší váhu.

(3) Ty však asi truchlíš nad jejím osudem. Kolikrát jsi nutně musil dospět k stejné úvaze, k níž jsem tolikrát dospěl já, že za našich dob to nedopadlo nejhůř s těmi, jimž bylo dovoleno bez bolesti vyměnit život za smrt! Co by ji mohlo v této chvíli tak silně lákat k životu? Jaká skutečnost? Jaká naděje? Jaká útěcha duše? Že bude moci trávit svůj věk ve svazku s některým výborným mladým mužem? Z té dnešní mládeže by sis opravdu mohl vybrat zetě, kterého bys považoval za tak spolehlivého, abys mu mohl bez obav svěřit své dítě! A to ani nemluvím o ohledech na tvé společenské postavení!

Nebo že přivede na svět syny, z jejichž zdárného vývoje se bude radovat, kteří dokáží vlastními silami udržet vše, co zdědili po otci, kteří se budou moci ucházet v určeném pořadí o čestné úřady, kteří si budou počínat nezávisle v politickém životě i v záležitostech svých přátel? Co z toho všeho by jim nebylo odňato dřív, než by jim bylo dáno?

Ovšem ztratit dítě je neštěstí. Jistě; avšak musit snést a vytrpět to, co nás nyní stíhá, je neštěstí větší.

(4) Chci ti napsat o něčem, co mně přineslo nemalou útěchu; možná že by to mohlo zmírnit i tvou bolest.

Když jsem při svém návratu z Asie už plul od Aiginy k Megarům, začal jsem se rozhlížet po okolních krajinách. Za mnou byla Aigína, přede mnou Megara, napravo Peiraieus, nalevo Korint — všechna tato města zažila kdysi dobu největšího rozkvětu, dnes leží před našimi zraky poražená a v troskách. Při pohledu na ně jsem si pomyslil: „Jak se my politováníhodní človíčkové, jejichž život nutně je kratší, můžeme nechat vyvést z míry, jestliže někdo z nás zahyne přirozenou smrtí nebo je zabit, když tady na jediném místě leží tolik měst jako mrtvoly? Nechtěl by ses vzchopit, Servie, a připomenout si, že ses narodil jako člověk?"

Věř mi, tato úvaha mi hodně pozvedla náladu. I ty by sis měl něco takového představit. Nedávno zahynulo současně tolik vynikajících lidí, moc římského národa se o tolik zmenšila, všechny provincie byly otřeseny v základech, a ty by ses nechal tolik rozlítostnit ztrátou slabého ženského stvoření? Kdyby nebyl její poslední den přišel teď, musila by zemřít o pár roků později, protože se narodila jako člověk.

(5) I ty už odvolej svou pozornost a svou mysl od těchto věcí a pamatuj spíš na to, co je hodné osobnosti tvého významu, že žila tak dlouho, dokud to pro ni bylo třeba, že její život spadal vjedno s životem republiky, že viděla tebe, svého otce, jako praetora, konsula, augura, že byla manželkou významných mladých mužů, že si užila snad všechno dobré, co život poskytuje, a že ho opustila tenkrát, kdy i republika hynula. Když tohle všechno uvážíš, copak si můžeš ty nebo ona v něčem naříkat na osud?

Nezapomínej konečně ani na to, že jsi Cicero, ten, který byl zvyklý dávat jiným poučení a rady, a nenapodobuj špatné lékaře, kteří se vydávají za znalce lékařské vědy,

když stůňou druzí, ale sami sebe léčit nedovedou, avšak spíš použij sám ty prostředky, které předepisuješ s takovou jistotou jiným, a pamatuj si na ně.

(6) Neexistuje bolest, kterou by průběh času nezmenšil a nezmírnil. Nebylo by to důstojné tebe, kdybys chtěl čekat na toto působení času, místo abys svou moudrostí bojoval proti bolesti. Jestliže lidem zbyla i po smrti nějaká schopnost vnímat, jistě Tullie nechce, aby sis takto počínal, pomyslíme-li na její lásku k tobě a oddanost ke všem, kteří jí byli blízcí.

Je tu konečně ještě jedna věc: protože jsme dospěli až tam, že si musíme připouštět i takovéhle starosti, nedopusť, aby tě někdo podezříval, že to není ani tak zármutek nad dcerou jako nad republikou, nad poměry, jaké v ní vládnou, a nad vítězstvím těch druhých.

Ostýchám se psát ti o tom ještě víc, aby se nezdálo, že nedůvěřuji tvé rozumnosti. Proto se zmíním už jen o jednom a pak už svůj dopis ukončím.

Už jsme několikrát viděli, jak překrásně dokážeš snášet štěstí, jak velkou chválu si tím dovedeš získat. Dovol nám také jednou, abychom poznali, že umíš stejně vyrovnaně snášet i neštěstí a nevidíš v něm větší břímě, než je nutné, aby se neukázalo, že ze všech ctností ti chybí tato jediná.

Pokud jde o mne, až poznám, že ses uklidnil, podám ti zprávu o tom, co se zde děje a jak to vypadá v provincii.

Buď zdráv.

41 *Ciceronova odpověď*

Marcus Cicero zdraví Servia Sulpicia

(1) Já bych si věru také přál, Sulpicie, abys byl v Římě v těch přetěžkých chvílích, jak o tom píšeš. Jak by mi tvá přítomnost mohla pomoci útěchou i účastí, svědčící o tom, že tvoje bolest je takřka stejná jako moje, o tom mě dostatečně přesvědčuje už to, že se mi po přečtění tvého dopisu poněkud ulevilo. Vždyť jsi napsal taková slova, která jsou schopná zmírnit zármutek, a když jsi utěšoval mne, bylo vidět, jak silnou bolest cítí tvá duše.

Avšak tvůj Servius dal všemi možnými přátelskými službami, jaké lze v takových chvílích prokázat, dostatečně najevo, jak si mě on sám váží i jak je přesvědčen, že ti bude milé takové jeho smýšlení vůči mně. Už víckrát se stalo, že mi projevy jeho náklonnosti byly příjemnější než tentokrát, ale nikdy mě víc nechytly u srdce.

Neutěšují mě však jen tvá slova a tvé takřka úplné ztotožnění se mnou v mém žalu, ale i úcta, kterou k tobě chovám. Styděl bych se, kdybych svou sudbu nesnášel tak, jak si ty ve své moudrosti myslíš, že má být snášena. Občas mě to však zmáhá a jen stěží odolávám bolesti, neboť mi chybějí takové prostředky útěchy, jaké nechyběly v podobných případech ostatním lidem, jejichž příklad si připomínám. Neboť i Quintus Maximus, který ztratil syna, bývalého konsula, bohatého slávou i velkými činy, i Lucius Paullus, který ztratil dva syny během týdne, i váš příbuzný Galus i Marcus Cato, který přišel o syna tak nadaného a tak statečného, ti všichni žili v dobách, kdy jejich osobní zármutek utěšovalo důstojenství, jehož dosáhli ve službách republice.

(2) Mně však po ztrátě všech čestných vyznamenání, která připomínáš a která jsem získal s vynaložením největší námahy, zbývala jediná útěcha, a ta mi teď byla vyrvána. Nic nezaměstnávalo mé myšlenky, žádná služba přátelům, žádné veřejné povinnosti, nechtělo se mi být činný na foru, na radnici jsem se nemohl ani podívat, domníval jsem se (a vskutku tomu tak bylo), že jsem ztratil všechny plody své píle a svého štěstí.

Když jsem však pomyslil na to, že to mám společné s tebou a některými jinými, když jsem sám sebe přemohl a donutil se snášet to trpělivě, měl jsem místo, kam jsem se mohl uchýlit, kde jsem si mohl odpočinout, měl jsem někoho, s kým jsem si mohl popovídat a v příjemném rozhovoru odložit všechny starosti a bolesti.

Teď se však po tak těžké ráně znovu otvírají i ty, které se už zdály zajizvené. Když jsem byl tenkrát smutný kvůli republice, přijímal mě můj dům, aby mi poskytl úlevu, teď se však nemohu pln zármutku rodinného utéci k republice, abych ve štěstí republiky našel klid. A tak nejsem

ani doma, ani na fóru, protože domov už nemůže utišit bolest, kterou cítím kvůli republice, a republika nemůže utišit bolest domácí.

(3) Tím víc na tebe čekám a toužím vidět tě co nejdřív. Žádné rozumování mi nemůže přinést větší úlevu než styk s tebou a přátelský rozhovor. Doufal jsem ovšem, že se tvůj příchod už blíží, aspoň jsem to tak slyšel. Ačkoliv je mnoho důvodů, pro které si tak toužebně přeji vidět tě co nejdřív, jedním z nejvážnějších je, abychom mohli společně promyslit, jaký bychom měli zaujmout postoj v této době, v níž je nutné zcela se podřídit vůli jednoho člověka, který je rozumný a velkomyslný a jehož postoj ke mně není nepříznivý a k tobě je velmi přátelský (aspoň mám dojem, že jsem něco takového pozoroval). Za tohoto stavu věcí je třeba dobře si rozvážit, jak to zařídit, abychom nemusili nic dělat, ale mohli se s jeho laskavým souhlasem držet stranou veřejné činnosti.

Buď zdráv.

42 *Decimus Brutus Markovi Brutovi a Gaiovi Cassiovi po zavraždění Caesara*

Decimus Brutus svému Brutovi a Cassiovi pozdrav

(1) Poznejte, jak to s námi vypadá. Včera večer byl u mne Hirtius a sdělil mi, jaké je smýšlení Antoniovo: nejhorší a nejvěrolomnější. Říká totiž, že mi ani nemůže odevzdat provincii, ani že nevěří, že by mohl být kdokoli z nás v Římě bezpečný, tak prý jsou vojáci a obyčejní lidé pobouřeni. Sami myslím poznáte, že jedno i druhé je lež a že je naproti tomu pravda to, co mi vysvětlil Hirtius: Antonius se bojí, že na ně nezbude žádná úloha ve vedení státu, bude-li naše vážnost sebemíň podepřena.

(2) Když jsem byl takto zahnán do úzkých, považoval jsem za nejvhodnější vyžádat pro sebe i pro ostatní naše přívržence svobodné vyslanectví, abychom měli nějakou čestnou záminku k opuštění Itálie. Slíbil, že to zařídí, já však nevěřím, že se o to postará — tak jsou ti lidé drzí a tak po nás jdou. A i když nám dají, oč žádáme, věřím, že to nebude dlouho trvat a buď budeme prohlášeni za nepřátele státu, nebo budeme vypovězeni.

(3) Co bys nám tedy radil, zeptáte se mě. Má odpověď: je nutné podřídit se osudu, odejít z Itálie, přestěhovat se na Rhodos nebo někam jinam. Zlepší-li se poměry, vrátíme se do Říma, bude-li to nevalné, budeme žít ve vyhnanství, a dojde-li k nejhoršímu, sáhneme ke krajním prostředkům.

(4) Možná že teď někomu z vás napadne, proč máme čekat, až to s námi dojde tak daleko, a proč nepodnikneme něco hned teď. Protože nemáme oč se opřít kromě Sexta Pompeia a Bassa Caecilia, kteří myslím nabudou znova odvahu, až se k nim dostane zpráva o Caesarově smrti. Bude však pořád dost času jít k nim, až se dovíme, jaká je jejich moc. Chcete-li, abych za tebe a za Cassia něco slíbil, slíbím. Hirtius mě totiž žádá, abych to učinil.

(5) Prosím vás, odpovězte mi co nejdřív — nepochybuji totiž, že mi o tom Hirtius podá zprávu ještě před čtvrtou hodinou. Napište mi, na kterém místě bychom se mohli sejít, kam chcete, abych přišel.

(6) Po posledním rozhovoru s Hirtiem jsem se rozhodl žádat, abychom směli zůstat v Římě pod ozbrojenou ochranou poskytnutou státem. Nemyslím, že nám to povolí, způsobilo by to mnoho zlé krve. Domníval jsem se však, že není nic, oč bych nesměl žádat, kdybych to považoval za správné.

43 *Radost nad Caesarovou smrtí*

Cicero zdraví Basila

Tobě blahopřeji, za sebe se raduji. Tebe mám rád, tvé věci chráním. Chci být tebou milován a zpraven o tom, co děláš a co se děje.

44 *Attikovi po Caesarově smrti*
Cicero pozdravuje Attika

(1) Zastavil jsem se u toho, o kom jsme spolu ráno mluvili. Tak beznadějná situace prý ještě nikdy nebyla, není prý žádné východisko. „Když člověk s takovým nadáním jako Caesar nenašel žádné řešení, kdo je najde teď?" Co ti mám povídat, je prý všechno ztraceno (nevím, zda je to opravdu takové; on měl při tom škodolibou radost), a navíc ujišťoval, že prý do tří neděl vypukne vzpoura v Galii. Od 15. března prý nemluvil s nikým, jen s Lepidem. Zkrátka, nemůže prý to tak zůstat. Ten opatrný Oppius! Tomu se po Caesarovi stýská stejně, ale neříká nic, co by se mohlo nemile dotknout některého republikána. Ale o tom už dost.

(2) Ty, prosím, nebuď líný a napiš všechny novinky (čekám, že toho bude hodně), například, zda je zaručené, co se říká o Sextovi, především však piš o našem příteli Brutovi. Můj hostitel tvrdí, že o něm Caesar často říkal: „Velmi záleží na tom, co tento člověk chce, neboť co chce, to chce silně." Všiml prý si toho, když Brutus mluvil v Nikaji ve prospěch Déiotara, a jeho řeč prý se mu zdála prudká a svobodomyslná. A ještě něco (napíšu ti všechno, nač si vzpomenu): když jsem byl nedávno na Sestiovu žádost u něho a seděl jsem v předpokoji a čekal, až budu pozván dál, řekl prý: „Jak bych ještě mohl pochybovat o tom, že jsem nenáviděn, když takový Marcus Cicero musí čekat v předpokoji a nemůže jít za mnou, kdy by chtěl? Je-li někdo ochotný omluvit jednání druhého, je to on, a přesto jsem si jist, že mě prudce nenávidí."

Takové věci a ještě mnoho jiného toho druhu jsem tu slyšel. Ale abych se vrátil k tématu. Napiš mi o všem, co se stane, nejen o významných věcech, ale i o nepatrných. Já rovněž nevynechám nic.

45 *Marcus Antonius Ciceronovi*
Konsul Marcus Antonius pozdravuje Marka Cicerona

(1) Mé zaneprázdnění a tvůj náhlý odjezd zavinily, že jsem o této věci s tebou nemohl jednat osobně. Proto se bojím, že má nepřítomnost sníží v tvých očích její důležitost. Tím větší radost budu mít, jestliže tvá laskavost bude odpovídat soudu, který jsem o tobě vždy měl.

(2) Prosil jsem Caesara, aby dovolil návrat Sextovi Clodiovi, a dosáhl jsem toho. Měl jsem už tenkrát v úmyslu použít jeho laskavosti jen v tom případě, když ty proti tomu nebudeš nic mít. Tím víc mi nyní záleží na tom, abych měl tvé dovolení, když to chci udělat sám. Budeš-li se stavět k jeho ubohému a politováníhodnému osudu příliš tvrdě, nebudu s tebou o to zápasit, přestože se mi zdá, že se musím starat o splnění toho, co si Caesar poznamenal do svého zápisníku. Chceš-li však uvažovat o tom, jak by ses ke mně zachoval lidsky, moudře a laskavě, pak budeš povolný a nebudeš chtít, aby si mladý Publius Clodius, ten chlapec, který probouzí nejlepší naděje, o tobě myslil, že pronásleduješ přátele jeho otce, jakmile se ti naskytne příležitost.

(3) Zapřísahám tě, jednej tak, aby měl dojem, že jsi měl s jeho otcem spory kvůli republice, ne proto, že pohrdáš jeho rodinou. Je přece větší čest i větší radost odložit nepřátelství, které začalo z politických důvodů, než takové, které mělo svůj původ v osobní nenávisti. Dovol mi konečně, abych už nyní vedl chlapce k tomu názoru a přesvědčoval jeho útlou duši, že osobní nepřátelství nemá přecházet na potomky. Ačkoliv jsem přesvědčen, Cicerone, že tvé štěstí je povzneseno nad jakékoli nebezpečí, přece věřím, že chceš trávit své stáří raději v klidu a v úctě než ve stálé nejistotě. Mám konečně právo žádat od tebe tento ústupek, vždyť není nic, co bych byl kvůli tobě neudělal. Nedosáhnu-li splnění této své prosby, sám od sebe nic Clodiovi nepovolím, abys pochopil, jakou cenu má u mne tvá autorita, a aby ses tím spíš choval smířlivě.

46 *Cicero Marku Antoniovi*
Cicero pozdravuje konsula Antonia

(1) Je jediný důvod, proč bych s tebou raději jednal ústně o tom, co se mnou projednáváš písemně. Pak bys totiž mohl poznat nejen z mé řeči, ale podle běžného úsloví i z mé tváře, z mých očí a z mého čela, jak tě mám rád. Měl jsem tě sice vždycky rád, nejdřív pro tvou náklonnost, později i pro tvé zásluhy o mne, ale v této době sama republika mi tě tak doporučila, že mi nikdo není dražší.

(2) Avšak tvůj dopis, napsaný s tak mimořádným přátelstvím a ohleduplností, zapůsobil na mne tak silně, že se mi zdálo, že spíš od tebe dobrodiní přijímám, než abych ti nějaké prokazoval, když v dopise, kterým o ně žádáš, píšeš, že bys nechtěl zachránit proti mé vůli člověka, který byl mým nepřítelem a který patří mezi tvé blízké, ačkoliv bys to mohl učinit bez potíží.

(3) Já ti v tom tedy, milý Antonie, ponechám volnou ruku, vzhledem k slovům, jichž užíváš, považuji tvůj postoj ke mně za nejvýš ušlechtilý a uctivý a soudil bych, že ti to musím dovolit v každém případě, ať už by byla podstata věci jakákoliv, navíc to také odpovídá humánnosti mé povahy. Vždyť ve mně nebyla nikdy žádná osobní zahořklost, ale ani přísnost a tvrdost větší, než vyžadovaly zájmy státu. K tomu přistupuje, že jsem k samotnému Cloeliovi nechoval žádné zvláštní záští, a vždy jsem se držel zásady, že nesmějí být pronásledováni přátelé nepřátel, zvlášť ti, kteří patří k nižší vrstvě, a že se tímto způsobem nemáme sami připravovat o svou oporu.

(4) Pokud jde o mladého Clodia, je to myslím tvá úloha, naplňovat jeho útlou duši, jak se vyjadřuješ, takovými názory, aby věřil, že mezi našimi rodinami není ani stopy po nějakém nepřátelství. Utkal jsem se s Publiem Clodiem, když jsem hájil zájem veřejný a on soukromý. Náš spor rozhodla republika. Kdyby žil, už by nebylo žádného důvodu k rozepři mezi námi.

(5) Proto vzhledem k tomu, že k své žádosti připojuješ tvrzení, že nebudeš proti mé vůli rozhodovat tak, jak bys mohl, udělej i toto chlapci kvůli, uznáš-li to za vhodné, ne proto, že bych se já v mém věku měl něčeho bát od jeho stáří nebo že by měla mít má důstojnost strach z nějakého soka, ale abychom my sami měli k sobě blíž, než tomu bylo doposud. Vždyť dokud mezi námi leželo toto nepřátelství, bylo mi tvé srdce víc otevřeno než tvůj dům. Ale o tom už dost.

Jen ještě toto závěrem. Vždy se budu s velkým úsilím a bez váhání snažit vykonat to, o čem si budu myslit, že to chceš a že ti na tom záleží. O tom buď, prosím, bezvýhradně přesvědčen.

47 *Ciceronův syn sekretáři Tironovi o studiích v Athénách*
Cicero syn svému nejdražšímu Tironovi pozdravení

(1) Když jsem den za dnem toužebně očekával posly s dopisy od vás, přišli konečně čtyřicátý šestý den ode dne, kdy od vás odešli. Jejich příchod byl pro mne největším svátkem. Dopis mého nejlaskavějšího a nejdražšího otce mi způsobil převeliké potěšení, avšak má radost vyvrcholila při čtení tvého dopisu příjemného jako nic jiného na světě. Už mě proto nemrzí, že jsem přestal psát, ale spíš z toho mám radost: mé odmlčení mi přineslo krásné ovoce — tvou laskavost. Velmi mě proto těší, že jsi bez váhání přijal mou omluvu.

(2) Nepochybuji o tom, můj nejdražší Tirone, že každá zpráva o mně je ti milá a příjemná, a budu se snažit a usilovat, aby se rodící se dobré mínění o mně den ze dne víc a více zvětšovalo. Můžeš proto s pevnou a neochvějnou myslí dělat to, co slibuješ: být trubačem mého dobrého jména. Tolik bolesti a trápení mi přinesly chyby mého věku, že se nejen mé srdce hrozí skutků, ale i sluch jejich připomínky. Až příliš dobře vím, žes tuto úzkost a bolest sdílel se mnou, a nepřekvapuje mě to, neboť se na mé úspěchy nedíváš jako na něco jen mého, ale i svého. Vždyť jsem vždy chtěl, aby ses podílel na všem, co dobrého mě potkalo.

(3) Protože jsi tedy tenkrát měl kvůli mně bolest, zaručím ti teď, že tvá radost ze mne bude dvojnásobná. S Kratippem, to mi můžeš věřit, jsem si tak blízký jako syn, nejen jako žák. Nejen že rád poslouchám jeho přednášky, ale silně mě přitahuje kouzlo jeho osobnosti. Jsem s ním po celé dny a často až dlouho do noci, neboť ho prosím, aby u mne co nejčastěji večeřel. Když jsme si zavedli tento zvyk, přijde k nám často nepozorovaně uprostřed večeře, odloží stranou všechnu filosofickou přísnost a účastní se dobrosrdečně našeho žertování. Měl by ses proto vynasnažit, abys tohoto tak příjemného a vynikajícího muže poznal co nejdřív.

(4) Co ti mám říci o Bruttiovi? Nedovoluji mu vzdálit se ode mne ani na chvilku. Jeho způsob života je řádný a přísný, a přitom styk s ním je velmi příjemný, neboť literatuře a každodenní vědecké práci není u něho vtip nikdy cizí. Najal jsem mu byt blízko svého bytu a v mezích svých možností ho ze svých skromných příjmů podporuji.

(5) Kromě toho jsem začal studovat řeckou deklamaci u Cassia, v latinské se chci cvičit u Bruttia. Mými každodenními společníky, s nimiž udržuji přátelský styk, jsou lidé, které s sebou přivedl Kratippos z Mytilény, jsou vzdělaní a on si jich velmi váží. Hodně je se mnou i Epikratés, jeden z předních Athéňanů, a Leónidés a jiní jim podobní. To by bylo tak všechno o mně.

(6) Zmiňuješ se ve svém dopise též o Gorgiovi — byl mi sice při každodenních deklamacích užitečný, ale všechny takové ohledy šly stranou, jen abych mohl vyhovět otcovým příkazům. Napsal mi totiž výslovně, že ho mám okamžitě propustit. Nechtěl jsem se vykrucovat, aby příliš velká náklonnost k němu nevzbudila u otce nějaké podezření. Taky k tomu ještě přistoupilo přesvědčení, že se nehodí kritizovat otcovo rozhodnutí.

(7) Přesto mi byla tvá péče a rada milá a vítaná.

Plně uznávám oprávněnost tvé omluvy na nedostatek času, vždyť vím, jak jsi obvykle zapřažen. Mám velkou radost, žes koupil hospodářství, a přál bych ti, abys z něho měl užitek. Nediv se, že ti gratuluji na tomto místě dopisu, tvá zpráva o koupi je přece přibližně na stejném místě. Máš statek, musíš tedy odložit všechny městské zvyky, stal se z tebe římský sedlák. Jak příjemný obraz mám před očima, když si tě teď představuji! Zdá se mi, že tě vidím, jak kupuješ všelijaké hospodářské krámy, jak hovoříš se šafářem, jak pečlivě ukládáš do cípu šatu jadérka z ovoce snědeného po obědě. Co se však týče toho nejdůležitějšího, lituji stejně jako ty, že jsem při tom nebyl s tebou. Nepochybuj však, milý Tirone, že ti pomohu, bude-li mi štěstí přát, zvlášť když vím, že jsi to hospodářství koupil jako náš společný majetek.

(8) Děkuji ti, že ses postaral o to, co jsem na tobě chtěl. Prosím tě však ještě, abyste mi co nejrychleji poslali opisovače, nejraději takového, který umí řecky. Vypisování poznámek mě stojí hodně práce.

Přál bych si, aby ses staral především o své zdraví, abychom spolu mohli pěstovat vědu, až se vrátím. Doporučuji ti Antera.

Buď zdráv.

48 *Cicero o Markovi Antoniovi*

Cicero Treboniovi pozdrav

(1) Co bych za to dal, kdybys mě byl pozval na tu skvělou hostinu 15. března! Pak by nebyly žádné zbytky. Teď však je s nimi tolik práce, že ona božská zásluha o republiku má lecjaké stinné stránky, na které je možno si stěžovat. Po pravdě řečeno občas se na tebe trochu zlobím, i když na to sotva mám právo, žes ty, tak dobrý vlastenec, odvedl stranou toho ničemu, takže díky tobě zůstal naživu. Mně jsi tím způsobil víc nepříjemností než všem ostatním dohromady. Jakmile totiž po onom ostudném Antoniově odchodu mohl senát svobodně jednat, vrátil jsem se k své staré rozhodnosti, kterou jsi spolu se svým otcem, tím nejráznějším občanem, vždy chválil a měl rád.

(2) Když tribuni lidu svolali senát na 20. prosince a začali jednat o málo důležitých věcech, obrátil jsem pozornost

na celkový stav republiky a mluvil jsem s velkou naléhavostí, takže jsem senát již ochabující a unavený znova probudil k staré statečnosti a starým zvykům, víc silami ducha než nadání. Tento den a můj činorodý zásah obnovil v římském národě naději na opětné získání svobody; ani později jsem neopomenul být jen chvilku nejen myslit na obnovení republiky, ale i jednat v tomto směru.

(3) Bez ohledu na své silné zaneprázdnění bych ti o tom sám podrobně napsal, kdybych se nedomníval, že jsi zpraven o událostech v Římě a o všem, co se tu děje. Dovíš se to tedy od jiných lidí, já ti o tom napíšu jen pár řádků a omezím se na podstatné věci.

Senát je odhodlaný, konsulárové se buď bojí, nebo patří k druhé straně. Hodně jsme ztratili v Serviovi. Lucius Caesar smýšlí sice výborně, avšak nevyslovuje se příliš ostře proti Antoniovi, protože je jeho strýc. Konsulové jsou výteční, vynikající je Decimus Brutus, skvělý je i mladý Caesar, na něhož se spoléhám i do budoucna. Buď ujištěn, že kdyby nebyl urychleně svolal pod prapory veterány, kdyby se nebyly na jeho stranu přidaly dvě legie z Antoniova vojska a to všechno nenahnalo Antoniovi strach, nebyl by se Antonius vyhnul žádnému zločinu, žádné ukrutnosti.

Chtěl jsem, abys tohle všechno znal přesněji, třebaže jsem předpokládal, že jsi o tom už slyšel. Napíšu ti víc, budu-li mít víc času.

49 *Decimus Brutus o své situaci*

Decimus Brutus posílá pozdrav Markovi Ciceronovi

(1) Domnívám se, že mi republika nedluží víc, než dlužím já tobě. Nepochybně víš, že já ti mohu být vděčnější, než jsou mně vděční tihle lidé se zvrácenými názory. I když to může vzbuzovat dojem, jako by to bylo řečeno pod vlivem okolností, nesmíš pochybovat o tom, že dávám přednost tvému názoru před názorem všech příslušníků té druhé strany. Tvůj úsudek o mně vychází totiž z vyhraněného stanoviska, a to stanovisko je správné, kdežto těm druhým v tom brání jejich svrchovaná zloba a závist. Ať si klidně zakročují, aby se mi nedostalo pocty, jen když nebudou zakročovat proti tomu, abych se mohl bez nesnází účastnit správy státu. V jakém nebezpečí republika je, to ti teď co možná nejstručněji vyložím.

(2) Především jistě ti neušlo, jak velký zmatek ve veřejném životě v Římě způsobila smrt konsulů a jaké vášně rozpoutalo uprázdnění úředních křesel. Myslím, že jsem ti toho napsal dost, pokud se to mohlo svěřit dopisu. Vím přece, komu píšu.

(3) Teď se vracím k Antoniovi. Protože měl po svém útěku jen malou hrstku neozbrojených pěšáků, osvobozoval trestance a sbíral lidi všech stavů a tím si, jak se zdá, nashromáždil dostatečně velké množství přívrženců. K tomu přistupuje ještě oddíl Ventidiův, který po nepředstavitelně obtížném přechodu přes Apeniny dorazil k Vadům a tam se spojil s Antoniem. S Ventidiem jde dost velký počet veteránů a ozbrojených lidí.

(4) Záměry Antoniovy musí nutně být takovéto: buď se uchýlí k Lepidovi, přijme-li ho k sobě, nebo se bude držet v Apeninách nebo v Alpách a nájezdy jezdců, jichž má hodně, bude pustošit místa, která si vybere k útoku, nebo se vrátí zpátky do Etrurie, protože ta část Itálie je bez vojska. Kdyby byl Caesar dal na mne a přešel Apeniny, byl bych Antonia tak zahnal do úzkých, že by ho dřív zničil hlad než zbraně. Avšak ani Caesarovi není možno poroučet, ani Caesar nemůže poroučet svému vojsku, a to je obojí to nejhorší, co může být.

Protože je tomu tak, nebráním se, jak už jsem napsal výše, proti lidem, kteří se stavějí do cesty tomu, co se týká mne. Mám obavy, jak z toho najít východisko nebo na jaké překážky narazíš, budeš-li východisko hledat ty.

(5) Už nemohu uživit vojáky. Když jsem začal osvobozovat republiku, měl jsem přes čtyřicet miliónů sesterciů. V mém majetku už není nic, s čím bych mohl volně disponovat, a už se kvůli mně zadlužili i všichni mí přátelé. Teď živím sedm legií, a dovedeš si představit, jaké potíže s tím

jsou spojeny. I kdybych měl Varronovy poklady, nemohl bych ten náklad vydržet. Jakmile budu vědět něco jistého o Antoniovi, oznámím ti to. Poznáš-li, jak tě mám rád, oplať mi stejným.

Posláno 5. května z tábora v Dertoně.

50 *Poslední dopis z Ciceronovy korespondence*

Imperátor Plancus, designovaný konsul, posílá pozdrav Ciceronovi

(1) Nemohu jinak než poděkovat ti za všechno, cos pro mne udělal, a za všechny tvé zásluhy, ale, přisámbůh, dělám to se studem v srdci. To velké přátelství, které je z tvé vůle mezi tebou a mnou, nečeká myslím na žádné díky, z toho také nemám radost, odvděčuji-li se ti za tvá největší dobrodiní něčím tak laciným, jako jsou slova, a raději chci osobně svou úctou, oddaností a vytrvalostí dokázat, že na tebe nezapomínám. Zůstanu-li naživu, překonám úctou, oddaností a vytrvalostí všechny milé přátele i všechny něžné pokrevní příbuzné. Není pro mne snadné říci, zda mi tvá láska a tvůj soud o mně přinese víc vážnosti až na věky nebo víc potěšení v dnešní době.

(2) Pečoval jsem o odměnění vojáků; chtěl jsem, aby byli senátem vyznamenáni — ne proto, že by se zvětšil můj vliv (vždyť víš, že nemám na mysli nic jiného než obecné blaho), ale především proto, že si to po mém soudu zasloužili, za druhé proto, že jsem chtěl, aby byli v každém případě těsněji spjati s republikou, a posléze proto, aby se nenechali nikým a ničím zlákat k odpadnutí a abych vám je mohl zajistit takové, jací byli až do nynějška.

(3) My jsme zde zatím všechno udrželi v nezměněném stavu. Třebaže vím, jak velká je touha lidí po takovém vítězství (a ne bez příčiny), přece doufám, že toto mé rozhodnutí schválíte. Vždyť by stačila v těchto armádách malá neopatrnost a republika nemá po ruce dost prostředků, aby mohla vzdorovat náhlému lupičskému útoku těch otcovrahů. Jak to vypadá s naší brannou mocí, o tom jsi myslím informován. V mém táboře jsou tři legie veteránů a jedna legie nováčků, ta nejznamenitější ze všech, v Brutově táboře jedna legie veteránů, druhá je teprve dvouletá, a pak tam je osm legií nováčků. A tak je sice celá armáda početně hodně silná, avšak její vnitřní síla je nepatrná. Už jsme se příliš často přesvědčili o tom, jaké je v boji spolehnutí na nezkušeného vojáka.

(4) Kdyby bylo k tomuto jádru našich branných sil přibylo africké vojsko složené z veteránů, nebo Octavianovo, s klidnou myslí bychom podrobili osud republiky rozhodné zkoušce. Viděli jsme ovšem, že Octavianovo vojsko je o něco blíž. Posílal jsem mu proto neustále dopisy s výzvami, a on mě zas bez ustání ujišťoval, že bez prodlení přijde. Mezitím se však, jak vidím, od tohoto úmyslu odvrátil a má teď jiné plány. Já jsem však k němu poslal našeho přítele Furnia s plnou mocí a s dopisem, kdyby se to náhodou povedlo a měl úspěch.

(5) Milý Cicerone, ty víš, že sdílím tvou lásku k Octavianovi, už proto, že pro mne bylo nutností chránit ho a milovat, ještě když žil Caesar, k jehož blízkým jsem patřil, ale i proto, že jeho povaha byla vždy velmi umírněná a laskavá, pokud jsem to mohl posoudit, i proto, že se mi s ohledem na tak těsné přátelství mezi mnou a Caesarem zdá nečestné nechovat se k němu jako k Caesarovu synovi, jímž se stal podle jeho i vašeho rozhodnutí.

(6) Co ti teď píšu o Octavianovi, vyvěrá víc z bolesti než z nepřátelství: že Antonius ještě dnes žije, že s ním je Lepidus zajedno, že svými vojsky vzbuzují úctu, že doufají a že mají odvahu, za to všechno děkují Octavianovi. Nebudu ohřívat staré věci, avšak kdyby byl chtěl přijít hned tenkrát, když mi oznámil, že přichází, buď by už byla válka skončena, nebo by byla k jejich největší škodě zatlačena do Hispánie, která jim je tak málo nakloněna. Nejsem schopen přijít na to, jaké hnutí mysli nebo čí rady ho odvrátily od tak slavné dráhy, pro něho tak nutné a jemu tak prospěšné, a přivedly ho na myšlenku vymáhat si nechutným způsobem a zastrašováním lidí konsulát na těch pár měsíců.

(7) Zdá se mi, že by v tom mohli hodně dosáhnout jeho příbuzní jak v zájmu republiky, tak i jeho samého, a nejvíc, jak se domnívám, i ty, který ses o něho zasloužil víc než o koho jiného kromě mne.

GAIUS PLINIUS SECUNDUS

Z latinského originálu C. Plinius Caecilius Secundus, Epistularum libri, ed. M. Schuster-R. Hanslik, Teubner, Lipsiae 1958, přeložila a poznámkami opatřila Štěpánka Brožová.

Potouchlá otázka udavače Regula
C. Plinius Voconiovi Romanovi

I 5(1) Viděl jsi většího zbabělce a patolízala, než je Regulus po Domitianově smrti? Za jeho vlády páchal stejná svinstva jako za Nerona, jenže opatrněji. Dostal strach, abych se na něj nerozhněval, a nemýlil se, rozhněval jsem se. (2) Pomohl do hrobu Arulenovi Rustikovi a nad jeho smrtí jásal tak, že veřejně předčítal a vydal knihu, v níž Rustika napadá a nazývá dokonce stoickou opicí, „Vitelliovou jizvou poznamenanou", dodává. Poznáváš jistě Regulův styl. (3) Herennia Seneciona strhal tak vášnivě, že mu Mettius Carus řekl: „Co je ti po mých mrtvých? Nenechám snad já na pokoji Crassa a Camerina?" Ty dva Regulus obžaloval za Nerona. (4) Byl přesvědčen, že se mne to bolestně dotklo, a proto mě ani nepozval, když svou knihu předčítal.

(5) Mimoto si dobře pamatoval, do jak nebezpečné léčky lákal právě mne na centumvirálním soudě. Obhajoval jsem na žádost Arulena Rustika Arrionillu, ženu Timonovu. Regulus byl mým protivníkem. V jedné části pře jsme se opírali o výrok Mettia Modesta, skvělého člověka — byl tehdy ve vyhnanství, kam ho poslal Domitianus. Najednou ti Regulus říká: „Ptám se tě, Secunde, jaký je tvůj názor na Modesta." Chápeš to nebezpečí, kdybych byl řekl „dobrý", a tu hanbu, kdybych byl řekl „špatný?" Nemohu říci nic jiného, než že mi odpověď tehdy vnukli bohové. „Odpovím," pravím, „jestliže se k tomu vyjádří centumvirové." On ale znovu: „Chci vědět, co si myslíš o Modestovi ty." (6) Já zase: „Bývalo zvykem vyslýchat svědky jen proti obžalovaným, a nikoliv proti odsouzeným." Regulus potřetí: „Neptám se již, co si myslíš o Modestovi, ale co soudíš o jeho oddanosti císaři." (7) „Ptáš se," pravím, „na můj názor, ale já nepokládám za správné být i jen se ptát na někoho, o kom byl vynesen rozsudek." Zmlkl. Mně se dostalo chvály a gratulací, že jsem neušk-

dil své cti nějakou snad prospěšnou, ale nečestnou odpovědí, ani jsem se nezapletl do nástrah tak úskočné otázky.

(8) Teď se tedy, vyplašen výčitkami svědomí, chytá Caecilia Celera, potom zase Fabia Justa a prosí je, aby mne s ním usmířili. Ale ještě nemá dost a jde ke Spurinnovi. Toho pokorně a úplně zoufalý — to umí, když se bojí — žádá: Navštiv, prosím tě, ráno Plinia v jeho domě, ale hned po ránu (nemohu totiž déle snášet ten neklid) a jakkoliv dosáhni toho, aby se na mne nezlobil. (9) Byl jsem již vzhůru, náhle posel od Spurinny: „Přijdu k tobě." „Nikoliv," odpovídám, „já k tobě." Sešli jsme se v Liviině sloupoví, jeden spěchal ke druhému. Vyloží mi, čím ho Regulus pověřil, připojí své přímluvy, ovšem tak, jak se slušelo na výtečného muže, když se přimlouvá za někoho zcela opačného — zdrženlivě. (10) Řekl jsem mu: „Uvaž sám, co bys pokládal za vhodné odpovědět Regulovi. Tobě nemusím nic namlouvat: očekávám Maurika (ještě se nevrátil z vyhnanství), nemohu ti tedy říci nic určitého, protože se chci zachovat tak, jak rozhodne on. Jemu totiž v této věci přísluší, aby mne vedl, a mně, abych ho následoval."

(11) Za několik dní nato mne potká na oslavě nastoupení preatorského úřadu Regulus sám. Pronásledoval mě až tam a žádá o rozmluvu mezi čtyřma očima. Prý se bojí, že mi v hloubi duše utkvěla jeho poznámka, kterou učinil jednou na centumvirálním soudě, když oponoval mně a Satriu Rufovi: „Satrius Rufus, který nezávodí s Ciceronem a je spokojen s řečnictvím naší doby." (12) Odpověděl jsem, že teď, když on sám to přiznává, chápu zlomyslnost té narážky. Ostatně, mohl jsem to pokládat za čest. „Já vskutku," pravím, „soupeřím s Ciceronem a nejsem spokojen se stavem řečnictví v naší době, (13) neboť považuji za nanejvýš pošetilé nevzít si za vzor k napodobení to nejlepší. Ale když už ses zmínil o tom soudu, proč jsi zapomněl na jiný, kde ses mne ptal, co soudím o oddanosti Mettia Modesta císaři?" Znatelně zbledl, přestože je bledý stále, a zakoktal: „Neptal jsem se proto, abych uškodil tobě, ale Modestovi." Považ, jak je ten člověk krutý, ani se netají tím, že chtěl uškodit vyhnanci! (14) Dodal skvělý důvod: „V jakémsi dopise," praví, „který byl předčítán u Domitiana, Modestus napsal: Regulus, ten střízlík, ze všech dvojnožců největší ničema." To tedy Modestus napsal úplnou pravdu.

(15) Tím téměř náš rozhovor skončil. Ani jsem nechtěl zajít dále, abych si zachoval ve všem volnou ruku, až se vrátí Mauricus. Také mi neušlo, že je Regulus nedotknutelný: je totiž bohatý a politicky vlivný. Hodně lidí ho obletuje a ještě více se ho bojí, což je často silnější než láska. Může se však stát, že se toto jeho postavení otřese a zhroutí, protože oblíbenost špatných lidí je nejistá jako oni sami. (16) Ale, abych to znovu zopakoval, očekávám Maurika. Je to muž vážný, moudrý, mnoha zkušenostmi poučený, z událostí minulých dovede předvídat věci příští. Na jeho stanovisku bude záležet, mám-li něco podniknout nebo přejít celou věc mlčením. — — — (17) Toto všechno jsem ti zde vypsal proto, že opravdoví přátelé mají znát nejen všechny své činy a slova, ale též všechny své záměry. Buď zdráv.

Život ve městě a na venkově
C. Plinius Miniciovi Fundanovi

I 9(1) Je zvláštní, jak je náplň každého jednotlivého dne ve městě jasná, nebo se alespoň jasná být zdá, náplň několika dní dohromady však již ne. (2) Kdyby ses například někoho zeptal: „Cos dělal dnes?" Odpověděl by: „Zúčastnil jsem se slavnosti oblékání mužské tógy, byl jsem na zásnubách nebo na svatbě, jeden mě přizval k zapečetění závěti, druhý požádal o obhajobu na soudě, třetí o radu.

(3) Toho dne, kdy ses jimi zabýval, se ti tyto záležitosti zdály být nutné, ale uvážíš-li, žes je dělal den co den, připadají ti zbytečné. Daleko více ještě, když se z města vzdálíš. Tu tě teprve napadne: „Co dní jsem ztratil v tak neplodných věcech!"

(4) To se mi stává, kdykoliv si ve svém Laurentinu něco čtu nebo píšu, nebo také když cvičím, což posiluje ducha.

Nic neslyším, co bych slyšel nerad, neříkám nic, co by mě později mrzelo, (5) nikdo u mne nešpiní druhého utrhačnými řečmi a já sám nikoho nekárám, leda snad sebe, když špatně píšu. Žádná naděje, žádný strach mě nevzrušuje, žádné zvěsti nezneklidňují: jen sám se sebou a s knížkami hovořím. (6) Ó, jak dobrý, čistý je to život, jak sladký, ušlechtilý klid, krásnější téměř než každé jiné zaměstnání. Ó, moře, břehy, vy pravé, tajné svatyně Múz, kolik mi toho zjevujete, kolik diktujete mému peru!

(7) Proto i ty, jakmile se ti naskytne první příležitost, opusť ten hluk, prázdné těkání a často nesmyslné starosti a oddej se studiu nebo rozjímání v ústraní. (8) Lepší je totiž, jak velmi učeně a vtipně zároveň řekl náš Atilius, mít volno nežli nedělat nic. Buď zdráv.

Výtka příteli, že nepřišel na hostinu
C. Plinius Septiciovi Clarovi

I 15(1) Poslyš, ty jeden, slíbíš, že přijdeš na hostinu, a pak to nesplníš! Rozsudek zní: do posledního haléře mi zaplatíš výlohy, a není toho málo. (2) Pro každého byla připravena jedna hlávka salátu, tři hlemýždi, dvě vejce, špaldová kaše s medovinou a ledem (i ten si započítáš, dokonce ze všeho nejdřív, protože roztál na míse), olivy, červená řepa, melouny, cibule a tisíc jiných neméně vzácných lahůdek. Byl bys poslouchal komiky, přednašeče anebo hráče na loutnu, nebo, při mé velkorysosti, všechny najednou. (3) Tys ale dal přednost, kdoví u koho, ústřicím, sviním dělohám, mořským ježkům a tanečnicím z Gades.

Budeš pykat, neříkám zatím jak, protože ses zachoval ošklivě: nedopřál jsi radost — zda sobě, nevím, mně však určitě. Ale přece jen i sobě. Jak bychom se byli pobavili, nasmáli a nafilosofovali! (4) U mnoha lidí můžeš hodovat okázaleji, ale nikde tak vesele, prostě a bez okolků. Zkrátka, zkus to, a jestli se ještě potom neomluvíš spíše jiným nežli mně, ke mně už nechoď! Buď zdráv!

Suetonius chce koupit stateček
C. Plinius Baebiovi Hispanovi

I 24(1) Tranquillus, můj věrný druh, chce koupit stateček, který prý prodává tvůj přítel. (2) Prosím tě, postarej se, aby ho koupil za přiměřenou cenu: jedině tak bude mít z koupě radost. Špatná koupě je jistě vždy nepříjemná, obzvláště proto, že jako by vyčítala majiteli jeho hloupost.

(3) Mnoho věcí na tom statečku — jen jestli se mu bude zamlouvat cena — mého Tranquilla láká: blízkost města, výhodné spojení silnicí, nevelký dvorec a taková rozloha půdy, která spíše rozptýlí nežli doopravdy zaměstná. (4) A pak, učeným mužům, jako je on, bohatě postačí jen tolik půdy, aby mohli ulehčit své hlavě, osvěžit zrak, ploužit se sem a tam po mezi a ušlapat jedinou pěšinku, znát všechny své révky a spočítat stromečky.

(5) Napsal jsem ti o tom proto, abys dobře věděl, jak velkým dlužníkem bude on mně a já tobě, jestliže onen stateček, který má tyto přednosti, koupí tak dobře, že toho nebude litovat. Buď zdráv!

Hostina u nadutého lakomce
C. Plinius Avitovi

II 6(1) Je to dlouhé povídání, kdybych měl začít od začátku, a ani nezáleží na tom, jak se stalo, že jsem jako naprosto ne blízký známý večeřel u kohosi, kdo si připadal být způsobný a hospodárný, mně se však zdál být lakomý a marnotratný zároveň. (2) Sobě a několika blízkým přátelům totiž předkládal největší pochoutky, ostatním levná jídla a drobky. Také víno rozdělil do malinkých skleniček na tři druhy, ne proto, aby bylo možno si vybrat, ale aby nebylo možno se rozhodnout — jedno sobě a nám, druhé druhořadým přátelům (má totiž přátele odstupňované), třetí svým a našim propuštěncům. (3) Povšiml si toho člověk, který ležel vedle mne, a zeptal se, zda to schvaluji. Odpo-

věděl jsem, že ne. „Jak to tedy," praví, „děláš obvykle ty?" „Všem předkládám totéž, zvu je přece na hostinu, a ne abych je pokořil, a pokládám ve všem za sobě rovné ty, které jsem rozložil na lehátcích kolem stolu." — „Také propuštěnce?" — „Také, považuji je pak za spolustolovníky, a ne za propuštěnce." (4) On však namítl: „To tě musí stát hodně." — „Vůbec ne." — „Ale jak je to možné?" — „Tak, že totiž moji propuštěnci nepijí to co já, ale já to co oni." (5) A, u Herkula, zkrotíš-li svůj mlsný jazyk, není těžké rozdělit se s více lidmi o to, co jíš sám. Musíš jen ovládnout svou mlsnost a držet ji v jistých mezích, chceš-li utratit méně, ale mnohem správnější je dosáhnout toho omezováním sebe sama nežli na úkor druhých.

(6) Proč ti to povídám? Aby mladíkovi tak skvělé povahy, jako jsi ty, neučarovala rozmařilost u stolu, byť by vzbuzovala zdání střídmosti. A pak, moje láska k tobě mě zavazuje k tomu, abych ti na příkladu ukázal, čeho by ses měl vyvarovat, kdykoliv by se něco takového přihodilo. (7) Pamatuj si tedy, že ničeho se nemáš varovat více nežli onoho nového spojení rozmařilosti a lakoty. Jsou to vlastnosti velmi hnusné každá zvlášť, ale co teprve dohromady! Buď zdráv!

Popis vily v Laurentinu
C. Plinius Gallovi

II 17(1) Divíš se, že tolik miluji své Laurentinum, nebo, dáváš-li přednost druhému tvaru, tedy statek laurentský. Pochopíš to, až poznáš půvab té stavby, její malebnou polohu a široké pobřeží u ní.

(2) Má vila leží 17 mil od Říma, takže si tam můžeš zajet, když jsi splnil všechny své povinnosti, aniž se tím nějak naruší tvůj denní program. Nemusí se nutně jet jedinou cestou, vede k ní totiž silnice laurentská i ostijská, jenomže z laurentské musíš odbočit u 14., z ostijské u 11. milníku. Obě silnice potom přecházejí v cestu místy písčitou, pro povoz poněkud obtížnou a zdlouhavou, ale pro jezdce na koni krátkou a pohodlnou. (3) Tu i tam mění krajina svou tvář: hned se cesta úží, sevřena lesy, hned se zas doširoka rozvírá v rozlehlých lukách, a na nich četné houfy ovcí, velká stáda koní a skotu, která zima sehnala z hor a teď se tu pasou na trávě ve vlahém jarním slunci.

(4) Vila je pro své účely prostorná a její udržování není nákladné. V přední části je prosté, avšak vkusné atrium a za ním sloupová síň ve tvaru písmena D, která vroubí malinký, ale roztomilý dvorek. Je výborným útočištěm v nečase, kdy je chráněna rámy se slídou a ještě mnohem účinněji přečnívající střechou. (5) Přímo proti sloupové síni je veselý peristyl a hezounká jídelna, vybíhající na pobřeží, kterou zlehka omývá poslední tříšť vln, vzdouvá-li se moře v jižním větru. Ze všech stran má dveře a okna stejně veliká jako dveře, takže z bočních stěn a ze stěny čelní má vyhlídku jakoby na trojí moře. Odzadu zase vidíš peristyl, sloupovou síň a dvorek, potom opět sloupovou síň, atrium, les a v dáli hory.

(6) Nalevo od jídelny, ale poněkud dále od moře, je velká ložnice a za ní druhá, menší — jedno její okno vpouští slunce vycházející a druhé zachycuje jeho poslední paprsky před západem. Z ní také hledíš na moře pod sebou, sice z větší dálky, ale o to bezpečněji. (7) Tato ložnice tvoří spolu s protilehlou jídelnou zákoutí, kde se soustřeďují a umocňují ty nejpalčivější sluneční paprsky. Tady přebývají v zimě mí lidé a mají zde také tělocvičnu — ani vítr sem nezavane, kromě těch, které přinášejí mraky, ale i ty dělají místnost spíše jen tmavou nežli neobyvatelnou. (8) K tomuto úhlu se pojí ložnice zahnutá ve tvaru apsidy, která všemi svými okny sleduje oběh Slunce. V jedné její stěně je na způsob knihovny zabudována skříň obsahující díla, k nimž je nutno se znovu a znovu vracet, nikoliv je přečíst jen jednou. (9) S ložnicí polokruhovou pak souvisí jiná ložnice, oddělená chodbou, jejíž zdviženou podlahou a rourkami ve zdích se rozvádí vzduch zahřátý na zdravou teplotu a vytápějí se prostory na obou stranách.

Ostatní místnosti tohoto křídla jsou vyhrazeny otrokům a propuštěncům, většina pokojů je však zařízena tak vkusně, že by se v nich mohli přijímat i hosté.

(10) Na druhé straně od jídelny je ložnice, zařízená se zvláště vytříbeným vkusem, a dále místnost, která může sloužit buď jako velká ložnice, nebo jako menší jídelna, je celá prozářená sluncem a odlesky moře. Za ní ložnice s předsíní, vzdušná v létě díky své vyvýšené poloze a dobře chráněná v zimě: leží totiž úplně v závětří. Společná stěna ji spojuje s jinou ložnicí a předsíní.

(11) Následuje veliká, prostorná koupelna se studenou vodou, z jejíchž protějších stěn vybíhají takřka ze zdi dva kruhovité bazény, dost rozměrné, uvážíš-li, že je moře na dosah. Vedle je místnost pro masáž, topeniště, komora k nahřívání horké vody a dvě místnosti, spíše vkusně nežli nákladně zařízené. K nim přiléhá bazén s teplou vodou pozoruhodný tím, že když v něm plaveš, máš vyhlídku na moře. (12) Kousek dál je sál pro hry s míčem, kam se i v nejparnějším létě dostane slunce teprve na sklonku dne. V tomto místě se zvedá věžička. V přízemí má dva pokoje a nahoře dva další, mimoto jídelnu, z níž je výhled na širošíré moře, na dlouhý pruh pobřeží a na kouzelné vily. (13) Je tu i jiná věžička a v ní ložnice, kde vidíš slunce vycházet i zapadat, dále prostorný sklad vína a špíž, pod níž je jídelna, kam doléhá za bouře pouze hučení moře a rachot hromů, ale i to jen jakoby z dáli a tlumeně. Okna má na zahradu a na alej, která ji kolem dokola lemuje.

(14) Alej vroubí zimostrázy a tam, kde zimostráz růst nemůže, rozmarýny (v místech chráněných střechou je zimostráz sytě zelený, ale pod širým nebem a na větru ho i na tu dálku skrápí a vysouší mořská voda). (15) Ve vnitřním kruhu, tvořeném alejí, roste mladá, stinná vinná réva, půda je zde proto měkká a bortí se i pod bosou nohou. Zahrada je porostlá spoustou morušovníků a fíkovníků, pro něž je tu půda zvláště vhodná, zatímco pro ostatní druhy stromů se hodí již méně. Takovou vyhlídku — není však o nic horší než pohled na moře — má tedy jídelna položená daleko od pobřeží. Odzadu ji obklopují

dva pokoje s okny, pod nimiž leží vchod do vily a druhá zahrada, zelinářská s úrodnou půdou.

(16) Odtud se táhne krytá sloupová síň, velká jako nějaká veřejná budova. Po obou stranách má okna — směrem na moře více, na straně do zahrady vždy o jedno méně. Když je klidný den a bezvětří, otvírají se všechna, ale fouká-li z jedné nebo druhé strany vítr, dají se snadno otevřít jen na tu stranu, kde je právě klid. (17) Před krytou sloupovou síní je květinová terasa provoněná fialkami. Sluneční žár je zde ještě násoben odrazem ze stěn síně, která sice udržuje slunce, ale také zadržuje studený severní vítr, takže je před ní zrovna takové horko jako svěží vzduch za ní. Podobně zastavuje i jižní vítr a tak tříští a tlumí větry vanoucí opačnými směry jednou anebo druhou boční stěnou. (18) To jsou její příjemné stránky v zimě, ještě větší přednosti však má v létě. Svým stínem totiž, který se hned krátí, hned zase dlouží, tu padá na jednu, tu zase na druhou stranu, podle toho, zda se den dlouží či krátí, zpříjemňuje dopoledne pobyt na terase, odpoledne v přilehlé části aleje a zahrady. (19) Vlastní krytá síň má nejméně slunce právě ve chvíli, kdy slunce pálí nejvíce a stojí kolmo nad její střechou. Mimoto jejími otevřenými okny provívá západní vánek, a proto tu není nikdy těžký, zatuchlý vzduch.

(20) Na konci aleje za krytou sloupovou síní a zahradou je můj zamilovaný pavilón, skutečně zamilovaný. Sám jsem ho stavěl. Je v něm světnice na výsluní, z níž hledíš jedním oknem na květinovou terasu, druhým na moře a obě jsou obrácená k slunci. Z ložnice je zase dveřmi vidět krytou sloupovou síň a okny moře. (21) Proti prostřední zdi je, poněkud vzadu, velmi elegantní odpočívárna, kterou můžeš s ložnicí buďto spojit, nebo ji od ní oddělit: stačí zasadit rámy se slídou a spustit závěsy nebo rámy odstranit a závěsy shrnout. Je tu lůžko a dvě lenošky: v nohách máš moře, za zády vily a na obzoru lesy: ve třech oknech se ti naskýtají tři různé pohledy buď zvlášť, anebo všechny najednou. S ložnicí a odpočívárnou je spojena ložnice určená pro spánek v noci. (22) Sem nedolehnou hlasy

otroků ani hučení moře, ani hromobití za bouře, nejsou vidět blesky, ba ani denní světlo sem nepronikne, nejsou-li okna právě otevřená. Tento pokoj je tak pěkně stranou ostatních a má tak dobrou izolaci proto, že mezi zdí ložnice a zahradou je chodba, v jejímž prázdném prostoru doznívá každý zvuk. (23) K ložnici přiléhá malička místnost s topeništěm, jejímž úzkým průduchem proniká podle potřeby více či méně tepla. Dále je tu předsíň a ložnice, obrácená ke slunci až do pozdního odpoledne, kdy jsou jeho paprsky šikmé, ale i ty ještě zachycuje. (24) Když se uchýlím do tohoto pavilónu, zdá se mi, že jsem daleko dokonce i od své vily a užívám si této velké výhody zvláště o svátcích saturnálií, kdy se všechny ostatní části domu otřásají nevázaným veselím a svátečním jásotem: tam totiž nepřekážím v zábavách svým otrokům a propuštěncům a oni zase neruší ve studiu mne.

(25) Ke všem těmto výhodám a půvabům mé vily chybějí ještě fontány, jsou tu však studny či spíše prameny, vyvěrají totiž na povrchu. Pobřeží je zde po všech stránkách obdivuhodně bohaté: v kterémkoliv místě bys začal kopat zem, hned ti vytryskne vstříc voda, a to voda čistá, ani trochu není znečištěná, přestože je moře tak blízko. (26) Okolní lesy poskytují dřevo a vše ostatní nám dodává kolonie Ostia. Pro běžné potřeby člověka však stačí i vesnice, od níž mne dělí jediná vila. Jsou v ní troje lázně, což je veliká pomoc v případě, když se pro nenadálý příjezd nebo krátkost pobytu nevyplatí vytápět lázeň doma.

(27) Pobřeží zdobí střechy vil, tu v souvislých řadách, tu roztroušené, a tato různorodost je velmi půvabná — vily vypadají jako skupinky měst, když na ně hledíš od moře anebo z pobřeží. Někdy je pobřeží kypré, je-li moře dlouho v klidu, častěji však je udusané střídavým proudem přílivu a odlivu. (28) I když moře v těchto končinách neoplývá vzácnými druhy ryb, přece jen nám dává platýze a výtečné kraby. Můj statek také poskytuje vnitrozemské potraviny, především mléko. Scházejí se sem totiž stáda z pastvin, když jdou za vodou a stínem.

(29) Nezdá se ti, že jsem měl dobré důvody k tomu,

abych si zvolil toto ústraní za své sídlo, že zde pobývám a miluji je? Nezatoužíš-li po něm, jsi zarytý měšťák. Kéž bys však po něm zatoužil, aby k tolika a tak krásným přednostem mé vily přibyla ještě ta, že ty jsi se mnou pod jednou střechou. Buď zdráv!

Život a dílo Plinia Staršího
C. Plinius Baebiovi Macrovi

III 5(1) Je mi nesmírně milé, že tak pozorně pročítáš knihy mého strýce, že je chceš mít všechny a ptáš se, které to jsou. (2) Budu ti dělat průvodce a seznámím tě také s pořadím, v jakém byly napsány. Také to totiž bývá pro milovníky literatury vítaným poznatkem.

(3) „O vrhání oštěpem při jízdě" v jedné knize. Tu napsal se stejnou mírou talentu i důkladnosti v době, kdy konal vojenskou službu jako velitel jízdního oddílu. Dvě knihy „O životě Pomponia Secunda", který ho měl obzvláště rád. Jako by jimi vzdal památce přítele hold, jenž mu náležel. (4) Dvacet knih „Válek germánských", kde shrnul všechny války, které jsme kdy s Germány vedli, a to na popud snu: zjevil se mu ve spánku Drusus Nero, který Germánii z velké části dobyl a také tam zemřel. Svěřil mu svou památku a prosil, aby jí nedovolil upadnout do nespravedlivého zapomenutí. (5) Tři knihy „O studiu řečnictví", pro šíři námětu rozdělené do šesti dílů, v nichž vede řečníka od prvních krůčků v tomto umění až k úplné dokonalosti. — Osm knih „O kolísání gramatických tvarů" napsal v posledních letech Neronovy vlády, kdy každý jen trochu svobodnější a odvážnější literární žánr se stal nebezpečným uprostřed všeobecného útlaku. (6) Třicet jedna knih „Pokračování historického díla Aufidia Bassa". — Třicet sedm knih „Přírodovědy" — rozsáhlé, erudované dílo, pestré jako příroda sama.

(7) Diviš se jistě, že tolik knih, a některé z nich propracované do takových podrobností, dokázal napsat člověk zcela zaneprázdněný. Ještě více se podiviš, když ti řeknu,

že po jistou dobu působil jako právní zástupce, že zemřel v 56 letech a že celý ten čas žil rozptylován a vázán nejdůležitějšími povinnostmi i přátelským vztahem k císaři. (8) Byl však ztělesněním bystrého ducha, neuvěřitelné činorodosti a nejvyšší píle.

O svátku vulcanalií začínal pracovat brzy, ještě za úplné tmy, a nejen pro šťastný začátek, ale aby skutečně studoval. V zimě pak v jednu hodinu v noci nebo — když hodně pozdě — ve dvě. Často však již o půlnoci. Měl vskutku velmi pohotový spánek, občas dokonce usínal a probouzel se přímo nad knihou. (9) Před svítáním chodíval k císaři Vespasianovi (neboť ten také pracoval po nocích) a odtud za úřadem, jímž byl pověřen. A když se vrátil domů, věnoval všechen zbylý čas studiu. (10) V létě často po jídle — jedl přes den lehká, snadno stravitelná jídla po způsobu předků — lehával na slunci, pokud mu zbyla chvíle, dával si předčítat knihu a dělal si poznámky a výpisky. Nic nečetl, aniž by si přitom dělal výpisky; říkával také, že žádná kniha není tak špatná, aby si z ní člověk nevzal nějaké ponaučení. (11) Po opalování se většinou vykoupal ve studené vodě, pak něco snědl a maličko si zdřímnul. Brzy nato, jako by byl už další den, se dal do studia a pracoval až do večeře. Také během ní se četlo a dělaly se výpisky, ovšem jen zběžně. (12) Vzpomínám si, jak jeden z jeho přátel vrátil při předčítání zpět otroka, když se přeřekl, a přinutil ho to místo zopakovat. Můj strýc mu řekl: „Rozuměl jsi, doufám?" A když přikývl, dodal: „Proč jsi ho tedy vracel? Ztratili jsme tím tvým vyrušením deset dalších veršů." Tolik šetřil časem. (13) V létě vstával od večeře ještě za světla, v zimě se soumrakem, tak důsledně, jako by ho k tomu nutil nějaký zákon.

(14) A to uprostřed ruchu a městských starostí. Na venkově bral studiu jen ten čas, kdy se koupal: ale říkám-li koupal, myslím tím dobu, po kterou byl ve vodě, protože zatímco ho utírali nebo třeli kartáčem, poslouchal něco nebo diktoval. (15) Na cestách se vůbec věnoval jen tomuto jedinému zaměstnání, jako by ani neměl jiné starosti: po boku měl, s knihou a zápisníkem, písaře. Ten míval

v zimě ruce chráněny dlouhými rukávy, aby ani špatné počasí nepřipravilo strýce o nějaký čas určený studiu; z tohoto důvodu se také v Římě strýc nechával nosit v nosítkách. (16) Vzpomínám si, jak mě pokáral za to, že jsem se byl projít: „Nemusel jsi ty hodiny ztrácet," řekl. Považoval totiž za ztrátu času každou chvíli, která se nevěnovala studiu.

(17) Díky takovémuto úsilí dokončil tolik děl a zanechal mi 160 komentářů z vybraných autorů, psaných také na rubu a velmi drobným písmem, takže ve skutečnosti je jejich počet několikanásobně větší. Sám říkával, že je mohl prodat Larciovi Liciniovi za 400 000 sesterciů, když byl prokurátorem v Hispanii, a to jich bylo tehdy o něco méně!

(18) Nezdá se ti, když si uvědomíš, kolik toho přečetl a kolik napsal, že nemohl zastávat žádné úřady ani být přítelem císaře, a zase, když slyšíš, kolik úsilí věnoval studiu, že toho nemohl mnoho napsat ani přečíst? Vždyť čemu by nebyla na překážku činnost tak rozsáhlá? Ale na druhé straně, čeho by nemohl dosáhnout při takové vytrvalosti? A tak se obvykle směji, když mi někdo říká, že jsem pilný, protože ve srovnání s ním jsem úplný lenoch. Jsem ale sám, koho vytrhují jednak veřejné záležitosti, jednak povinnosti k přátelům? Kdo z těch, co celý život prosedí nad knihami, by se nezastyděl, když se s ním srovná, jako by jen spal a nic nedělal?

Rozepsal jsem se, přestože jsem ti původně chtěl napsat jen to, oč jsi mě žádal: totiž, které knihy strýc zanechal. Doufám však, že ani můj výklad ti nebude milý méně nežli jeho díla. Může tě nejen podnítit k jejich přečtení, ale i povzbudit ke snaze vykonat něco podobného. Buď zdráv!

Smrt básníka Silia Italica
C. Plinius Rufovi Caniniovi

III 7(1) Před chvílí mi oznámili, že Silius Italicus ukončil svůj život hladovkou na svém neapolském sídle. (2) Příčinou smrti byla nemoc. Objevil se u něho nevyléčitelný nádor a z odporu k této chorobě si v pevném odhodlání sáhl na život. Do posledního dne byl blažený a šťastný, až na to, že ztratil mladšího ze svých dvou synů. Ale staršího a nadanějšího syna opustil na vrcholu jeho kariéry a jako bývalého konsula. (3) Za Nerona Italicus uškodil své pověsti (panovalo tehdy přesvědčení, že vznáší obžaloby ze své vlastní iniciativy), avšak v roli přítele císaře Vitellia si počínal jako rozvážný muž a dobrý společník, z úřadu prokonsula v Asii si odnesl slávu a skvrnu po své dřívější horlivosti smyl chvályhodným odchodem do ústraní. (4) Patřil k předním osobnostem státu, neměl však moc, a proto ani nevzbuzoval závist: přicházeli ho pozdravit, skládali mu poklony, ačkoli často ležel na lůžku a jeho ložnice byla vždy plná lidí, kteří nepřicházeli proto, že byl bohat. Pokud zrovna nepsal, trávíval dny ve velmi učených hovorech. (5) Psal básně, spíše vybroušené nežli s básnickou jiskrou, a názory lidí na ně si občas ověřoval veřejným předčítáním. (6) Nakonec, když ho k tomu nutil již věk, odešel z Říma a pobýval v Campanii, odkud se nehnul ani při nástupu nového císaře. (7) Je to velmi ke cti caesarovi, za jehož vlády to bylo možné, a také ke cti tomu, kdo si dovolil takovéto svobody využít. Byl milovníkem krásných věcí, a to do té míry, že mu vyčítali koupěchtivost. (8) V témž kraji vlastnil více vil a vždy, když se mu zalíbily nové, ty starší zanedbával. Všude měl plno knih, plno soch a obrazů, které nejenže vlastnil, ale doslova uctíval, přede všemi Vergiliův. Výročí jeho narození oslavoval s větší vážností než své vlastní narozeniny, nejčastěji v Neapoli, kde obvykle chodíval k jeho pomníku jako ke svatyni.

(9) Uprostřed takovéto klidné pohody zemřel v 75. roce svého života. Byl spíše slabé tělesné konstrukce nežli

často nemocen. Byl jak posledním konsulem, jehož jmenoval Nero, tak také posledním ze všech konsulů, Neronem jmenovaných, kdo zemřel. (10) Stojí rovněž za povšimnutí, že jako poslední z bývalých konsulů doby Neronovy zemřel ten, za jehož konsulátu zemřel Nero.

Při těchto úvahách mě jímá soucit s křehkostí lidskou. (11) Vždyť je něco tak vymezeného a krátkého jako i ten nejdelší lidský život? Nezdá se ti snad, že tu Nero ještě včera byl? A zatím, z těch, kdo za jeho vlády zastávali úřad konsula, již nežije ani jediný. Ačkoliv, proč se tomu divím! (12) L. Piso, otec onoho Pisona, kterého Festus nanejvýš zločinným způsobem zavraždil v Africe, říkával, že nevidí v senátě nikoho z těch, jichž se jako konsul ptával na jejich názor. (13) V tak krátkém čase se skončí život tolika lidí, že se mi zdají nejen omluvitelné, ale i chvályhodné ony královské slzy. Vypráví se totiž, že Xerxés, když přelétl zrakem obrovské vojsko, zaplakal nad tím, že tolika tisícům hrozí tak blízký konec.

(14) Tím více se snažme prodloužit ten kousek nejistého a pomíjivého času, a není-li nám dáno činy (protože tyto možnosti jsou v jiných rukou), tedy alespoň svou duševní prací. A poněvadž je nám odepřeno žít déle, zanechejme po sobě něco, co bude svědčit, že jsme žili! (15) Vím, že ty nepotřebuješ pobídek, láska k tobě mne však nutí, abych tě pobídl, i když se snažíš, tak jak to děláváš ty mně. Soupeření je blahodárné, když se přátelé vzájemně podněcují z lásky k nesmrtelnosti. Buď zdráv!

Přijetí pozvání na hostinu
C. Plinius Severovi Catiliovi

III 12(1) Přijdu na hostinu, ale již nyní si vymiňuji, aby byla krátká a nenákladná, aby oplývala pouze sókratovskými hovory, ale i v nich ať se zachová míra. (2) Příští den nám nastane povinnost přijímat ranní návštěvy, k níž se ani Katonovi nepodařilo dostat bez úhony. C. Caesar mu to však vytkl takovým způsobem, jako by mu skládal

poklonu. (3) Popisuje totiž, jak ti, s nimiž se Kato setkal, zrudli, když mu odkrývali hlavu, kterou si v opilosti zahalil tógou. A dodává k tomu: „Myslel bys, že nepřistihli oni Katona, ale Kato je." Mohlo se snad dostat Katonovi většího projevu úcty nežli toho, že si ho i v opilosti tak vážili? Naše hostina však musí zachovat pravou míru, a to jak v úpravě a nákladech, tak také v době trvání. My totiž nejsme z těch, které by nemohli hanět ani nepřátelé, aniž by je zároveň nechválili. Buď zdráv.

Římanka
C. Plinius Nepotovi

III 16(1) Vypozoroval jsem, zdá se mi, že mezi činy a výroky mužů a žen jsou jedny slavnější, druhé však ve skutečnosti větší. (2) Tuto mou domněnku potvrdil včerejší rozhovor s Fanií — je to vnučka oné Arrie, která byla svému muži oporou a příkladem v hodině smrti. Vyprávěla o mnoha dalších, stejně velkolepých, ale méně známých činech své babičky, které ti budou myslím připadat stejně obdivuhodné, až je budeš číst, jako připadaly mně, když jsem je poslouchal.

(3) Caecina Paetus, Ariin muž, byl nemocen a nemocen byl též jejich syn, oba nevyléčitelně, jak se zdálo. Syn zemřel. Byl to hoch nesmírně krásný, nesmírně ctnostný a pro tyto vlastnosti svým rodičům drahý neméně než proto, že byl jejich synem. (4) Arria mu připravila pohřeb, zařídila smuteční obřady a vše tak, že se manžel nic nedozvěděl. Ba co více, pokaždé, když vcházela do jeho pokoje, předstírala, že syn žije, že se mu také daří lépe, a na jeho neustálé dotazy, co hoch dělá, odpovídala: „Dobře se vyspal, chutnalo mu jídlo..." (5) Potom, když již nad ní dlouho potlačované slzy vítězily a draly se jí do očí, vycházela z pokoje: tu se teprve oddávala své bolesti. A když se dosyta vyplakala, s očima bez slz a s klidným výrazem v tváři se vracela, jako by bolest nad ztrátou syna byla nechala přede dveřmi. (6) Proslulý je jistě i další čin této ženy: vytasila dýku, proklála si hruď, vytáhla čepel a podala ji muži s těmito nesmrtelnými a téměř božskými slovy: „Nebolí to, Paete." Při tomto činu a při těchto slovech však přece jen měla před očima svou příští slávu a nesmrtelnost. Tím krásnější je tajit své slzy a skrývat svůj žal, ztratit syna a dále hrát úlohu matky, a to bez vyhlídky na nesmrtelnost a slávu.

(7) V Ilýrii se Scribonianus chopil zbraní proti Claudiovi. Paetus byl na jeho straně, a proto ho po Scribonianově zavraždění odváželi do Říma. (8) Když už měl nastoupit na loď, prosila Arrie vojáky, aby ji vzali s sebou. „Hodláte zřejmě dát bývalému konsulovi nějaké otroky, z jejichž rukou by přijímal pokrm, kteří by ho oblékali a obouvali," řekla. „To všechno zastanu já sama." (9) Ničeho však nedosáhla. Najala si tedy rybářskou bárku a na této lodičce jela v patách obrovské lodi.

Ona to také byla, kdo řekl před Claudiem Scribonianově ženě, která prohlásila, že je ochotna vypovídat: „Tebe mám poslouchat? Muže ti zavraždili v náručí, a ty žiješ!" Z tohoto výroku jasně vysvítá, že její překrásná smrt nebyla dílem ukvapeného rozhodnutí. (10) Vždyť také svému zeti Thraseovi, když ji snažně prosil, aby nepomýšlela na smrt, a mimo jiné se jí ptal: „Chceš tedy, aby tvá dcera zemřela se mnou, budu-li jednou muset zemřít?" odpověděla: „Jestliže s tebou bude žít tak dlouho a v tak dokonalé shodě jako já s Paetem, pak chci." (11) Touto odpovědí zvýšila obavy rodiny, takže ji střežili ještě bedlivěji. Povšimla si toho a řekla: „Je to zbytečné. Můžete dosáhnout jen toho, že budu mít těžkou smrt, ale zabránit mi v ní nemůžete." (12) Nato vyskočila ze židle, vrhla se proti zdi a narazila do ní s takovou silou, že se zhroutila. Když ji pak přivedli k sobě, pravila: „Řekla jsem vám, že si najdu cestu ke smrti, ať je jakkoliv tvrdá, zabráníte-li mi v cestě snadné."

(13) Nezdají se ti tyto činy větší než ono slavné „Nebolí to, Paete," jímž je jen dovršila? O tomto posledním činu se však mluví všude, kdežto o těch předcházejících neví nikdo. Z toho plyne, jak jsem řekl na začátku, že z lidských

činů jsou jedny známější, druhé však ve skutečnosti větší. Buď zdráv.

Smrt básníka Martiala
C. Plinius Corneliovi Priscovi

III 21(1) Doslýchám se, že zemřel Valerius Martialis, a skličuje mě to. Byl to nadaný člověk, bystrý a prudký, jeho verše měly pořádný říz a byly šťavnaté, avšak neméně ryzí. (2) Když odcházel z Říma, opatřil jsem ho na cestu penězi, dal jsem mu je z přátelství a také za veršíky, jež na mne složil. (3) Bývalo za našich předků zvykem vyznamenávat poctami nebo penězi lidi, kteří psali o slávě jednotlivců nebo měst; za našich časů, žel, vyšel tento zvyk mezi prvními z módy, stejně jako i jiné krásné a šlechetné činy. Neboť od té doby, co jsme přestali konat skutky hodné chvály, pokládáme také chválu za něco nevhodného.

(4) Ptáš se, které veršíky to jsou, za něž jsem se mu odvděčil? Odkázal bych tě přímo na jeho knihu, kdybych pár neznal zpaměti. Budou-li se ti líbit, najdeš si již další v knize sám. (5) Oslovuje Múzu a posílá ji, aby vyhledala můj dům v Esquiliích a uctivě přistoupila:

Poslyš, netluc však, vínem rozjařená,
v dobu nevhodnou na výmluvné dveře:
v dílo Minervy vážné on tam zabrán,
skládá po celé dni své soudní řeči,
které přiřadí čestně příští věky
k plodům velkého mistra Arpinského.
S pozdním soumrakem vstoupíš bezpečněji,
až tam zavládnou růže, vzkypí víno,
mastmi vlasy až zvlhnou, toť tvá chvíle!
Pak snad přečte tě rád i přísný Kato...

(6) Nerozloučil jsem se tehdy právem s tím, kdo na mne napsal tyto verše, jako s nejlepším přítelem a netruchlím teď právem tak, jako by mi nejlepší přítel zemřel? Vždyť mi dal, kolik mohl nejvíce, a byl by dal ještě více, kdyby

byl mohl. Ačkoliv, co více je možno dát člověku nežli slávu, uznání a nesmrtelnost? „Ale co když ty verše, které napsal, nebudou nesmrtelné?" namítne někdo. Možná nebudou, on však je psal v přesvědčení, že nesmrtelné budou. Buď zdráv.

Odkaz pro otroka Modesta
C. Plinius Statiovi Sabinovi

IV 10(1) Píšeš mi, že Sabina, která nám odkázala dědictví, nedala nikde příkaz k tomu, aby její otrok Modestus dostal svobodu, ale že mu současně takto připsala v závěti odkaz: „Modestovi, jemuž jsem rozkázala dát svobodu." Ptáš se, co si o tom myslím. Poradil jsem se se znalci a (2) všichni se shodli na tom, že nemá dostat svobodu, protože mu nebyla darována, ani odkaz, protože byl dán otroku. Mně se však zdá, že zde jde o zjevný omyl, a proto se domnívám, že my musíme, jako by to Sabina sama napsala, udělat to, o čem byla přesvědčena, že napsala.

(3) Pevně věřím, že na můj návrh přistoupíš, poněvadž obvykle velmi svědomitě zachováváš poslední vůli zemřelých, kterou dobří dědicové chápou jako zákon. Pro nás čest neznamená méně než pro jiné potřeba. Ať tedy zůstane s naším svolením na svobodě a užívá odkazu, jako by vše bylo v naprostém pořádku. Vždyť je v pořádku, když si někdo dobře zvolí dědice. Buď zdráv.

Provokace při hlasování v senátě
C. Plinius Maesiovi Maximovi

IV 25(1) Psal jsem ti, že se musíme mít na pozoru, aby při tajném hlasování nedošlo k nějakému pohoršení. A už je to tady.

Při posledním volebním shromáždění se na některých tabulkách objevila spousta žertů i tak nechutných, že je nelze ani vyslovit. Na jedné byla dokonce jména kandidátů

zaměněna za jména jejich ochránců. (2) V senátě to vřelo a s velkým halasem se svolával hněv císařův na hlavu pachatele. Ten ale unikl a zůstal utajen. Možná že byl dokonce mezi těmi, kdo křičeli nejvíce. (3) Co si máme myslet, že provádí doma člověk, který si jako šašek tropí posměch z tak vážné a důležité chvíle a jenž vůbec vystupuje v senátě jako posměváček, vtipálek a šprýmař? (4) Takovou drzost vnuká bezcharakternímu člověku asi toto pomyšlení: „Vždyť kdo by se to dozvěděl!" Vyžádá si tabulky, vezme pero, skloní hlavu, nikoho si neváží a ztratí úctu k sobě samému. Odtud pramení takové scény, které by se hodily na divadlo.

(5) Kam se máš obrátit? Co proti tomu můžeš udělat, když špatnost je silnější než prostředky proti ní? Ale to je nad naše síly. Přenechme to tomu, jemuž denně přidělává hodně bdění a námahy tato naše tupá, současně však nevázaná lehkomyslnost.

Spisovateli Suetoniovi
C. Plinius Suetoniovi Tranquillovi

V10(1) Sejmi již konečně tíhu zodpovědnosti z mých hendekasylabů, v nichž jsem slíbil tvé spisy našim společným známým. Denně se jich někdo dovolává, dožaduje, a hrozí dokonce nebezpečí, že dostanou obsílku k soudu. (2) Já také otálím s vydáváním svých knih, ty jsi však překonal i moji nerozhodnost a liknavost. Tedy to již neodkládej nebo si dej pozor, aby ty knížky, které z tebe nemohou vymámit lichotky v mých hendekasylabech, z tebe nedostaly nadávky v kulhavých jambech. (3) Je to dokonalé, zralé dílo, pilováním se již nevybrousí, spíše se setře jeho půvab. Dopřej mi to potěšení, vidět tvé jméno v titulu, slyšet, že se opisuje, čte, že jdou díla mého Tranquilla na odbyt! Bylo by spravedlivé, abych se i já ve jménu našeho přátelství dočkal od tebe stejné radosti, jaké se dostává tobě mým přičiněním. Buď zdráv.

Propuštěnec Zosimus
C. Plinius Valeriovi Pavlinovi

V 19(1) Vím, jak vlídně zacházíš se svými otroky a propuštěnci, o to upřímněji se ti svěřím, jak laskavě se chovám k mým lidem já. (2) Mám stále na mysli ono homérské „a býval otcovský vlídný" i naše „otec rodiny". A i kdybych měl tvrdší a necitelnější povahu, přece by mě oblomila nemoc mého propuštěnce Zosima, jemuž je třeba projevit tím více soucitu, čím více ho má nyní zapotřebí. Je to hodný člověk, ochotný a vzdělaný. (3) A obor, ve kterém se nejvíce vyzná, označení, které by mohl mít na cedulce, kdyby byl prodáván na trhu — herec. Přednáší výrazně, citlivě a s pochopením, výstižně i půvabně zároveň. Také na kitharu hraje s větší dovedností, než jakou obvykle herec potřebuje. I řeči, dějepisná díla a básně čte tak dobře, že se zdá, jako by se byl učil jen a jen tomu.

(4) Vyjmenoval jsem ti to všechno schválně, abys věděl, kolik příjemných služeb mi on sám prokazoval. K tomu ještě přistupuje moje dávná náklonnost k němu, kterou obavy o něj ještě zvětšily. (5) Příroda to už tak zařídila, že nic tolik nepodněcuje a nerozdmychává lásku jako strach, že o ni přijdeme. Ten strach však u něho neprožívám poprvé. (6) Neboť již před několika lety, když jednou horlivě a zaujatě přednášel, začal najednou chrlit krev a já jsem ho proto poslal do Egypta, kde pobyl delší dobu a nedávno se vrátil zotaven. Potom ale, když několik dní po sobě příliš namáhal hlasivky, stará choroba se přihlásila pokašláváním a znova začal chrlit krev.

(7) Rozhodl jsem se proto, že ho pošlu na tvůj statek, který máš u Fora Iuliova. Slyšel jsem tě totiž často vyprávět, že je tam zdravý vzduch a mléko jako stvořené pro léčení těchto chorob. (8) Prosím tě, napiš svým lidem, aby ho přijali a přidělili mu místo v tvém domě. Ať se také postarají o jeho případné výlohy, bude toho však potřebovat jen velmi málo. (9) Je totiž tak šetrný a skromný, že se omezuje nejen v dobrotách, ale z hospodárnosti i v tom,

co je pro jeho zdraví nezbytné. Dám mu s sebou tolik, kolik mu postačí na cestu k tobě. Buď zdráv.

Po recitaci v domě přítele
C. Plinius Restitutovi

VI 17(1) Nemohu se udržet, abych ti nevylíčil alespoň v dopise, když to nejde osobně, jaké rozhořčení se mne zmocnilo při recitaci u kteréhosi z mých přátel.

(2) Předčítal se spis skutečně dokonalý. Mezi posluchači byli dva nebo tři „znalci na slovo vzatí", zřejmě tak připadali sami sobě a ještě několika dalším, protože seděli jako hluchoněmí. Neotevřeli ústa, nepohnuli rukou, konečně ani nepovstali, byť jen proto, že se už naseděli dost. (3) Jaká to důležitost! Jaká ztělesněná moudrost! Anebo lépe: jaká omrzelost, nadutost a nehoráznost či spíše ještě posedlost, vynaložit celý den na to, abys urážel a jako nepřítel se rozešel s tím, k němuž jsi přišel jako přítel! (4) Že jsi lepší řečník? Tím spíše nemáš proč závidět, protože ten, kdo závidí, je na tom hůř. A pak, ať jsi více, méně nebo stejně schopný, pochval slabšího lepšího i stejně schopného: lepšího proto, že není-li hoden chvály on, nemůžeš být pochválen ani ty sám, slabšího a stejně schopného proto, že je v tvém vlastním zájmu, aby ten, koho schopnostmi převyšuješ nebo se mu vyrovnáš, byl ceněn co nejvýše.

(5) Já si věru vždy vážím a obdivuji každého, kdo něco v nějakém vědním oboru dokázal. Je to totiž nesnadná, náročná a vysilující práce, taková, že tím, kdo jí opovrhuje, zhrdne ona také. Pokud ovšem nemáš jiný názor. Ačkoliv, kdo dovede ocenit tuto práci s větším uznáním a zaujetím než ty sám? (6) To mě také vedlo k tomu, že se se svým rozhořčením svěřuji právě tobě, protože ty mi můžeš nejlépe rozumět. Buď zdráv.

Výbuch Vesuvu a smrt Plinia Staršího
C. Plinius Tacitovi

VI 16(1) Žádáš mě, abych ti napsal o smrti svého strýce, abys to mohl tím pravdivěji zachytit pro ty, kdo přijdou po nás. Děkuji ti za to, protože vím předem, že bude jeho smrti zaručena věčná sláva, když ji oslavíš ty. (2) Ačkoliv jeho památka bude věčná, protože zemřel při zkáze překrásné krajiny, při památné katastrofě, v níž zašla celá města i jejich obyvatelé, a ačkoliv on sám napsal mnoho nezapomenutelných děl, přece jen k zvěčnění jeho jména značně přispějí tvé nesmrtelné spisy. (3) Za šťastné považuji lidi, jimž dali bohové ten dar, že mohou konat činy, o nichž stojí za to psát, nebo dar psát knihy, které stojí za to číst. Za nejšťastnější však ty, kterým dali obojí. K nim bude patřit i můj strýc zásluhou svých vlastních děl a díky dílům tvým. O to raději přijímám úkol, který jsi mi dal, a sám se o něj hlásím.

(4) Strýc byl tehdy v Misenu, kde osobně velel loďstvu. Bylo 24. srpna asi kolem jedné hodiny po poledni, když ho přišla moje matka upozornit, že se na nebi objevil zvláštní mrak, nezvykle velký a podivného tvaru. (5) Předtím chvíli užíval sluníčka, potom se vykoupal ve studené vodě, něco málo snědl, natažen na lehátku, a právě se dal do studia. Vstal tedy a vystoupil na vyvýšené místo, odkud mohl nejlépe pozorovat ten div. Tvořilo se jakési mračno, nebylo možno dobře rozeznat, ze které hory vystupuje (později jsme se dozvěděli, že to byl Vesuv), vzhledem a tvarem podobné stromu, nejvíce připomínalo pinii. (6) Nejdříve se totiž zvedlo do výše jako vysoký kmen stromu, který se později rozšířil, jako by rozložil své větve. Předpokládám, že ve chvíli výbuchu bylo vytlačeno vzhůru vzdušným kuželem, který potom klesl zpět, buďto proto, že tlak polevil, nebo pod vlivem vlastní tíže, takže mrak zmizel, rozestoupiv se do šíře. Místy byl zářivě bílý, místy prašný a skvrnitý, jak s sebou bral buď hlínu, nebo popel.

(7) Strýc — jako pravý vědec — usoudil, že je to velkolepé a že je třeba se na to podívat více zblízka. Dal připravit

liburnskou loď a mně nabídl, že mohu jet s ním, jestli chci. Odpověděl jsem, že chci raději pracovat, byl to ostatně on, kdo mi dal něco napsat. (8) Právě vycházel z domu, když dostal lístek od Rectiny, Casciovy ženy. Zděšená nebezpečím, jež jí hrozilo (její vila ležela na úpatí Vesuvu a nebylo jiného úniku než po lodích), prosila, aby jí strýc pomohl z této strašné situace. (9) Změnil tedy hned plán a to, co začal z lásky k vědě, podnikl v roli hrdiny. Nechal spustit na vodu veliké čtyřveslice a sám do jedné nastoupil s úmyslem pomoci kromě Rectiny ještě mnoha dalším lidem (půvabné pobřeží bylo totiž hustě obydleno). (10) Plnou rychlostí potom zamířil tam, odkud ostatní utíkali, a naváděl lodě přímou čarou k místu nebezpečí tak neohroženě, že přitom ještě diktoval a nechal zaznamenat celý průběh tohoto strašného úkazu, jak se jevil jeho očím.

(11) Na lodě již dopadal popel, čím blíže byly, tím teplejší a hustší, a také již láva a začouzené, žárem rozpálené a rozdrolené kamení. Tu se náhle objevila mělčina a sutiny skály jim zabránily v přístupu k pobřeží. Strýc na chvíli zaváhal, nemají-li se vrátit zpět, jak mu radil kormidelník, pak ale řekl „Odvážnému štěstí přeje, zamiř k Pomponianovi!" (12) Ten bydlel ve Stabiích, na druhé straně zálivu (moře se tu zalévá lehce zvlněnou křivkou do pobřeží). Tady, ačkoliv sem ještě nebezpečí nedošlo, bylo již jasně vidět, a jak se šířilo, bylo už, co by kamenem dohodil. Pomponianus dal naložit svá zavazadla na lodě, rozhodnut prchnout, až opadne nepříznivý vítr. Pro mého strýce to však byl vítr velmi příznivý. Přistál, objal třesoucího se přítele, utěšoval ho a dodával mu odvahy, a aby zmírnil jeho strach svým vlastním klidem, nechal se odnést do lázní. Po koupeli se uložil ke stolu a vesele povečeřel nebo, což je stejně velkolepé, veselost předstíral.

(13) Z Vesuvu zatím vyšlehovaly na mnoha místech plameny, do šíře i do výše zářily ohně a jejich záři a jas ještě umocňovalo temné pozadí noci. Strýc, aby přemohl zděšení, ujišťoval, že to hoří prázdné statky, které venkované ve zmatku opustili a zapomněli uhasit oheň v krbu — to aby utišil hrůzu. Potom se oddal spánku a skutečně usnul,

spánkem nad každé pochyby pravým. Jeho oddechování slyšeli až sluhové za dveřmi — měl totiž těžký, zvučný dech, protože byl při těle. (14) Ale dvůr, z něhož se k pokojíku přicházelo, byl již pokryt tak vysokým nánosem popela a pemzy, který ještě rostl, takže kdyby strýc zůstal v ložnici déle, byl by mu východ znemožněn. Vzbudili ho tedy a on vyšel z pokoje a odebral se zase k Pomponianovi a ostatním, kteří celou noc probděli. (15) Radili se společně, mají-li zůstat uvnitř nebo přecházet venku, protože domy se pod častými mohutnými otřesy kymácely, a jako by byly vyvráceny ze svých základů, nakláněly se sem a tam. (16) Pod širým nebem zase padaly úlomky lávy, sice lehké a pórovité, ale i to bylo na poměry nebezpečné. Přece však se po zvážení obou nebezpečí rozhodli pro to druhé. U strýce zvítězil důvod nad důvodem, u jiných strach nad strachem ještě větším. Dali si na hlavu polštáře a uvázali je plátěnými rouškami — jako ochranu před padajícím kamením.

(17) Všude jinde už byl bílý den, jen kolem nich byla noc ze všech nocí nejčernější; prozařovalo ji však množství plamenů a mírnila různá světla. Rozhodli se vyjít na břeh podívat se zblízka, jestli jim moře dovolí vyplout. Bylo však dosud vzbouřené a nebezpečné. (18) Strýc se tam uložil na plátěnou roušku, kterou pod ním rozestřeli, a jednou, podruhé požádal o studenou vodu a napil se. Když potom oheň a předzvěst plamenů — pach síry — obrátil jeho druhy na útěk, vzbudil také jeho. (19) Vztyčil se, opíraje se o dva otroky, ale ihned se skácel. Vysvětluji si to tak, že mu hustý dým znemožnil dýchání a uzavřel mu průdušku, se kterou měl potíže odjakživa — buď proto, že byla zúžena, nebo že často trpěl dýchavičností. (20) Když se pak opět zase rozjasnilo (bylo to třetí den od jeho smrti), našli jeho tělo neporušené, netknuté pod prostěradlem, tak jak byl, oblečen. Vypadal spíše, jako by spal, než jako mrtvý.

(21) Mezitím já a moje matka v Misenu — to už ale není nic pro historii, a ty sis výslovně přál poznat jen jeho smrt. Skončím tedy. (22) Jen jedno ještě dodám: já jsem ti vylíčil vše, co jsem slyšel bezprostředně poté, kdy byly tyto události ještě v nejživější paměti. Ty sám si z toho vybereš to

podstatné — něco jiného je totiž psát dopis, a něco jiného historii, jinak se píše příteli, a jinak pro všechny čtenáře. Buď zdráv.

Vlastní vzpomínky na výbuch Vesuvu
C. Plinius Tacitovi

VI 20(1) Pravíš, že dopis, v němž jsem ti na tvou žádost psal o smrti mého strýce, v tobě vzbudil touhu dozvědět se, jaké hrůzy i skutečná nebezpečí jsem zažil já v Misenu, když jsem tam zůstal (začátek vyprávění jsem totiž přetrhl). *„Ačkoliv duše se vzpomínky děsí… začnu."*

(2) Po strýcově odjezdu jsem věnoval všechen zbylý čas studiu (proto jsem také zůstal doma), potom jsem se vykoupal, povečeřel a krátce, neklidně prospal. (3) Již několik dní předtím jsme pociťovali zemské otřesy, nijak nás však nevyděsily, protože v Campanii je to normální jev. Té noci ale nabyly takové síly, že se zdálo, že se všechno nejen chvěje, ale přímo převrací vzhůru nohama. (4) Matka přiběhla do mé ložnice. Také já jsem právě vstával, že ji vzbudím, jestli spí. Usedli jsme na náš dvorek, který dělil dům od moře jen malým kouskem země. (5) Nejsem si jist, mám-li to nazývat neohrožeností nebo nerozumem (šlo mi tehdy na 18. rok), vyžádal jsem si jeden svazek Tita Livia, a jako bych neměl nic lepšího na práci, dal jsem se do čtení a dělal jsem si výpisky, jak jsem předtím začal. Tu se objevil strýčkův přítel, který k němu přijel nedávno z Hispanie na návštěvu, a když nás uviděl jen tak sedět, a mne dokonce ještě číst, zle nám vyčinil — matce za netečnost a mně za bezstarostnost. To mě ale nijak nevytrhlo od knihy.

(6) Bylo již 7 hodin ráno, ale světlo bylo stále mdlé, jakoby neduživé. Okolní domy byly už tak poškozeny, že ačkoliv jsme seděli na otevřeném prostranství, docela jistě nám hrozilo nebezpečí, že se domy na nás zřítí, protože prostor kolem byl malý. (7) Tehdy jsme se konečně rozhodli vyjít z města. Následoval nás vyděšený dav — cizímu rozhodnutí dali přednost před vlastním úsudkem, což se

ve chvíli hrůzy považuje za moudrost — a ohromný průvod se nám tlačil na paty a postrkoval nás kupředu. (8) Vyšli jsme za město a zastavili jsme se. Tu se našim zrakům naskytlo mnoho podivných, hrůzných scén. Vozy, které jsme sem nechali vyvézt, se rozjížděly všemi směry, ačkoliv terén byl naprosto rovný, a nezůstaly na místě ani tehdy, když jsme jejich kola zaklínili kameny. (9) Navíc jsme spatřili, jak moře pohlcuje samo sebe a jak ustoupilo, jakoby zahnáno otřesy země. Pobřeží se tím velmi rozšířilo a na písku se zachytila spousta mořských živočichů. Na druhé straně se zase roztrhl hrozivě černý mrak klikatými, kmitavými čarami a praskal v dlouhých plamenných jazycích podobných bleskům, ale větších.

(10) Tu nám začal strýcův přítel z Hispanie domlouvat ještě příkřeji a naléhavěji: „Je-li tvůj bratr a tvůj strýc dosud naživu, jistě si přeje, abyste se zachránili, a jestli zemřel, přál si před svou smrtí, abyste ho přežili. Proč tedy otálíte a neutečete?" Odpověděli jsme, že nejsme schopni pomýšlet na vlastní záchranu, když nevíme, co je s ním. (11) Nezdržoval se už a začal ze všech sil utíkat, aby se dostal z místa nebezpečí. Za chvíli nato se to černé mračno spustilo až k zemi a zahalilo moře, obklopilo a potom úplně skrylo Capri a zahalilo i misenský výběžek. (12) Tu mne matka začala prosit, pobízet a nakonec mi rozkázala, abych za každou cenu utekl — jsem mladý a dokážu to, ona je stará a těžkopádná. Že prý zemře s klidem v duši, když bude vědět, že nezavinila mou smrt. Vyhrkl jsem, že chci zůstat naživu pouze s ní, vzal jsem ji pod paždí a nutil, aby přidala do kroku. (13) Poslechla jen ztěžka a stále se obviňovala, že mě zničí.

Začal padat popel, zatím ale ještě řídce. Ohlédl jsem se: odzadu se hrozivě blížil hustý dým, jako bystřina se valil po zemi a přímo na nás. „Uhněme z cesty," navrhl jsem, „dokud je ještě vidět, aby nás ti, co jdou za námi, nepovalili a ve tmě neušlapali." (14) Jen jsme to udělali, padla tma, ale ne taková, jako když nesvítí měsíc nebo když je pod mrakem, byla tma jako v uzavřené místnosti, když jsou zhasnuta všechna světla. Bylo slyšet kvílení žen, křik ma-

lých dětí a volání mužů. Jedni hlasitě volali své rodiče, druzí děti, další své ženy a snažili se je poznat po hlase. (15) Někteří naříkali nad svým neštěstím, jiní bědovali nad ztrátou svých blízkých. Našli se i lidé, kteří ze strachu před smrtí smrt přivolávali. Mnoho lidí vzpínalo ruce k nebi a ještě více jich tvrdilo, že bohové už vůbec nejsou, ale toto že je poslední, věčná noc světa. Nechyběli ani takoví, kteří si ke skutečnému nebezpečí přidávali vymyšlené a vylhané hrůzy. Rozhlašovali třeba, že ten a ten dům v Misenu se zřítil, ten a ten dům shořel atd. — pusté výmysly, ale docházely sluchu. (16) Poznenáhlu se rozjasňovalo. Pro nás to však nebyl příznak nového dne, ale předzvěst blížícího se ohně. Ten se naštěstí zastavil dost daleko od nás, ale znovu začal padat popel, tentokrát hustý a těžký. Čas od času jsme se zvedli, abychom ho setřásli, jinak by nás zasypal a rozdrtil svou tíhou. (17) Mohl bych se chlubit, že mi uprostřed tolika hrůz neuklouzlo jediné slůvko, které by prozrazovalo slabost, kdybych nenalezl pro svou situaci útěchu v myšlence, že zanikám současně se světem a svět se mnou — slabé zadostiučinění, ale pro smrtelného člověka znamená mnoho.

(18) Konečně se ta černá clona rozjasnila a zmizela jako dým či pára. Potom zasvitlo skutečné denní světlo, a dokonce se objevilo i slunce, mělo však žlutavý odstín jako při zatmění. Našim očím, které si ještě na světlo nezvykly, se všechno najednou jevilo nově: s vysokou pokrývkou popela, jakoby zasypané sněhem. (19) Když jsme se vrátili do Misenu a sebrali poslední zbytky svých sil, strávili jsme neklidnou noc, zmítáni strachem a nadějemi. Strach však naději přehlušoval, protože jednak zemské otřesy ještě pokračovaly a mimoto většina lidí šílela v děsivých věštbách a hystericky se vysmívala svému i cizímu neštěstí. (20) Ale ani v této chvíli, přestože jsme nebezpečí okusili na vlastní kůži, nás nenapadlo odejít, aniž bychom měli zpráv o strýci.

Toto mé líčení čti bez úmyslu napsat o tom, není naprosto hodno dějin, ale protože jsi mne o ně požádal, posuď sám, stojí-li vůbec za dopis. Buď zdráv.

Dopis manželce
C. Plinius své ženě Calpurnii.

VII 5(1) Je neuvěřitelné, jaká touha po tobě mě jímá. Může za to za prvé láska a za druhé nezvyk být od tebe odloučen. Jen tím to je, že velkou část noci probdím s tvým obrazem před očima a že také ve dne, v hodinách, kdy jsem za tebou chodíval, mě nohy samy nesou (jak je to pravdivé rčení!) k tvému pokojíku a že potom odcházím sklíčen a smutný od těch prázdných dveří jako zhrzený milenec. Zbavuji se těchto muk jen tehdy, když se mořím na soudě a s právními záležitostmi svých přátel.

(2) Posuď sama, jaký je asi můj život, když úlevu nalézám v práci a v bídě a ve starostech útěchu. Buď zdráva.

Existují strašidla?
C. Plinius Surovi

VII 27(1) Chvíle volna mi dává možnost, abych se poučil, a tobě zároveň dovoluje, abys poučil mne. Tedy, velmi rád bych věděl, jestli si myslíš, že existují strašidla a mají vlastní podobu a nějaký význam, nebo že to jsou holé nesmysly, jimž dává podobu náš strach.

(2) K tomu, abych věřil, že existují, mě vede především věc, která se přihodila, jak jsem slyšel, Curtiu Rufovi. Byl tehdy ještě neznámým, obyčejným členem družiny afrického správce. Na sklonku dne se tak prochází sloupovou síní, když tu se mu zjeví ženská postava, ale v nadživotní velikosti a nadpřirozeně krásná. Řekne mu, zděšením strnulému, že je Afrika a že předpovídá budoucnost. On prý půjde do Říma, kde se mu dostane velikých poct, a že se do této provincie vrátí s nejvyšší mocí a zemře zde. To vše se do písmene splnilo. (3) Mimoto se vypravuje, že když připlul do Kartága a vystupoval z lodi, přišla mu po břehu vstříc stejná postava. Jisté je, že potom onemocněl, a protože si podle minulosti vyložil budoucnost a podle bývalého štěstí budoucí útrapy, vzdal se veškeré

naděje na záchranu, přestože nikdo z jeho lidí o ní nepochyboval.

(4) A není snad ještě strašidelnější a stejně podivuhodné to, co ti nyní budu vyprávět tak, jak jsem to sám slyšel? (5) V Athénách byl veliký, prostorný dům, měl ale špatnou pověst — byl zhoubný. V nočním tichu se tu rozléhalo lomození železa, a když ses zaposlouchal pozorněji, řinčení okovů. Nejprve jakoby z dálky, potom zblízka, a nakonec se objevil přízrak: vychrtlý stařec ve špinavých hadrech. Měl dlouhý vous a zježené vlasy, nohy spoutané a na rukou okovy, kterými potřásal. (6) Nájemníci v tom domě prožívali zlé, děsivé noci, protože ze strachu ani oka nezamhouřili. Až z toho onemocněli, a jak vzrůstala jejich hrůza, nakonec umírali. Poněvadž i ve dne, kdy se přízrak neobjevoval, se jim jeho obraz stále míhal před očima a z té hrůzy se rodila hrůza nová. Dům proto zůstal opuštěn, odsouzen k samotě a zcela ponechán onomu zjevení. Přesto však ho dále inzerovali v prodejích pro případ, že by se našel někdo, kdo by ho nic zlého netuše koupil nebo najal.

(7) Do Athén tehdy přišel filosof Athenodóros. Přečetl si nabídku, a jak uslyšel cenu, důkladně se na celou věc vyptal, protože se mu zdála podezřele nízká. A když se vše dozvěděl, tím spíše ještě si dům najal. Jakmile se začalo smrákat, poručil, aby mu ustlali v přední části domu, vyžádal si zápisník, pero a světlo. Všechny své lidi poslal do zadních pokojů a sám se cele soustředil — duši, oči i ruce — na psaní, aby si nezaměstnaná mysl nevymýšlela strašidelné historky, o nichž slyšel, a zbytečně se nebála. (8) Zpočátku bylo jen noční ticho jako všude jinde, potom se ale ozvalo řinčení železa a okovů. Nehnul však ani brvou, neodložil pero a dodával si odvahy, aby obrnil svůj sluch. Řinčení však vzrůstá, blíží se a už je slyšet jakoby na prahu, už jakoby v místnosti. Otočí se, a hned pozná zjevení, o němž mu vyprávěli. (9) Stojí a kývá na něho prstem, jako by ho volalo. Také mu pokyne rukou, aby chvíli posečkalo, a zase se dá do psaní. Vtom mu strašidlo zazvoní okovy přímo nad hlavou. Vzhlédne, a když spatří, že opět kývá

jako předtím, neotálí už, vezme světlo a jde za ním. (10) Strašidlo jde pomalým krokem, jakoby ztěžklým okovy, a když zabočí na dvůr domu, náhle se zhroutí a zmizí svému průvodci. Ten když vidí, že zůstal sám, natrhá trávu a listí a udělá z nich na tom místě znamení. (11) Druhý den pak jde na úřad a upozorní, že by měli přikázat, aby se na tom místě kopalo. Našly se tam potom kosti vpletené v řetězech — ty zůstaly holé, ohlodané v okovech, zatímco tělo již za ten dlouhý čas zetlelo v hlíně. Sebrali je a veřejně pochovali. Od té chvíle, kdy byly tělesné ostatky náležitě pohřbeny, přestalo v domě strašit.

(12) Věřím lidem, kteří ujišťují, že se tyto historky skutečně staly, a sám mohu potvrdit jiným následující případ. Mám jednoho vzdělaného propuštěnce, jeho mladší bratr s ním spával na jedné posteli. Tomu se jednou zdálo, že vidí, jak u něho sedí někdo na posteli, jak přibližuje nůžky k jeho hlavě a jak mu stříhá vlasy na temeni hlavy. Když se rozednilo, byl vskutku na temeni oholen a vlasy se našly vedle. (13) Zakrátko nato tuto historku potvrdil podobný případ. Jeden mladý otrok spal ve vychovatelně spolu s mnoha dalšími chlapci. Oknem k němu vlezly dvě postavy (alespoň tak to líčil) v bílých tunikách, ostříhaly spáče a zase zmizely, kudy přišly. I jeho ráno objevili ostříhaného a vlasy poházené kolem. (14) Dále se již nic zvláštního nepřihodilo, jedině snad to, že nebyl-li jsem obžalován, jistě bych byl, kdyby žil déle Domitianus, za jehož vlády se to stalo. V jeho skříně se totiž našlo Carovo udání na mne. Z toho je možno usoudit, že ostříhání mých lidí bylo znamením zažehnaného nebezpečí, které mi hrozilo, protože obžalovaní si obvykle nechávají vlasy růst.

(15) Prosím tě tedy, seber všechny své vědomosti. Je to otázka, která si zaslouží, abys o ní hodně a dlouho uvažoval a já také nejsem nehoden toho, aby ses se mnou podělil o své rozsáhlé znalosti. (16) Seber důvody pro i proti, jak míváš ve zvyku, jedněch však více, abys mě nenechal v trapné nejistotě, když bys mi býval mohl poradit, abych již přestal být na pochybách. Buď zdráv.

Vztah k otrokům
C. Plinius Paternovi

VIII 16(1) Těžce na mne dolehly nemoci a také úmrtí mých otroků, zvláště těch mladých. Mám dvě útěchy, a přestože takovou bolest nevyváží, přece jen to jsou útěchy: jednou z nich je, že dostávají snadno svobodu (zdá se, že jsem neztratil pozdě ty, o něž jsem přišel jako o lidi svobodné), druhou mám v tom, že také otrokům dovoluji dělat závěti a opatruji je, jako by byly pravoplatné. (2) Vyslovují v nich své příkazy a žádosti, jak uznají za vhodné, a já se jimi řídím, jako by byly pro mne rozkazem. Rozdělují, dávají darem, odkazují, pouze však v kruhu rodinném, poněvadž rodina je pro otroky jakýmsi státem a obcí. (3) Ale ačkoliv se těmito útěchami upokojuji, přece jen mě zkrušuje a srdce mi rozdírá onen lidský soucit, který mě pohnul k tomu, abych to vůbec dovolil.

Nechtěl bych se však proto stát necitelnějším. Vím, že jiní lidé nepovažují ztráty tohoto druhu za nic víc než za hmotnou škodu a připadají si proto bůhvíjak povznesení a moudří. Jsou-li povznesení či moudří, nevím, nejsou ale lidští. (4) Vždyť být lidský znamená být zasažen bolestí, cítit ji, ale nepodléhat a přijímat útěchu, nikoliv nemít jí zapotřebí.

(5) Věru, napsal jsem snad více, než jsem musel, avšak méně, než jsem chtěl. V bolesti je totiž jakási slast, zvláště můžeš-li se vyplakat v náručí přítele, u něhož najdeš pro své slzy buďto soucit, nebo porozumění. Buď zdráv.

Shovívavost k chybám druhých
C. Plinius Geminovi

VIII 22(1) Znáš ten druh lidí, kteří jsou sami otroky všech možných vášní, ale tak se pohoršují nad chybami jiných, jako by jim záviděli, a nejpřísněji soudí právě ty, které napodobují nejvíce? Vždyť i těm, kdo žádnou shovívavost nepotřebují, nic nesluší více nežli shovívavost.

(2) Já alespoň považuji za nejlepšího a nejušlechtilejšího takového člověka, který ostatním odpouští, jako by se sám denně proviňoval, a sám se poklesku chrání, jako by nic nikomu neodpouštěl. (3) Držme se proto této zásady v soukromí, na veřejnosti i v každé životní situaci, abychom byli k sobě nesmlouvaví a shovívaví také k těm, kteří umějí odpouštět jen sobě. Zapamatujme si slova, která často říkával Thrasea, člověk velmi shovívavý, a proto také velký: „Kdo nenávidí chyby, nenávidí lidi."

(4) Ptáš se asi, co mě pohnulo k tomu, že ti to píši. Nedávno někdo... ale raději mezi čtyřma očima, ačkoliv ani to ne. Bojím se totiž, že bych udělal právě to, co zavrhuji: napadat a pomlouvat někoho, což by bylo v rozporu s tím, co jsem ti vřele doporučoval. Ať je to kdokoliv a ať je jakýkoliv, raději o něm pomlčím, protože jmenovat ho, to jako příklad neprospěje, ale nejmenovat, to prospěje velmi naší věci — shovívavosti. Buď zdráv.

Hry v cirku
C. Plinius Calvisiovi

IX 6(1) Všechen tento čas jsem strávil ve velmi příjemném klidu mezi svými zápisníky a knížkami. „Jak se ti to mohlo povést," ptáš se, „ve městě?"

V cirku se konaly hry, podívaná toho druhu, jaká mě ani dost málo neláká. Nic nového, nic zvláštního, nic, co by nestačilo vidět jednou provždy. (2) Tím více se divím, kolik tisíc lidí tak dětinsky touží znova a znova vidět běžící koně a závodníky stojící na vozech. Kdyby je však přitahovala rychlost koní nebo obratnost závodníků, byl by v tom nějaký smysl. Oni ale drží palce kusu barevného hadru, do hadru jsou zblázněni, a kdyby se uprostřed závodu za jízdy přenesla jedna barva sem a jiná tam, přenesl by se i zájem a obliba, a náhle by opustili závodníky a koně, které na dálku poznávali a jejichž jména vyvolávali. (3) Takovou přízeň a vážnost přikládají jedné bezcenné tunice — nemluvím o davu, který má menší cenu než

tunika — i někteří vážení občané. Když si uvědomím, jak nenasytně se oddávají takové prázdné, hloupé a nekonečné podívané, zmocňuje se mne jakási rozkoš z toho, že v tom žádnou rozkoš nenalézám. (4)

A tak se nejraději věnuji literární práci v těch dnech, kdy jiní nečinně ztrácejí čas v prázdných zábavách. Buď zdráv.

Příhoda o chlapci a delfínovi
C. Plinius Caniniovi

IX 33(1) Padl jsem náhodou na skutečný příběh, který však úplně vypadá, jako by byl vymyšlen — také by byl hoden rozmarného a nespoutaného, vpravdě básnického ducha. Slyšel jsem ho u stolu, když se tak vypráví, co se kde stalo podivuhodného. Vyprávěl to člověk velmi důvěryhodný. Ačkoliv k čemu je básníkovi důvěryhodnost? To je však člověk, kterému bys věřil, i kdybys hodlal psát dějiny.

(2) V Africe je kolonie Hippo, ležící přímo u moře, a vedle ní splavné jezero, z něhož vede kanál, jímž se voda jako řeka vlévá tu do moře, tu se zase vrací do jezera, podle toho, je-li příliv či odliv. (3) Lidé každého věku se zde věnují rybolovu, veslování a také plavání, obzvláště chlapci, jimž volný čas a hry nedají chvilku postát. Hrdinským kouskem pro ně je uplavat co nejdále na širé moře. Vítězí ten, kdo nechá za sebou nejdál pobřeží a ostatní plavce. (4) V jednom takovém závodě se jakýsi chlapec odvážnější než ostatní pustil dost daleko. Tu se u něho objevil delfín. Plaval chvíli před ním, chvíli za ním, pak ho obeplul, potom ho vzal na hřbet, pak zase shodil do moře, znovu nabral na hřbet a zanesl chlapce celého roztřeseného nejdříve daleko do moře, potom zamířil zpět ke břehu a tam ho vrátil pevné zemi a jeho kamarádům.

(5) Rozkřiklo se to po městě: všichni se seběhli a hleděli na chlapce jako na zázrak, vyptávali se ho, poslouchali jeho líčení a sami to šířili dále. Druhého dne obsadili břeh a upřeně pozorovali moře až tam, kde se ještě mořem

zdá být. Chlapci plavou a náš hrdina s nimi, ale opatrněji. A delfín se objeví zase, dokonce ve stejnou chvíli a zamíří ke stejnému chlapci. Ten se ale dal na útěk s ostatními. Delfín vyskakoval, potápěl se, všelijak kolem něj kroužil sem a tam, jako by ho lákal a volal zpátky. (6) To se opakovalo druhého i třetího dne a ještě mnoho dní, až se ti lidé, vyrostlí u moře, začali stydět, že se bojí. Potom se k delfínovi přiblížili, začali si s ním hrát, volali ho jménem, sahali na něj a ohmatávali ho a on si to nechal líbit. Se zkušeností rostla odvaha a nejvíce si dovoloval chlapec, který to zkusil první — připlaval k delfínovi, vyhoupl se mu na hřbet, vozil se sem tam. Věřil, že ho delfín poznává a má rád, a sám ho měl rád také. Žádný z těch dvou se nebál ani nevzbuzoval strach u druhého, důvěra jednoho a zvyk druhého vzrůstaly. (7) I ostatní chlapci obvykle plavali s nimi, zprava a zleva, povzbuzovali je a pobízeli. Spolu s nimi plavával jiný delfín (i to je zvláštní), ale jen jako divák a průvodce. Nic podobného nedělal ani nestrpěl, ale vždy přivedl a odvedl svého druha jako našeho chlapce chlapci ostatní. (8) Je to neuvěřitelné, ale stejně pravdivé jako všechno, co jsem vyprávěl dosud: delfín, který chlapce vozil a hrál si s nimi, se nechával také vytáhnout na břeh, a když oschl na písku, odkulil se, jakmile mu bylo hodně teplo, do moře.

(9) Je známo, že prokonsulův vyslanec Octavius Avitus dal z přehnané pověrčivosti polít delfína, vytaženého na břeh, vonnou mastí. Ta nezvyklá věc a vůně ho zahnala daleko do moře a spatřili ho až po mnoha dnech malátného a smutného. Brzy se ale vzpamatoval a začal zase dovádět a sloužit jako dřív. (10) Sjížděli se na tu podívanou všichni úředníci a jejich příjezdy a pobyty připravovaly již tak skromné prostředky obce o nové sumy. Nakonec to místo úplně ztratilo svůj klid a samotu. Rozhodli se proto ve vší tichosti zabít to, co způsobilo takový nával.

(11) Hle, jaký námět! Jak dojímavě ho můžeš vylíčit, přizdobit a povznést! Ačkoliv, není třeba, aby sis k tomu ještě něco vymýšlel nebo přidával — postačí, když neubereš nic na pravdě. Buď zdráv!

Potíže s recitováním
C. Plinius Tranquillovi

IX 34(1) Pomoz mi z úzkých! Říká se o mně, že špatně předčítám, alespoň verše. Řeči mi ještě jdou, ale tím hůř jsem na tom s verši. Zamýšlím proto vyzkoušet jednoho svého propuštěnce, až uspořádám předčítání pro své nejbližší přátele. V kroužku blízkých přátel je možné i to, že jsem nevybral někoho, kdo bude číst dobře, ale někoho, kdo bude číst lépe než já (to vím), nebude-li mít ovšem trému. On je totiž zrovna tak začínajícím recitátorem jako já začínajícím básníkem. (2) Sám nevím, co budu při jeho předčítání dělat — zda budu sedět jako přibitý a němý, jako by se mne to netýkalo, nebo zda budu provázet jeho slova mumláním, pohledem a gestem, jak to dělají někteří lidé. Myslím si však, že moje mimika je stejně špatná jako mé předčítání.

Říkám tedy znovu, pomoz mi z úzkých a odpověz mi upřímně, je-li lepší velmi špatně předčítat nebo dělat či nedělat to, o čem ti píši. Buď zdráv.

Život na venkovském sídle
C. Plinius Fuscovi

IX 36(1) Ptáš se, jaký je můj denní rozvrh v létě v Etrurii. Vstávám, jak se mi chce, nejčastěji kolem sedmé, často i dříve, ale málokdy později. Okenice zůstávají zavřené, (2) protože v tichu a ve tmě jsem podivuhodně odloučen ode všeho, co rozptyluje, a ponechán sám sobě, takže netěkám myšlenkami za tím, co vidím, ale mé oči sledují mé myšlenky. Přemýšlím, mám-li něco rozdělaného, promýšlím to slovo od slova, jako když píšu nebo dělám opravy. Někdy udělám více, někdy méně, podle toho, je-li těžké nebo snadné tyto myšlenky uspořádat a vštípit si je do paměti. Potom zavolám písaře, otevřu okenice a diktuji mu, co jsem zpracoval. Po chvíli písař odejde, pak ho znovu zavolám a znovu pošlu pryč.

(3) V deset nebo v jedenáct (nemám zde tak přesný rozvrh času) jdu podle počasí buď na terasu, nebo do sloupové síně, promýšlím, co mi ještě zbylo, a diktuji to. Potom nastoupím do vozu. I tam dělám totéž co při procházce nebo na lůžku, moje pozornost je však touto změnou osvěžena. Pak se trochu prospím, projdu se a nakonec si nahlas a soustředěně čtu nějakou řeckou nebo latinskou řeč, ani ne tak kvůli hlasu jako kvůli trávení, současně se tím ovšem cvičí i hlas. Pak se opět projdu, nechám se namazat vonnými mastmi, zacvičím si a vykoupu se. (4) Večeřím-li pouze se svou ženou nebo několika přáteli, předčítají nám. Po večeři vystoupí komik nebo hráč na lyru. Potom se procházím se svými otroky a propuštěnci, mezi nimiž je mnoho vzdělaných lidí. Večer se tak protáhne v hovorech na nejrůznější témata a i ten nejdelší den se rychle chýlí ke konci.

(5) Občas nastanou v tomto rozvrhu malé změny. Například když si déle poležím nebo vyjdu na delší procházku, to potom nasedám po krátkém odpočinku nebo četbě raději na koně než do vozu, poněvadž na koni je to kratší a rychlejší. Občas se u mne objeví přátelé ze sousedních měst a zaberou mi část dne, jsem-li ale unaven, přichází mi jejich vyrušení velmi vhod. (6) Čas od času si také vyjdu na lov, nikdy však ne bez zápisníku, abych si přinesl domů alespoň něco, když bych nic neulovil. Věnuji se také svým nájemcům, ne však asi tak, jak by si představovali, a když se mi svěřují se svými venkovskými strastmi, uvědomuji si půvab naší literární práce a starostí, které nás zaměstnávají ve městě. Buď zdráv.

Obtíže s nájemci
C. Plinius Paulinovi

IX 37(1) Nemáš v povaze vyžadovat tyto obvyklé a téměř oficiální projevy od svých blízkých přátel na úkor jejich vlastních zájmů a mé přátelství k tobě je příliš pevné, než abych se musel bát, že bys přijal jinak, než bych chtěl, když

tě nepřijdu pozdravit hned 1. ledna jako nového konsula. Zvláště pak když mne zdržuje nutnost zařídit na několik let dopředu pronájem mých statků, na nichž je třeba zavést nová opatření. (2) Dluhy mých nájemců za minulé pětiletí se totiž ještě zvýšily, přestože jsem jim hodně slevil, a výsledek je, že většina z nich se už ani nesnaží dluhy snížit, protože nedoufají, že je budou kdy moci zaplatit. Rozkrádají a spotřebovávají také vše, co se urodí, jako by si říkali, že na sobě už neušetří.

(3) Je třeba zamezit rostoucím zlozvykům a postarat se o nápravu. K té je jen jediná cesta: nebudu-li pronajímat půdu za peníze, ale za podíly ze zisku, a dále, dosadím-li tam některé z mých lidí jako dozorce nad polními pracemi a hlídače plodin. Není ostatně spravedlivějšího druhu příjmu nežli ten, který poskytuje země, podnebí a roční doba. (4) To ale vyžaduje velkou svědomitost, bedlivé oči a mnoho dělných rukou. Musím se však o to pokusit a jako u zastaralé nemoci hledat pomoc v každé nové změně.

(5) Vidíš, jak prozaická příčina mi brání, abych tě navštívil hned první den tvého konsulátu. Oslavím ho však zde tak, jako bych byl přítomen hlasování, s radostí a blahopřáním. Buď zdráv.

Blahopřání Traianovi při nastoupení na trůn
C. Plinius císaři Traianovi

X 1(1) Ve své vděčnosti a lásce k otci sis přál, nejjasnější císaři, nastoupit po něm vládu co nejpozději, ale nesmrtelní bohové ten okamžik uspíšili, aby použili tvých schopností při řízení státu, jehož ses ujal. (2) Modlím se proto, aby tobě a tvým prostřednictvím i celému lidskému pokolení vzešlo jen vše dobré, to jest důstojné tvého století. Přeji ti, nejlepší císaři, abys měl dosti sil a byl šťasten v životě soukromém i veřejném.

Díky za udělení výsady
C. Plinius císaři Traianovi

X 2(1) Nedovedu, pane, vyjádřit slovy, jakou jsi mi udělal radost, že jsi mne uznal za hodna „práva tří dětí". Ačkoliv jsi tím vyhověl prosbám Iulia Serviana, muže skvělého a tobě celou duší oddaného, přece jen z tvé odpovědi vyrozumívám, že jsi mu vyšel vstříc o to raději, že prosil za mne.

(2) Zdá se mi tedy, že jsem dosáhl vrcholu svých tužeb, když jsi uznal za dobré, aby se mi hned v počátcích tvé přešťastné vlády dostalo projevu tvé zvláštní přízně. Tím více si přeji děti, které jsem chtěl mít i tehdy, v oné přesmutné době, jak můžeš vidět z mých dvou sňatků. (3) Bohové to ale zařídili lépe, když vše ponechali zcela na tvé dobrotě. Přál jsem si stát se otcem raději v takové době, kdy bych jím mohl být v jistotě a šťasten.

Žádost o dovolenou
C. Plinius císaři Traianovi

X 8(1) Když tvůj otec, povýšený mezi bohy, vyzval všechny občany překrásnou řečí a šlechetným příkladem k dobročinným skutkům, požádal jsem ho, pane, aby mi dovolil přenést do městečka sochy císařů, které jsem zdědil na vzdálených pozemcích po několika bývalých majitelích a uchovával v tom stavu, v jakém jsem je přijal, a připojit k nim sochu jeho. (2) S plným pochopením mi k tomu dal svůj souhlas. Napsal jsem hned městským radním, aby mi vykázali pozemek, na němž bych na své náklady postavil chrám. Ti mi na počest tohoto díla ponechali volbu místa na vůli. (3) Ale protože mi v provedení zabránila nejdříve nemoc moje, potom nemoc tvého otce a nakonec úkoly plynoucí z úřadu, jímž jste mne oba pověřili, zdá se mi být nejpříhodnější okamžik k tomu, abych se do toho na místě pustil, nyní. Jednak mi o zářijových kalendách končí moje měsíční služba a jednak jsou v příštím měsíci většinou samé svátky.

(4) Prosím tě proto, především mi dovol, abych ozdobil chrám, který hodlám postavit, také tvou sochou, a dále mi laskavě uděl dovolenou, abych to mohl uskutečnit co nejdříve. (5) Neshodovalo by se však s mou upřímností, abych ti při tvé dobrotě zatajoval, že tím současně velice prospěješ mým záležitostem soukromým. Pronájem pozemků, které v té končině vlastním, a vynášejí více než 400 000 sesterciů, není totiž možno déle odkládat, protože příští ořezání ovocných stromů by měl provést již nový nájemce. Kromě toho mě neustálé neúrody nutí pomýšlet na snížení nájemného, ale o kolik, to musím rozhodnout až na místě.

(6) Tvé laskavosti, pane, budu zavázán jak za rychlé uskutečnění svých zbožných plánů, tak také za uspořádání svých majetkových záležitostí, udělíš-li mi laskavě k vyřízení obou věcí 30 dní dovolené. Kratší dobu si předem stanovit nemohu, poněvadž městečko i pozemky, o nichž jsem hovořil, leží více než 150 mil od Říma.

Císařova odpověď
Traianus Pliniovi

X 9 K žádosti o dovolenou jsi uvedl mnoho důvodů soukromých a všechny důvody veřejně prospěšné. Mně však by bylo stačilo i pouhé tvé přání. Nepochybuji totiž o tom, že jakmile budeš moci, vrátíš se ke svému tak důležitému úřadu.

Mou sochu postav na to místo, jak si přeješ. Ačkoliv velice šetřím poctami tohoto druhu, přece jen ti to dovolím, aby se nezdálo, že jsem nepřístupný tvé věrné lásce ke mně.

Volně se pohybující trestanci v provincii
C. Plinius císaři Traianovi

X 31(1) Nechci snižovat tvou vladařskou důstojnost, pane, ale je třeba, abys shlédl k mým starostem, poněvadž jsi mi dal právo obracet se na tebe se vším, v čem si nejsem jist.

(2) Ve většině měst, nejvíce v Nikomédii a Nikaji, zastávají lidé odsouzení k nuceným pracím v dolech, gladiátorským zápasům v cirku a podobným trestům místa městských sluhů a také jako zaměstnanci města pobírají roční platy. Když jsem to uslyšel, dlouho a hodně jsem v této věci váhal, co bych měl udělat. (3) Protože dát tyto lidi, většinou již staré, znovu na trestanecké práce po dlouhé době, kdy, jak se tvrdí, žili spořádaně a střídmě, se mi zdálo příliš kruté, ponechat je však v městských službách jsem nepokládal za dost vhodné. Na druhé straně jsem ovšem usoudil za neúčelné vydržovat je na náklady města, ale nevydržovat je dokonce za nebezpečné. (4) Musel jsem tedy celou věc odložit, dokud se neporadím s tebou.

Snad se zeptáš, jak je možné, že se vyhnuli trestům, k nimž byli odsouzeni. Také já jsem si tuto otázku položil, ale nedobral jsem se ničeho, co bych ti mohl s jistotou potvrdit. Rozsudky, na nichž bylo jejich odsouzení, mi sice předložili, ale nikde žádné listiny, které by potvrzovaly jejich osvobození. (5) Našli se ale lidé, kteří tvrdili, že byli zproštěni trestů na rozkaz prokonsulů a vyslanců, u nichž žádali o odpuštění. A věrohodnosti tomu dodává ta skutečnost, že by se toho pravděpodobně nikdo neodvážil bez nějakého příkazu shora.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 32(1) Budeme mít na paměti, že jsi byl do oné provincie poslán proto, že se ukázalo mnoho věcí, které tam volají po nápravě. A zvláštní pozornost bude muset být věnována tomu, že lidé odsouzení k různým trestům nejenže byli osvobozeni, aniž k tomu někdo dal příkaz, jak píšeš, ale jsou dokonce dosazováni na místa poctivých sluhů. (2) Ty z nich, kteří byli v průběhu posledních deseti let odsouzeni a nebyli nějakým zákonným způsobem trestu zproštěni, je třeba poslat znovu mezi trestance. Najdou-li se mezi nimi lidé starší nebo starci odsouzení již před deseti lety, při-

dělme je do takových služeb, které nemají k trestanecké práci daleko. Tito lidé bývají dáváni na práce v lázních, při čištění stok nebo také na stavby silnic a ulic.

Dotaz o stavbě vodovodu v Nikomédii
C. Plinius císaři Traianovi

X 37(1) Nikoméďští, pane, vynaložili na stavbu vodovodu 3318 tisíc, a přitom je dosud nedokončen, opuštěn, a dokonce i rozbourán. Opět ale vydali 200 tisíc na vodovod jiný. Ten však také zůstal ležet ladem a tak je třeba nového nákladu, aby lidé, kteří vyházeli tolik peněz, měli konečně vodu.

(2) Já sám jsem přišel na průzračně čistý pramen, z něhož by se voda musela zřejmě vést na vysokých obloucích tak, jak se o to pokoušeli zpočátku, aby se nedostala pouze do těch částí města, které jsou v rovině a níže. Několik oblouků se zachovalo dodnes, pár dalších může být postaveno z kvádrů, které se vzaly z předešlé stavby, a určitá část vodovodu by podle mého soudu mohla být zbudována z cihel: je to totiž snadnější i levnější.

(3) Nejdříve je však třeba, abys nám poslal odborníka na vodní stavby nebo architekta, aby se nezopakovalo to, co se stalo posledně. Já ti zaručuji jen jedno: bude to dílo svou užitečností i krásou nanejvýš hodné tvého století.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 38(1) Je třeba se postarat o to, aby byla do města Nikomédie zavedena voda. A já vskutku věřím, že ty k tomu dílu přistoupíš s patřičnou dávkou svědomitosti. (2) K té svědomitosti však, na mou věru, patří vypátrat, kdo má vinu na tom, že Nikoméďští až dosud promrhali tolik peněz. Aby pořád jen nezačínali stavět vodovody a zase jich nenechávali, zatímco se jeden druhému zavděčují. Podej mi proto zprávu o všem, cokoliv v této věci zjistíš.

Dotaz o stavbě divadla a gymnasia v Nikaji
C. Plinius císaři Traianovi

X 39(1) Divadlo v Nikaji, pane, z větší části již postavené, ale nedokončené, pohltilo 10 miliónů sesterciů, jak se doslýchám (a to ještě nebyly podrobněji prozkoumány účty). Obávám se, že zbytečně. (2) Stavba se totiž sesedá a zejí v ní už obrovské trhliny, buď je to vlhkou a měkkou půdou, nebo tím, že vlastní stavební kámen je křehký a sypký. Stojí jistě za úvahu, má-li se v práci pokračovat nebo stavby nechat, či ji rozebrat úplně. Protože podpěry a podezdívky, kterými čas od času stavbu zespodu zajišťují, se mi nezdají být ani tak pevné jako nákladné.

(3) Soukromníci dluží k tomuto divadlu mnohé přístavby, jako baziliky kolem dokola nebo galerie nad hledištěm. To vše se nyní odkládá, poněvadž se zastavily práce, které měly být dokončeny dříve.

(4) Nikajští také začali ještě před mým příchodem znovu stavět gymnasium zničené požárem, budují teď ale mnohem větší a prostornější, než bylo původní. Vynaložili na ně již jistou sumu a je nebezpečí, že neužitečně. Stavba je totiž necelistvá a rozkouskovaná. Navíc architekt, ovšemže soupeř toho, který dílo začal, tvrdí, že zdi, ačkoliv jsou široké dvacet dvě stopy, nemohou unést zatížení, které na nich spočine, protože jsou vyplněny jen lámaným kamenem a nemají ani obložení z cihel.

(5) I Kaudiopolští spíše kopou, než stavějí ohromné lázně na nízko položeném místě, nad nímž se navíc tyčí hora. A to z těch peněz, které členové městské rady, dodatečně jmenovaní díky tvé laskavosti, buď již za své nastoupení zaplatili, nebo ještě na mou výzvu zaplatí. (6) Poněvadž se tedy obávám, aby nebylo špatně využito v jednom městě obecních peněz a v druhém toho, co je dražší než všechny peníze, tvého daru, jsem nucen tě požádat, abys nám po-

slal, nejen kvůli divadlu, ale také kvůli těmto lázním, architekta, který by posoudil, zda by po nákladu, který byl již do nich vložen, bylo užitečnější stavby za každou cenu dokončit tak, jak byly začaty, nebo podle potřeby něco upravit či přinést. Abychom ve snaze zachránit to, co již vynaloženo bylo, neinvestovali špatně částku, která má být dodána.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 40(1) Co by se mělo stát s divadlem, které začali stavět Nikajští, posoudíš a rozhodneš nejlépe na místě ty sám. Mně postačí, když mi oznámíš, na které řešení jsi přistoupil. Musíš však vymáhat od soukromníků přistavení slíbených částí, protože stavba divadla byla povolena pouze pod touto podmínkou.

(2) Naši Řekové se zhlédli v gymnasiích, proto asi přikročili Nikajští k jeho stavbě s takovým rozmachem. Ale musejí se spokojit s tím, co by pro ně mohlo stačit.

(3) Pokud jde o lázně v Claudiopoli, které, jak píšeš, začali na nevhodném místě, rozhodneš ty sám, co se jim má doporučit. Stavitelé ti chybět nemohou. Není provincie, která by neměla zkušené a schopné lidi. Jen si nemysli, že je kratší je poslat z Říma, když i k nám obvykle přicházejí z Řecka.

Zbytečné položky ve výdajích města Byzantia
C. Plinius císaři Traianovi

X 43(1) Když jsem prováděl kontrolu výdajů města Byzantia, ukázali mi, pane, že posílají každoročně vyslance s projevem oddanosti lidu, aby tě pozdravil, a že mu dávají dvanáct tisíc sesterciů.

(2) Pamětliv úkolu, který jsi mi dal, jsem uznal za vhodné vyslance zadržet, ale hold lidu poslat, aby se současně snížily výlohy a učinilo zadost veřejné povinnosti. (3) Totéž

město má dále na svém kontě tři tisíce sesterciů, které každoročně vypláceli pod položkou „cestovné" vyslanci jdoucímu pozdravit jménem města správce Moesie. Usoudil jsem, že tyto výlohy je v budoucnu třeba omezit.

(4) Tebe, pane, prosím, abys mi v odpovědi napsal, co o tom soudíš, abys ráčil potvrdit mé rozhodnutí anebo popravit můj omyl.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 44 Velmi dobře jsi udělal, nejdražší Secunde, žes vrátil Byzantským těch dvanáct tisíc, které se vydávaly na vyslance, aby mě šel pozdravit. Splní svůj účel i to, pošlou-li hold tvým prostřednictvím. Ať jim promine i správce Moesie, budou-li mu prokazovat úctu méně nákladně.

Dotaz, jak nakládat s křesťany
C. Plinius císaři Traianovi

X 96(1) Stanovil jsem si zásadu, pane, obracet se na tebe s každou svou pochybností. Vždyť kdo může lépe rozhodnout mé váhání nebo mě poučit v mé neznalosti.

Nikdy jsem nebyl přítomen soudnímu vyšetřování křesťanů, proto také nevím, do jaké míry se co obvykle trestá či vyšetřuje. (2) Značně jsem také váhal, má-li se přihlížet k věku, či zda se nemá dělat žádný rozdíl mezi lidmi útlého věku a dospělejšími, má-li se udělovat milost za upřímnou lítost, nebo zda je polehčující okolností pro toho, kdo křesťanem byl, že jím již není, a vůbec má-li se stíhat za pouhé označení „křesťan", chybí-li skutečné provinění, či zda se má trestat za provinění spojená s označením „křesťan".

Prozatím jsem se u těch, na něž mi učinili udání, že jsou křesťany, držel následujícího postupu. (3) Ptal jsem se jich, zda křesťany jsou, a když se k tomu přiznali, ptal jsem se podruhé a potřetí, pohroziv jim smrtí. Ty, kteří na své

výpovědi trvali, jsem poručil odvést k potrestání. A ani jsem nezvažoval, byla-li jejich výpověď tak závažná, protože zatvrzelost a neoblomná tvrdošíjnost se jistě musí ztrestat. (4) U jiných, podobně poblouzněných, jsem poznamenal, aby je poslali zpět do Říma, poněvadž byli římskými občany. Vlastním vyšetřováním se potom, jak to obvykle bývá, přestupky obžalovaných rozrůstaly, takže se nám vyskytlo více druhů obvinění.

(5) Bylo mi předloženo anonymní udání, obsahující jména mnoha lidí. Ty z nich, kteří popřeli, že jsou nebo kdy byli křesťany, jsem uznal za vhodné propustit poté, co vzývali naše bohy podle formule, kterou jsem jim předříkával, pokorně se modlili k tvému obrazu, který jsem nařídil k tomuto účelu přinést zároveň s obrazy bohů, obětovali kadidlem a vínem a mimoto proklínali Krista. K ničemu takovému prý není možno opravdové křesťany jakýmkoliv způsobem donutit.

(6) Další z lidí jmenovaných v udání se za křesťany nejdříve prohlásili, ale vzápětí to popřeli. Byli totiž křesťany, ale již nejsou, někteří před třemi, jiní před více a někdo dokonce již před dvaceti lety. Také ti všichni uctívali tvůj obraz i obrazy bohů a zlořečili Kristu.

(7) Ujišťovali mne však, že celé jejich provinění či spíše poblouznění spočívalo v tom, že se byli zvyklí scházet v určitý den na úsvitu, aby zapěli antifonní píseň k poctě Krista, svého boha, a že se zavazovali přísahou ne k nějakému zločinu, ale že se nebudou dopouštět krádeží, loupeží a cizoložství, že nebudou rušit dané slovo a upírat majetek jim svěřený, budou-li o něj požádáni. Potom se prý obvykle rozcházeli a scházeli se opět až k přijímání pokrmu, který však byl obyčejný a nevinný. I toho že ale zanechali, když vyšla má vyhláška, v níž jsem na tvůj příkaz zakázal existenci tajných sdružení.

(8) Tím spíše jsem uznal za nutné se přesvědčit, co je na tom pravdy, mučením dvou otrokyň, jimž říkali „služebnice". Ale nedobral jsem se ničeho jiného nežli nesmyslné, přepjaté pověrčivosti.

(9) Odročil jsem proto vyšetřování a obrátil se o radu

k tobě. Je to podle mého soudu věc, která si zaslouží uvážení, především pro značný počet ohrožených lidí. Mnoho lidí všech stáří, společenských tříd i obojího pohlaví se tu v nebezpečí uvádí a dlouho ještě uvádět bude. Nejen města, ale také vesnice a vůbec celý kraj se již touto pověrou nakazil. Zdá se však, že její šíření je možno zastavit a zjednat nápravu. (10) Je jistě dostatečně známo, že začaly být znovu hojně navštěvovány chrámy, dříve již liduprázdné, že se opět konají náboženské slavnosti a hromadně se kupuje obětní maso, pro které se dosud velmi zřídka našel zákazník. Z toho je možno lehce usoudit, jaké množství lidí by se mohlo napravit, kdyby se jim dala příležitost k pokání.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 97(1) Naprosto správně jsi postupoval, můj Secunde, při řešení případů těch lidí, na které ti učinili udání, že jsou křesťany. Není totiž možno stanovit nějaký jednotný postup, který by měl jakousi ustálenou formu. Po křesťanech se nemá pátrat, ale jsou-li udáni a usvědčeni, pak musí být potrestáni. Avšak těm, kteří popřou, že by byli křesťany, a také to skutkem jasně dokáží — to je modlitbou k našim bohům — ať se dostane milosti za pokání, i když byli předtím v podezření. (2) Anonymnímu udání, které ti bylo předloženo, se vskutku nesmí přikládat žádný význam. Jednak bychom tím dávali velmi špatný příklad, jednak by to ani nebylo důstojné našeho století.

Má se omezit rozmařilost při soukromých oslavách v provincii?
C. Plinius císaři Traianovi

X 116(1) Bývá zde zvykem, že ti, kdo oblékají mužskou tógu, slaví svatbu, nastupují nový úřad nebo zasvěcují veřejnou budovu, si sezvou celou městskou radu a také

nemalý počet prostých lidí a rozdají jim po dvou nebo jednom denáru.

(2) Napiš mi, prosím, co o tom soudíš, mají-li se tyto oslavy konat a v jakém rozsahu. Osobně se sice domnívám, že je lidem třeba dopřát právo na pozvání, zvláště jde-li o slavnostní příležitosti, ale zároveň se obávám, aby lidé, kteří si zvou tisíc a někdy i více hostů, nevzbuzovali dojem, že překračují náležitou míru a upadají do zdání nezákonného rozdávání.

Odpověď císaře
Traianus Pliniovi

X 117 Právem se obáváš, aby pozvání, které nezachovává náležitou míru v počtu hostů, nenabylo charakteru nezákonného rozdávání, když se k obdarování při slavnostní příležitosti nezvou jednotliví známí, ale přímo celé společnosti.

Já jsem si tě však vybral právě pro tvou prozíravost, abys upravil zvyky této provincie a stanovil zásady, které by přispěly k trvalému klidu v ní.

LUCIUS ANNAEUS SENECA

Z latinského originálu Seneca, Lettres à Lucilius, texte établi par F. Préchac, Les belles Lettres, Paris 1945—1957, přeložila a poznámkami opatřila Štěpánka Brožová.

Šetři časem

I 1(1) Zařiď si to, můj Lucilie, tak: osobuj si právo sám na sebe a onen čas, o který tě dosud olupovali, který ti brali nebo který ti mimoděk unikl, si střádej a chraň. Věř, že je tomu tak, jak píši: o nějaký čas nás někdo připraví, o nějaký nás oloupí a něco nám zbůhdarma unikne. Nejhanebnější je však ta ztráta času, která pochází z nedbalosti. A zamyslíš-li se nad tím, pak největší část života unikne těm, kdo dělají něco špatného, veliká těm, kdo nedělají nic, a celý život těm, kdo dělají něco jiného, než mají. (2) Můžeš mi uvést někoho, kdo přiznává času nějakou cenu, kdo si dne váží nebo kdo si uvědomuje, že denně umírá? Mýlíme se totiž, vidíme-li smrt v dálce před sebou. Její velká část je již za námi — všechna ta minulá léta drží smrt ve svých spárech. Jednej tedy tak, můj Lucilie, jak píšeš: využívej každé hodiny. Tak dosáhneš toho, že budeš méně lpět na zítřku, uchopíš-li dnešek do svých rukou. Když se život odkládá, uniká. (3) Nic nám, můj Lucilie, nepatří, jen čas je náš. Této jediné, pomíjivé a vratké věci nás příroda učinila vlastníky, a komukoliv se zachce, ten nás z ní vyhostí. Ale lidé jsou tak pošetilí, že si dovolí přičítat za zásluhu věci zcela bezvýznamné a bezcenné, jichž se jim dostalo a které se jistě dají nahradit. Nikdo se však necítí nikterak zavázán za čas, jenž přijal, zatímco to je právě to jediné, zač se nemůže dost odvděčit ani vděčný. (4) Zeptáš se snad, co dělám já, který ti dávám tato ponaučení. Upřímně se přiznám: jsem na tom tak jako člověk, který utrácí, ale přitom počítá. Nemohu říci, že neztrácím ani chvíli, mohu ale říci, kolik času ztrácím, proč a jak: vydám účty ze své chudoby. Stává se mi však to, co většině lidí, kteří upadli do chudoby ne vlastní vinou — všichni jsou ke mně shovívaví, nikdo ale nepomůže. (5) Co tedy s tím? Nepokládám za chudého takového člověka, který je spokojen s jakkoliv nepatrným časem, jenž mu zbývá. Ty však raději svůj

čas střez a začni s tím včas! Neboť jak soudili naši předkové, je pozdě šetřit, jsme-li na dně. Vespod totiž nezbývá jenom ta nejmenší, ale také ta nejhorší část. Buď zdráv!

Samota

I 10(1) Je tomu tak, svůj názor nezměním: vyhýbej se společnosti velké, vyhýbej se společnosti malé, ale vyhýbej se také společnosti jediného člověka. Nevím totiž o nikom, s kým bych si přál, aby ses stýkal. Hleď, jak dobré mám mínění o tobě: odvažuji se tě svěřit sobě samému. Vypráví se, že Kratés, žák onoho Stilpóna, o němž jsem se zmínil v předešlém dopise, se zeptal mladíčka, kterého spatřil procházet se v ústraní, co že tam dělá tak sám. „Se sebou hovořím," odpověděl. „Dej si, prosím tě, dobrý pozor," nato Kratés, „abys nemluvil se špatným člověkem." — (2) Člověka, který truchlí nebo má strach, obvykle hlídáme, aby nějak nešťastně nezneužil svého osamocení. Vlastně žádný nerozumný člověk by neměl být ponechán sám sobě. Tu se mu totiž začnou honit hlavou špatné myšlenky, tu chystá zkázu v budoucnu jiným nebo sobě, tu propadá zvráceným choutkám, tu duše prozradí vše, cokoliv buď ze strachu nebo ze studu v sobě tajil. Tu samota zvýší odvahu, tu roznítí chtíč, tu vybičuje prudký hněv. Konečně, jediná výhoda, kterou samota má, totiž to, že nic nikomu nesvěřujeme a nemusíme se tedy bát udavače, ta právě pošetilci uniká: prozrazuje se sám. Pohleď tedy, jaké naděje v tebe vkládám, ba spíše, co si od tebe slibuji — naděje je totiž pojmenování jen pro nejisté dobro: nenacházím nikoho, s kým bych si více přál, abys byl, nežli se sebou samým. (3) Probírám si v paměti, s jakou velkodušností jsi pronesl jakási slova, jak byla plna síly! Hned jsem se zaradoval a řekl si: ta nesklouzla se rtů náhodou, ta slova mají podklad! Tento člověk není jen jeden z mnoha, ten má na mysli obecné blaho! — (4) Tak mluv a tak žij: hleď, aby tě nic nesrazilo na kolena! Za svá dřívější přání poděkuj bohu a potom k nebi vznes přání nová. Pros, aby ti bůh dal dobrou mysl, zdravou duši a pak také zdravé tělo. Že o to prosíváš často? Jen vznášej směle prosby k bohu, nic přece po něm nechceš žádat z cizího. — (5) Ale abych ti podle svého zvyku poslal v dopise dárek, zde je: pravdivá je myšlenka, kterou jsem nalezl u Athénodóra: „Věz, že tehdy jsi oproštěn ode všech žádostí, dospěješ-li k tomu, že neprosíš boha o nic, co bys nemohl žádat veřejně!" A zatím? Jak jsou ti lidé hloupí! Šeptají bohu ta nejhanebnější přání, a nastaví-li někdo jen ucho, hned zmlknou. Z toho, co nechtějí, aby věděli lidé, se vyzpovídají bohu. Proto hleď, aby se ti nemuselo připomínat: žij s lidmi tak, jako by to viděl bůh, a rozmlouvej s bohem tak, jako by to slyšeli lidé. Buď zdráv!

O stáří

I 12(1) Kamkoliv se jen obrátím, všude vidím příznaky svého stáří. Přijel jsem na svůj statek za Římem a hořekoval nad velkými výdaji, které byly vynaloženy na rozpadající se budovu. Správce mi ale řekl, že to nezavinil on svou nedbalostí, že dělá vše, co je třeba, ale statek že je už starý. A přitom mi tento statek vyrostl pod rukama. Co se mnou jednou bude, jsou-li pilíře mého stáří tak ztrouchnivělé! (2) Rozhněván na správce, chopil jsem se horlivě první příležitosti, abych si vylil zlost. Řekl jsem mu, že je nabíledni, že platany jsou zanedbané, nemají ani lístek! Jak sukovité a zakrslé jsou jejich větve! Jak odporné, nepěstěné jejich kmeny! Nebylo by to tak dopadlo, kdyby je byl někdo okopával a zaléval. Zapřísahal se při mém géniovi, že udělal všechno, v žádném směru svoji péči o ně nezanedbal, ale ty platany že jsou stařičké. — Mezi námi, to já jsem je sázel, já viděl jejich první lístek. — (3) Obrátil jsem se k bráně: „Kdo je to," ptám se, „ten sešlý stařec? Dobře že stojí u brány, aspoň tak hledí ven. Kdes ho vzal? A jaké v tom nalézáš potěšení vodit mi sem cizí mrtvoly?" Ale ten neznámý říká: „Copak mě nepoznáváš? Jsem Felicio, kterému jsi přinášíval figurky. To já jsem ten syn správce Philosista, tvůj miláček." — „Na mou duši," pra-

vím, „ten člověk blouzní. Hošík, a k tomu můj miláček! Ale to je docela dobře možné, zuby mu už úplně vypadávají!"

(4) Svému statku vděčím za to, že kamkoliv jsem se podíval, zjevilo se mi mé stáří. Najděme v něm však zalíbení a zamilujme si je. Je plné slastí, dovedeš-li ho dobře užívat. Ovoce je nejchutnější tehdy, když začíná padat, dětství má největší půvab tehdy, když odchází, a lidem holdujícím vínu přináší rozkoš poslední číše, ta, která potápí a dodává poslední kapku opilosti. (5) To, co je na každé rozkoši nejpříjemnější, se ponechává na konec. Nejpříjemnější je proto věk již pokročilý, ale ne ještě vetché stáří. Domnívám se však, že i tento věk — na samém konci života — má své radosti nebo že namísto rozkoší přichází právě uspokojení z toho, že žádné rozkoše nepostrádáme. Jak je sladké, když nás již touhy znavily a opustily! (6) „Je ale nepříjemné," namítneš, „mít smrt před očima!" Tedy předně, tu musí mít před očima stejně tak starý jako mladý člověk, vždyť nejsme povoláváni po pořádku jako u censu. A potom, nikdo není tak starý, aby nemohl právem doufat v další den. Jeden den pak je jedním stupněm života: celý život se skládá z částí a obsahuje kruhy, z nichž ty větší obepínají kruhy menší. Jeden z nich všechny ostatní v sobě shrnuje a uzavírá, ten sahá ode dne zrození až k poslednímu dni života. Druhý kruh odděluje mládí, třetí svým obvodem poutá dětství. Potom je tu sám rok, obsahující v sobě období, z jejichž násobků se skládá celý život. Měsíc je sevřen kruhem těsnějším a nejužší kruh má den, avšak i ten postupuje od začátku ke konci, od východu slunce k západu. (7) Proto říká Hérakleitos, jemuž nesrozumitelnost v řeči vynesla přezdívku ‚temný': „Jeden den se rovná všem ostatním." Tuto myšlenku si vyložil každý po svém: jeden totiž řekl, že je roven ostatním dnům počtem hodin, a má pravdu, neboť je-li den čas vymezený dvaceti čtyřmi hodinami, pak se nutně všechny dny sobě rovnají, poněvadž to, co den ztratil, nabyla noc. Jiný tvrdí, že jeden den je roven všem ostatním svou vlastností, že ani v tom nejdelším časovém intervalu není nic, co bys nenašel také v jednom jediném

dni, totiž den a noc. A v tomto střídání světla a tmy na světě udržuje rovnováhu den, který je tu kratší, tu delší. (8) Proto je třeba si každý den uspořádat tak, jako by měl završit tok našich dní a jako by se jím měl ukončit a naplnit náš život. Pacuvius, který si nerušeným užíváním přivlastnil Sýrii, byl vždy, když vykonal oběť vínem a onou pověstnou pohřební hostinou, odnášen od stolu na lože tak, že se za potlesku chlapců, kteří obšťastňují hodovníky, s doprovodem hudby zpívalo: „On žil! On žil!" Neminulo dne, aby se nepochoval. (9) To, co dělal on ze špatného svědomí, dělejme my se svědomím čistým, a když se chystáme jít spát, řekněme si s radostí a zvesela:

„Konec, života běh jsem skončila, určený losem!"

A dopřeje-li nám bůh dne příštího, přijměme ho s radostí. Nejšťastnější je ten člověk, ten je bezpečným pánem nad sebou samým, kdo bezstarostně očekává zítřek. Kdokoliv říká: „Žil jsem!", denně vstává, aby ze dne vytěžil.

(10) Ale musím již dopis ukončit. — „A to mi přijde jen tak," říkáš, „bez jakéhokoliv dárku?" — Neboj se, něco s sebou ponese! Ale co to říkám, něco? Mnoho v něm bude! Je snad krásnějšího výroku nad ten, který ti po něm posílám? „Je zlé žít v bídě, ale život v bídě, to není žádná bída." Proč to není bída? Ze všech stran se otevírá mnoho cest ke svobodě, krátkých a snadných. Děkujme bohu, že nikdo nemůže zůstat na světě věčně, každý ale může omezovat vlastní potřeby. — (11) „To však řekl Epikúros," namítneš, „tak proč bereš cizí myšlenky?" — Co je pravdivé, to je mé. A Epikúra ti budu předhazovat bez ustání, aby ti, kdo přísahají na slova a neposuzují je podle toho, co se jimi říká, ale podle toho, kdo je řekl, věděli, že ty nejlepší myšlenky jsou vlastnictvím všech. Buď zdráv!

O vlídném zacházení s otroky

47(1) Měl jsem radost, když jsem se dozvěděl od lidí, kteří přicházejí od tebe, že žiješ v přátelských vztazích se svými otroky. Tak to má být při tvé osvícenosti a při

tvém vzdělání. Že jsou to otroci? Především ale lidé. Otroci? Především spolubydlící. Otroci? Především přátelé v nouzi. Otroci? Koneckonců spoluotroci, uvážíš-li, že oni i my jsme stejně v rukou osudu.

(2) A tak se směji těm, kdo považují za hanbu stolovat se svým otrokem. Proč? Pouze proto, že velice zpupný zvyk obklopil zástupem stojících otroků hodujícího pána. Ten jí více, než snese, a v ohromné chtivosti si nakládá nabitý žaludek, odvyklý navíc již trávit, aby všechno zvrátil s větší námahou, nežli s jakou to do sebe vpravil. (3) Nešťastní otroci zatím nesmějí pohnout rty, ani proto, aby promluvili. Bič zkrotí každé zašeptání a ranám neujdou ani mimovolné zvuky, zakašlání, kýchnutí anebo škytnutí. Za každý zvuk, který porušil ticho, se těžce pyká. Celou noc prostojí o hladu a němí. (4) Tak se stává, že za zády mluví o pánu ti, jimž není dovoleno mluvit v jeho přítomnosti. Zatímco ti, jimž bylo dovoleno mluvit nejen před pány, ale i s nimi, ti, jimž se ústa nezašívala, byli ochotni nastavit za pána krk a obrátit na svou hlavu nebezpečí, které hrozilo jemu. Na hostinách mluvili, ale na mučidlech mlčeli.

(5) Ze stejné nadutosti pak plyne časté přísloví: „Tolik nepřátel, kolik otroků." Nemáme v otrocích nepřátele, ale děláme si je z nich. Pomíjím zatím jiné krutosti a nelidskosti, kdy jich využíváme ne jako lidí, ale jako dobytka. Když se rozložíme k hostině, utírá jeden plivance, jiný skrčen pod lehátko sbírá zvratky opilých, další krájí vzácné ptáky — cvičenou ruku vede jistými tahy kolem prsíček a stehýnek a dělá z nich porce. Ubožák, který žije jen pro to jediné, aby úhledně krájel drůbež. Ledaže je ještě ubožejší ten, kdo této dovednosti vyučuje pro své potěšení, nežli ten, kdo se jí z nezbytnosti naučí. (7) Jiný, sluha nalévající víno je nastrojen jako žena. Bojuje s věkem a nemůže uniknout mládí, v němž ho násilím udržují. Má již vzrůst vojáka, ale hladký, s vyholenými nebo vytrhanými chloupky probdí celou noc děle ji mezi pánovu opilost a pánův chtíč — v ložnici je mužem, při hostině chlapcem. (8) Další, jemuž je svěřeno pozorování hodovníků, stojí,

nešťastník, a vyčkává, komu vynese pochlebování a bezuzdnost v jídle či hovoru pozvání opět na zítřek. Přimysli si zásobovatele kuchyně, kteří znají dopodrobna pánovy chutě: vědí, jaká lahůdka mu povzbudí trávení, co mu napohled lahodí, jaká nová chuť ho může vzpružit, když je znechucen, co se mu již z přejedení hnusí a nač má právě toho dne chuť.

S těmito lidmi by ale pán nemohl pojíst a pokládal by za snížení své autority ulehnout k témuž stolu se svým otrokem. Ale kolik z takových otroků je nyní, díky bohům, jejich pány! (9) Viděl jsem, jak přede dveřmi Callistovými stojí jeho bývalý pán a jak ten, který dal Callistovi na krk cedulku, který ho vystavil na trhu mezi otroky za směšně nízkou cenu, není vpuštěn, zatímco ostatní vcházeli dovnitř. Oplatil mu to stejným dílem otrok, právě ten, kterého dal do první skupiny, na níž si hlasatel cvičí svůj hlas: také on pána na oplátku odmítl, také on ho neuznal za hodna svého domu. Pán prodal Callista, ale jak mu to Callistus vrátil!

(10) Uvaž přece, že ten, kterého nazýváš svým otrokem, vzešel z týchž počátků, žije pod touž oblohou, stejně jako ty dýchá, stejně žije a stejně umírá! Zrovna tak můžeš ty v něm vidět člověka svobodného jako on v tobě otroka. Díky Mariově porážce ponížila štěstěna mnoho lidí z nejvznešenějších rodin očekávajících povýšení do stavu senátorského za vojenskou službu: z jedněch udělala pastýře, z jiných strážce chatrčí. Pohrdej tedy člověkem s takovým údělem, když může dojít i na tebe, zatímco jím pohrdáš.

(11) Nechci se pouštět do tohoto obsáhlého problému a rozebírat zacházení s otroky, k nimž se chováme nanejvýš povýšeně, krutě a urážlivě. Ale toto je podstata mého ponaučení: „Zacházej s člověkem podřízeným tak, jak chceš, aby zacházel nadřízený s tebou. Kdykoliv ti přijde na mysl, kam až můžeš zajít vůči svému otroku, uvědom si, že stejně daleko může zajít tvůj pán vůči tobě. — (12) „Ale já," namítneš, „nemám žádného pána." — Blahé to časy! Možná však jednou budeš mít. Což nevíš, v jakém věku se stala otrokyní Hekabé, v jakém Kroisos,

Dareiova matka, Platón, a v jakém Diogenés? (13) Jednej se svým otrokem vlídně, dovol mu také účastnit se hovoru, radění a hostiny.

V tomto místě na mne rozhořčeně zvolá celý klan krasocitníků: „Není nic nedůstojnějšího, nic potupnějšího!" — Tytéž lidi ale přistihnu, jak líbají ruce cizím otrokům.

(14) Což nechápete ani to, že naši předkové uťali hrot každé nenávisti vůči pánům, každé urážce vůči otrokům? Pána nazývali otcem rodiny, otroky (což se dosud udržuje v mimech) čeledíny. Zavedli svátek, ne proto, aby pouze toho dne hodovali páni s otroky, ale dovolili jim tehdy i zastávat v domě úřady, rozhodovat věci právní a rodinu pokládali za stát v malém.

(15) „Jak tedy?" namítneš. „Mám pozvat ke svému stolu všechny otroky." — To ne, stejně jako nezveš všechny svobodné. Ale mýlíš se, jestliže se domníváš, že některé odmítnu, jakoby proto, že vykonávají špinavější práci, například takového pasáka mezků nebo pacholka od volů. Nebudu je posuzovat podle prací, které zastávají, ale podle jejich mravů. Své mravy si každý utváří sám, zaměstnání však určuje náhoda. Jedni ať s tebou hodují proto, že jsou toho hodni, jiní proto, aby se toho hodnými stali. Neboť mají-li v sobě něco otrockého z nízkého prostředí, napraví to styk s lidmi urozenějšími. (16) Není důvodu, můj Lucilie, proč by sis měl hledat přítele pouze na foru nebo v radnici: dáš-li dobrý pozor, najdeš ho i doma. Dobré vlohy často leží ladem, nemá-li je kdo tříbit. Zkus to, a uvidíš. Jako je hloupý člověk, který chce koupit koně a neprohlédne si zvíře samotné, ale jen jeho sedlo a uzdy, tak je nanejvýš hloupý ten, kdo posuzuje člověka buď podle oděvu, anebo podle postavení, které nás halí jako oděv.

(17) „Je to otrok," namítneš. Možná ale je svobodný duchem. Je to otrok! To mu má být na škodu? Ukaž mi, kdo jím není. Jeden je otrokem svého chtíče, jiný lakoty, další ctižádosti, všichni pak otroky strachu. Mohu ti ukázat bývalého konsula, který otročí babce, boháče, který je otrokem mladé služky, nejvznešenější mladíky, kteří otročí hercům v pantomimách. Žádné otroctví není potupnější nežli otroctví dobrovolné. Proto se nedej odradit oněmi nedůtklivci a přistupuj ke svým otrokům s dobrou myslí, nikoliv nadutě jako nadřízený. Ať si tě spíše váží, než aby se tě báli. (18) Někdo teď namítne, že volám po svobodě pro otroky, když jsem řekl, aby pána spíše chovali v úctě, nežli se ho báli. Přesně tak, pravím, ať si ho váží jako klienti, jako ranní návštěvníci. — Kdo by to namítl, zapomínal by, že pánu není dobré to, co stačí bohu, který je ctěn a milován. Lásku není možno mísit se strachem. (19) Soudím proto, že velmi dobře činíš, když nechceš, aby se tě tví otroci báli, a používáš k pokárání domluv. Bitím se pohání němá tvář. Ne všechno, co se nás nemile dotýká, nás také vždy uráží, avšak přecitlivělost nás dohání k tomu, že upadáme do zuřivosti, takže cokoliv nám není po chuti, vyvolává v nás hněv. (20) Přisvojili jsme si pýchu tyranů — ti také zapomínají na svou moc a cizí slabost a tak propadají prchlivosti, tak zuří, jako by se jim stala křivda. Ačkoliv jejich vysoké postavení jim zaručuje naprostou bezpečnost před nebezpečím tohoto druhu. A dobře to vědí, ale stěžujíce si číhají na příležitost, aby mohli škodit, a připouštějí si něco jako křivdu proto, aby ji mohli páchat.

(21) Nechci tě déle zdržovat, vždyť ty nemáš zapotřebí být napomínán. Na dobrých mravech je mimo jiné dobré to, že nacházejí zalíbení samy v sobě a že mají trvání. Špatnost je nestálá, často se mění — ne k lepšímu, ale zase v jinou špatnost. Buď zdráv.

M. CORNELIUS FRONTO
A
Q. AURELIUS SYMMACHUS

Z latinského originálu M. Cornelii Frontonis et. M. Aurelii Imperatoris epistulae, rec. S. A. Naber, Teubner, Lipsiae 1867², přeložila a poznámkami opatřila Štěpánka Brožová.

Fronto zeti Aufidiovi Victorinovi o vnukovi

I 12 Jestli si to opravdu zasloužíme, dopřejí bohové, aby se mé dceři a tvé manželce dobře dařilo a rozmnoží naši rodinu o děti a vnuky, a ty, které jsi zplodil a které ještě zplodíš, učiní tobě podobnými. S naším Victorinem či Frontonem se každý den jen přu a vadím. Zatímco ty bys od nikoho nevzal peníze za něco, co máš pro někoho udělat či říci, Fronto nevysloví žádné slovo dříve a nic nežvatlá častěji než: dej! Já mu naopak nabízím, jak jen můžu, knížky anebo psací destičky, protože si toužebně přeji, aby o tyto věci stál. Projevuje však přece jen některé známky dědovy povahy. Hrozně rád má hroznové víno. Když konečně poprvé spolkl toto jídlo, nepřestal téměř po celé dny olizovat kuličky vína a dotýkat se jich rty, přežvykovat a koulet je v ústech. Taky se celý třese na dědečkova kuřátka, holoubátka a vrabčáky, s nimiž si hraje: i já jsem se od nejútlejšího věku věnoval těmto zábavám, jak jsem slýchal od svých vychovatelů a učitelů. A ještě dnes, ve stáří, mne tak drží láska ke koroptvím, že není nikoho z těch, kdo mě jen trošku znají, aby o tom nevěděl. Nevím o žádném svém činu anebo výroku, u nějž bych si přál, aby zůstal utajen před ostatními. Chtěl bych, aby to, co vím a čeho si jsem vědom, bylo známo spolu se mnou i ostatním…

M. Cornelius Fronto, korespondence s princem Markem Aureliem

Marcus Aurelius svému učiteli Corneliovi Frontonovi

IV 5 Buď zdráv, můj nejmilejší učiteli! Daří se mi dobře. Dnes ráno jsem studoval od tří hodin do osmi a vhodně jsem studium prokládal jídlem. Od osmi do devíti jsem se s velkou chutí procházel jenom v sandálech před svou ložnicí. Potom jsem si vzal pořádné boty a vojenský plášť, neboť mi bylo uloženo, abych se dostavil takto oblečen,

a odešel jsem pozdravit svého pána. Vydali jsme se na lov a vykonali velké věci. Doslechli jsme se, že byli chyceni divocí kanci, neměli jsme ale možnost je spatřit. Přece však jsme vystoupili na dost strmý pahorek. Odtud jsme se vrátili po poledni domů. Já ke svým knížkám. Zul jsem si boty, odložil oděv a asi dvě hodiny jsem strávil na lůžku. Četl jsem Katonovu řeč o statcích Pulchry a druhou, jíž pohnal na soud tribuna lidu. Ach! Řekneš svému sluhovi: „Jdi, jak můžeš nejrychleji, a přines mi z Apollónovy knihovny tyto řeči!" Nadarmo ho tam posíláš, neboť i tyto knihy jsem si vzal s sebou. Musíš tedy popohnat knihovníka Tiberiana. Něco je třeba v této věci podniknout, aby mi, až se vrátím do města, přiděloval knihy rovnoměrně.

Ale já jsem po přečtení těchto řečí něco málo bídně napsal. Měl bych to hodit do vody nebo do ohně. Opravdu nepěkně jsem dnes psal, malý spisek pro lovce anebo vinaře, kteří naplňují jásotem mou ložnici — prospěji jim právnickým hnusem. Proč to vlastně říkám? Věru, je na místě, že jsem to řekl, vždyť můj učitel je řečník!

Cítím se být prochlazený — nevím zda proto, že jsem se ráno procházel jen v sandálech, anebo proto, že se mi nedařilo v psaní. Skutečně, připadám si jako úplně zahleněný člověk, a dnes ještě mnohem více. A tak si potřu vlasy olejem a půjdu spát. Nezamýšlím dnes nalít do lampy ani kapku oleje, tak mě znavila jízda na koních a kýchání.

Buď zdráv, můj nejdražší a nejmilejší učiteli, po němž se mi stýská — odvážil bych se to říci — více než po samém Římě.

Našemu pánu, císaři Theodosiovi Symmachus,
praefekt města Říma
Žádost o navrácení sochy vítězství do budovy senátu

III 3(1) Jakmile slovutný a vám vždy oddaný senát poznal, že přestupky podléhají zákonům, a viděl, že pověst dob právě minulých je očištěna spravedlivými vladaři, odvrhl v zájmu dobrých časů dlouho potlačovanou bolest a znovu

mě ustanovil vyslancem pro své stížnosti. Proto mi špatní lidé odepřeli slyšení u božského vladaře, poněvadž se mělo napomoci spravedlnosti. (2) Zastávám tedy dvojí funkci, jednak jako váš prefekt dohlížím na veřejné právo, jednak jako vyslanec občanů tlumočím jejich přání. Nedochází tu k žádným rozdílům v přáních, poněvadž se již lidé přestali domnívat, že se zalíbí snahám dvora, když se různí v názorech. Být milován, chován v úctě a být oblíben, to je pro vládu lepší. Kdo by strpěl, aby byly státu na škodu soukromé sváry! Po zásluze stíhá senát ty, kdo dali přednost vlastní moci před slávou vladaře. Naše úsilí však bdí za vaši milostivost. Vždyť čemu prospívá více to, že hájíme ustanovení předků, že hájíme práva a osudy vlasti, nežli slávě našich časů? A ta je větší tehdy, když pochopíte, že vám není dovoleno činit nic proti zvyku předků. (3) Žádáme tedy zpět náboženské poměry, které byly státu dlouho ku prospěchu. Jistě by se dali vypočítat vladaři obou smýšlení a obou názorů; ti starší ctili obřady otců, ti nedávní je nerušili. Není-li příkladem náboženská úcta starších panovníků, ať se jím stane přetvářka těch nedávných. Kdo je tak nakloněn barbarům, aby nepostrádal oltář bohyně Vítězství? Bdíme nad budoucností a varujeme se nepříznivých znamení v jiných věcech. Ať je alespoň jménu vrácena úcta, která byla odepřena božstvu. Za mnohé vděčí bohyni Vítězství vaše nesmrtelná sláva a ještě za více jí vděčit bude. Ať se odvrátí od této moci ti, jimž v ničem nebyla prospěšná, vy však neopomíjejte záštitu, milostivě nakloněnou triumfům. Pro všechny je tato síla příslibem. Nechť nikdo neodmítne uctívat tu, o níž veřejně prohlašuje, že je žádoucí. (4) Opomíjení tohoto božstva bylo sice neoprávněné, ale jeho sochy měly přece jen zdobit dále senát. Zaručte, prosím vás, abychom to, co jsme převzali jako chlapci, přenechali jako starci příštím pokolením. Láska ke zvykům je veliká a čin božského Constantia neměl po zásluze dlouhého trvání. Je třeba, abyste se chránili všech příkladů, o nichž víte, že byly brzy zavrženy. Dbáme o nesmrtelnost vaší slávy a vašeho jména, aby příští věk nenašel nic, co by bylo třeba opravit. (5) Při čem budeme

přísahat na vaše zákony a na vaše slova? Jakým náboženským závazkem se zastraší mysl lháře, aby nelhal při svědecké výpovědi? Vždyť všechno je naplněno bohem a není bezpečného místa pro věrolomníky, nejvíce však působí na strach z provinění to, že na člověka doléhá také přítomnost božstva. Onen oltář udržuje svornost všech, onen oltář se shoduje s vírou jednotlivců a nic jiného nezjedná vašim usnesením větší autoritu nežli to, že vše rozhoduje senát jakoby vázán přísahou. Bude tedy bohaprázdné sídlo otevřeno křivým přísahám, a tak patrně rozhodnou mí slovutní vladaři, kteří jsou bezpeční přísahou věrnosti lidu? Někdo však řekne, že božský Constantius udělal totéž. (6) Napodobujme spíše jiné činy tohoto císaře, který by k ničemu takovému nebyl přistoupil, kdyby se již někdo před ním nebyl dal na špatnou cestu. Na chybě předchůdce se totiž poučí nástupce a z kritického postoje k příkladu předchůdce se rodí náprava. Bylo možné, aby se onen slavný otec vaší milosti neměl na pozoru před nevolí ve věci dosud nové. Ale zda také pro nás může postačit táž obhajoba, budeme-li napodobovat něco, co bylo, jak si pamatujeme, uznáno za chybné? (7) Ať vaše věčná sláva převezme jiné činy tohoto císaře, v kterých je vhodnější pokračovat. On nic neubral na výsadách svatých panen, kněžské úřady doplnil urozenými. Neodepřel náklady na římské obřady a následuje po všech ulicích věčného města šťastný senát, s vlídnou tváří pohlížel na svatyně, pročítal jména bohů napsaná na jejich štítech, vyptával se na původ chrámů, obdivoval se jejich zakladatelům, a přestože sám vyznával náboženství jiná, tato uchoval pro říši. (8) Každý má totiž svůj obyčej, svůj ritus — božská vůle udělila městům za ochránce různé kulty. Jako jsou lidem při zrození udělovány duše, tak jsou národům přidělováni jejich osudem určení strážci. K tomu přistupuje užitečnost, která nejvíce sbližuje člověka s bohy. Neboť jsou-li všechny rozumové důkazy opředeny záhadou, odkud přichází poznání božské moci příměji nežli ze vzpomínky a ze svědectví o šťastném osudu? Jestliže již dlouhý věk zjednává úctu náboženstvím, je třeba zachovat důvěru k tolika stoletím a následovat

rodiče, kteří šli zdárně ve stopách rodičů svých. (9) Mysleme si, že je zde přítomen Řím a že s vámi takto hovoří: Nejlepší z vladařů, otcové vlasti, mějte v úctě můj věk, k němuž mne dovedl zbožný obyčej! Budu zachovávat obřady předků a neželím toho! Budu žít po svém, protože jsem svoboden! Tento obřad podrobil mým zákonům svět, tyto svátosti zahnaly Hannibala od hradeb, Senony od Capitolia. Byl jsem tedy zachován proto, aby mi činili výtky ve stáří? (10) Uvidím, jaké bude to, co se zamýšlí ustanovit. Avšak náprava ve stáří přichází pozdě a je potupná. Prosme tedy bohy naší vlasti, naše národní patrony, o mír. Je správné pokládat za společné to, co uctívají všichni. Hledíme na tytéž hvězdy, máme společné nebe, obklopuje nás stejný svět: co záleží na tom, s jakou prozíravostí hledá kdo pravdu? Jedinou cestou se nemůže dojít k tak velkému tajemství. To jsou však rozpravy teoretiků. Nám ale jde nyní o prosby, nikoliv o spory. (11) Jaký prospěch pro vaši posvátnou pokladnu mělo to, že bylo zrušeno přednostní právo vestálek na podíl? Za nejštědřejších vladařů se má upřít to, co i ti nejskoupější vypláceli? Pouhá pocta je obsažena v oné, abych tak řekl, odměně za mravní čistotu. Jako jsou vínky ozdobou pro jejich hlavu, stejně tak se považuje za ozdobu, že nedostávají odměny za své kněžské hodnosti. Přejí si přímo jméno prosté výsad, poněvadž v chudobě jsou bezpečné před újmou. A tak rozmnožují jejich slávu ti, kdo jim něco ubírají, neboť po zásluze vzrůstá k blahu obce posvěcená nevinnost, když se jí nedostává odměny. (12) Ať se takový zisk nedotkne čistoty vaší pokladny. Ať se pokladna dobrých vládců vzmáhá kořistí od nepřátel, nikoliv na úkor kněží! Tento nepatrný zisk že vyváží nevoli, kterou to způsobí? Ať se do vašich mravů nedostane hrabivost! O to ubožejší jsou ti, jimž byly odňaty podpory odedávna udílené; neboť za císařů, kteří se nedotýkají cizího majetku, protože odolávají hrabivosti, se tak pouze působí křivda ztrácejícím, poněvadž se současně nevzbuzuje žádost těch, kdo berou. (13) Také pole odkázaná vestálkám a chrámovým pomocníkům poslední vůlí umírajících císařská pokladna

zadržuje. Prosím vás, kněží spravedlnosti, aby bylo vráceno svatyním vašeho města právo dědit soukromý majetek. Ať lidé diktují závěti s jistotou a ať vědí, že za vládců, kteří nejsou hrabiví, je to, co napsali, neměnné. Nechť vás těší onen blahý pocit lidského pokolení. Odstrašující příklad této záležitosti začal znepokojovat umírající. Římské náboženství tedy nemá nic společného s římskými zákony? Jaké jméno dostane odnímání majetku, u něhož žádný zákon, žádný soud neurčil, že připadá státu? (14) Propuštěnci dostávají odkazy, otrokům nejsou odpírány spravedlivé výhody závěti, pouze vznešeným pannám a služebníkům věštných kultů se odpírají dědictvím nabyté podpory? Čemu to prospívá, že zaslibují nedotčené tělo ve prospěch obecného blaha, že dávají věčnosti státu oporu v božských ochráncích, že žehnají statečnosti vašich zbraní a vašich praporů, že za všechny vznášejí účinné prosby, ale právo s ostatními nesdílejí? (15) Není tak lepší otroctví, které lidem hrozí? Škodíme státu, kterému nikdy neprospělo, že byl nevděčný. Nikdo ať si nemyslí, že hájím pouze zájem náboženství: z činů tohoto druhu vzešly všechny nepříjemnosti římskému národu. Zákon našich předků poctil vestálky a služebníky božstev skrovným živobytím a spravedlivými výsadami. A tento dar zůstal neporušen až do doby odrodilých pokladníků, kteří změnili posvátné prostředky k obživě panenské čistoty ve mzdu pro obyčejné nosiče. Po tomto činu následoval všeobecný hlad a naděje všech provincií zmařila chudá sklizeň. (16) Není to vinou půdy, nepřičítejme vinu jižním větrům, také obilní rez neuškodila obilí nebo polní plevel nezahubil úrodu: roční úroda uschla kvůli svatokrádeži. Nutně muselo zajít všechno, protože se činila újma svátostem. Jistě, je-li nějaký příklad tohoto neštěstí, přičtěme takový hlad za vinu střídavě dobrým úrodám, tuto neúrodu však způsobil vážný důvod. Život se udržuje lesními porosty a venkovský lid se v nouzi uchýlil k dodonským stromům. (17) Co kdy takového zakusily provincie v době, kdy veřejná úcta poskytovala obživu služebníkům kultů? Kdy se pro obživu lidí třáslo dubem, kdy se vytrhávaly jedlé kořínky bylin,

kdy střídavé neúrody v některých oblastech zradila neúroda v oblastech dalších, když lid i posvátné panny se společně podíleli na tom, co dal rok? Živobytí nejvyšších kněží totiž přispívalo k úrodnosti zemí a bylo spíše prostředkem pomoci nežli štědrostí. Je snad nějakých pochyb o tom, že bylo vždy dáváno v zájmu dostatku všech to, co si nyní přivlastnila nouze všech. (18) Někdo snad řekne, že prostředky ze státních peněz byly odmítnuty pro výdaje cizího náboženství. Nechť je dobrým vladařům cizí takový názor — že to, co bylo kdysi někomu přiděleno ze společného majetku, je snad nyní v pravomoci císařské pokladny. Vždyť stát se skládá z jednotlivců, a proto i to, co z něho pochází, tvoří zase výhradní vlastnictví jednotlivců. Všechno je ve vašich rukou, ale přitom dbáte o to, aby každý měl, co mu patří, a platí u vás více spravedlnost nežli zvůle. Poraďte se přece se svou štědrostí, zda by mělo být dosud považováno za vlastnictví obce to, co jste kdysi předali jiným. Výhody, které byly jednou uděleny k poctě města, přestávají být majetkem těch, kteří je udělili, a co bylo zpočátku dobrodiním, stalo se dlouhým užíváním závazkem. (19) Neopodstatněný strach chce tedy nahnat vaší božské mysli ten, kdo tvrdí, že máte zodpovědnost těch, kteří tyto výhody udělují, jestliže se vyhnete nevoli, které jsou vystaveni ti, kdo tyto výhody odnímají. Ať jsou vám ve vaší shovívavosti nápomocna tajná ochranná božstva všech náboženství a zvláště ta, která kdysi pomáhala vašim předkům. Vás nechť ochraňují, námi ať jsou uctívána. Přejeme si ten stav náboženství, který zbožněnému otci vaší božské velebnosti zachoval císařskou moc, který dal legitimní dědice blaženému vladaři. (20) Pohlíží onen božský kmet z hvězdné tvrze na slzy kněží a viní se za zneuctěný zvyk, který sám rád zachovával. Napravte pro svého bratra čin, který učinil na cizí radu. Skryjte skutek, o němž netušil, že se znelíbil senátu. Je totiž známo, že poselstvo k němu nebylo vpuštěno proto, aby se mu nedoneslo veřejné mínění. Je v zájmu ocenění budoucími věky, abyste neváhali vymazat z paměti, že to, co je třeba uznat za správné, nebylo činem císaře.

ANTICKÁ EPISTOLOGRAFIE

„Dopis je písemný styk člověka s vzdálenou osobou, sloužící určitému cíli, v němž někdo sděluje druhému to, co by mu jinak sdělil osobně přímo." Takto definuje dopis neznámý řecký gramatik pozdní doby císařské. Původní účel dopisu — funkce sdělovací — charakterizuje i dopis literární, jenž je významným žánrem antické literatury.

Soukromý dopis, nahrazující osobní styk dvou vzdálených osob, je jistě jedním z nejstarších písemných projevů. V Iliadě vypráví básník, jak se Proitos, vládce Tirynthu, rozhodl, že zahubí Ballerefónta. Nechtěl ho však zabít přímo, ale poslal ho k vládci Lykie s písemným vzkazem, aby Bellerefónta zahubil. Ať se již o značkách, které Proitos podle Homéra napsal na dřevěné destičky, složené pak dohromady, soudí cokoliv, nemůže být pochyby o tom, že jde o nejstarší zmínku o písemném vzkazu vzdálené osobě — o dopisu. I v historické době se psaly dopisy ještě na dřevěné destičky potažené na vnitřní straně voskem a opatřené na okrajích vyvýšeným rámečkem. Dvě, a někdy i větší počet takových destiček se složil dohromady, svázal stužkou a opatřil pečetí. Dlouho se dopisy posílaly po zvláštních otrocích, prostřednictvím známých nebo obchodníků, jak je ostatně v některých jižních krajích dodnes zvykem, zejména má-li být dopis doručen rychleji a spolehlivěji, než to zaručuje často nespolehlivá pošta. První poštovní zařízení ve starověku pocházejí až z doby císařské. Dopisu psaného na dřevěných destičkách se užívalo později hlavně pro kratší, spěšné vzkazy, kterým nebyl připisován závažnější nebo obecnější význam. Již záhy ve starověku se však začalo pro dopisy užívat papyru, který se dovážel z Egypta, lépe se s ním manipulovalo, mohla se na něj napsat i delší zpráva a uchoval sdělení trvaleji.

Užívání papyru se v antickém světě velmi brzy ujalo

a přispělo k tomu, že dopisy významných osobností mohly být i shromažďovány a vydávány. Díky papyru, díky suchému písku pouští a v neposlední řadě i díky náhodě přečkaly některé svitky starověkých dopisů soukromých i úředních nepřízeň staletí, a mohly tak nové době odkrýt leccos zajímavého z všedního i intimního života starověkého člověka. Daleko největší část této starověké korespondence, obsahující dopisy rozmanitého charakteru a určení, psané většinou jinak neznámými pisateli, pochází z pouští Egypta, od dob helénistických spravovaného a osídlovaného Řeky. Část těchto papyrů čeká ještě na vydavatele, další papyry se stále ještě objevují. Pravda, egyptský písek vydal již mnohem atraktivnější papyrové nálezy, jako je např. Aristotelova Athénská ústava, velké části komedií Menandrových, zlomky řeckých tragiků, básní Pindarových atd. Zlomky soukromých a úředních dopisů stojí poněkud ve stínu těchto okázalejších literárních nálezů. Přes bariéru dvou tisíciletí vrhají však vzácné paprsky světla do zákoutí všedního i soukromého života starověkého člověka, který by jinak pro nás zůstal zasut v příšeří hypotéz, a doplňují tak bezprostředním způsobem obraz života antické společnosti z nového, nečekaného průhledu. A není to četba nijak nezajímavá. S pocitem překvapení i s pocity hlubokého porozumění tu přes rozsáhlé prostory časové a velké rozdíly místní, společenské a ideové náhle cítíme živého člověka s jeho všedními, prostě lidskými starostmi i radostmi, které jsou i nám vlastní.

Soukromé dopisy se nezachovaly jen na papyrech. Rozsáhlá epistolografická literatura starověku obsahuje celé sbírky dopisů významných literátů, filosofů, rétorů i státníků. Některé z nich jsou listy úzce soukromého charakteru, adresované rodinným příslušníkům nebo přátelům. Jiné dopisy — adresované celým obcím, soukromým osobám nebo veřejně známým činitelům — byly předem určeny k uveřejnění. Korespondence tohoto druhu mohla být shromážděna druhými nebo vydána z pozůstalosti, někdy připravil vydání autor sám. Jestliže autor sám dopisy k publikování vybíral, často některé pro vydání upravil nebo

přepracoval. A tu již vlastně stojíme přímo v hraničním území dopisu literárního.

K rozvoji *dopisu jako zvláštní literární formy* přispívaly od doby helénistické rétorské školy, které ve starém věku byly centry nejvyššího vzdělání. Velký důraz se v nich kladl na vzdělání formální. Psaní dopisů na různá témata tu bylo vedle skládání řečí hlavním druhem stylistického cvičení. Oblíbeným úkolem bylo napsat dopis jménem některé literárně nebo historicky známé osobnosti, přičemž bylo třeba vystihnout její styl, charakter nebo myšlení. Z pera rétorů a jejich žáků vyšlo tak mnoho dopisů psaných jménem známých osobností doby minulé, které se leckdy vedle skutečných dopisů zachovaly ve středověkých opisech až do novověku.

Historickou úlohu v dějinách celé klasické filologie sehrály tzv. *dopisy Falaridovy*. Falaris se stal v 1. pol. 6. stol. př. n. l. samovládcem v sicilském městě Akragantu. Ve starověku byl příslovečný svou krutostí; podle pověsti, která možná v sobě uchovává zrnko historické pravdy, dával své odpůrce a oběti své nenávisti zaživa upalovat v dutém břichu měděného býka. V r. 1697 dokázal slavný anglický filolog R. Bentley, že dopisy nepocházejí od Falarida, ale že to jsou padělky neznámého rétora, snad z 2. stol. Obdobně prokázal pak, že podobný původ mají i dopisy sokratiků a dopisy Thúkydidovy a Euripidovy. Bentleyho důkazy byly důležité metodicky. Otevřely cestu dalším důkazům a pochybnostem o autentičnosti starověkých dopisů i jiných spisů. Ačkoliv od Bentleyho objevu uplynulo bezmála tři sta let, visí nad rukopisně dochovanými řeckými dopisy ještě mnoho vážných, neuzavřených otázek. Mnoho těchto dopisů nepochází zcela jistě z pera těch, pod jejichž jménem jsou psány. Některé z nich jsou vědomé falzifikáty, které částečně snad vděčí za svůj původ přání helénistických vládců Egypta a pergamské říše z 2. a 1. stol. př. n. l. shromáždit — třeba i za drahé peníze — co největší počet literárních památek a písemných materiálů ze starší doby ve svých knihovnách, jejichž zakládání a další práci štědře dotovali. Ale ne všechny falzifikáty jsou

tohoto původu. Pozdějším podvrhem se ukázal být např. známý *dopis Aristeův* Filokratovi, který vypráví historii o vzniku řeckého překladu Starého zákona, Septuaginty. Překládalo ho prý na ostrově Faru z hebrejštiny po sedmdesát dva dní sedmdesát dva učenců, poslaných od nejvyššího kněze z Jeruzaléma do Alexandrie králi Ptolemaiovi II., který si chtěl na radu Aristotelova žáka, filosofa a učence Démétria z Faléru pořídit překlad židovských zákonů pro královskou knihovnu. Jde o židovskou propagandistickou verzi, která měla dodat řeckému textu Starého zákona obzvláštní vážnosti a téměř posvěcení. Ve skutečnosti byly různé části Starého zákona překládány do řečtiny v různých dobách různými překladateli. Jiné falzifikáty sledují zase filosofické nebo vzdělávací cíle. Mnoho nepravých řeckých dopisů pochází však zřejmě z rétorských škol buď jako ukázkové dopisy složené samotnými rétory, nebo jako zdařilé výtvory jejich žáků. Takové napodobeniny mohly být později vydávány pod jménem známých osobností, jejichž charakter napodobovaly, nebo mohly být i přimíseny mezi jejich dopisy pravé. Napodobeniny jsou někdy tak zdařilé, že jejich odlišení od dopisů autentických zůstává stále předmětem sporu.

Snad nejvíce úsilí bylo věnováno otázce pravosti *dopisů Platónových*. Dlouholeté spory o pravost Platónových dopisů nevedly dodnes k jednotě názorů ani o celku, ani o jednotlivých listech. Zcela jistým padělkem doby císařské je komplex *dopisů Sókrata* (asi 469—399 př. n. l.) a jeho žáků, z nichž je v tomto svazku několik ukázek. Vedle fiktivních dopisů Sókratových jsou v tomto komplexu i fiktivní *dopisy Antisthena z Athén* (asi 455—360 př. n. l.), původně žáka Gorgiova, později Sókratova, duchovního otce filosofické školy kynické, která dostala své jméno od gymnasia v Kynosarges, kde Antisthenés s oblibou konal své přednášky. (Někteří ovšem později odvozovali jméno školy raději od řeckého slova kyón, tj. pes.) Antisthenés odvrátil svou pozornost od filosofické spekulace k otázkám praktické morálky. Odsoudil lidské štěstí závislé na pozemských statcích, původu, bohatství, životním úspěchu,

slávě a pozemských slastech a za jedinou hodnotu životní prohlásil ctnostný život. Prvky společenské kritiky a silný spodní tón sociální, které kynické učení obsahovalo, zaujaly pak některé myslitelské osobnosti a získaly populárním přednáškám kyniků široké publikum mezi středními a nižšími vrstvami i v pozdějším starověku. Nejvýznamnější žák Antisthenův *Diogenés ze Sinópé* (asi 400—323 př. n. l.) podle zásad hlásajících soběstačnost a přirozený život, nezávislý na vnějších statcích a vymoženostech civilizace, skutečně žil. Kousavého kritika Diogena, který převracel všechny normy civilizovaného života, následoval jeho žák *Kratés z Théb* (asi 365—285 př. n. l.), který rozdal své jmění a pro svůj život nezávislého tuláka našel později družku v Hipparchii, původně zámožné sestře svého žáka Métroklea. Oba myslitelé, kteří nejen slovem, ale celým svým způsobem života vyjádřili své opovržení společenskými konvencemi a civilizačními vymoženostmi, se stali originálními hrdiny mnoha anekdotických vyprávění. Oba byli i literárně činní. Oba parodovali tragédii, od Kratéta se dokonce zachovalo několik veršů z jeho satir. Avšak dopisy napsané jejich jménem jsou zcela jistě nepravé. Oba svérázné charaktery sváděly snadno k tomu, aby byly literárně napodobovány.

V jistém smyslu opačnou cestu než Antisthenés nastoupil další Sókratův žák *Aristippos z Kyréné* (1. pol. 4. stol. př. n. l.), zakladatel školy kyrenajské. Také Aristippos se odvrátil od čistě spekulativních úvah k praktickému učení o smyslu života. Vycházeje ze senzualismu, který stavěl veškeré vnímání na pocitech radosti a bolesti, hledal vnitřní nezávislost na vnějším světě ve správném odvažování radosti, které může člověk dosáhnout, a bolesti, která je nevyhnutelná. Také jeho dopisy jsou pozdějšími padělky.

Mezi dopisy sókratiků jsou i dopisy psané jménem Xenofóntovým. Jako mnozí jiní synové ze zámožných rodin, poslouchal i *Xenofón* (asi 430—355 př. n. l.) přednášky Sókratovy. Přitahovala ho nepochybně nejen sama obdivuhodná bytost Sókratova, odkrývající neúnavně rozpory v odpovědích na otázky, jimiž chtěl vést sebe i druhé

k poznání pravdy, ale i obsah jeho myšlenek, které ve své podstatě kriticky mířily na samotné jádro systému athénské otrokářské demokracie. Nesmlouvavý kritický postoj k mechanismu demokratických institucí i k některým představitelům athénské demokracie a jejím přestupkům přivedl Sókrata nakonec na smrt. Aristokrata Xenofónta přivedl jeho odpor k athénské demokracii, spojený s obdivem k silné osobnosti, do služeb perského prince Kyra, spartského krále Agésilaa a nakonec do vyhnanství, kde také zemřel. Ačkoliv Diogenés Laertský uvádí jeho biografii mezi životopisy známých filosofů, Xenofón filosofem a v tom smyslu vlastně ani žákem Sókratovým nebyl. Více než jeho spisy filosofické (Vzpomínky na Sókrata, Symposion aj.) proslavily ho spisy historické (Řecké dějiny, Anabasis), spisy politickoteoretické (O Kyrově vychování, Lakedaimonská ústava) a částečně i odborné (např. O lovu, O jízdě).

Padělkem je i *korespondence Aristotelova* včetně obou krátkých dopisů, jež si vyměnil *Alexandros Veliký* se svým učitelem Aristotelem. Zatímco dopisy Sókrata a sókratiků jsou asi většinou až z pozdně helénistické doby, některé z *dopisů Pythagorových* a jeho žáků — vesměs pozdější podvrhy — pocházejí asi z doby o něco dřívější. *Lysis*, fiktivní autor jednoho z dopisů, je zřejmě pythagorejský filosof, který se stal později učitelem Epameinóndovým (1. pol. 4. stol. př. n. l.). Podle obvyklého názoru, opírajícího se o starověkou zprávu, vymizelo Pythagorovo učení nedlouho po polovině 4. stol. př. n. l. a teprve počínaje 1. stol. př. n. l. se obnovilo v učení novopythagorejském. Nejnovější zkoumání prokázala existenci pythagorejského učení a písemnictví i v období helénistickém a tím tedy i nepřetržitost tradice pythagoreismu. Dopis Lysidův patří zřejmě do této doby. Vlastním cílem tohoto podvrhu je učinit věrohodnými tzv. Hypomnémata, tj. údajné zápisy, jež prý Pythagoras, který jinak nic nenapsal, svěřil před svou smrtí své dceři a které — samozřejmě opět jako padělky — začaly v pythagorejských kroužcích kolovat asi ve 2. stol. př. n. l. Dopis pochází tedy také nejspíše z této

doby. Oba další dopisy pythagorejců mají za fiktivní autorku *Theanó*, údajnou ženu Pythagorovu. Ukazují, že starověk znal podobné problémy manželství a výchovy dětí jako my.

Fiktivní dopisy známých filosofů předpokládají, že existovaly i některé sbírky skutečných dopisů řeckých myslitelů. Nebyly to vždy jen dopisy soukromé. Ve formě dopisu žákům se podával někdy stručný výklad učení. Takové jsou tři *dopisy Epikúrovy*, pravděpodobně všechny pravé. Epikúros (341—270 př. n. l.) začal vyučovat v Athénách v r. 306 př. n. l. V jeho filosofii se prosazují tytéž tendence, které poznamenaly již učení některých žáků Sókratových: nezájem o samostatné řešení otázek gnoseologických a ontologických a plný obrat k praktické etice, k úvahám o smyslu života. Životním cílem epikurejce je vnitřní klid duše, ohrazené proti bázni, bolesti a strachu. Takový klid je totožný s nejvyšší slastí, která je největší životní hodnotou. Poněkud přizpůsobený Démokritův atomistický výklad světa posloužil Epikúrovi k tomu, aby přesvědčil své stoupence, že duše člověka je stejně pomíjivá jako jeho tělo, a aby je tak zbavil největšího zla, strachu před smrtí a před bohy. Příznačný je pro epikurejce odvrat od veřejného života a veřejnosti vůbec; své sociativní potřeby uspokojuje epikurejský filosof v úzkém kroužku stejně smýšlejících přátel. Hluboký ohlas epikurejské filosofie v době helénistické i později v Římě koncem republiky a začátkem doby císařské nebyl jen dílem silné, okouzlující osobnosti Epikúra, jemuž žáci prokazovali téměř božské pocty, ale spíše poplatkem nesnadným poměrům společenským. Dopis Menoikeovi vykládá ve zkratce nejdůležitější část Epikúrova učení, jeho etiku a teologii.

Poněkud jiná než ve filosofii je situace u slavných attických řečníků. Zatímco deset dochovaných listů Démosthenova odpůrce *Aischina* je obecně pokládáno za pozdější padělky, jsou mezi šesti dopisy Démosthenovými a devíti dopisy Isokratovými patrně i dopisy pravé. Pravděpodobnější je to o některých dopisech Isokratových. *Isokratés* (436—338 př. n. l.) se záhy vzdal dráhy advokáta píšícího

soudní řeči pro své klienty, stal se neobyčejně vlivným rétorem, učitelem řečnictví a svým výchovným programem a propracovaným stylem zasáhl nesmírně hluboko do osudů antické vzdělanosti. Slabý hlas a osobní nesmělost mu zabránily, aby osobně, přímo v lidovém shromáždění ovlivňoval cesty athénské politiky. Našel si proto k veřejnosti cestu jinou. Isokratovy pečlivě stylizované řeči, které byly zároveň praktickými ukázkami jeho řečnické teorie, nebyly určeny k přednesu, ale k četbě. Jsou to neobyčejně zajímavé dokumenty politického života a politické publicistiky tehdejších Athén. Isokratés v nich odkrývá všeobecnou krizi řecké společnosti a platné státní formy. Stejně jako Xenofón je i Isokratés nositelem dobově podmíněného obdivu k velké osobnosti, v níž spatřuje moc, která může přivést Řecko opět k dřívější slávě. Dopisy, které posílal významným vládcům na okraji řeckého světa, jsou i kusem politické propagandy. Stejně jako Xenofón anticipoval Isokratés v lecčems příští vývoj. V makedonském králi Filippovi našel nakonec osobnost, ve kterou vložil všechny své naděje. Politický program Isokratův realizoval však až Filippův syn Alexandros Veliký. V duchu svého politického úsilí snaží se Isokratés ve svém druhém dopise, adresovaném Filippovi, vytvořit dobrý vztah mezi Athénami a makedonským králem. Dopis pochází z r. 344 př. n. l.

Démosthenés (384—322 př. n. l.) stál na druhé straně politické fronty. Také on začínal svou řečnickou dráhu jako advokát, autor soudních řečí. Zatímco Isokratés působil publicisticky, stál Démosthenés s mohutnou zbraní své politické řeči přímo tam, kde padaly rány a někdy i hlavy. Jeho druhý dopis, který je možná pravý, byl však napsán až v době, kdy vlny velkého zápasu se již roztříštily do hravého vzdorování pobřežního příboje. Když r. 366 př. n. l. zemřel vítěz nad Řeky u Chairóneje, Filippos Makedonský, přesvědčil jeho syn Alexandros brzy svými činy odpůrce makedonské vlády o vratkém základu jejich nadějí. V době, kdy Alexandros tažením na východě rychle posiloval svou vojenskou a politickou moc, uprchl jeho pokladník

Harpalos i s pokladnou z Asie do Řecka a našel útočiště v Athénách. Poklad, s nímž Harpalos přišel, byl uložen na Akropoli. Když pak Harpalos prchal dále z Athén na Krétu, zjistilo se, že asi polovina uloženého pokladu chybí a že peněz bylo použito k podplácení řečníků. Byl obviněn i Démosthenés. Démosthenés se hájil, že nepřijal peníze pro sebe, ale pro potřeby obce. Obhajoba nebyla nic platná, slavný řečník byl r. 323 př. n. l. odsouzen k veliké pokutě. Protože ji nemohl zaplatit, uprchl z Athén do Troizény. Ve svém dopise se Démosthenés z vyhnanství ještě jednou ospravedlňuje před athénským lidem a athénskou radou. Ale teprve nový pokus Athén o osvobození po smrti Alexandra Velikého otevřel v témž roce Démosthenovi cestu zpět do vlasti. Byla to cesta osudná. Vítězní makedonští generálové nebyli již k Démosthenovi velkorysí. Velký řečník byl odsouzen k smrti a na útěku dopaden. Aby se vyhnul týrání, požil jed.

Zcela jistě pocházejí četné dopisy z pera dvou velkých postav pozdního řeckého starověku: císaře *Iúliana Apostaty* (332—363) a slavného rétora jeho doby, Júlianova ctitele Libania. I mezi osmdesáti dvěma dopisy Iúlianovými je několik dopisů nepravých a několik, jejichž autentičnost je sporná. Ostatní jsou však pozoruhodnými svědky úporného a nakonec marného zápasu všestranně nadaného, ale i vnitřně zápasícího císaře o zadržení ideového a mocenského náporu křesťanství, o obnovení pohanských morálních a myšlenkových hodnot a o záchranu starých náboženských tradic a institucí. Mezi skutečnými dopisy jsou dopisy přátelům, řečníku Libaniovi, lékaři Oreibasiovi, filozofu Maximovi a upřímný, nerétorský dopis Themistiovi, odhalující hluboké pochybnosti budoucího císaře v rozhodujícím okamžiku životním. Jsou tu však i dopisy oficiální, adresované celým obcím, i císařské výnosy. Iúlianovy dopisy, stejně jako jeho ostatní literární díla, byly napsány v nejrušnějších posledních osmi letech jeho krátkého života. V jeho vnitřním uspořádání i stylu se věrně zrcadlí spěšnost, nervozita a komplikovanost Iúlianova úsilí.

Iúlianovy reformy politické a náboženské podporovala

z jiné strany činnost rétora *Libania* (311—393), který ve školách v Kónstantinopoli, Nikomédii a nakonec v Antiochii učil své žáky na vzorech starých řeckých klasiků. Libaniova korespondence představuje nejrozsáhlejší sbírku starověkých řeckých dopisů (celkem 1065 dopisů). Jsou to zajímavé výpovědi o jeho vztahu k přátelům, příbuzným, k žákům, k jejich rodičům a k významným osobnostem doby. Mezi adresáty najdeme jména, která v té době na řeckém východě něco znamenala. Jsou to jakoby zkamenělé otisky drobných zážitků a soudobých lidských vztahů. Libanios však zároveň své dopisy pečlivě stylizoval jako ukázky dobrého slohu, stylistické vzory.

Rétorské školy, které se za helénismu staly nejvyšší institucí vzdělávací, použily formy dopisu k projevům čistě literárním a učinily z něho i *druh zábavné literatury*. Předpokládá se, že jedním z pramenů tzv. románu o Alexandrovi, oblíbeného v pozdním starověku i ve středověku, byl román v dopisech, který vznikl někdy kolem r. 100 př. n. l. Postižitelné jsou z něho jen zbytky. Jediným zajímavým dokladem tohoto literárního útvaru ze starověku je *román v dopisech*, jejichž fiktivním autorem je žák platónské Akadémie *Chión z Hérakleie*. Dopisy vyprávějí o přípravě a průběhu spiknutí proti Klearchovi, tyranu z Hérakleie, které skončilo zdařilým atentátem o svátku dionysií r. 352 př. n. l. Autorem samozřejmě není akademický filosof Chión. Komplex těchto dopisů pochází od neznámého autora, nejspíše z 1. stol. př. n. l. nebo z 1. stol. n. l.

Zábavný literární dopis se stal oblíbenou četbou v době římské. Jeho motivy ukazují na helénistický původ a prozrazují vkus pozdní antiky. Helénistická doba objevila ve své literatuře člověka jako společenský typ i jako typ charakterový. Aristotelův žák Theofrastos popsal ve svém spisku „Povahopisy" třicet různých typů lidských povah. Zápletky helénistické komedie se zauzlují a rozplétají souhrou vymezeného okruhu stabilních typických postav a charakterů, jako jsou zamilovaní mladíci, svedené dívky, přísní otcové, hetéry, otroci, paraziti, kuchaři aj. Rušný podnikatelský život helénistického města se uchyloval

ve volné chvíli k venkovu jako k ostrovu klidu i svérázné, přírodní prostoty, která měla pro člověka, zhýčkaného pohodlím městského života, i trochu kuriózní příchuť. Helénistická literatura je poznamenána i tím, že se v ní začínají významnějším způsobem ozývat motivy erotické. Doba císařská tyto motivické tendence helénismu zdědila a často i posílila. Řecký dopis zábavný, vytvořený autory helénistickými, ale novověku známý až z doby římské, je toho dokladem. Z 2. stol. pochází hned několik sbírek. Nejvíce ceněným reprezentantem tohoto žánru jsou mimické *dopisy Alkifrona*, které charakterizují čtyři společenské typy: rybáře, vesničany, parazity a hetéry. Podle toho byly také v nové době rozděleny do čtyř knih. Mohou zaujmout lehce idealizovaným zachycením všedního života Athén, drobnými scénkami, připomínajícími helénistickou komedii Menandrovu, jemuž autor vděčí za mnohé, městsky obdivným a zároveň živým vztahem k přírodě a poněkud romantickou láskou k Athénám. Pokud jsou dopisy historicky situovány, vytvářejí iluzi 4. stol. př. n. l., jak je tomu i ve fiktivních dopisech Menandra a jeho milenky Glykery. Jiná sbírka obsahující dopisy vesničanů pochází od *Claudia Aeliana* (asi 175—240), rodáka z italského Praeneste, který prý nikdy neopustil Itálii a řečtině se naučil jen v rétorské škole v Římě, a to tak dobře, že byl pyšný na to, že mluví, jako by se sám narodil v Atice. Řecky také napsal nejen svých dvacet dopisů vesničanů, ale i dva další spisy, sbírky anekdot a všelijakých kuriozit o zvířatech a lidech. Dopisy vesničanů skládal prý i jakýsi *Zónaios*. Jinak neznámý *Melésermos* vydal podle starověkého svědectví vedle dopisů vesničanů i dopisy hetér, kuchařů a vojáků a sbírku dopisů milostných.

Skutečný *milostný dopis* existoval v Řecku jistě již v době archaické. Archaická milostná lyrika jej předpokládá. Jako stylistické cvičení užívaly formy milostného dopisu již nejstarší rétorské školy. Ale jako literární druh se milostný dopis objevuje s největší pravděpodobností opět teprve až v době helénistické, i když jej lze spíše jen konstruovat z nepřímých dokladů. Jedním z těchto dokladů je Ovidiova

(43 př. n. l.—18 n. l.) básnická sbírka milostných dopisů heroin (Heroides), která měla jistě alespoň zčásti řecké prozaické předchůdce. Rozhodně nebude sbírka rétora *Lesbónakta* z 2. stol. n. l., o které mluví satirik Lúkianos, nejstarší sbírkou tohoto druhu. Jen o něco mladší jsou milostné listy slavného představitele tzv. druhé sofistiky a příslušníka známé rodiny Filostratů, rétora *Flavia Filostrata* (2.—3. stol.), adresované zčásti dívkám, zčásti chlapcům, zčásti zpracovávající také totéž téma jednou pro dívku, jednou pro chlapce. *Aristainetos* (5. stol.) je pozdním autorem erotických dopisů. Shromažďuje v nich milostné motivy z různých okruhů starořecké literatury. Nejde mu o vystižení psychologie milostného námětu, v popředí stojí sám děj a erotický půvab; někde se Aristainétos přibližuje až k samé hranici toho, co bychom chtěli ještě nazývat erotickým literárním námětem. Hranice antické doby vlastně již překračujeme ukázkami z literární epistolografické sbírky císařského úředníka *Theofylakta Simokatta* z Egypta (1. pol. 7. stol.).

Římský dopis má jen do jisté míry shodné rysy s dopisem řeckým. Na rozdíl od dopisu řeckého převládá u římského dopisu praktické zaměření. Skvělé reprezentanty má v Římě dopis básnický (Horatius, Ovidius), který je v řecké literatuře dosti vzácný. Prozaický dopis milostný a román v dopisech se naopak asi v římské literatuře příliš neujal; existují o něm jen skoupé zprávy a dohady. Řecká literatura se však zase nemůže pochlubit takovými literárními dopisy, jako jsou dopisy Pliniovy.

Dějiny římské epistolografie začínají sbírkami skutečných dopisů — soukromých i určených veřejnosti — známých osobností, především politicky činných. Ze starověkých zpráv nepřímo vyplývá, že koncem republiky byly v oběhu listy přísného Římana starobylého ražení *M. Porcia Catona Staršího* (234—149 př. n. l.), adresované jeho synu Markovi. Známé byly *dopisy Cornelie*, vzdělané dcery Scipiona Staršího a matky bratří Gracchů. Dva úryvky z dopisu Cornelie mladšímu synovi C. Gracchovi se šťastnou náhodou zachovaly. Dojemným způsobem přenášejí k nám z šera dávných dob úzkostlivou starost matky, které třídní a politický boj v Římě vzal již staršího syna a jež se nyní pokouší přemluvit mladšího, aby se již nevystavoval podobnému nebezpečí. Dopis byl psán zřejmě předtím, než se C. Gracchus začal ucházet o úřad tribuna lidu, tj. r. 124 př. n. l. V několika sbírkách kolovaly i *dopisy Caesarovy*. Všechny tyto sbírky republikánské korespondence zapadly. Zachovala se jediná, o to důležitější kolekce dopisů z doby konce římské republiky — korespondence Ciceronova.

Velký komplex *Ciceronových dopisů* (864 dopisů, z nichž 774 je Ciceronových), který představuje jen část toho, co znal starověk, leží dnes před námi ve čtyřech sbírkách: dopisy přátelům, dopisy bratru Quintovi, dopisy Attikovi a dopisy M. Brutovi. Další sbírky dopisů (např. Cn. Pompeiovi, Iuliu Caesarovi, Octavianovi aj.) se ztratily. Tyto dopisy, určené nejrozmanitějším adresátům, mají velmi pestrý obsah. Jsou to dopisy, které ač adresovány jednotlivcům, byly přece jen psány se zřetelem na širší publikum. Ale jsou tu i sdělení zcela příležitostná, psaná pod tlakem okamžité potřeby a okamžitého rozpoložení, prostá jakékoliv autostylizace, jakékoliv literární snahy ohlížející se na veřejnost. Mezi adresáty první sbírky jsou i známé osobnosti, jako Pompeius, Kato Mladší, Caesar, Asinius Pollio, a sbírka obsahuje i jejich vlastní dopisy. O kulturně historickém významu Ciceronovy korespondence se jistě není třeba zvláště zmiňovat. Vždyť tento homo novus (= nový člověk) nearistokratického původu, který přišel do Říma z italského Arpina, kde se narodil 3. ledna r. 106 př. n. l., stanul po letech pilných studií u slavných římských řečníků a později v řeckých školách v Athénách a na ostrově Rhodu přímo ve středu obrovského kulturního dění a složitého politického zápasu, v jehož troskách vzala zasvé římská republika i život samotného Cicerona (podstoupil smrt 15. března r. 44 př. n. l.). Jako politický řečník a teoretik řečnictví i jako filosof, který seznámil Řím v latinské podobě s nejlepšími plody řeckého myšlení, měl Cicero

nedozírný význam pro římskou a později i celou evropskou kulturu. Jako politik, který kromě censury zastával všechny nejdůležitější republikánské úřady, podílel se Cicero na utváření osudu římské republiky a stýkal se se všemi, kdo tehdy v politice a kultuře něco znamenali.

Sbírky Ciceronových dopisů nebyly vydány ani ve stejné době, ani jedním vydavatelem. Jednodušší je zřejmě historie dopisů Attikovi. T. Pomponius Atticus, čilý podnikatel a přítel umění, byl Ciceronovým důvěrným přítelem. Jemu se Cicero svěřoval i v hodinách kritických se svými pochybnostmi a názory. Atticus pečlivě uchovával celou korespondenci s Ciceronem, ale sám ji nevydal. Bylo v ní leccos, co by bývalo mohlo uškodit i tomuto opatrnému občanovi, který si nechtěl nikoho pohněvat. Jak je patrné z nepřímých svědectví, byla korespondence s Attikem vydána až z Attikova archívu, nejspíš kolem r. 66 n. l. Ostatní sbírky vycházely postupně. Sám Cicero pomýšlel na samém konci svého života na uspořádání své sbírky. Tuto myšlenku mu asi vnukl jeho věrný sekretář, propuštěnec Tiro, který také shromáždil první komplex asi sedmdesáti dopisů, které Cicero ještě prohlédl a upravil k vydání. Ciceronova smrt nepřerušila práci na vydávání jeho dopisů. Bylo třeba je dále shromažďovat ze sbírek adresátů. Jak se dopisy scházely, mohly být postupně vydávány. Nejprve celky adresované jednomu adresátovi, nakonec roztroušené dopisy přátelům. Daleko největší část sběratelské aktivity — ne-li všechna — patří jistě Tironovi, který žil téměř až do konce 1. stol. př. n. l. Zda však všechny ostatní dopisy mimo Attikovi vydal on sám, lze již těžko prokázat.

Z doby Ciceronovy pocházejí ještě dva rozsáhlejší dopisy zcela jiného druhu. Sallustiovy dopisy Caesarovi patří do sféry politické publicistiky. Časově byly sepsány v opačném pořadí, než v jakém stojí za sebou v rukopisech. Pozdější list Caesarovi předpokládá již Caesarovo vítězství v občanské válce a pochází pravděpodobně z r. 46 př. n. l., druhý — starší — je psán na samém počátku občanské války (asi r. 50 př. n. l.). Oba dopisy jsou závažnými dokumenty o kritické vnitřní situaci Říma na samém konci

republiky, viděné očima příslušníka populárů, politického směru, o nějž se Caesar opíral na své cestě k moci. Návrhy na zlepšení poměrů zasahují někdy přímo jádro sociálních, politických a etických problémů a ukazují, že pisatel nepatří k těm, pro něž byla sociální a politická gesta jen prostředkem demagogie, zakrývajícím mocenské cíle. Autor je ovšem příslušníkem vládnoucí třídy a má stále na mysli nadvládu Říma nad jinými zeměmi. V rukopisech je jako autor obou dopisů uveden C. Sallustius Crispus (asi 86—35 př. n. l.), autor historických monografií o Katilinovi a o válce s Iugurthou a nedochovaného historického díla o událostech po smrti Sullově. Sallustius byl stoupencem politického směru populárů a Caesara, v jehož službách se zúčastnil některých válek, naposledy války v Africe, kde se pak stal správcem. Po návratu do Říma se vzdal politické činnosti a věnoval se literatuře. Dlouho se nevědělo, že autorem těchto politických spisů je skutečně Sallustius. Byly v nich spatřovány zdařilé produkty rétorské školy. Jejich obsahu nebyla věnována patřičná pozornost. Novější dobu však jejich obsah zaujal. Ukázalo se, že vychází ze zcela konkrétní situace té doby a že proti Sallustiově autorství nebyly vlastně vzneseny přesvědčující důkazy. I styl obou dopisů je sallustiovský. Je-li autorem skutečně Sallustius, pak dopisy patří do raného období jeho literární činnosti. Leckomu však vážný sociální a etický tón dopisů a jejich útoky proti chamtivosti a moci peněz mohou připadat těžko slučitelné s tím, že Sallustius se za své úřední funkce v Africe vyděračskou politikou domohl obrovského majetku.

Formu dopisu mají i etická pojednání, jejichž autorem je filosof *L. Annaeus Seneca* (asi 5. př. n. l.—65 n. l.). Rozpor mezi teorií a praxí, kterého jsme si všimli u Sallustia, je ještě markantnější u Seneky. Stoický filosof, který hlásal světu nezávislost na střídavých změnách osudu, nechoval se za svého vyhnanství na Korsice, kam ho poslala r. 41 Messalina, ke svému osudu právě netečně ani si zcela nezachoval důstojnost vůči císaři a jeho lidem. Povolán nazpět Agrippinou, stal se vychovatelem jejího syna, císaře

Nerona, za něhož v prvních letech jeho vlády do značné míry řídil osudy říše. Ačkoliv hlásal vysoké morální hodnoty, dovedl později nejen mlčet k Neronovým činům, které nemohl schvalovat, ale vypracoval dokonce i řeč, kterou Nero před senátem obhajoval zavraždění Agrippiny. A ačkoliv učil, že tento život je jen přechodem k lepšímu životu duše, a ačkoliv vybízel k tomu, aby se duše oprostila od hmotných potřeb, dopomohl si ne vždy čistým způsobem k obrovskému majetku. Marně pak nabídl před svým násilným koncem života tento majetek císaři, aby se zachránil, když rozpoznal, že se vztahy mezi ním a bývalým žákem zhoršily. Nebezpečí sice vytušil, přesto mu však nezabránil. Nero dar odmítl a brzy nato využil obvinění vzneseného proti Senekovi, že měl spoluúčast na spiknutí Pisonově, a velkomyslně dovolil starému učiteli, aby si sám zvolil způsob smrti (r. 65); filosof ji statečně podstoupil. Bylo by však nespravedlivé překrývat těmito rozpory, které byly jistě i daní době až příliš nevlídné, nesporné vysoké hodnoty Senekova učení. K těm nejvyšším patří hlas lásky k lidem a hlas nesobecké dobročinnosti, která ignoruje tradiční rozdělení antické společnosti na svobodné a otroky. Listy Luciliovi, napsané v posledních letech Senekova života, jsou vlastně jakýmsi kursem praktické morálky, podaným ve volné, důvěrnější formě dopisu. Jsou však od počátku určeny širokému publiku. Literárním zpracováním a životní zkušeností filosofa patří k nejlepším Senekovým dílům.

V době, kdy se nad Senekou začalo stahovat mračno Neronovy nepřízně, které odvedlo stále churavějícího filosofa z Říma do ústraní v Campanii, narodil se v severoitalském městečku Comum *C. Plinius Caecilius Secundus Mladší* (asi 61/62—113). Jméno dostal Plinius po svém strýci a adoptivním otci encyklopedistovi C. Pliniovi Secundovi Starším. Na své rodné město Plinius nikdy nezapomněl. Prokázal mu svou vděčnost jak v závěti, tak i během své úřední služby, do níž vstoupil po studiích v Římě a po krátké praxi advokátní. R. 100 se stal Plinius konsulem. Děkovná řeč Traianovi, pronesená při této

příležitosti, byla publikována v přepracované formě a stala se svým okázalým slohem a duchem vzorem pro pozdější panegyriky na císaře. Ostatní Pliniovy řeči se ztratily. Sbírka Pliniových dopisů (9 knih) vznikla v posledních dvou desetiletích jeho života. Přestože jsou adresovány určitým osobám, mezi nimiž je i historik Tacitus a biograf Suetonius, jsou to vlastně pečlivě stylisticky propracovaná zábavná vyprávění ve formě dopisu, určená předem pro literární veřejnost. Pliniovo umění prostého, půvabného vyprávění a jasného sdělování přechází lehce od jednoho tématu k druhému. Jeho náměty jsou záležitosti rodinné, literární a kulturní život doby, drobné příběhy, anekdoty, popis vily, gratulace aj. Vše je poznamenáno smyslem pro krásu a laskavostí úsudku, místy však tu vycítíme příliš veliké sebeuspokojení, ba i ješitnost. Jako desátá kniha jsou připojeny skutečné Pliniovy dopisy, jeho úřední korespondence s císařem Traianem a Traianovy odpovědi. Pocházejí většinou z doby, kdy Plinius zastával úřad císařského legáta v Bithynii v letech 110/112 nebo 111/113 a kdy jako úzkostlivě svědomitý místodržící žádal od císaře rady v nejrůznějších záležitostech týkajících se správy provincie. Historicky nejvýznamnější jsou Pliniův dopis a Traianova odpověď o poměru ke křesťanům.

Na počátku minulého století byl v základě dvou italských palimpsestů (starý rukopis, jehož původní písmo bylo smazáno a materiálu použito pro rukopis další) šťastně objeven porušený rukopis korespondence rétora doby Antoninů, *M. Cornelia Frontona* (2. stol.). Tento rétor, původem z africké Numidie, se stal v Římě tak významným advokátem a učitelem řečnictví, že byl povolán na císařský dvůr za vychovatele dvou budoucích císařů, Marka Aurelia a o deset let mladšího Lucia Vera, adoptivních synů císaře Antonina Pia. Ale nalezené části Frontonovy korespondence přinesly do jisté míry rozčarování. Ukázaly slavného rétora jako sběratele starých kuriózních slov a vazeb, starých básnických obrazů, přirovnání a sentencí, které posbíral z četby starých autorů a jimiž dodával svým větám archaičnosti. Frontonův archaismus, který povýšil frázi nad

obsah, vzdaloval literární jazyk ještě více živé, mluvené řeči. Ale přesto tu postřehneme i cit a živé slovo, jako např. v roztomilém zbytku dopisu o vnukovi, kterého měl starý rétor u sebe nějaký čas na vychování. Úcta, kterou byl Fronto zahrnován, je svědectvím o vkusu doby. Ale je též jistým svědectvím o osobnosti císaře Marka Aurelia, že se brzy rozešel s touto rétorikou a obrátil se k filosofii. Fronto se s tím sice těžko smířil, ale velmi přátelský vztah mezi učitelem a bývalým žákem se uchoval i tehdy, když Marcus vzal na svá bedra přetěžkou zátěž vlády nad tehdejší římskou říší.

Poslední velkou sbírkou latinské pohanské epistolografie jsou *dopisy Symmachovy*. Obdiv ke starým autorům byl u Frontona a jeho ctitelů módou doby, která stěží mohla pociťovat uspokojení v sobě samé. Pro Symmacha a stoupence směru, který Symmachus představoval, to byl výraz národní hrdosti a ideální opora v posledním vzdoru pohanské reakce proti pronikajícímu křesťanství. Také Q. Aurelius Symmachus (kolem 340—402) byl největším rétorem své doby, dostalo se mu i místa v senátu a jiných důležitých státních funkcí. Jeho slavné řeči, mezi nimiž byl vedle panegyriků na císaře Valentiniana I., Gratiana a Theodosia též panegyrikus na usurpátora Maxima, který mu po Maximově pádu způsobil nebezpečné obtíže u římského dvora, se zachovaly jen ve zbytcích. Téměř v úplnosti lze však ještě dnes pročítat sbírku Symmachových dopisů, uspořádanou podle sbírky Pliniovy. Dostat dopis od Symmacha bylo v té době velkým vyznamenáním. Ale i v tomto případě nás čeká zklamání. Jestliže Plinius pečlivě stylizoval svá drobná, prostá vyprávění a své literární popisy, pak pro Symmacha a jeho dobu je styl již vším. Vzory mu však nejsou jako Frontonovi Cato a autoři doby archaické, ale Cicero a jiní klasikové. Sbírku vydal krátce po Symmachově smrti jeho syn, z větší části ji však asi připravil k vydání Symmachus sám. Po vzoru Pliniově byla k devíti knihám dopisů přidána desátá kniha s úřední korespondencí z roku 384/5, kdy Symmachus zastával úřad městského prefekta, nejdůležitější městský úřad v Římě. Z té doby je také

Symmachův nejvýznamnější dopis, oficiální žádost, kterou přednesl před císařem Valentinianem II. Bylo to rok po smrti Gratianově, který krátce předtím zakázal pohanské kulty, zbavil pohanské kněží stálých příjmů, které jim předtím zaručil císař Iulianus, a dal ze zasedací síně senátu odstranit sochu bohyně Vítězství (Victoria) jako symbol pohanství. Když Valentinianovi II. připadla vláda nad Itálií a Římem, ožily na chvíli naděje na restauraci velké pohanské minulosti Říma. Mnohé důležité osobnosti Valentinianova dvora patřily k pohanskému křídlu. Pohanem byl velitel vojsk Bauto. K pohanské straně patřil jiný známý vojenský úředník Vettius Agorius Praetextatus. Pohany byla velká část senátorů. Čelný představitel pohanské opozice Symmachus byl jmenován městským prefektem. Jen diplomatickými misemi do Galie k Maximovi byl pověřován výmluvný milánský biskup Ambrosius. Na podzim r. 384 přednesl Symmachus jako městský prefekt před Valentinianem II. úřední žádost o navrácení státních příjmů pohanským kněžím a o znovupostavení oltáře a sochy bohyně Vítězství v senátě. Je to, pokud je známo, jeho nejosobitější projev a nejpůsobivější pohanský latinský literární dokument ze samého konce starověku. Ale Ambrosius byl silnějším protivníkem. Symmachus neuspěl. Bohyně Vítězství byla z římského senátu již definitivně odstraněna. Byl to jen symbolický výraz změny, k níž došlo v průběhu 4. stol.

Taková je stručná historie dopisu jako typického žánru antické literatury. Jako nástroj politický, filosofický nebo vůbec ideologický dopis z literatury s pohanstvím nevymizel. V křesťanské literatuře má dopis významnou úlohu propagační a výchovnou hned od nejstarších dob. A počátky nového věku poznávají znovu dopis jako oblíbený písemný projev humanistických literátů.

Bořivoj Borecký

POZNÁMKY

Římské a arabské číslice jsou převzaty z členění textu běžného v edicích klasických autorů (viz rub titulních listů).

FILOSOFOVÉ

Platón vzkazuje Dionysiovi, vládci Syrakús

360 *známkou, že je ode mne* — platónský pozdrav, o jehož významu píše Platón na začátku 3. listu, má být Dionysiovi známkou, že list je vskutku od Platóna. Antičtí dopisovatelé si totiž při nespolehlivosti tehdejší dopravy namnoze ověřovali své listy, zvláštními umluvenými známkami; ty byly buď vnitřní, obsažené v listě samém — mezi ně náležel např. i přípisek psaný vlastní rukou, když list sám byl diktován — nebo vnější, skutečné známky, „symbola", kterými doručitel listu prokazoval jeho pravost.

když jsem hostil jinochy z Lokrů — Lokrové Epizefyrští (na vých. břehu nejjižnějšího cípu Itálie) byli spojenci Syrakús; jinoši lokerští byli Dionysiovými hosty asi o nějaké slavnosti, ke které přišli jako diváci nebo i jako borci o slavnostních hrách.

byl to jeden z krasavců — název „krasavec", kalos, znamená v mužské společnosti řecké jakousi společenskou hodnost.

něco z pythagorských spisů a z diairezí — někteří vykladatelé soudili, že tu Platón posílá Dionysiovi některé ze svých dialogů, a to pythagorskými spisy že je míněn dialog *Timaios* a diairezemi — *diairesis* znamená logické dění — spisy *Sofistés a Politikos*, v nichž se diaireze provádějí. Ale ze souvislosti našeho místa nevyplývá nutně, že Platón posílá Dionysiovi některé ze svých vlastních spisů; podobnější pravdě je, že mu posílá výňatky nebo ukázky z „pythagorské literatury" a výbor diairezí, prováděných a zapisovaných pro cvičení v dialektice, ne úplně vypracovaná díla literární.

Archytés — tarentský politik, vojevůdce, filosof a matematik, přítel Platónův.

Helikón... z Kyziku — matematik a astronom.

je to žák Eudoxův — Eudoxos z Knidu byl významný matematik, astronom, lékař a filosof; nějaký čas pobýval i v Athénách.

u Polyxena — Polyxenovi se přičítá námitka proti Platónovu učení o idejích.

ze školy Brysonovy — Bryson byl sofista za své doby velmi známý; připomíná ho na několika místech také Aristotelés.

361 *Leptinés:* není důvod ztotožňovat tohoto Leptina s pythagorovcem Leptinem, který podle Plútarcha (*Dión* 58) spolu s Polysperchontem zavraždil Kallippa.

Leocharés — athénský sochař, činný ještě za Alexandra Velikého; jeho dílo vypočítává Plinius (*Natur. hist.* 34, 79).
které jsme vynaložili na leukadskou loď — řečtí kapitalisté půjčovali lodařům peníze na jejich podniky, a to na úrok poměrně vysoký, až 33 1/3 %; takovým způsobem byli asi i Platón a Dionysios — ve skutečnosti jistě Dionysios sám — účastni v opatření kapitálu na vypravení leukadské lodi.
když jsem se nechtěl dát ověnčit — Platón upomíná Dionysia na událost, při které se neshodli a kterou si patrně oba dobře pamatovali. S užitím údaje Ciceronova (*De legibus* 2, 63) můžeme soudit, že Dionysios po zprávě o smrti Platónových neteří vystrojil smuteční hostinu a nutil Platóna, aby byl při ní podle athénského obyčeje ověnčen.
za Speusippa — S. byl syn Platónovy sestry Potony. Po Platónově smrti řídil jeho Akademii.
362 *budu-li musit nést náklad na chorégii* — nést náklad na choregii, tj. na vypravení sborů při závodech dramatických a lyrických, bylo ukládáno majetným občanům jako tzv. *leitúrgie*, tj. povinný úkon pro obec. Je možné, že taková leitúrgie čekala tehdy na Platóna, ale spíše se podobá pravdě, že tu má Platón na mysli leitúrgii, která snad bude uložena Dionysiovi — Dionysios totiž byl, právě tak jako jeho otec, athénským občanem — a kterou Platón bude musit platit za Dionysia.
když jsem poslal Erasta na Aiginu k Andromedovi — Erastos, Platónův žák, bydlil v městě Skepsis. Andromedés jinak neznám.
o té věci, o které jsi nedovoloval se mu zmiňovat — podle Plútarcha (*Dión* 21) uložil Dionysios Platónovi, aby opatrně vyzvěděl, jak by se Dión choval k Dionysiovu úmyslu provdat Diónovu ženu Arétu za někoho jiného; po Platónově odpovědi prý Dionysios od svého záměru upustil, ale po úplné roztržce s Diónem i s Platónem provdal ji proti její vůli za Timokrata, jednoho ze svých přátel. V době, kdy Platón psal tento dopis, dlel Dión po svém vypovězení ze Syrakús v Řecku.
363 *Kratinovi, bratru Timotheovu* — Timotheos, syn Konónův, byl vojevůdce a politik athénský; Kratinos není odjinud znám.
dcerám Kebétovým — jak vysvítá z dalších slov, je tu míněn týž Kebés, který je uveden v Platónově „hovoru o duši", tj. v dialogu *Faidón;* podle literárního podání byl to — jako jeho druh Simmias — pythagorovec, žák Filolaův; připomenut je jako Sokratův přítel i v dialogu *Kritón.*
ne drahé amoržské — tento druh plátna, pověstného ve starověku svou jemností a průsvitností, se jmenuje podle ostrova Amorgu.
bůh... bozi — toto rozlišování není samo o sobě svědectvím o Platónově náboženství, neboť Platón užívá v dialozích namnoze bez rozdílu i jednotného čísla „bůh" i množného „bozi". Slovo „bůh" nebo „bozi" si máme myslit napsáno na začátku dopisu

jako samostatnou „větu"; takové začátky mívají řecké nápisy, veřejné i soukromé, jako přání a znamení dobrého výsledku věci, o které se v nápise jedná; po příkladu nápisů zavedl si Platón takovou značku i pro jeden jeho druh dopisů. V zachovaných dopisech Platónových se toto znamení nevyskytuje.
Poslové také mne žádali — patrně členové nějakého poselstva vyslaného od Dionysia do Athén.
Filagros... Filaides — mužové odjinud neznámí.
od velikého krále — tak jmenovali Řekové krále perského.
Terillovi... Teisóna — odjinud neznámí.
90 *Aristokritovi* — důvěrníku Dionysia II.
míčovou společnost — podle jiného výkladu „společníky v bádání o nebeských sférách".
Iatrokés... s Myronidem — jinde nejmenováni; slovem „tenkrát" poukazuje Platón na událost Dionysiovi známou.

Aristippos o Sókratově smrti (16)
Aristippos — viz doslov. Dopisy řeckých filosofů jsou podle edice uvedené na rubu titulního listu označovány arabskými číslicemi.
Sókratés — athénský filosof (asi 469—399 př. n. l.); Sókratovo učení lze rekonstruovat jen v hlavních rysech z učení jeho žáků; byl jedním z prvních řeckých filosofů, kteří obrátili pozornost k člověku, k problémům etickým a společenským; r. 399 př. n. l. byl obžalován „že neuznává bohy státního kultu, zavádí nová božstva a kazí mládež"; co přesně žaloba znamenala, není známo; šlo zřejmě o útok na filosofa, mezi jehož žáky patřili někteří mladí kritikové athénské demokracie; podle zpráv, které nacházíme již u jeho žáka Platóna, odmítl Sókratés, když byl odsouzen k smrti, využít možnosti útěku z vězení, kterou mu zorganizovali jeho přátelé, a vypil podle athénských zákonů třicátého dne po rozsudku číši jedu.
Kleombrotos — snad stoupenec učení kyrenajského, jinak neznámý.
Aigina — velký ostrov a městský stát v sarónském zálivu na jih od Athén; r. 456 př. n. l. podlehla Aigina Athénám a ztratila samostatnost, r. 404 ji znovu získala.

Xenofón Xanthippě (21)
Xanthippé — manželka Sókratova; byla snad urozeného původu; zprávy o ní se ve starověku rozcházely; podle některých Sókratových žáků, zejména kynika Antisthena, to byla velmi hašteřivá, svárlivá žena; tento obraz Xanthippy byl převzat i v novověku; podle jiných starověkých zpráv byla starostlivá manželka.
1 *Megar* — Megara (mn. č. stř. r., 2. p.: — ar) bylo město a stát na šíji mezi Atikou a Peloponnésem; v důsledku této polohy trpělo město v 5. stol. př. n. l. neustálým napětím a boji mezi Athénami a peloponnéskými státy.

Eufrón z Megar — snad stoupenec školy megarské, jinak neznámý
Eukleidés — (asi 450—370 př. n. l.) žák Sókratův; po Sókratově smrti založil v Megarech vlastní filosofickou školu, v níž spojil prvky učení Sókratova s prvky učení eleatského.
Terpsión — Sókratův žák z Megar, vystupuje jako jedna z mluvících osob v Platónově dialogu Theaitétés.

3 *Apollodóros a Dión* — jinak neznámé osoby.

Diogenés Řekům (28)

1 *pes Diogenés* — viz doslov.

4 *Hermés* — syn Diův a Maie, posel bohů a průvodce zemřelých do podsvětí, uctíván též jako bůh obchodního zdaru.
Athéna — dcera Diova, ochránkyně Athén, bohyně umění a řemesel

8 *Antisthenés* — viz doslov.

Kratés manželce Hipparchii má v edici dopisů Kratéta číslo 1, *Kratés bohdčům* číslo 7.

Kratés mládeži (14)
Kirké — dcera Héliova, kouzelnice na bájném ostrově Aiaia; podle Odysseie proměnila po příchodu Odysseově na ostrov jeho druhy kouzelným nápojem ve zvířata, Odysseus ji však přiměl vrátit jim lidskou podobu a žil pak rok u ní.

Kratés Thessalským (24)
Thessalie — kraj v severovýchodním Řecku, proslulý mimo jiné chovem koní.

Alexandros Veliký Aristotelovi
Alexandros Veliký — (356—323 př. n. l.) syn makedonského krále Filippa II.; r. 343 př. n. l. povolal Filippos na svůj dvůr filosofa *Aristotela* (384—322 př. n. l.) a ustanovil ho vychovatelem Alexandrovým; po smrti Filippově r. 336 odešel Aristotelés do Athén a Alexandros se stal nástupcem Filippovým; upevnil vládu nad Řeckem a svými výpravami do M. Asie a do Egypta vytvořil velkou říši, která se po jeho smrti rozpadla na několik monarchií.

Lysis Hipparchovi (3)
Lysis — viz doslov.
Hipparchos — (1. pol. 4. stol. př. n. l.) pythagorejský filosof; proto, že nezachoval učení Pythagorovo v tajnosti, byl prý vyloučen z kruhu pythagorejců.

1 *Pythagoras* — (asi 570/60—480 př. n. l.) z ostrova Samu, který opustil za tyrannidy Polykratovy; založil pak v Krotónu v již.

Itálii vlastní filosoficko-náboženskou školu, která získala na čas i silný politický vliv; členové této sekty byli vázáni přísnými pravidly životosprávy; Pythagoras sám asi nic nenapsal, svět vysvětloval z číselných vztahů, hlásal nauku o stěhování duší; ve škole požíval ohromnou autoritu, jeho postava byla brzy opředena pověstmi, které z něho zčásti udělaly poloboha.
tajemství mystérií eleusinských bohyň — Eleusis, svatyně 20 km západně od Athén, místo slavných eleusinských mystérií, které prý založila bohyně Démétér, když zde při hledání své dcery Persefony, unesené do podsvětí Plútónem, našla vlídné přijetí; mýtus o únosu Persefony a jejím každoročním návratu na svět tvořil zde obsah náboženského rituálu; zasvěcenci byli vázáni slibem mlčení.

7 *Damó* — podle starověké tradice dcera Pythagorova.
Bi(s)talé — prý vnučka Pythagorova, dcera Damó, manželka Pythagorova syna Télauga.
Theanó dává rady do manželství (Dopisy pythagorovců, 3)

Theanó o výchově dětí (Dopisy pythagorovců, 4)
Theanó — legendární postava, podle většiny zpráv manželka Pythagorova, podle jiných jeho žákyně; v pozdější době jí byly připisovány některé podvržené spisy.
Eubúlé — pythagorejská filosofka, jinak neznámá.

Epikúrův dopis Menoikeovi
Menoikeus — přítel Epikúrův, známý pouze jako adresát tohoto dopisu

126 *Je dobré vůbec se nezrodit* — podobné pesimistické výroky nebyly v řecké literatuře ojedinělé, nacházejí se též např. u Theognida, Bakchylida, Sofoklea a Euripida.

133 *neomezenou vládu nade vším* — po těchto slovech je v textu nevelká mezera.

ŘEČNÍCI A POLITICI

1 *věci se běhly takto* — Démosthenés byl odsouzen na jaře r. 324 př. n. l. Plútarchos v Démosthenově životopise uvádí (kap. 26), že Démosthenés sám vybízel radu areopagu k vyšetření událostí kolem Harpala (viz níže 14) a sám byl jako jeden z prvních odsouzen k pokutě a k vězení, z něhož uprchl do jednoletého vyhnanství.

5 *rozhodl zápas o svobodu Řeků* — Týká se bitvy u Chairóneje r. 338 př. n. l., v níž makedonský král Filippos II. (vládl v l. 359 až 336 př. n. l.) porazil spojené athénské a thébské vojsko. Po této bitvě byly Athény přinuceny vstoupit do spolku s Makedonií.

8 *jsem se mnohokrát s Filippem setkal* — Démosthenés byl jedním z vyslanců, kteří sjednávali s Filippem r. 346 př. n. l, poté, co Filippos dobyl Olynthos a jiné obce na severu Řecka, jež byly ve spolku s Athénami, tzv. Filokratův mír a i později byl pověřován podobnými úkoly.

10 *Pythón z Byzantia* — řečník, žák Isokratův; vedl vyslance všech Filippových spojenců, kteří přišli r. 343 př. n. l. do Athén. Plútarchos (Démosthenův životopis 9) uvádí, že se proti výpadům tohoto řečníka postavil pouze Démosthenés.

10 *všechna poselství* — Plútarchos v Démosthenově životopise uvádí, že Démosthenés byl členem desetičlenného poselstva k Filippovi (viz výše 8), dále že byl členem poselstva, které na jeho popud sjednávalo spojenectví Athén s Thébami před bitvou u Chairóneje (r. 338), a že po Filippově smrti (r. 336) byl členem poselstva k Alexandrovi Makedonskému, avšak ze strachu před ním se vrátil a úkol nesplnil.

12 *a peněžní příspěvky* — Jde zřejmě o tzv. leitúrgie, pravidelné i příležitostné poplatky, jimž podléhali bohatí athénští občané (např. náklady na pořádání slavností, závodů apod.).

13 *nad pokročilým věkem* — Bylo mu 60 let.

14 *mezi Harpalovy přátele* — Harpalos byl uprchlý Alexandrův pokladník, který přišel r. 324 př. n. l. do Athén se značnými zpronevěřenými poklady. Podle Plútarcha (Démosthenův životopis 25) Démosthenés nejprve radil, aby byl Harpalos vyhnán, pak ale od něho přijal zlatý pohár s velkým peněžitým obnosem a přestal mluvit proti němu, předstíraje, že je nachlazen.

16 *héróové* — polobozi nebo polobožští předkové vznešených rodů.

17 *odstoupit někam jinam* — Tím Démosthenés patrně naznačuje, že někdo jiný by na jeho místě nabídl své služby Makedoncům; obdobná narážka je ještě i v následujícím textu.

18 *ohroženi Peršany* — narážka na evakuaci Athén před bitvou u Salaminy r. 480 př. n. l.

20 *na Kalaurii* — Kalauria je ostrov jižně od Aiginy u troizénského pobřeží (severovýchodní Peloponnésos).

22 *nemluvím do větru* — Své druhé vyhnanství (rovněž na Kalaurii) Démosthenés ukončil tím, že raději vypil jed, než aby byl zajat makedonskými vojáky (r. 322 př. n. l.). Podle toho je možno usuzovat, že zamýšlel obdobně jednat již rok předtím.

24 *něco, co by budilo zášť* — Démosthenés se patrně obával tvrdit, že je oddanější, aby proti sobě někoho nepopudil.

1 *Isokratés* — (436—338), athénský rétor a politický myslitel; adresoval Filippovi r. 346 př. n. l. řeč ‚Filippos', ve které ho vyzýval, aby sjednotil Řeky a vedl je do války proti Persii. Podnětem k sepsání tohoto listu z roku 344 př. n. l. byla zpráva

o Filippově zranění, které utrpěl v boji s ilyrským králem Pleuratem na jaře r. 344.

Filippovi — Filippos II. Makedonský vládl v létech 359—336 př. n. l. Upevnil Makedonii vnitřně, zreformoval armádu a dobyl rozsáhlá sousední území. R. 338 porazil koalici řeckých městských států v bitvě u Chairóneje. Pod jeho patronací vznikla v následujícím roce všeřecká federace, která uzavřela s Makedonií smlouvu.

2 *jaké pomluvy se o tobě povídají* — Zpráva o Filippově zranění vyvolala v Řecku, a zvláště v Athénách, živý ohlas a podnítila naděje protimakedonské strany, že bude možno učinit přítrž Filippově expanzi, která ohrožovala řecké, především athénské zájmy.

6 *I Lakedaimoňané věnují bezpečnosti králů* — Dva spartští (lakedaimonští) králové veleli vojsku a vykonávali některé kněžské funkce. Na výpravu odcházel vždy jen jeden král, doprovázený a kontrolovaný tzv. efory, vysokými státními úředníky; navíc pečoval o bezpečnost krále oddíl 300 vybraných jezdců.

7 *Xerxovi* — Perský král Xerxés I. (486—465 př. n. l.) pokračoval po smrti svého otce Dareia I. (521—486 př. n. l.) ve válce s Řeky (tzv. řecko-perské války, 500—449 př. n. l.). Zdrcující porážku utrpěl r. 480 u Salaminy.

Kyrovi — R. 401 př. n. l. se střetl Kyros mladší se svým bratrem Artaxerxem II. (404—359 př. n. l.) v boji o perský trůn v bitvě u Kunax poblíž Babylónu. K jeho vojsku patřilo též deset tisíc řeckých žoldnéřů. Kyros v boji padl a Řekové se hrdinně probili až k břehům Černého moře.

11 *Velkým králem* — Byl tak nazýván perský vladař. Myšlenka sjednotit Řeky a obrátit jejich bojechtivost proti Persii se táhne celým Isokratovým dílem.

18 *žádné útočiště* — Athéňané poskytovali odedávna útočiště Filippovým protivníkům: r. 356 př. n. l. uzavřeli dohodu s Thrákií a Ilyrií, r. 348 př. n. l. přijímali uprchlíky z Olynthu na Chalkidice, obléhaného Filippem atd.

19 *armády žoldnéřů* — Žoldnéřství se rozmohlo v Řecku ve 4. stol. př. n. l.; dříve tvořili armádu pouze občané. Bylo jedním z plodů krize klasického městského státu a samo ji pomáhalo prohlubovat. Isokratés žoldnéřství často kritizoval.

zachránil i jeden každý z řeckých států i celé Řecko — Na jiném místě uvádí Isokratés tři vítězství, kterými Athéňané zachránili celé Řecko: bezesporu k nim patří bitva u Marathónu r. 490 př. n. l., kdy na hlavu porazili Peršany, a bitva u Salaminy r. 480 př. n. l., kdy zničili perské loďstvo.

20 *k Thessalům* — Thessalové, řecký kmen ve východní části Balkánského poloostrova. V padesátých letech 4. stol. př. n. l. zasáhl Filippos na vyzvání jednoho z thessalských knížat do sporů mezi

řeckými státy a mimo jiné r. 352 př. n. l. Thessalii ovládl.

Júlianos filosofu Themistiovi
Císař *Júlianos Apostata* napsal tento dopis svému bývalému cařihradskému učiteli rétoriky a filosofie Themistiovi r. 361 brzy po smrti svého bratrance císaře Constantia v zimním táboře v Niši (starověký Naissos). Júlianos a Constantius se v té době dostali do sporu o císařský trůn a táhli se svými legiemi proti sobě. Po náhlé smrti Constantiově se Júlianos stal jediným nejvyšším vladařem — augustem. Námětem listu je v té době pro Juliana aktuální platónské téma ideálního vladaře.

253 *Themistios* — filosof a rétor, asi 317—388, působil v Cařihradě. Zachovalo se od něho 33 řečí na politická a etická témata. Cíl filosofie viděl v praktické politické činnosti.
s Markem Aureliem — římský císař, 161—180, přívrženec stoické filosofie. Autor filosofického deníku Hovory k sobě.

253b *na svůj způsob života v Athénách* — Júlianos zde studoval až do r. 355. Tehdy jej Constantius povolal k vojsku do Milána a jmenoval jej caesarem. Od té doby trávil Júlianos život ve vojenských táborech.

254 *Solóna, Pittaka, Lykúrga* — starověcí řečtí zákonodárci. *Solón* žil v 7. stol. př. n. l. v Athénách, *Pittakos* v 6. stol. př. n. l. v Mytiléně na Lesbu, *Lykúrgos* je postavou mytickou.

254b *pomlčím o ranách osudu* — srv. Euripides, Orestes v. 16. Júlianos má na mysli období mezi svými studiemi u Themistia a nástupem na trůn. Za vlády svých křesťanských císařských bratranců se musel navenek hlásit ke křesťanství, ačkoli se už během studií stal vyznavačem novoplatónsky zabarveného pohanství. Později vypukl mezi ním a císařem Constantiem otevřený a ozbrojený spor, který vyřešila až Constantiova smrt.

254c *po vaší úžině* — tj. po Bosporu. Themistios byl pravděpodobně v Cařihradu.

254d *dosáhnout vnějšího moře* — vyplout z vnitrozemského Středozemního moře do oceánu.

255b *syna Neokleova, který nás vybízí strávit život v ústraní* — tj. filosofa Epikúra, jehož zásadou bylo ‚Prožij život ve skrytu!' (řec. Lathe biósas).

255c *od řečniště odvrátil* — Júlianos má na mysli kamenný výstupek na athénském pahorku Pnyx, odkud hovořili řečníci k athénskému lidu.
mezi nimi i Glaukóna — Glaukón, bratr Platónův. Viz Xenofón, Vzpomínky na Sókrata kn. 3, kap. 6, odst. 1 (přel. V. Bahník, Svoboda, Praha 1972 str. 111 a násl.)
syna Kleiniova — tj. Alkibiada.

255d *Chrysippos ve všem ostatním je moudrý* — stoický filosof 3. stol. př. n. l. Z jeho díla se zachovaly pouze zlomky.

256 *jak můžeme prohlásit za šťastného Katona* — M. Porcius Cato, zvaný Uticensis, římský politik, republikán, vychovaný v zásadách stoické filosofie, nepřítel C. Julia Caesara. Spáchal sebevraždu po Caesarově vítězství u Thapsu 46 př. n. l.
jak můžeme říci o Diónovi ze Sicílie — Dión ze Syrakús, sicilský státník 4. stol. př. n. l., žák Platóna, který doufal, že Dión uskuteční na Sicílii jeho představu ideálního státu. Neuspěl však a 366—357 žil ve vyhnanství. Snažil se pak dobýt Syrakús zpět násilím, 354 úkladně zavražděn.

256b *už od přírody touží po štěstí* — viz Aristoteles, Etika Nikomachova kn. 1, kap. 10 (přel. A. Kříž, Laichter, Praha 1937, str. 16—17).

256c *onen vůdce Diogenův* — srv. Diogenes Laertský kn. 6, kap. 38. Jde o kynika Diogena ze Sinópy ze 4. stol. př. n. l.

256d *bez otce, bez domova* — zlomek z neznámého řeckého tragika.
kterému lid jest svěřen — Homér, Ilias zp. 2, v. 25.

257 *největší král, jenž si podrobil Asii* — tj. Alexandros Veliký.

257d *ocituji místo z Platóna* — Platón, Zákony kn. 4, 709b a 713 c (přel. F. Novotný 1961, str. 105 a 110).

258d *abychom nazývali zákonem rozdělování rozumu* — v originále nepřeložitelná slovní hříčka. Zákon, řec. nomos, rozdělování dianomé — obojí odvozeno od slova nemó, rozdělovat, přidělovat.

259b *útrapy a hrozby, které mi hrozily od přátel a příbuzných* — Júlianos naráží na roztržku s císařem Constantiem.

259c *co jsem kdysi udělal* — o událostech zde líčených není známo nic bližšího.

260 *před příchodem do Řecka* — za pobytu ve vojenském táboře v Miláně, kam byl Júlianos povolán Constantiem ze studií v Athénách r. 355. Od r. 356 zajišťoval rýnskou hranici říše ze své rezidence v Paříži.

260b *za bronz zlato dostal* — Homér, Ilias zp. 6, v. 236.

260c *poznej sebe sama* — výrok přičítaný řeckému filosofu 6. stol. př. n. l. Thaletovi z Milétu. Nápis téhož znění byl prý na chrámu Apollónově v Delfech.
ať každý dělá jen to řemeslo — Aristofanes, Vosy v. 1431.

260d *ne abych přinesl sovu do Athén* — přísloveční rčení = nosit dříví do lesa. Znak sovy byl na rubu athénských mincí.
ve svém pojednání o státě — Aristotelés, Politika kn. 3, kap. 15, 1286 b (přel. A. Kříž, Laichter, Praha 1939, str. 107).

261 *zvláštní ústavní formu a pokračuje* — Aristoteles, Politika kn. 3, kap. 16, 1287 a (přel. A. Kříž tamtéž, str. 108—109).

262 *snadno nenajde... a za třetí* — druhý bod vypadl a není dochován.

262c *slyšel jsem o moudrém Solónovi* — Solón, athénský politik a zákonodárce 7. stol. př. n. l. Opatřením zvaný seisachtheia (= shození břemen) zrušil dluhy a napříště žádný občan nesměl být pro dluhy prodán do otroctví.

263d *výrok „činnými ve vlastním slova smyslu"* — Aristoteles, Politika kn. 7, kap. 3, 1325 b (přel. A. Kříž tamtéž, str. 225).

264 *znalého velkých činů* — Homér, Odysseia zp. 21, v. 26.

264b *o Pythagorovi, Démokritovi a Anaxagorovi* — Pythagoras ze Samu, řecký filosof 6.—5. stol. př. n. l.; Démokritos, řecký materialista, 5.—4. stol. př. n. l., zakladatel nauky o atomech; Anaxagoras z Klazomen, řecký přírodní filosof 5.—4. stol. př. n. l.

264c *syn Sófroniskův* — tj. Sókrates.

na statečnosti Antisthenově — Antisthenes, 5.—4. stol. př. n. l., žák Sókratův. Hlasatel přísných morálních zásad. Jeho ideálem byl Hérakles, hrdina podstupující jakoukoli námahu.

na vzniku eretrijské a megarské filosofické školy — Zakladatelem eretrijské školy byl Sókratův žák Faidón z Élidy, megarské Eukleides v 5.—4. stol. př. n. l., jeden z prvních žáků Sókratových.

na Kebétovi, Simmiovi, Faidónovi — žáci Sókratovi.

264d *o lýkeiu, stoické škole a akademii* — v athénském lýkeiu nazvaném podle blízkého chrámu Apollóna Lýkeia, přednášel Aristoteles; akadémia, nazvaná podle svatyně staroatického héroa Akadéma, byla filosofická škola založená Platónem.

265 *Přede mnou už to poznal a prohlásil Aristoteles* — viz zl. 664, vyd. Rose; Plútarchos, Moralia, Alexandros 78 d.

265c *připomenu ti... Areia, Nikolaa, Thrasylla a Músónia* — Areios, přítel Octavianův; Nikolaos, historik doby Augustovy; Thrasyllos, platonik a astrolog 1. stol. n. l., známý z Tacitových Letopisů kn. 6, kap. 21; Músónios, stoik, poslán do vyhnanství Nerónem.

Júlianos filosofu Maximovi
(vyd. Wright, 8; Hertlein, 38)
List napsán v listopadu 361 z Niše (stv. Naissos) do Efesu, když se Júlianos dozvěděl o smrti císaře Constantia.

414 *Maximos z Efesu* — žil v pol. 4. stol. n. l. Novoplatonik, pseudofilosof a divotvorce, přítel a učitel Júlianův. Když se Júlianos stal císařem, přišel začátkem r. 362 na jeho pozvání k němu a zůstal u něho až do císařovy smrti. Zasvětil Júliana do mystérií Mithrových, získal jej pro pohanství a víru ve věštby. R. 371 obviněn z účasti na spiknutí proti císaři Valentovi a popraven v Efesu.

414b *vytdhl jsem proti barbarům* — Júlianos překročil Rýn r. 360 n. l. Toto tažení líčí římský historik Ammianus Marcellinus kn. 20, kap. 10 (přel. Josef Češka, Odeon, Praha 1975).

414c *dorazil jsem až k Bisentionu* — dnešnímu Besançonu ve Francii, hlavnímu městu Sequanů. Podobně je líčí Caesar, O válce galské kn. 1, kap. 30. (přel. Ivan Bureš, SNKLU, Praha 1964). Viz též Ammianus Marcellinus kn. 20, kap. 10, tamtéž.

řeka Duvis — dnešní Doubs.

415 *z Galie táhl proti Ilyrům* — v. Ammianus Marcellinus kn. 21, kap. 7, tamtéž.

415b *co by přispělo k uskutečnění bezbožných záměrů* — Po Júlianově roztržce s císařem Constantiem byli ohroženi Júlianovi přátelé ve východní části říše.

415d *přišel k nám Euagrios* — rétor. Z jiného Júlianova dopisu víme, že Júlianos mu daroval malou venkovskou usedlost. Jinak neznámý.

vzhůru tedy — Maximus čekal v Efesu před cestou marně na šťastné věštné znamení a přijel za Júlianem až do Cařihradu začátkem r. 362.

Júlianos filosofu Maximovi
(Wright, 12; Hertlein, 15)
List napsán na přelomu let 361—362 z Cařihradu.

383 *říká se, že Alexandr Makedonský* — Plútarchos, Alexandros kap. 12 (viz Životopisy slavných Řeků a Římanů, Odeon, Praha 1967).

383b *raději...přijď* — Římský historik Ammianus Marcellinus kn. 22, kap. 7, odst. 3 popisuje bouřlivé uvítání Maximovo Júlianem, který proto přerušil zasedání senátu.

Júlianos Arsakiovi, veleknězi galatskému
(Wright, 22; Hertlein, 49)
List napsán asi v červnu 362 na císařově cestě do Antiochie.

429c *budiž Adrasteia milostiva* — Adrasteia bohyně, jíž nelze uniknout, podobná bohyni pomsty Nemesis.

429d *příčinou rozmachu neúcty k našim bohům* — v řeckém originále. atheotés = bezbožnost.

430 *my musíme jednat opravdově* — Júlianos častěji pobízí řecké pohanské kněze i přívržence pohanského kultu, aby napodobovali křesťanské ctnosti.

430c *30 000 modiů pšenice a 60 000 sextariů vína* — římské duté míry, modius, měřice 8 $^{8}/_{4}$ l, sextarius = přibližně $^{1}/_{2}$ l.

431 *Homér vyličil Eumaia* — Homér, Odysseia zp. 14, v. 56.

431d *jsem ochoten pomoci Pessinuntu* — List byl pravděpodobně napsán po Júlianově návštěvě frýžského města Pessinuntu, známého kultem Velké matky bohů Kybély.

432 *nelze mi přec, bych hostil* — Homér, Odysseia zp. 10, v. 73.

Júlianos občanům Bostry
(Wright, 41; Hertlein, 52)
List napsán 1. srpna 362 z Antiochie.

436 *Bostra* — silně opevněné město v Arábii.

množství takzvaných kacířů — Constantius pronásledoval křesťany, kteří nebyli vyznavači tzv. ariánství. Ti neuznávali božství Kristovo.

v Samosatě, Kyziku, Paflagonii, Bithýnii i Galatii — Samosata a Kyzikos města, ostatní krajiny v M. Asii.

437 *psát závěti* — Júlianos zakázal odkazy kostelům.

438 *vyšeňte svého žalobce* — Júlianovy výzvy nebylo poslechnuto. Titus byl v Bostře biskupem ještě za Joviana r. 363.

438c *od bohů obrdtili k mrtvolám a ostatkům* — tj. uctívají mrtvého Krista a ostatky svatých.

Júlianos Libaniovi
(Wright, 53; Hertlein, 14)
List byl napsán v Antiochii v zimě r. 362.

odměnil jsi Aristofana — Aristofanes, Korintan, syn bohatého senátora; dostalo se mu rétorského vzdělání v Athénách, stal se nižším úředníkem v Korintu. V této funkci podporoval Libania, když se ucházel o profesuru v Athénách. Jeho švagr Eugenios, chráněnec císaře Constanta, mu hrozil procesem. Aristofanes se před. r. 350 uchýlil do východní části říše spravované Constanciem a získal v Sýrii úřad císařského kurýra. V této funkci poslán r. 357 do Egypta, kde se zapletl do procesů kvůli stykům s astrology. Tím vyvolal podezření z velezrady, totiž že se astrologů dotazuje na délku císařova života či délku jeho vlády. Obviněn též z nezákonného vydírání peněz. Po tříletém vyšetřování poslán do vyhnanství. Císař Constans však zemřel 361 a Aristofanes byl rehabilitován. Ztratil však velikou část jmění podplácením soudců. Libanios jej obhájil v řeči Obhajoba Aristofanova, v níž se obrátil na císaře Júliana, aby Aristofana očistil od všech obvinění a poskytl mu imunitu. Jedním z hlavních argumentů Libaniových byla Aristofanova věrnost pohanství. Júlianos jmenoval Aristofana konzulárem Fénicie. Po smrti Júlianově však byl opět sesazen a strávil konec života v Korintu.

uddní Pavlovo — Pavel s přízviskem „Řetěz", agent Constantiův, který obžaloval Aristofana z velezrady a vedl proti němu vyšetřování v Scythopoli.

výrok jistého soudce — jméno bylo asi potlačeno z opatrnosti prvním starověkým vydavatelem listu.

pravými Helény — totiž vyznavači řeckých pohanských bohů.

dva když pospolu jdou — Homér, Ilias zp. 10, v. 224.

Libanios císaři Júlianovi
(vyd. Förster, 758)

1 *já jsem odměnil Aristofana* — viz pozn. k předchozímu listu.

velebil můj proslov — totiž obhajobu Aristofanovu (Libanios, řeč. 14, vyd. Förster).

bohatství Midovo — *Midas*, mytický král Frýgie. Podle pověsti se vše, čeho se dotkl, měnilo ve zlato. *Nireus* — jeden z nápadníků Heleny Trojské, proslulý svou krásou. Padl v trojské válce.

Krisón — slavný starověký běžec, zvítězil na olympiádě r. 448, 444 a 440 př. n. l.

Polydamas — atlet, známý antický silák, r. 408 př. n. l. zvítězil v olympijském pětiboji. *Péleus* — thessalský héros, otec Achilleův. Vlastnil lovecký nůž ukutý Héfaistem, který jej zachránil před Kentaury.

2 *krdl, jakého hledal Platón* — tj. filosof na trůně. Viz Platón, Ústava kn. 5, 473c (přel. F. Novotný 1921, str. 206 a násl.).

3 *člověku, který pozoruje východ nebeské Kozy* — těm, kteří první zpozorovali východ uvedeného souhvězdí, se měla splnit všechna přání.

5 *stejné neštěstí jako Nilovi* — Nilovi, jinak neznámému, odmítl Júlianos listem (Wright, 50) prokázat přízeň, o niž žádal.

běžíme k Elpidiovi — Elpidius, známý pouze z korespondence Júlianovy. Označován jako ‚filosof'. Těšil se přízni Júlianově, poněvadž se vzdal křesťanství a stal se horlivým pohanem.

Libanios Ammianu Marcellinovi
(Foerster, 1063)
List napsán r. 392.

1 *Ammianus Marcellinus* — římský historik 4. stol. n. l., pocházející podobně jako Libanios z Antiochie. Zúčastnil se Júlianova nešťastného tažení do Persie, při němž císař padl. Přítel Libaniův, od r. 378 žil v Římě. Těšil se uznání zejména v římských pohanských kruzích.

5 *můj jediný, dobrý syn* — Kimón, 391 se proti vůli Libaniově ucházel o úřad správce Kypru, pro těžké urážky se však musel vzdát úřadu. Též při projednávání žádosti o přijetí do cařihradského senátu mu byl vyčítán nemanželský původ. Jeho protivníkem byl Proklos. Při návratu z Cařihradu se Kimón zřítil z vozu, zlomil si nohu a zemřel brzy po návratu do Antiochie.

6 *Kalliopios* — Libaniův mladý pomocník a důvěrník.

CHIÓN

1 *v Byzantiu* — Byzantion, řecké město na pobřeží Bosporu, založené r 660/59 př. n. l. nejspíš Megařany, dnešní Cařihrad.

2 *u Pontu* — Pontos Euxeinos, Hostinné moře, starověký název Černého moře.

3[4] *Thrákie* — země na jihovýchodě Balkánského poloostrova.

Seuthés — viz Xenofóntova Anabasis, 7. kniha, 1. kapitola, překlad Jaroslava Šonky, Odeon, Praha 1974.

v Perinthu — městě na severním břehu Marmarského moře západně od Byzantia.

Kůzlata — Haedi, dvě hvězdy v souhvězdí Aurigy — Vozky; jejich západ v době západu slunce (6. října) byl považován za nebezpečný pro plavbu.

8 *Sélymbrie* — město na severním břehu Marmarského moře, mezi Byzantiem a Perinthem.

třicet stadií — stadion (2. pád stadia) je délková míra. Atické stadion měřilo 177,5 metru.

3 *a tak jsem si omotal plášť kolem paže* — na ochranu proti zranění, protože neměl štít.

4 *na Chiu* — ostrově v Egejském moři.

6 *pět amfor medu* — amfora byla velká hliněná nádoba se dvěma uchy používaná pro transport a uchovávání tekutin a obilí.
dvacet soudků mersitského vína — toto víno není odjinud známé.
tři talenty stříbra — talent byla jednotka váhy, podle místa kolísá mezi 20—60 kg. Atický talent měl 26,196 kg.

7[1] *rodem z Lémnu* — Lémnos je ostrov v severní části Egejského moře.

8 *abych z něho nedělal Bellerofónta* — Bellerofóntés, mytický hrdina, odmítl milostné návrhy Anteie, manželky Proita, krále v Argu, ta jej obvinila z pokusu o svedení. Rozhněvaný Proitos ho poslal se zapečetěným dopisem, v němž žádal jeho zabití, ke svému tchánovi Iobatovi do Lykie. Bellerofóntés úspěšně splnil všechny úkoly, při nichž měl zahynout.

10 *dal... za manželku Speusippovi* — Speusippos byl Platónův žák a nástupce ve vedení akademie. Zemřel asi r. 339 př. n. l.
s nevelkým věnem třiceti min — mina je šedesátina talentu, dělí se na sto drachem. Atická mina vážila 436,6 g.
Dionýsios — buď Dionýsios I., tyran syrakúský (asi 430—367 př. n. l.), nebo jeho syn Dionýsios II. (narozený asi r. 397 př. n. l.), Platón byl u obou jako host, za Dionysia II. chtěl uskutečnit v Syrakúsách svůj ideální stát spravovaný filosofy.

11 *s nimiž mě spojuje utrpení* — naráží na lidové bouře v Hérakleji a na snahy o zavedení pozemkové reformy, která by postihla i Chiónovu rodinu. O Klearchově samovládě Chión ještě neví (viz 12. dopis).

12 *jakmile přijde jaro, vydám se na cestu* — ve starověku se mořeplavba přes zimu přerušovala.

13[1] *Klearchos* (2. pád Klearcha) — pocházel z pontské Hérakleje, žil v letech 391—352 př. n. l., byl žákem Isokratovým a Platónovým. R. 364/3 se zmocnil ve svém městě vlády a až do své násilné smrti r. 352 vládl velmi krutě. Založil první veřejnou knihovnu.

2 *Když jsem se... procházel sám v ódeiu* — ódeion byla krytá stavba určená pro hudební a pěvecké produkce. Zde šlo asi o nejvýznamnější ódeion, postavené Periklem r. 445 př. n. l., se čtvercovým sálem asi 60 × 60 m — byla to největší krytá místnost řecké doby.
odvedl jsem ho k stratégům — stratégové („vojevůdci") byl titul deseti volených (ne vybíraných losem, jako větší část ostatních úředníků v Athénách) úředníků, kteří měli kromě vojenské pravomoci i pravomoc soudní a značný vliv na athénskou politiku.

3 *není na takové věci zvědavý* — neprohlíží korespondenci.

14[1] *Odvážnou plavbou* — z touhy být co nejdřív doma vyplul Chión z Athén ještě v zimě, kdy se z obavy před bouřemi plavby nekonaly.

16[b] *ani jsem se nevěnoval lovu* — lov byl považován za výbornou průpravu pro vojenskou službu.
do Hellespontu — Hellespontos (= Hellino moře) byl starověký název Dardanelské úžiny.

6 *člověk vzniklý smíšením smrtelné podstaty a částečky boha* — tady a v následujících větách vychází z Platónových názorů.

17[1] *dionýsie* — svátky na počest boha vína Dionýsa slavené s velkou nádherou. Důležitou složkou byl slavnostní průvod městem a divadelní představení.

2 *za zpěvu pajánu* — paján byla bojová píseň, která se zpívala před bojem na počest boha války Area a po boji jako poděkování za vítězství na počest boha Apollóna.
Oběti, věštby a vůbec všechny předpovědi — Řekové věřili, že je možno dostat od bohů předpověď budoucnosti. Nejběžnější způsoby předpovědí bylo zkoumání vnitřností obětovaných zvířat, výroky věštíren, např. delfské, výklad snů, pozorování letu a chování ptáků, přírodní úkazy (hrom a blesk) a jiné.
olivový věnec — věnec z větviček divoké olivy byl odměnou vítězi v olympijských hrách.

ALKIFRÓN

Dopisy rybářů

1[3] *den ledňáčka* — halkyonides = dny ledňáčka je označení pro čtrnáct dní v zimě, kdy si ledňáček staví hnízdo. V této době je moře bez bouří.

4 *spěchali z Faléru do města* — Faléron je nejstarší ze tří athénských přístavů, východně od Peiraiea.

6[1] *Steirie* — město v Atice.

2 *přivandrovalkyně z Hermiony* — Hermiona byl přístav v Argolidě na Peloponnésu.
do Peiraiea — Peiraieus byl největší athénský přístav.
Charybda — vír v Messinské úžině, který pohlcoval lodě.

8[1] *mluvil jen se vzdušnými proudy* — už Euripidés nechává své hrdiny svěřovat se se svými nesnázemi aitheru nebo zemi a nebi.

2 *ta loď s vesly* — provoz lodi hnané vesly byl mnohem dražší než plachetnice, ale zato byla taková loď rychlejší, a na tom pirátům záleželo.
loď z Kóryku — Kórykos bylo město na pobřeží maloasijské Lykie, nedaleko od něho severním směrem byla Attaleia (ta byla někdy s Kórykem ztotožňována).

3 *ruce, které moře... uchránilo čisté, neposkvrněné zločinem* — víru

v očistnou moc moře najdeme např. u Euripida v Ifigeneji u Taurů, verš 1193:
Vždyť všechny lidské hříchy moře omývá.

Dopisy vesničanů

22 *Gryllión* — Athéňan, který se přiživoval u hetéry Fryny.
Pataikión — Athéňan velmi špatné pověsti, udavač a zloděj.
3 *jsme v období, kdy padá listí ze stromů* — rozšířená pověra; Plútarchos (Quaestiones conviviales VIII, 10) píše: „Říká se o snech, že v měsících, kdy stromy shazují listí, jsou obzvlášť nespolehlivé a klamavé."
291 *Istrie* — kraj v severní části Jaderského moře známý svými loďmi.
2 *hetéry* (řecky *hetairai* = družky) — dívky, které měly určité všeobecné vzdělání, někdy dost velké, bývaly i cvičené ve hře na nějaký hudební nástroj nebo v tanci. Za peníze dělaly společnost při hostinách, jichž se ženy ze slušné společnosti neúčastnily. Byla to lepší kategorie prostitutek.
Charitky — bohyně půvabu. Podle Hésioda se jmenovaly Aglaia, Eufrosyné a Thaleia.
Afrodité — bohyně krásy a lásky.
Hóry — bohyně počasí, u Hésioda tři. Byly mimořádně krásné a často bývaly spojovány s Charitkami.
Peithó (2. p. Peithy) — „Svůdnost", bohyně přemlouvání a přesvědčování, průvodkyně Afrodity.
Múza mu skropila totiž ústa nektarem sladkým — verš z Theokrita VII, 82. Nektar byl nápoj bohů.

Dopisy hetér

1 *Fryné* (2. p. Fryny) — hetéra ze 4. stol. př. n. l. z Thespií. Stála modelem pro sochy Afrodity Knidské a Afrodity v Thespiích, které vytvořil Praxitelés, a Apellovi pro obraz Afrodity Anadyomené. Byla obžalována svým milencem Euthiou pro bezbožnost, před odsouzením, které by znamenalo trest smrti, ji zachránil obhájce Hypereidés — když cítil, že jeho argumenty stále soudce nepřesvědčují, sáhl k nejpádnějšímu: odkryl před soudci její prsy.
Praxitela — vynikajícího athénského sochaře ze 4. stol. př. n. l.
Thespijští — obyvatelé boiótského města Thespií se starým kultem boha Eróta.
21 *Menandros* — nejvýznamnější zástupce tzv. nové atické komedie, žil v létech 342/1—291/90. Byl žákem filosofa Theofrasta a přítelem Epikúra a Démétria. Napsal přes sto komedií zobrazujících každodenní život v Athénách a Korintu s výstižnými charakteristikami postav. V ději jsou časté milostné zápletky. Jedna z her má název *Glykera*. V posledních desetiletích se našly na papyrech velké části z několika komedií (asi 4000 veršů).

isthmické hry — celořecké slavnosti spojené se soutěžemi sportovními a múzickými, které se konaly každý druhý rok v Korintu (Isthmos = Korintská šíje).
5 *poslouchat jedovaté narážky z jeviště od takového Chreméta nebo Feidyla* — Menandros by takové narážky vložil do úst postav v komediích.
131 *oběť nymfám* — nymfy byly krásné bohyně pramenů (najády), stromů (dryády) a hor (oreády).
dvacet stadií — atické stadion (2. p. stadia) měřilo 177,5 m.
5 *Pan* — syn Hermův, bůh stád, bývá zobrazován s kozlíma nohama. Rád přepadal nymfy.
6 *ulehněme ke stolu* — hodovníci při jídle leželi na boku na nízkých lehátkách sestavených do podkovy kolem stolu. Jídlo si brali bez příborů holýma rukama.
9 *v Eleusině* — Eleusis bylo přímořské město v Atice západně od Athén. V Eleusině byl významný kult Démétry a Persefony, jehož se účastnili jen zasvěcení (mystérie eleusinské).
14 *Priapovy* — Priapos byl bůh plodnosti, ochránce zahrad a vinic. Jeho dřevěné sošky s velkým červeně natřeným údem postavené v zahradách měly plašit ptáky a odstrašovat zloděje.
184 *kvůli Démétřiným svátkům* — mystériím.
5 *od egyptského krále Ptolemaia* — Ptolemaios Filadelfos, 285—246 spř. n. l.
Filémóna — po Menandrovi nejvýznamnějšího autora nové atické komedie. Narodil se mezi lety 365—360 př. n. l. a zemřel skoro stoletý.
6 *budu mít... svůj areopag, svou héliaiu, zkrátka všechno v tobě* — areopag, pahorek v Athénách, zasvěcený bohu války Areovi, sídlo stejnojmenného sboru složeného původně ze stařešinů rodů, pak z bývalých archontů, který měl zákonodárnou a nejvyšší soudní pravomoc. Héliaia byl athénský lidový porotní soud o pěti tisíci členech. Při jednotlivých procesech soudilo 200—500 porotců. Proti rozhodnutí nebylo odvolání.
8 *Při dvanácti bozích* — těch nejdůležitějších. Ennius jejich jména uvádí v dvojverší:

Iuno Vesta Minerva Ceresque Diana Venus Mars
Mercurius Iovis Neptunus Vulcanus Apollo.

Tato jména odpovídají řeckým božstvům Héra, Hestia, Athéné, Démétér, Artemis, Afrodité, Arés, Hermés, Zeus, Poseidón, Héfaistos, Apollón. Jejich oltář v severní části athénského náměstí byl nalezen před 35 roky T. L. Shearem.
Aigina — ostrov mezi Athénami a Peloponnésem.
10 *zápasy v Lykeiu* — Lykeion byl posvátný háj Apollóna zvaného Lykeios, kde měla sídlo filosofická peripatetická škola.
ctihodnou akademii — akademie byla škola, kterou založil Platón vedle posvátného okrsku héróa Akadéma, asi 1 km jižně od Athén.

11 *chýtry* — svátky v březnu, při nichž byly v slavnostním průvodu nošeny plody v hrncích.
Kerameikos — hrnčířská čtvrť v Athénách, kde byla soustředěna hrnčířská výroba.
akropolis — athénský vyšehrad s chrámem bohyně Athény Parthenos — Panny.
ctihodné bohyně — Eumenidky čili Erinye, podsvětní božstva trestající především vraždu. Jsou obyčejně jmenovány tři: Alékto, Megaira, Tisifoné.
Salamina — Salamis, ostrov proti Peiraiu, známý slavným vítězstvím Řeků nad Peršany r. 480 př. n. l.
Psyttalie — ostrůvek mezi Peiraieem a Salaminou.
Marathón — místo ve východní části Atiky, kde r. 490 př. n. l. zvítězili Řekové pod Miltiadovým velením nad Peršany. Na památku vojáka, který přinesl zprávu o vítězství do Athén a po jejím oznámení se zhroutil mrtev, se pořádá maratónský běh.
Iónii — střední část maloasijského pobřeží osídlenou Řeky iónského kmene.
Kyklady — souostroví v Egejském moři jihovýchodně od Athén.
13 *jeho satrapy* — satrapa byl titul králova zástupce v perské provincii; zde vysoký úředník v Egyptě.
14 *Istros* — Dunaj.
Thermódón — maloasijská řeka vlévající se do Černého moře. U ní sídlily Amazonky.
Halys — maloasijská řeka vlévající se do Černého moře.
19[5] *připravují škrabošky* — herci v starověkém divadle nosili na obličeji masky s nápadně vyznačenými charakteristickými rysy, které bylo možno dobře rozeznat i z nejzadnějších řad divadla. Masky sloužily i k zesílení hlasu: v Řecku se hrálo v přírodních divadlech, do nichž se vešlo několik desítek tisíc diváků.
Artemis — panenská bohyně lovu, sestra Apollónova, dcera Diova.
6 *Próteovo předhůří* — Próteus byl mořský bůh, který se dovedl rychle proměňovat v různé podoby. Jeho oblíbeným místem byl ostrůvek Faros proti egyptské Alexandrii.
7 *zpívajících sochách* — tzv. Memnónovy kolosy, dvě 21 m vysoké sedící sochy krále Amenofise III. z 2. tisíciletí př. n. l., stojící u Théb. Při východu slunce změna teploty vyluzuje ze severní sochy tóny.
9 *Ariadné* — dcera krétského krále Mínóa, darovala Théseovi klubko, s jehož pomocí našel po zabití obludného Minotaura cestu ven z labyrintu. Théseus vzal Ariadnu na útěku s sebou, opustil ji na ostrově Naxu, tam ji našel Dionýsos a učinil ji svou manželkou. Její korunu umístil Dionýsos mezi hvězdami.
13 *mám strach z atických vos* — z nepřátelství Athéňanů.

14 *Pošleme někoho do Delf* — Delfy bylo město ve Fókidě ve středním Řecku, kde byla Apollónova věštírna.
15 *Frygie* — krajina ve středu Malé Asie.
17 *Múnychie* — jeden z athénských přístavů.

AELIANUS

9 *rozhodně to bylo něco zkříženého se zvířetem* — Thrasyleón znamená řecky „odvážný lev".
14 *takzvanou skythskou odpověď* — krátkou a neurvalou.
Persea — Perseus byl syn Danay a Dia, který se proměnil v zlatý déšť. Zabil Gorgónu Medúsu a uťal jí hlavu, na které byly místo vlasů hadi. Kdo se na tuto hlavu podíval, zkameněl. Perseus jí použil při záchraně aithiopské princezny Andromedy — nechal zkamenět mořskou obludu, jíž měla být Andromeda obětována. Po návratu na Serifos nechal také zkamenět krále Polydekta a jeho družinu za to, že ubližovali jeho matce. Perseovi pomáhala bohyně Athéné (té pak Perseus věnoval Medúsinu hlavu) a bůh Hermés; ten mu půjčil okřídlené střevíce, které ho nesly vzduchem.
15 *bohu Panovi* — božstvu arkadského původu; byl ochráncem stád, bohem plodnosti, jeho temperament je proto silně erotický.
přátele z Fyly — Fylé byl atický okrsek — démos na hranicích Boiótie.
provedeš úlitbu — odlití malého množství vína z poháru na zem na začátku a na konci hostiny nebo před bitvou jako oběť bohům.
radostí Dionýsovou je těšit a uspávat hněv a probouzet veselost — protože Dionýsos je bohem vína a bujného veselí.

FLAVIOS FILOSTRATOS

22 *klamavý půvab z mořských řas* — vyrábělo se z nich líčidlo na tváře.
milenkami zlatého deště... — v podobě zlatého deště se stal Zeus milencem Danay, v podobě býka Európy, jako labuť miloval Lédu. Poseidón se vtělil v thessalskou řeku Enipeus, aby se zmocnil krásné Tyróny.
Thaid, Laid, Aristagor — slavných hetér.
32 *chitón* — základní součást řeckého oblečení; střih byl košilový, chitón byl buď bez rukávů, nebo s rukávy.

ARISTAINETOS

I 20 *stoupací železa a houby* — pomůcky pro šplhání po zdi. Houby přivázané na obuv sloužily asi k lepšímu přilnutí nebo k tomu, aby bylo méně hluku.

II 3 *starosvatko* — když otcové snoubenců projednávali chystaný sňatek, hájila zájmy nevěsty nějaká její příbuzná.

10 *Znám z obrazů Faidru, Narkissa, Pasifau* — Faidra byla manželka athénského krále Thésea. Zamilovala se do svého nevlastního syna Hippolyta, syna Amazonky Antiopy. Když jím byla odmítnuta, obvinila ho z útoku na svou počestnost, zavinila tím jeho smrt a sama spáchala sebevraždu. Příběh byl často literárně zpracován, např. Euripidem v tragédii Hippolytos. Narkissos byl krásný mladík, který se zamiloval do svého obrazu ve vodě. Byl proměněn v květinu. Pasifaé byla manželka krétského krále Minóa. Vzplála vášní k býkovi. Byla matkou Faidry a obludného Minótaura s býčí hlavou.

zlatokřídlí synové Afroditini — Eróti, bůžkové lásky.

THEOFYLAKTOS

9 *anthestériónu* — 8. měsíc athénského kalendáře, náš únor — březen.

21 *lkání Sirén, a ne zpěv Múz.* Sirény byly bytosti s ptačím tělem a lidskou hlavou, které překrásným zpěvem lákaly námořníky ke svému ostrovu a ti ztroskotávali na skaliskách. Múzy — devět bohyň ochraňujících umění a vědy. Podle Hésioda byly dcerami Dia a Mnémosyny — Paměti.

60 *Diogenés* — ze Sinópy, zakladatel kynické školy, zemřel r. 323 př. n. l. Jeho životním ideálem bylo oproštění od potřeb.

CORNELIA, MATKA GRACCHŮ

Cornelia — dcera P. Cornelia Scipiona Afrického.

bratří Gracchové — Tiberius Sempronius Gracchus, tribun lidu v r. 133, a Gaius Sempronius Gracchus, tribun lidu v r. 123. Tiberius byl zabit r. 133, když se chtěl znovu ucházet o tribunát na příští rok; prosadil zákon o pozemkovém maximu, v jehož provádění později pokračoval Gaius: oba bratři jsou autory reformních zákonů leges Semproniae.

SALLUSTIUS

I 2 *proti nepřátelskému konsulovi* — Kdo je míněn těmito slovy, není zcela jisté a souvisí to s otázkou datování dopisu. Dopis pochází buď z počátku r. 49, nebo z let 50—51 př. n. l. Podle nejnovějšího názoru byl napsán v první polovině r. 50 př. n. l.; v tom případě je míněn konsul M. Marcellus, který tehdy vystupoval proti zvolení Caesara konsulem na příští rok v době jeho nepřítomnosti v Římě.

v době své praetury — r. 62 se Caesar stal městským praefektem (praetor urbanus), který měl na starosti civilní spory obyvatel.

3 *Protože však Cn. Pompeius* — Gnaeus Pompeius Magnus (Velký), 106—48 př. n. l., římský politik a vojevůdce, člen prvního triumvirátu spolu s Caesarem a Crassem; v občanské válce stál na straně optimátů proti Caesarovi, od něhož utrpěl konečnou porážku r. 48 u Farsalu; poté uprchl do Egypta, kde byl zavražděn.

4 *L. Sulla, jemuž válečné právo* — Lucius Cornelius Sulla Felix (Šťastný), 138—78 př. n. l., řím. politik a vojevůdce; zastupoval stranu optimátů proti populárům a jejich představiteli Mariovi, r. 82 dosáhl konečného vítězství nad Mariovými přívrženci a pomstil se jim: zkonfiskoval majetek velkého počtu senátorů a jezdců

ani vláda jim nepůsobí takovou radost — vláda optimátů, na jejichž stranu se Pompeius přidal.

5 *když k nim přidáš nové občany* — za Caesara opravdu vzrostl počet občanů, zvláště v Galii předalpské a v Hispánii.

6 *občanské právo* — Římské státní občanství mohli získat i cizinci udělením podle rozhodnutí plebejského tributního sněmu, později z rozhodnutí císaře; podle lex Plautia a Papiria z r. 89 mohli dostat občanství všechny italské kmeny na jih od Pádu, které byly spojenci Říma.

M. Drusus — M. Livius Drusus, tribun lidu r. 91 př. n. l. Podle názorů současníků jednal Drusus v zájmu optimátů; navrhl rozšíření senátu o 300 nejzámožnějších občanů ze stavu jezdeckého a rozšíření soudních porot o člena nového senátu; nicméně žádal též rozšíření občanského práva na Italiky a provedení agrárních zákonů. Po ukončení svého úřadu byl zavražděn.

7 *Ani Rhódští, ani jiná města* — státní a soudní instituce ostrova Rhodu byly často uváděny jako příklad demokratičnosti zřízení.

8 *za svého tribunátu C. Gracchus* — Gaius Sempronius Gracchus, tribun lidu v letech 123 a 122 př. n. l.; spolu se svým bratrem Tiberiem Semproniem Gracchem byl autorem demokratických zákonů leges Semproniae.

9 *odvaha a duševní síla M. Bibula* — M. Calpurnius Bibulus, nepřítel Caesara; zastával s ním úřad aedila (r. 65 př. n. l.), praetora (r. 62 př. n. l.) a byl i druhým konsulem za Caesarova konsulátu r. 59 př. n. l.; po marném odporu proti Caesarovu agrárnímu zákonu se stáhl do ústraní ve svém domě — edikty, které pak odtud vydával, byly všem pro posměch.

má snad L. Domitius velké schopnosti — L. Domitius Ahenobarbus, další nepřítel Caesarův, stoupenec optimátů, švagr Catonův; později (r. 49) ho vlastní vojáci vydali Caesarovi, který mu však udělil milost.

M. Cato... je bystrého ducha — M. Portius Cato Mladší, nejváž-

nější odpůrce Caesarův; žil v l. 95—46 př. n. l., řím. politik, řečník a stoupenec stoické filosofie; v občanské válce bojoval na straně Pompeia a optimátů proti Caesarovi a po jejich porážce spáchal sebevraždu v Utice, proto bývá nazýván též Uticensis (Utický).

Lidé jako M. Postumius a M. Favonius — byli známí jako velcí stoupenci Catona Mladšího a odpůrci Caesarovi; Favonius později tvrdošíjně odmítal dohodu s Caesarem (r. 49/8 př. n. l.)

11 *zvětšením počtu senátorů* — Caesar zvýšil počet senátorů na 900.

12 *vítězi nad Germány* — v letech 58—51 př. n. l. si Caesar podrobil celou Galii Zálpskou; své boje v Galii vylíčil ve spise Commentarii de Bello Gallico (Zápisky o válce galské), který se nám dochoval.

II 1 *ve svých básních Appius* — Appius Claudius, zv. Caecus (Slepec), řím. státník, přívrženec pythagorejské školy a básník; ve funkci censora (r. 312 př. n. l.) dal postavit silnici (via Appia) a první římský vodovod;

2 *s člověkem slavným* — C. Pompeius — viz. pozn. k I 3.

4 *proti jednání Cn. Pompeia* — Cn. Pompeius se sblížil s optimáty a senát r. 50 př. n. l. nařídil, aby Caesar rozpustil svá vojska v Galii

proti Sullově vítězství — viz. pozn. k I 4.

u úřední budovy — velká budova na Martově poli určená k ubytovávání cizích vyslanců.

na Martově poli — pláň mezi pahorky Capitolem, Quirinalem a řekou Tiberem, kde se konaly centurijní sněmy, ale také hry a závody; byl zde oltář boha války Marta.

roztrháni jako dobytek — Je míněno pobití zajatých Samnitů (jejich počet udávají starověké prameny různě: 3000—8000) den po vítězství nad nimi r. 82 př. n. l.; lidem římským jsou nazýváni proto, že jim dva roky předtím bylo usnesením senátu uděleno hlasovací právo, čímž skončily dlouhé boje o občanská práva.

7 *lid zhažený štědrými dary* — podle Suetonia Caesar omezil počet lidí, kteří mohli udílet veřejné dary.

CICERO

1. dopis. Ad Q. fr. I, 1. Napsán v Římě začátkem roku 59.

Ciceronův bratr Quintus byl v r. 61 správcem provincie Asie (západní část Malé Asie s pobřežím osídleným Řeky) a jeho prchlivost a nedostatek opatrnosti při výběru důvěrníků byly příčinou výtek. Cicero prosadil, že byl v provincii ponechán ještě jeden rok, aby svou pověst napravil. Proti vůli obou byl pak Quintovi přidán ještě třetí rok. Cicero mu proto napsal tento dopis, jednak aby ho utěšil, jednak aby ho povzbudil k takové činnosti, aby tento třetí rok přinesl jemu i rodině slávu.

1 *protože jsme se o to tolik snažili — já i praetoři* — kteří by byli rádi viděli, kdyby se provincie uvolnila a mohl do ní přijít některý z nich.

některých bezohledných finančníků — tzv. *negotiatores*, kteří půjčovali na lichvářské úroky a obohacovali se různými, často podezřelými spekulacemi.

imperium — velitelská pravomoc.

spojenci, kteří jsou z lidského rodu nejvzdělanější — některé národy (obce) v provinciích měly určité výhody a byly označovány jako *socii populi Romani* „spojenci římského národa". Zde myslí Cicero na maloasijské Řeky, kteří byli odedávna známí vysokou kulturní úrovní.

nájemci státních příjmů — publikáni, kteří patřili k nižší šlechtě, k tzv. jezdeckému stavu. Tvořili společnosti, které zaplatily do státní pokladny částku, jakou stát chtěl z určité oblasti dostat jako desátek, clo nebo z jiného titulu, a sami pak vybírali onu dávku od poplatníků, samozřejmě tak, aby na tom hodně vydělali.

že jim můj konsulát zachránil majetek — protože Cicero jako konsul r. 63 potlačil Catilinův pokus o převrat.

2 *žádnou příležitostí k obohacení* — zvlášť odstrašujícím příkladem zneužívání úřední moci v provincii k vlastnímu obohacení byl Gaius Verres, který spravoval Sicílii v letech 73—71 př. n. l. a byl pak Ciceronem žalován — viz jeho *Řeči proti Verrovi*.

3 *legáty* — legáti byli vybíráni senátem z příslušníků senátorského stavu. Byli přidělováni jako pobočníci správcům provincií, ti jim mohli svěřit samostatné velení nebo soudní pravomoc v části provincie. V Asii působili tři.

Tubero — Quintus Aelius Tubero byl Ciceronův přítel už od mládí. Psal o římských dějinách.

Allienus — snad Aulus Allienus, pozdější praetor z r. 49.

o Gratidiovi — Gratidius byl Ciceronův příbuzný.

Quaestora sis nevybral — quaestoři se pod vedením správce provincie starali o finanční záležitosti. Byli pro jednotlivé provincie určováni losem.

4 *praetorova družina* — v tzv. *cohors praetoria* byli jednak mladí lidé z předních rodin, kteří se připravovali na úřednickou kariéru a seznamovali se tímto způsobem prakticky se správou provincie a s velením vojsku, jednak zaměstnanci, např. písaři, hlasatelé, věštci, lékaři aj.

Tvůj liktor — úřední zřízenec, který nosil před úředníkem s imperiem svazek prutů se sekyrou a vykonával tělesné tresty nařízené jeho nadřízeným.

o Caesiovi, Chaerippovi a Labeonovi — odjinud nejsou známí.

5 *mezi provincidly* — jsou tím míněni římští občané trvale žijící v provincii kvůli obchodu nebo jako publikáni.
co nám tolik chybí — opouštějí kvůli penězům Řím.

6 *po Appiově silnici* — vedla z Říma na jih.
přijdou-li do Trall nebo do Formií — Trally (Tralles) bylo město v Kárii v Malé Asii (trosky z něho jsou u Guzel Hissaru). Formie (Formiae) bylo město v jižní Itálii (dnešní Mola di Gaeta). V jeho blízkosti měl Cicero statek.
Paconia — Paconius ani Tuscenius nejsou odjinud známí. Mýsové a Frygové jsou národy v Malé Asii, které měly špatnou pověst.

7 *Gnaeus Octavius* — praetor z r. 78, konsul z r. 75.
žádná možnost odvolání — správce v provincii rozhodoval s konečnou platností.

8 *Xenofón nevylíčil Kýra historicky věrně* — v díle *O Kýrově vychování*.
náš slavný Afrikán — Publius Cornelius Scipio Africký Mladší.
Samos — město na stejnojmenném ostrově blízko maloasijského pobřeží, bylo vypleněno piráty za války s Mithridatem. Rodiště Pythagorovo.
Halikarnassos — město na jihovýchodě Malé Asie, zpustošeno Alexandrem Velikým. Rodiště Hérodotovo.
v Mysii — Mysie byl hornatý kraj na severozápadě Malé Asie.

9 *nespravedlivého a tíživého poplatku aedilského* — kuruliští aedilové byli pověřeni pořádáním her. Peníze na úhradu nákladů si někdy vynucovali v provinciích (obvykle s vědomím správce provincie), stejně tak i sochy a jiné věci k výzdobě.
peníze na stavbu chrámu, který měl být naším pomníkem — maloasijské obce chtěly postavit na počest obou Ciceronů chrám, který měl být jejich pomníkem za dobrou správu.
zákon jmenovitě povoloval výjimku — jinak zákon *de repetundis* nedovoloval správcům přijímat žádné dary.

10 *státy budou šťastné teprve tenkrát, začnou-li jim vládnout lidé učení a moudří.* — Platón, Ústava, 476 C.
Takové štěstí potkalo snad někdy celý náš stát — Cicero naráží na svůj konsulát.

11 *byl naším prostřednictvím těsně spjat s republikou* — publikáni patřili k jezdeckému stavu, který za Ciceronova konsulátu začal spolupracovat se senátorským stavem.
když je nájem státních příjmů pro ně nevýhodný — když musili hodně zaplatit.
nebyli schopni sami bez publikánů zaplatit válečnou náhradu — v r. 84 př. n. l. za války s Mithridatem uložil Sulla Malé Asii obrovskou válečnou náhradu ve výši 20 000 talentů a rozdělil ji na jednotlivé obvody. Aby ji mohla jednotlivá města zaplatit, vypůjčila si u publikánů a s lichvářskými úroky jim pak zaplatila 120 000 talentů (viz Plútarchův životopis Luculla, 4. kapitola).

poplatníci z Kaunu — Kaunos bylo město v Kárii v Malé Asii.
podřídil Rodským — jako odměnu za věrnost ve válce s Mithridatem.

12 *censorský zákon* — vyhlášený censory vždy na pět let, stanovil výši nájemného za různé dávky a podmínky vybírání. Obyvatelé provincie měli možnost uzavřít s publikány smlouvu upravující placení daní.
svou ochotou — platit.

2. dopis. Ad Att. III, 5. Napsán 10. (6.?) dubna r. 58 v Thuriu.
Terentia — Ciceronova manželka
v Thuriu — Thurium nebo Thurii, město v jižní Itálii v Tarentském zálivu.
mí nepřátelé mi vzali můj majetek — podle zákona navrženého Clodiem nesměl být Cicero blíž Římu než 600 km, jeho majetek byl zabaven, jeho dům na Palatiu a vily v Tusculu a Formiích byly zbořeny.

3. dopis. Ad Att. III, 6. Napsán 17. dubna r. 58 někde u Tarenta.
v Tarentu nebo Brundisiu — jihoitalská města, dnes Taranto a Brindisi. Z Brundisia odjížděly lodi do Řecka a dále na východ.
protože nám to nevyšlo — v Tarentu Cicero Attika nenašel a dostal už také zprávu, že nedojel ani do Brundisia. Titus Pomponius Atticus, 110—32 př. n. l., nejlepší přítel Ciceronův, byl jezdeckého původu, politické kariéře se nevěnoval, měl však značný vliv. Byl velmi vzdělaný a velmi bohatý, měl mnoho otroků — písařů, kteří pořizovali opisy literárních děl.
v Epiru — Epirus byla země na Balkánském poloostrově, na jihu hraničila s Řeckem, na východě s Thessalií a Makedonií, na severu s Ilýrií.
do Cyzika — Cyzicus, řecky Kyzikos, dnes Balkir, město na asijském břehu Propontidy — Marmarského moře.

4. dopis. Ad. fam. XIV, 1. Napsán 26. listopadu r. 58 v Thessalonice, dokončen v Dyrrhachiu.

1 *Jakmile se mu začal rozoumek otvírat* — v r. 58 mu bylo 8 let.

2 *Lentulus* — Publius Cornelius Lentulus Spinther, zvolený konsulem na r. 57.

3 *Plancius* — Gnaeus Plancius byl r. 58 quaestorem propraetora Lucia Appuleia v Makedonii. Hostil Cicerona ve svém domě v Thessalonice.
Piso — Makedonie byla na r. 57 přidělena jako provincie Ciceronovu nepříteli konsulovi Luciu Calpurniu Pisonovi.
že budeme moci odejít do Itálie společně — že až jemu koncem roku skončí úřední období, bude se už Cicero smět vrátit z vyhnanství.

4 *Piso* — Gaius Calpurnius Piso Frugi, manžel Ciceronovy dcery Tullie.

7 *svobodné město* — Dyrrhachium, město v Ilýrii (dnešní Durrës v Albánii) mělo jako *civitas libera* značnou autonomii, vlastní právo, Cicero se zde cítil bezpečnější před svým nepřítelem Pisonem, který měl po Novém roce přijít jako nový správce.

5. dopis. Ad Att. IV, 1. Napsán někdy v polovině září r. 57 v Římě a poslán Attikovi do Epiru.

3 *v míře větší, než mi je milé* — Cicero má obavy, že by to mohlo znova probudit nepřátelství triumvirů.

4 *zákon o mém povolání z vyhnanství* — lex Cornelia de Cicerone.

chrám Spásy — stál na Quirinalu vedle Attikova domu; byl zasvěcen 5. srpna r. 302 př. n. l. Kolonie Brundisium byla založena v r. 244 př. n. l.

8. (13.?) srpna — rukopisné čtení 8. srpna opravuje Constans na 13. srpna vzhledem k tomu, že je nepravděpodobné, že by kurýr urazil vzdálenost z Říma do Brundisia (540 km) za 4 dny. Průměrná rychlost kurýrů byla 60—75 km za den.

v centuriátních komicích — shromáždění všech občanů organizované podle centurií. Tento sněm měl pravomoc soudní, zákonodárnou a volil nejvyšší úředníky.

kteří se kvůli hlasování shromáždili z celé Itálie — jen v Římě mohli římští občané uplatňovat své právo hlasovat při volbách nebo při schvalování zákonů.

5 *nomenkládor* — otrok, jehož povinností bylo znát co možná každého jen trochu významného občana a při cestě městem hlásit pánovi jména všech, které potkávali.

ke Capenské bráně — porta Capena byla římská brána, v níž končila silnice z Capuy. Bývala zvána také *triumphalis*, protože tudy vcházel do města vojevůdce slavící triumf.

ke Capitoliu — na tomto nejposvátnějším pahorku tyčícím se nad forem Cicero obětoval bohům.

jsem poděkoval senátu — tato děkovná řeč je dochována, stejně jako řeč k lidu ze 7. září.

6 *pobuřování Clodiem* — Publius Clodius Pulcher, dávný nepřítel Ciceronův, který byl před rokem původcem jeho poslání do vyhnanství, tvrdil, že když se hlasovalo o Ciceronově návratu, byl Řím přeplněn lidmi, kteří přišli kvůli hlasování z celé Itálie, zásoby se ztenčily, a to zavinilo zdražení.

Pompeius — Gnaeus Pompeius Magnus, jeden z triumvirů.

konsulár — senátor, který měl za sebou konsulský úřad. Konsulárové měli ze všech senátorů největší vážnost. Favonius nebyl konsulár, dosáhl jen úřadu quaestora.

kromě jednoho praetora a dvou tribunů lidu — byl to Appius Claudius Pulcher, bratr Clodiův, Quintus Numerius Rufus a Sextus Atilius Serranus.

7 *Mezi patnácti legáty* — legát byl pobočník vrchního velitele. Obvykle byli jmenováni senátem ze senátorů, Pompeius si je vybíral sám.

Messius — tribun lidu, Pompeiův přívrženec.

že pontifikové ještě nerozhodli, co bude s mým domem — pontifikové byl nejváženější kněžský sbor. Po Ciceronově odchodu do vyhnanství byl na Clodiův návrh Ciceronův dům zbořen, část pozemku získal Clodius a na části měl být postaven chrám bohyně Svobody; protože byla tato část zasvěcena božstvu, nemohla být Ciceronovi vrácena, ledaže by pontifikové rozhodli, že zasvěcení bylo v rozporu se zákony, a zrušili je.

cenu zbořených budov odhadnou konsulové — a já dostanu od státu náhradu.

dají příkaz ke zbourání — nejspíš toho, co si postavil Clodius na té části Ciceronova majetku, který získal.

k zadání prací — asi se myslí stavba chrámu Svobody.

6. dopis. Ad fam. V, 12. Napsán v červnu r. 56 v Antiu.

1 *Lucius Lucceius*, praetor v r. 67 př. n. l., zabýval se sepsáním dějin své doby. V r. 56 byl skoro hotov s dějinami italské (neboli spojenecké) války (98—90 př. n. l.) a první občanské války (88—82 př. n. l.) Je velmi pravděpodobné, že Ciceronovu přání vyslovenému v tomto dopise nevyhověl.

2 *Kallisthenés* — z jihomakedonského Olynthu, žil ve 4. stol. př. n. l., napsal *Dějiny Řecka* o 10 knihách a řadu dalších, menších prací, mezi nimi *Dějiny svaté války* vedené v letech 355—346 př. n. l. mezi Fóky na jedné straně a Thébany, Lokry a Thessaly na straně druhé.

Timaios — z Tauromenia na Sicílii, žil od poloviny 4. do poloviny 3. stol. př. n. l., napsal obšírné *Dějiny Sicílie* a knihu o epirském králi Pyrrhovi.

Polybios — z Megalopole, žil ve 2. stol. př. n. l., napsal všeobecné světové dějiny o 40 knihách — 1.—5. kniha se dochovala. O jeho historii numantské války víme jen z tohoto místa. Numantia v Hispánii byla dobyta r. 133 př. n. l. Scipionem Mladším.

3 *v onom Xenofóntově vyprávění* — ve *Vzpomínkách na Sókrata*, 1. kapitola 2. knihy, reprodukuje Xenofón Prodikovo vyprávění o Hérakleovi, který potkal na rozcestí Ctnost a Rozkoš a rozhodl se pro Ctnost.

4 *od začátku spiknutí* — jde o Catilinovo spiknutí odhalené Ciceronem r. 63; začátky sahaly do r. 66.

až do mého návratu — z vyhnanství v r. 57.

5 *když čte o Epameinóndově smrti u Mantineje* — r. 362 zde zvítězil

thébský vojevůdce Epameinóndas nad Sparťany a zemřel následkem zranění.

četba o Themistokleově vyhnanství a návratu — Themistoklés byl athénský státník, žil asi 528—462 př. n. l. R. 470 byl poslán do vyhnanství, podle běžnější verze zemřel v Magnésii.

7 *Apellés* — největší malíř starověku, Lysippos ze Sikyónu, slavný sochař, oba působili ve 4. stol. př. n. l.

Sparťan Agésilaos — spartský král, žil asi 444—360 př. n. l. Xenofón napsal jeho životopis.

Timoleón — zbavil r. 343 př. n. l. Syrakúsy tyrana Dionýsia Mladšího.

do Sigeia — Sigeion je mys na severozápadu Malé Asie, kde prý byl pochován Achilleus a Patroklos.

Naeviův Hektór — Naevius byl římský autor divadelních her ze 3.—2. stol. př. n. l.

8 *hlasatel při tělocvičných závodech* — i oni soutěžili, kdo je nejlepší.

7. dopis. Ad Att. IV. 5. Napsán v Antiu v červnu r. 56.

1 *onen spisek* — nejspíš nějaký písemný projev loajality k Caesarovi (nebo k Pompeiovi?), v němž ho Cicero vychvaloval (apotheosa, o níž se mluví níž, znamená oslavování, jako by šlo o božstvo).

za tu palinódii — báseň nebo i prozaický písemný projev, v němž autor odvolává nějaké své dřívější tvrzení.

vedoucí osobnosti — asi tím myslí triumviry.

2 *sklouznout k těm lidem* — optimátům.

že jsem ji koupil od Vettia — pravděpodobně Ciceronova tuskulská vila.

3 *na můj dům* — který se stavěl na Palatinu.

Crassipes — snoubenec Ciceronovy dcery Tullie. Smysl je asi tento: nemohu cestovat, musím šetřit dceři na věno.

Až pojedeš na svou vilu — smysl originálu není jednoznačný.

8. dopis. Ad fam. VII, 1 — Napsán v Římě v 1. polovině října r. 55.

1 *nepřišel na hry* — uspořádané Pompeiem při otevření prvního kamenného divadla v Římě, schopného pojmout 40 000 diváků.

v tvém půvabném venkovském sídle — u Stabií v Neapolském zálivu.

Spurius Maecius — Spurius Maecius Tapra byl Pompeiem pověřen, aby vybral divadelní hry. Za Augusta měl velkou vážnost jako umělecký kritik.

2 *v Klytaiméstře* — Acciova tragédie. Klytaiméstra zavraždila svého manžela Agamemnona, když se vrátil od Tróje.

na třech tisících měsidlech v Trójském koni — tyto velké drahocenné nádoby na mísení vína s vodou byly součástí kořisti po dobytí Tróje. Autorem hry byl buď Naevius, nebo Accius.

3 *svému Protogenovi* — předčitateli.

oskické hry — tzv. atellány, obhroublé lidové frašky italského původu.

4 *tvého přítele Galla Caninia* — Lucius Caninius Gallus, tribun lidu r. 56, byl stoupencem Pompeiovým.

své povolání — obhájce na soudech.

5 *má venkovská sídla* — Cicero měl v této oblasti statek u Cum a jiný u Pompejí.

9. dopis. Ad fam. VII, 5. Napsán v Římě v dubnu r. 54 Caesarovi do Galie.

1 *Gaia Trebatia* — Gaius Trebatius Testa byl v této době stár 35 let. Byl to talentovaný a velmi vtipný právník, dobrý přítel Ciceronův — ten mu věnoval *Topica*. Byl Caesarem přijat do jeho družiny a stal se jeho přítelem.

ať půjdu kamkoli z Itálie — Cicero měl v úmyslu odejít s Pompeiem do Hispánie jako legát.

určitá nerozhodnost — způsobená obavami z Clodiových intrik.

2 *s naším přítelem Balbem* — Lucius Cornelius Balbus byl Caesarovým důvěrníkem v Římě v době jeho nepřítomnosti.

Marka Titinia — jméno je v rukopisech zkomoleno.

3 *když jsem ti psal o Milonovi* — snad ho doporučoval — bez vnitřního přesvědčení, protože Milo byl Caesarovým odpůrcem —, když se chtěl ucházet o konsulát. Viz též pozn. k 12. dopisu.

funkci tribuna nebo praefekta — důstojnické hodnosti.

10. dopis. Ad fam. VII, 10. Napsán v prosinci r. 54 Gaiovi Trebatiovi — o něm viz předcházející dopis.

1 *do míst* — Trebatius byl v Caesarově družině v Samarobrivě (Amiens).

2 *i Mucius i Manilius jsou stejného názoru* — Quintus Mucius Scaevola a Manius Manilius byli slavní právníci z 2. stol. př. n. l. Cicero žertuje, jako by kvůli tomu studoval jejich právnické knihy. J. C. Rolfe myslí, že Cicero uvádí tyto dva, že je s jejich jménem spojena představa ohně: Scaevolův předek si upálil jako zajatec ruku, Manilius, konsul r. 149, zapálil kartaginské loďstvo.

teď prý vám tam je dost horko — v zimě r. 54 došlo pod vedením Ambioriga k povstání Galů (Caesar, *Zápisky o válce galské*, 5. kniha, kap. 26).

nechtěl jsi plavat v Ocednu — účastnit se výpravy do Británie.

andabaty — gladiátory, kteří zápasili na koni a měli zavázané oči.

4 *naši bratři Haeduové* — významný galský kmen sídlící v dnešním Burgundsku, který první navázal spojenecké styky s Římany.

Buď útěchou — Terentius, Heautontimorumenos (Sebetrapič) I, 1, 34.

11. dopis. Ad fam. VII, 14. Napsán v Římě v červnu nebo červenci r. 53

architekta Cyra — Cicero často užíval jeho služeb.

12. dopis. Ad Q. fr. III, 8. Napsán v Římě koncem listopadu r. 54. Quintus byl v té době v Galii jako Caesarův legát.

1 *Labienovi* — Titus Labienus, tribun lidu r. 63, v letech 58—50 Caesarův legát v Galii.

Doufáme ve víc — pravděpodobně konsulát pro Quinta, možná i druhý konsulát pro Marka.

2 *můj malý Cicero* — Quintus, syn Terentie, narozený r. 65.

ti tví Nerviové — galský kmen sídlící mezi Ardenami a Šeldou.

3 *za okolností tak bolestných* — zemřela jeho dcera Julie, provdaná za Pompeia.

Kvůli prosebným pobožnostem — měly usmířit hněv bohů, který se projevil rozvodněním Tibery.

V těchto dnech se také uleví našemu příteli Messalovi a ostatním — šlo o kandidáty na úřad konsulský, kteří byli všichni obžalováni z volebních pletich (ambitus). Po dobu prosebných pobožností byla zastavena činnost soudů.

4 *až dojde k interregnu* — mezivládí. Když zemřel konsul nebo když nebyl včas zvolen, byl až do volby senátem ustanovován vždy na pět dní z řad senátorů patricijského původu interrex. Interregnum v r. 53, o němž píše Cicero, bylo nejdelší v římských dějinách: trvalo od ledna do července.

Řeči o diktatuře — podle římské ústavy byl ustanovován diktátor, když byla republika ohrožena.

ten člověk — Pompeius.

6 *o Milonovi* — Titus Annius Milo, tribun lidu r. 57, praetor r. 55, ucházel se o konsulát na r. 52. Byl to velký soupeř Clodiův, jako on měl k dispozici bandy ozbrojenců.

tribuna, který by použil svého práva veta — a nedovolil, aby byl Pompeius ustanoven diktátorem.

Hry — gladiátorské zápasy v cirku. Jejich pořádání bylo součástí úředních povinností aedilů. Aby si získali popularitu, pořádali hry stále nákladnější a dosazovali ze svého.

13. dopis. Ad fam. XVI, 14. Napsán pravděpodobně na cumském statku 11. dubna r. 53.

Tirona — Marcus Tullius Tiro, velmi vzdělaný Ciceronův otrok, propuštěný r. 53 na svobodu, byl Ciceronovým přítelem, tajemníkem a rádcem v literárních otázkách, sám byl také literárně činný. Připravil k vydání Ciceronovy dopisy a řeči.

1 *Andricus* — Ciceronův otrok.

2 *musím splnit, co jsem slíbil* — propustit tě na svobodu.

o šesté hodině — od východu slunce, tedy kolem poledne. Údaj hodiny je výjimečný, nejspíš ho Cicero uvedl, aby bylo možné kontrolovat, jak dlouho otrok s dopisem půjde.

14. dopis. Ad fam. XVI, 4. Napsán 7. listopadu r. 50 v Leukadě (město a ostrov v Iónském moři). Tiro onemocněl při návratu z Kilikie, kde byl Cicero místodržitelem, a zůstal v Patrách.

1 *Lysónovi* — obchodník v Patrách, u něhož Cicero Tirona nechal.

2 *Curiovi* — Manius Curius byl finančník v Patrách, Ciceronův přítel.

3 *s mým quaestorem Mesciniem* — Ciceronův podřízený v Kilikii.

Lepta — Ciceronův podřízený, velitel jeho ženijních oddílů.

15. dopis. Ad Att. VIII, 11A. Napsán v Lucerii 10. února r. 49

16. dopis. Ad fam. XIV, 5. Napsán 16. října r. 50 v Athénách, když se Cicero vracel z Kilikie, kde byl správcem provincie.

2 *dědictví po Precianovi* — učený právník Precianus odkázal svému příteli Ciceronovi něco ve své závěti, jak bylo mezi přáteli zvykem.

Pomponius — Atticus.

Camillus — právník Gaius Furius Camillus.

17. dopis. Ad Att. VII, 3. Napsán 9. prosince r. 50. př. n. l. ve vile u Trebuly v Campanii (dnešní Treglia).

1 *do Aeculana* — Aeculanum, město v Samniu na Appiově silnici asi 22 km východně od Beneventa.

nesouhlasíš s Dikaiarchem — Dikaiarchos ze sicilské Messiny byl jeden z nejslavnějších filosofů peripatetické školy. Učil, že je povinností mudrce sloužit státu ve veřejných úřadech; Atticus se naproti tomu klonil k Epikúrovi, který tvrdil, že se filosof má veřejného života stranit.

abych nemusil být v provincii déle než rok — normální délka úředního pobytu místodržitele v provincii byla jeden rok, někdy bylo funkční období prodlouženo. Cicero byl jako prokonsul správcem provincie Kilikie v Malé Asii.

2 *situace vyvrcholí dohodou* — mezi Caesarem na jedné straně a Pompeiem a senátem na straně druhé.

uchází se o triumf — triumf, slavnostní průvod vojska Římem, byl povolován za významné vojenské úspěchy. Velitel, který triumf slavil, musil na jeho povolení čekat před Římem, jinak ztratil imperium, pravomoc velet vojsku.

O státě — De re publica, významné Ciceronovo dílo dochované jen zčásti. V VI. knize Scipio usiluje o významnější odměny, než je triumf.

3 *onen člověk* — Caesar.
o jeho chování k Fabiovi a Caniniovi — Caesarovi legáti. Nevíme, nač Cicero naráží.
strážkyně města — Cicero před svým odchodem do vyhnanství odnesl starou rodinnou kultovní sošku Minervy na Kapitol a umístil ji v Jovově chrámu s nápisem *Custos urbis* „Strážkyně města".
abych napodobil Vulcatia nebo Servia — Lucius Vulcatius Tullus, konsul z r. 66, Servius Sulpicius Rufus, konsul z r. 51, se stále ještě nerozhodli, zda půjdou s Caesarem, nebo s Pompeiem.
4 *když byl tento člověk konsulem* — Caesar byl konsulem r. 59.
Proč mu bylo prodlouženo imperium — velitelská pravomoc byla Caesarovi prodloužena r. 55, v roce Pompeiova a Crassova druhého konsulátu.
ucházet se o konsulát vzdálen z Říma — normálně se musil kandidát o úřad ucházet osobně.
jediný člověk — Pompeius.
5 *kde je kordb Atreovců* — králů Agamemnona a Menelaa; Atticus chce tím asi říci „kde je místo, kde by se spolu sešli oba mocní, Caesar a Pompeius". Narážka na Euripidovy *Trójanky*, verš 455.
tribunové spolu s Cassiem — míněn je Quintus Cassius Longinus. Jeho bratr Gaius se přidal k Pompeiovi.
Bibulus odešel z provincie — Marcus Calpurnius Bibulus, zeť Catonův, byl v r. 51 správcem provincie Sýrie. V r. 49/8 byl velitelem Pompeiova loďstva v Jaderském moři.
6 *o Caeliovi* — Marcus Caelius Rufus přešel k Caesarovi, když Caesar zaplatil jeho dluhy.
7 *Pokud jde o Filotima* — Filotimos byl propuštěnec Ciceronovy manželky Terentie, který pro Cicerona obstarával různé obchodní transakce ne vždy zcela korektní a který při tom zřejmě hospodařil i do své kapsy.
tolik různého jednání kvůli svým přátelům — když jsem je hájil na soudě.
9 *co se rozhodne prodat v dražbě* — aby mohl vyplatit, co otec odkázal jiným lidem. Cicero by byl rád od něho koupil statek v Puteolách (dnešní Pozzuoli u Neapole), aby zaokrouhlil svůj tamější majetek.
když se Caelius zmocnil Flumentanské brány — v jejím sousedství byl majetek Lucceiův, viz kap. 6.
10 *Teď se dostávám k tvaru Pireea* — Pireus (řecky Peiraieus) je jméno athénského přístavního města a současně atického dému — okrsku. *Pireea* je 4. pád s řeckou koncovkou, správný latinský tvar je *Piraeum*. Příslovečné určení místa je v latině bez předložky, jde-li o město, jinak musí být spojeno s předložkou.
Náš přítel Dionysios — učený Attikův propuštěnec.
Nikiás z Kóu — řecký gramatik.
Caecilia — Caecilius Statius byl římský autor komedií ve 2. stol. př. n. l. Překlad onoho citátu zní: *Jakmile ráno z přístavu do Peiraiea.*
Terentia — Publius Terentius Afer, autor šesti dochovaných komedií z 2. stol. př. n. l. Patřil ke kroužku Scipionovu, stejně jako politik a vynikající řečník Gaius Laelius. Citovaný verš Terentiův je z komedie *Eunuchus*, v. 539, a znamená *včera se nás pár chlapců sešlo v Peiraieu*, druhý verš je nepřesný citát podle veršů 114—115 z téže komedie a znamená *kupec doddval, že se jí zmocnil u mysu Súnia.*
11 *Ten člověk* — Caesar.
Balbus — Lucius Cornelius Balbus, pocházel z Hispánie (Gades nebo Tartessus) a staral se o Caesarovy finanční záležitosti.
Co mu jsem ještě dlužen — 800 000 sesterciů.
vypůjčím si od Caelia — bankéř půjčující na lichvářský úrok.
12 *můj zeť* — Publius Cornelius Dolabella, politicky činný, byl silně zadlužen.
by mě přivedli před soud — až by nemohli zaplatit dluh, za který bych se já musil zaručit.
že uzdraví Tirona — viz pozn. k 13. dopisu.

18. dopis. Ad Atticum VII, 7. Napsán na formijském statku mezi 20. a 23. prosincem r. 50.
1 *Dionysios* — viz. pozn. k 17, 10
2 *Filogenés* — propuštěnec, který Attikovi zařizoval různé finanční záležitosti.
3 *Pomptinovi* — Gaius Pomptinus, praetor z r. 63, byl v Kilikii Ciceronovým legátem. Měl čekat, jako jeho nadřízený Cicero, před Římem, až senát povolí triumf.
kompitalie — starobylý venkovský náboženský svátek, jejž slavila celá *familia* — služebnictvo spolu s pánem.
4 *Je to ovšem abdérské imperium* — to jest imperium k smíchu. Cicero imperium, právo velet vojsku, nesložil, aby mohl slavit triumf, ovšem nemá už žádnou armádu. Abdéry bylo pobřežní město v Thrákii. Jeho obyvatelé platili za hlupáky, jimž se každý smál a o nichž kolovalo mnoho směšných historek — starověký Kocourkov.
vejdu první branou, kterou uvidím, do města — a tím imperium ztratím — ovšem nebudu už moci slavit triumf. Kilikie byla spravována quaestorem, Hispánie legáty, protože tam senát nedosadil prokonsuly s imperiem. Totéž by čekalo Galii, kdyby byl odvolán Caesar.
5 *Curio* — Gaius Scribonius Curio, tribun lidu v r. 50, Caesarův stoupenec, úspěšně se zasazoval v senátu proti Caesarovu odvolání z Galie, navrhoval, aby Caesar i Pompeius současně rozpustili armádu.

publikány — bohatí příslušníci jezdeckého stavu, nájemci státních příjmů.

6 *správa provincie na deset let* — Caesar byl v Galii od r. 58 do začátku roku 49.
bylo zruinováno zemědělství v Kampánii — narážka na Caesarův druhý agrární zákon.
byl adoptován patricij plebejem — jde o Ciceronova největšího nepřítele, tribuna lidu Clodia.
Gaditánec — Caesarův přívrženec Balbus.
bohatství Labienovo a Mamurrovo — Titus Labienus byl Caesarův legát v Galii, Mamurra jeho praefectus fabrum — velitel technických oddílů.
obyvatelstvo Galie Zapádské — Caesar jim chtěl dát římské státní občanství.

7 *abys byl proskribován* — zapsán do seznamu lidí zbavených všech práv.
abys byl stejně otrokem — totiž Pompeiovým.
co by bylo nejlepší — kompromis.
Cinna, Sulla — soupeři v občanské válce v 80. letech 1. stol. př. n. l. Cinnu uvádí Cicero možná i proto, že se Caesar r. 85 oženil s jeho dcerou.
Titus Pomponius — Atticus.

19. dopis. Ad Att. VII, 9. Napsán na formijském statku 28. nebo 29. prosince r. 50.

1 *u Basilova náhrobku* — na Appiově silnici, vroubené náhrobky v délce mnoha kilometrů.

2 *s Caesarovou kandidaturou* — na úřad konsula v r. 48.
volby znemožní — použitím veta.
interregnum — viz pozn. k 12. dopisu.
v komiciích — ve sněmu.

3 *je tady někdo* — Pompeius.
Pompeius bude musit být v Hispánii — prokonsul—správce nesměl provincii opustit.

4 *téhož člověka* — Pompeius.

20. dopis. Ad Att. VII, 10. Napsán před Římem v noci ze 17. na 18. leden r. 49.
odejít ještě před rozedněním — do Kampánie.
liktoři — Cicero čekal před Římem, až mu Caesar povolí triumf za vojenské akce v Kilikii, proto také byly vavřínem ozdobeny svazky prutů se sekyrou, odznaky liktorů, úředních zřízenců, kterých chodilo před konsulem dvanáct.
šíleného rozhodnutí — opustit Řím před postupujícím Caesarem.
náš Gnaeus — Pompeius.

21. dopis. Ad Att. VII, 11. Napsán cestou Kampánií — v Antiu nebo Terracině — 19. nebo 20. ledna r. 49.

1 *ten člověk* — Caesar.
mít samovládu, ze všech božstev největší — Euripidés, *Foiničanky*, verš 506.
na lukretilském sluníčku — Lucretilis je v Sabinských horách, část dnešního Monte Gennaro.

3 *k našemu příteli* — k Pompeiovi.
kdyby přišli Galové — r. 390 př. n. l. obsadili Galové celý Řím, jen posádka na hradě se udržela.
Themistoklés — za 2. války s Peršany v r. 480 př. n. l.
Periklés — r. 431 př. n. l., na začátku peloponnéské války nechal celou Atiku na pospas Sparťanům a jejich spojencům a bránil se v Athénách.
Takové zvěsti jsme slyšeli o slávě dřívějších mužů — Homérova *Ilias*, IX. zpěv, verš 524.

4 *v municipiích* — města se samosprávou, jejich obyvatelé měli římské občanské právo.

22. dopis. Ad fam., XVI, 12. Poslán 29. ledna r. 49 z Capuy Tironovi.

1 *že jsme opustili své domy* — když Caesar přijel z Galie do Itálie, senátoři opustili Řím.

2 *Ariminum, Pisaurum, Ancona, Arretium* — dnešní Rimini, Pesaro, Ancona a Arezzo. Tím se Caesarovi uvolnily obě silnice na Řím.

3 *aby Pompeius odešel do Hispánie* — kde byl správcem.
odevzdá Zadní Galii Domitiovi a Přední Considiovi Nonianovi — Pompeiovi stoupenci Lucius Domitius Ahenobarbus a Marcus Considius Nonianus byli senátem ustanoveni správci těchto provincií na rok 49.
bude se o úřad ucházet osobně — jak předpisoval zákon. Caesarovi bylo mimořádně povoleno ucházet se o konsulát na dálku — mohl být během volební kampaně a voleb samých v Galii.

4 *kromě obyvatelstva Zapádské Galie* — jemuž slíbil římské občanské právo.
v Hispánii šest legií — armáda podléhající Pompeiovi. Afranius a Petreius byli Pompeiovi legáti.
Titus Labienus — Caesarův zástupce v Galii.

5 *od Formií* — kde měl statek.
náš Dolabella — Ciceronův zeť.

6 *Aulovi Varronovi* — Aulus Terentius Varro Murena, Ciceronův přítel, byl tehdy v Řecku.
Marcus Volusius — odjinud není znám.
můj Cicero… Terentie a Tullie — syn, manželka, dcera.

23. dopis. Ad Att. VIII, 3. Napsán na jednom statku u Cal v noci z 18. na 19. února r. 49.

2 *nejvyšší zásluhy* — když byl r. 63 konsulem, potlačil Cicero Catilinovo spiknutí.
kněžskou hodnost — byl r. 53 augurem.
zasloužil se o schválení zákonů — narážka na Caesarovy agrární zákony a na *lex Vatinia* z dubna r. 59, zajišťující Caesarovi správu Galie a Illyrika.

3 *při adopci Publia Clodia* — r. 59 se Clodius, Ciceronův největší nepřítel, adopcí dostal do plebejského rodu a mohl se pak stát tribunem lidu. V této funkci prosadil Ciceronův nucený odchod do vyhnanství.
prodloužení Caesarova pobytu v provincii — v r. 55 na dalších pět let.
zákonem nesoucím jeho jméno — *lex Pompeia* z r. 52.

4 *území Picenské* — při Jaderském moři, na jih od Ancony.
Apulie — nejvýchodnější kraj jižní Itálie s přístavem Brundisiem.

5 *svazky věnčené vavřínem* — viz pozn. k 20. dopisu.

6 *Quintus Mucius* — Lucius Marcius Philippus byl konsulem v r. 91, Lucius Valerius Flaccus v r. 100, Quintus Mucius Scaevola v r. 95. Byl to významný právník. V r. 82 byl poslán na smrt z rozkazu Gaia Maria — syna, který byl toho roku konsulem. Všichni tři jmenovaní zůstali za 1. občanské války v Římě, třebaže většina významných osobností odešla k Sullovi.
Thrasybúlos — přitáhl v r. 403 př. n. l. proti Athénám v čele vojska a svrhl oligarchickou vládu třiceti tyranů.

7 *náš Gnaeus* — Pompeius.
poslal Scipiona — Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio, jehož dceru Cornelii si v r. 53 Pompeius vzal za manželku (jeho první manželka Julia, dcera Caesarova, zemřela v r. 54) a kterého Pompeius jmenoval svým spolukonsulem r. 52.
se dvěma kohortami — kohorta byla vojenská jednotka o 400—600 mužích. Deset kohort tvořilo legii.
legii sebranou Faustem — Pompeiův zeť, syn diktátora Sully.
určitá naděje — nesplnila se, Fabius Afrania porazil.

24. dopis. Ad Att. VIII, 11. Napsán na formijském statku 27. února r. 49.

2 *náš Gnaeus* — Pompeius.
Jeden i druhý — Caesar i Pompeius.

3 *věštkyně, které nikdo nevěřil* — trójská Kassandra. Citát je ze začátku dochovaného úryvku z Enniovy tragédie Alexander, s vidinou řeckého loďstva vezoucího Řeky k Tróji.

4 *V Lucerii* — v Pompeiově hlavním stanu.

6 *opisy dvou Pompeiových dopisů* — v našem výboru č. 15 a 25, č. 26 je Ciceronova odpověď.

7 *něco podobného jako s Parthy* — strach z jejich vpádu do Sýrie v předešlém roce se brzy ukázal zbytečný.
optimáti — konzervativní strana, ovládající senát. V této době byli v opozici proti Caesarovi, podporovali Pompeia.

25. dopis. Ad Att. VIII, 11 C. Napsán v Canusiu 20. února r. 49.

26. dopis. Ad Att. VIII, 11 D. Napsán na formijském statku 27. února r. 49.

3 *jak to dopadlo v Corfiniu* — Domitius se se třemi legiemi vzdal Caesarovi.

7 *za své mimořádné zásluhy musil pykat nejhorším a nejkrutějším způsobem* — r. 63 dal Cicero popravit některé Catilinovy přívržence, to bylo důvodem jeho vyhnanství r. 58. Vyhnanství bylo pro Římana skoro tak hrozným trestem jako trest smrti.

27. dopis. Ad Att. IX, 6 A. Napsán cestou do Brundisia asi 5. března r. 49.
našeho Furnia — bývalý tribun lidu Gaius Furnius byl přítelem Caesarovým i Ciceronovým.

28. dopis. Ad Att. IX, 11 A. Napsán na formijském statku 19. března r. 49.

2 *od chvíle, kdy to pro mne bylo možné* — po svém návratu z Kilikie na podzim r. 50.
proti vyznamenání — povolení kandidovat na úřad konsula v nepřítomnosti.

3 *nezapomínal na největší dobrodiní* — jak mi Pompeius pomohl k návratu z vyhnanství.
za Lentula — Publius Cornelius Lentulus Spinther se r. 57 zasazoval o Ciceronův návrat z vyhnanství. Teď ho Caesar zajal v Corfiniu a dal mu milost, snad na Ciceronovu přímluvu.

29. dopis. Ad Att. IX, 16. Napsán na formijském statku 26. března r. 49.
ne už pomoc, ale výpomoc — v originále *opem* „pomoc", *opes* „1. pomoc několikanásobná, 2. majetek, výpomoc". Caesar jistě měl na mysli 1. význam, Cicero si hraje s obojím smyslem.

3 *tvůj Dolabella* — Publius Cornelius Dolabella, třetí manžel Ciceronovy dcery Tullie.
udělat nic jiného — než tě přemluvit, abys za mnou přijel.

30. dopis. Ad fam. VIII, 16. Napsán v Intimilu asi 17. dubna r. 49.
Caelius — Marcus Caelius Rufus, tribun lidu r. 52, Caesarův straník, přítel Ciceronův (ten ho hájil s úspěchem na soudě v r. 57).

1 *o čem přemýšlíš* — Cicero se rozhoduje, že se přidá k Pompeiovi.
tribunské zákroky ho silně rozhořčily — senát z podnětu tribuna lidu Lucia Metella odmítl vydat Caesarovi *aerarium sanctum* — pokladnu uloženou v chrámu Saturnově. Caesar se pak peněz, zlata i stříbra zmocnil bez povolení.
2 *svého zetě* — Dolabellu.
když jsou zahnáni na útěk — Pompeius už byl v Řecku.
strany těch nejlepších — optimátů, strany senátorské spjaté s Pompeiem.
od tvého úmyslu — přidat se k Pompeiovi.
3 *v Hispánich* — v této době byly na Pyrenejském poloostrově dvě provincie, Hispania Citerior (před řekou Ebrem) a H. Ulterior (za Ebrem). Caesar se právě chystal do Hispánií, které byly pět let v rukou Pompeiových a kde byla proto armáda jemu věrná.
5 *některých lidí* — z Caesarova tábora.

31. dopis. Ad Att. X, 8. Napsán na cumském statku 2. května r. 49.
2 *Curio* — viz 18. dopis.
jakou by ani Peršané nemohli snést — ačkoli jsou zvyklí na absolutního vládce.
3 *vyslovují své mínění spolu s Gabiniem* — při jednání v senátu byli jednotliví senátoři dotazováni na mínění podle pořadí daného vážností jednotlivých senátorů, úřady, které zastávali, atd. Aulus Gabinius, konsul z r. 58 (tenkrát přispěl také svým podílem k Ciceronovu poslání do vyhnanství), byl r. 54 odsouzen za zneužití úřední moci při správě provincie Sýrie.
Cloelius — Sextus Cloelius, pomocník tribuna lidu Clodia, byl odsouzen pro veřejné násilí.
Plaguleius — není odjinud znám.
jeho přátelé — Caesarovi.
4 *uvažuje stejně jako Themistoklés* — tento athénský státník z dob řecko-perských válek vytvořil z Athén námořní velmoc.
6 *auguria* — předpovědi z letu, křiku nebo chování ptáků. Odborníci na tyto předpovědi byli auguři. Attus Navius z doby krále Tarquinia Priska byl považován za tvůrce této nauky. Cicero byl augurem v r. 52, proto mluví o Attovi jako o kolegovi.
z Platónovy předpovědi o tyranech — v 8. knize *Ústavy*.
v Metellově případě — Lucius Metellus byl ohrožován na životě, když nechtěl dovolit, aby se Caesar zmocnil aeraria — státního pokladu.
7 *Sardanapal* — asyrský král pověstný svou rozmařilostí. Podle legendy se upálil i se svými poklady a ženami, když vypuklo povstání proti němu.
Thúkydidés o něm říká — ve svých *Dějinách*, I, 138, 3.
co slíbit Artaxerxovi — tomuto perskému králi, u něhož žil, když byl vyhnán z Athén, prý Themistoklés slíbil, že mu podmaní Řecko.
Ona noc by nebyla tak trpká pro Afrikana — ve které byl Scipio Africký Mladší zavražděn.
onen sullovský den — kdy musil Marius uprchnout před Sullou z Říma.
uvažovat o životě věčném — tím myslí Cicero slávu získanou krásnými činy, která bude přecházet z generace na generaci.
9 *rodinné mrzutosti* — její manžel Dolabella byl zadlužený a vymáhal na tchánovi Ciceronovi věno.
10 *Musím vyjednávat s Antoniem* — s Markem Antoniem, pozdějším triumvirem, který v této době v zastoupení nepřítomného Caesara vládl v Itálii. Curio byl v té době správcem Sicílie, pod jeho pravomoc patřila i Malta. Cicero měl statek u Cum, Antonius u Misena, obě místa byla blízko sebe, nedaleko Neapole.

32. dopis. Ad Att. X, 8 A. Napsán před 2. květnem r. 49.
propraetor — tento titul dal Caesar Antoniovi, když ho pověřil správou Itálie.
někdejší nedorozumění mezi námi — r. 53 se Antonius spolu s Ciceronem ucházel o hodnost augura na rok 52 a prohrál.

33. dopis. Příloha Ciceronova dopisu Ad Att. X, 10 napsaného 3. května r. 49.
abych vůbec nikomu nedovolil odejít z Itálie — zamítnutí Ciceronovy žádosti, aby směl odejet na Maltu.

34. dopis. Ad Att. XI, 6. Napsán 27. listopadu r. 48 v Brundisiu. Caesar porazil Pompeia 9. srpna r. 48 u Farsalu, Pompeius uprchl do Egypta, při přistání byl 28. září v Alexandrii zavražděn.
2 *majetek vás všech* — kteří jste zůstali v Itálii.
dokud mám imperium — právo velet vojsku. Cicero je ještě po návratu z Kilikie nesložil, protože se ucházel o triumf. Proto před ním chodili liktoři se svazky prutů se sekyrou.
srdžce s Caesarovými vojáky — kteří uznávali jediného imperátora, Caesara.
3 *napsal jsem Oppiovi a Balbovi* — Caesarovi přátelé, kteří už dřív působili jako prostředníci mezi Caesarem a Ciceronem.
doufal v to nejvyšší — že mi bude povolen triumf.
6 *nad smrtí Fanniovou* — Gaius Fannius byl Pompeiův přívrženec, propraetor v Asii. Padl u Farsalu.
Lentulus — Lucius Cornelius Lentulus Crus, konsul z r. 49, byl také zabit v Egyptě.

35. dopis. Ad fam. XIV, 20. Napsán 1. října r. 47 na Ciceronově statku u Venusie v Apulii.

tuskulský statek — nejmilejší Ciceronovo sídlo blízko Říma nad dnešním Frascati.

36. dopis. Ad fam. IX, 16. Napsán na tuskulském statku začátkem července r. 46.

Paeta — Lucius Papirius Paetus, bohatý a vzdělaný Ciceronův přítel, měl obavy, aby se Caesara nedotkly některé jedovaté výroky Ciceronovy.

1 *Siliova zpráva* — že Caesar nelibě nese některé Ciceronovy výroky.

3 *u něhož je veškerá moc* — Caesar.

4 *pro tvého bratrance Servia* — Servius Claudius, jeden z nejučenějších římských filologů, věnoval se především studiu Plautových komedií. Zemřel před r. 60 př. n. l.

tvého Oinomaa — Oinomaos, král v Pise v Élidě, slíbil svou dceru Hippodamii tomu, kdo nad ním zvítězí v závodě na voze. Podařilo se to Pelopovi. Lucius Accius byl římský autor tragédií v 2. stol. př. n. l. Paetus použil o Ciceronovi verše, v nichž se Oinomaos chlubil, že mu nemůže závist lidí ublížit.

6 *jak ti největší mudrci snášeli královskou vládu* — asi narážka na Sokrata, žijícího v Athénách za vlády třiceti tyranů, a Platóna a Aristippa, žijící v Syrakúsách na dvoře tyrana Dionýsia Staršího.

Teď se dostávám k tvým vtipům — v Paetově dopise následovaly po citátu z Accia nějaké vtipy, tak jako v divadle po skončení tragédie následovalo exordium, veselé scény, v starší době atellana — lidová fraška, od Sullových dob mimus.

o nějakém pompilovi, o tuňákovi — v rukopise porušeno, podle následujícího upraveno na jména ryb, patřících k nejlevnějším jídlům.

Hirtia a Dolabellu — Aulus Hirtius, tehdy praetor, dokončil Caesarovy *Zápisky o válce galské*. Dolabella je Ciceronův zeť.

7 *snášíš majetkovou ztrátu* — Paetus patřil mezi věřitele poškozené Caesarovým opatřením ve prospěch dlužníků.

8 *u Famey* — Famea byl bohatý propuštěnec pověstný svým labužnictvím.

polypa — levné jídlo v červené omáčce — červeným miniem byla natírána Iovova socha o svátcích.

10 *Pokud jde o statek Seliciův* — Cicero chtěl koupit u Neapole statek patřící jezdci Seliciovi, požádal Paeta o pomoc při sjednávání koupě, Paetus ho od toho odradil.

Soli je tam dost — získávala se tam v salinách, ale „sůl" vtipu tam chyběla.

37. dopis. Ad fam. IX, 17. Napsán v Římě koncem srpna nebo v září r. 46.

1 *jak to bude s vašimi městy a pozemky* — mluvilo se o tom, že Caesar má v úmyslu odměnit své veterány přídělem pozemků v Kampánii — zabral by je dosavadním majitelům a mohl by být postižen i Paetus.

ten měl zemřít — v občanské válce nebo sebevraždou jako Cato Utický.

2 *v oblasti vejské nebo capenské* — Veii a Capena byla města v Etrurii.

píšu přece tobě — a tobě je všechno toto známé.

o onom nebezpečí — o zabavování pozemků.

38. dopis. Ad fam. IX, 23. Napsán na Ciceronově statku u Cum v listopadu r. 46.

Marcus Caeparius — není odjinud znám.

v Slepičím háji — les v Kampánii.

39. dopis. Ad fam. IV, 4. Napsán v Římě koncem září nebo v říjnu r. 46. Servius Sulpicius Rufus byl jeden z nejvzdělanějších Římanů své doby, byl to vynikající právník. R. 46 byl správcem provincie Achaia.

1 *dvě kopie téhož dopisu* — aby byla větší pravděpodobnost, že aspoň jeden dopis dojde.

2 *vina vítěze* — Caesara.

3 *tvůj kolega Marcellus* — Marcus Claudius Marcellus byl společně se Sulpiciem konsulem r. 51.

ani kdyby se to mělo vykládat jako špatná předzvěst — že by totiž první Caesarem omilostněný byl právě člověk, který proti němu vystupoval tak nepřátelsky — jako konsul hrozil senátu násilím, když nechtěl vydat usnesení odvolávající Caesara z Galie.

Lucius Piso — Lucius Calpurnius Piso byl Caesarův tchán.

Gaius Marcellus — bratranec Marka Marcella, manžel Augustovy sestry Octavie, konsul r. 50.

obraz republiky znovu se probouzející k životu — Caesar nechal o amnestii Marka Marcella rozhodnout senát, jako by měl senát znova svou dřívější svrchovanou moc.

4 *kteří byli přede mnou tázáni na mínění* — senát rozhodoval buď prostým hlasováním (senátoři se rozestoupili na dvě skupiny, pro a proti), nebo byl v závažnějších případech každý senátor dotazován na své mínění. Při tom se postupovalo od nejváženějších členů, bývalých konsulů.

kromě Volcacia — Lucius Volcacius Tullus byl konsulem r. 66, dřív než Cicero.

senátorské povinnosti — šlo o osud člena senátu.

nečinnost i v jiných věcech — budu nucen mluvit i v jiných případech.

5 *Tvůj... Servius* — syn adresátův.

Ta má rada — abys zůstal v Řecku.

40. dopis. Ad fam. IV, 5. Napsán v Athénách někdy v polovině března r. 45.

1 *Tullie* — narozená r. 78, 63—57 provdána za Gaia Calpurnia Pisona Frugi (zemřel r. 57), od r. 56 za Furia Crassipeda, 50—46 za Publia Cornelia Dolabellu. Cicero ji bezmezně miloval.
kdybych byl v Itálii — Servius byl ještě správcem provincie Achaie.

3 *kteří se budou moci ucházet v určeném pořadí o čestné úřady* — o quaesturu v 31 letech, aedilitu v 37 letech, o praeturu ve 40 letech a o konsulát v 43 letech.
nezávisle v politickém životě — teď po pádu republiky.

4 *od Aiginy k Megarům* — Aigina je ostrůvek se stejnojmenným městem ležící mezi Atikou a Argolidou v Sarónském zálivu, Megara (mn. č. stř. r., 2. p. — ar) bylo město u téhož zálivu. Obě města byla zpustošena piráty kolem r. 300 př. n. l.
napravo Peiraieus, nalevo Korint — athénský přístav Peiraieus byl zničen r. 86 př. n. l. Sullou, Korint byl vydrancován a zapálen, když byl dobyt r. 146 konsulem Luciem Mummiem během achajské války, po níž se Řecko stalo římskou provincií s názvem Achaia.
Nedávno zahynulo současně tolik vynikajících lidí — během občanských válek v bitvě u Farsalu a v pozdějších bojích.

41. dopis. Ad fam. IV, 6. Napsán na Attikově statku u Ficuleje v polovině dubna r. 45.

1 *tvůj Servius* — syn.
Quintus Maximus — Quintus Fabius Maximus Cunctator ztratil svého syna, konsula v r. 213 př. n. l., v průběhu druhé punské války.
Lucius Paullus — Lucius Aemilius Paullus zvítězil r. 168 př. n. l. u Pydny nad makedonským králem Perseem a slavil nad ním triumf. Jeho dva nejmladší synové zemřeli v rozmezí jednoho týdne, jeden před otcovým triumfem, druhý po něm.
Galus — Gaius Sulpicius Galus sloužil pod Aemiliem Paullem.
Marcus Cato — Marcus Porcius Cato Starší. Jeho syn Cato Licinianus zemřel r. 153 př. n. l., když byl zvolen praetorem.

3 *vůli jednoho člověka* — Caesara.

42. dopis. Ad fam. XI, 1. Napsán v Římě brzy po 20. březnu r. 43.
Decimus Iunius Brutus Albinus byl jedním z vůdců republikánů, kteří 15. března r. 43 odstranili Caesara.
Brutovi — Marcus Iunius Brutus byl r. 44 praetor urbanus.
Cassiovi — Gaius Cassius Longinus byl r. 44 praetor peregrinus. I on patřil k hlavám proticaesarovského spiknutí. Oba byli v této době v Římě.
Hirtius — Aulus Hirtius byl ustanoven konsulem na r. 43.
Antoniovo — Marcus Antonius byl r. 44 konsulem.
že mi ani nemůže odevzdat provincii — Galii Předalpskou, kterou mu určil ještě Caesar — senát toto rozhodnutí 18. března potvrdil.

2 *svobodné vyslanectví* — právo cestovat v cizině s výsadami vyslaneckými bývalo povolováno senátorům, i když cestovali ze soukromých důvodů.
ti lidé — caesarovci.

4 *kromě Sexta Pompeia a Bassa Caecidia* — Sextus Pompeius byl v té době v Hispánii, Quintus Caecidius Bassus v Sýrii.

6 *Po posledním rozhovoru s Hirtiem* — při novém setkání, ještě než Brutus napsaný dopis odeslal.
vykládalo by se to silně v jejich neprospěch — že osvoboditelé státu od diktátora potřebují v Římě ozbrojenou ochranu.

43. dopis. Ad fam. VI, 15. Napsán snad jako odpověď na informace o Caesarově smrti. Lucius Minucius *Basilus*, kdysi účastník války v Galii, patřil ke spiklencům, kteří spáchali atentát na Caesara.

44. dopis. Ad Att. XIV, 1. Napsán 7. dubna r. 44 v blízkosti Říma u Matia.

1 *o kom jsme spolu ráno mluvili* — byl to Gaius Matius, příslušník jezdeckého stavu, Caesarův přítel. Cicero ho nejmenuje z opatrnosti, kdyby se náhodou dopis dostal do nepovolaných rukou, aby ho u jeho přátel nekompromitoval styk s přívržencem Caesarovým.
Ráno — když jsem se s tebou před odjezdem loučil.
od 15. března — ode dne Caesarovy smrti.
s Lepidem — pozdějším členem 2. triumvirátu.
o Sextovi — Sextus Pompeius, syn Pompeia Magna, byl v té době v Hispánii.
o našem příteli Brutovi — Marcus Iunius Brutus, vůdce spiknutí proti Caesarovi.
ve prospěch Déiotara — z milosti Říma král Galatie a Malé Arménie stál na straně Pompeiově, přešel k Caesarovi. R. 45 ho Cicero hájil zachovanou řečí, když byl obviněn, že chtěl zavraždit Caesara.

45. dopis. Ad Att. XIV, 13 A. Napsán v Římě mezi 19. a 23. dubnem r. 44.

2 *Sextovi Clodiovi* — propuštěnec a pomocník tribuna Publia Clodia zabitého v r. 52 Milonem, odsouzený r. 52 pro veřejné násilí do vyhnanství.
mladý Publius Clodius — syn tribuna Publia Clodia; žil u Marka Antonia, který se oženil s jeho ovdovělou matkou Fulvií. Naděje se nesplnily: později se upil.

46. dopis. Ad Att. XIV, 13 B. Napsán v puteolské nebo cumské vile 26. dubna r. 44.

1 *tvé zásluhy o mne* — v době Ciceronova nepřátelství s Publiem Clodiem.

3 *bylo mi tvé srdce víc otevřeno než tvůj dům* — vzhledem k prudkému nepřátelství, které k Ciceronovi pocitovala Antoniova manželka Fulvia, někdejší manželka Clodiova.

47. dopis. Ad fam. XVI, 21. Napsán v Athénách v létě roku 44.

2 *chyby mého věku* — Cicero mladší začal v Athénách hýřit a pít, hlavně pod vlivem rétora Gorgia, který ho měl zasvěcovat do řečnického umění. Když se to otec dověděl, nařídil okamžitě Gorgiu propustit.

3 *s Kratippem* — Kratippos z Mitylény na Lesbu byl významný filosof peripatetické školy.

4 *o Bruttiovi* — gramatik Bruttius není jinak známý, stejně jako rétor Cassius.

8 *Antera* — otroka, který nese dopis.

48. dopis. Ad fam. X, 28. Napsán v Římě 2. února r. 43.
Treboniovi — Gaius Trebonius býval Caesarovým oblíbencem. Na rok 45 byl jmenován konsulem, potom mu byla určena jako provincie Asie. Patřil k účastníkům atentátu na Caesara. V lednu r. 43 byl v Asii zavražděn Dolabellou, takže tento dopis už nedostal.

1 *15. března* — r. 44 byl zavražděn Caesar.
žes... odvedl stranou toho ničemu — Antonia. Trebonius ho před atentátem zdržel před radnicí, aby se při atentátu nepostavil Caesarovi po boku.
po onom ostudném Antoniově odchodu — když se dověděl, že od něho odpadly dvě legie, odešel okamžitě z Říma za armádou bez vykonání předepsaných náboženských obřadů.

3 *konsulárové* — bývalí konsulové, nejváženější členové senátu.
hodně jsme ztratili v Serviovi — známý právník a řečník Servius Sulpicius Rufus zemřel r. 43.
Lucius Caesar — bratr Antoniovy matky Julie.
mladý Caesar — Octavianus.

49. dopis. Ad fam. XI, 10. Napsán v Dertoně (asi 50 km na sever od Janova) 5. května r. 43.

1 *lidé se zvrácenými názory* — Brutovi odpůrci.

2 *smrt konsulů* — oba konsulové roku 43, Aulus Hirtius a Gaius Vibius Pansa, zahynuli v bitvě u Modeny.

3 *oddíl Ventidiův* — Publius Ventidius Bassus, praetor r. 43, přivedl Antoniovi tři legie, které zverboval v rodném Picenu. Stal se konsulem na zbytek roku 43.

k Vadům — Vady bylo přímořské město 45 km západně od Janova.

4 *k Lepidovi* — Marcus Aemilius Lepidus, Antoniův stoupenec, o něco později s Antoniem a Octavianem člen druhého triumvirátu.
Caesar — Octavianus.

50. dopis. Ad fam. X, 24. Napsán 28. července r. 43, časově poslední z dopisů v Ciceronově korespondenci.
Plancus — Lucius Munatius Plancus byl Caesarův legát v Galii v občanské válce. V r. 43 byl designovaný konsul — zvolený na rok 42. Byl republikán, přešel však v r. 43 k Antoniovi a v r. 32 k Octavianovi.

2 *Pečoval jsi o odměňování vojáků* — Cicero byl členem desetičlenné komise, která měla po bitvě u Mutiny (Modeny) odměňovat vojáky republikánské armády příděly pozemků.

3 *těch otcovrahů* — nepřátel vlasti.
tři legie veteránů — starých, zkušených vojáků.

4 *africké vojsko* — dvě legie a tisíc jezdců pod velením Quinta Cornificia.
Octavianovo vojsko je o něco blíž — v severní Itálii.
má teď jiné plány — odešel do Říma a vymáhal si konsulát.

5 *k Caesarovu synovi* — svého synovce Octaviana v závěti adoptoval, kuriátní komicie adopci potvrdily.

6 *Antonius* — Marcus Antonius, pozdější triumvir, stejně tak Marcus Aemilius Lepidus.
konsulát na těch pár měsíců — 19. srpna byl Octavianus jmenován konsulem spolu s Quintem Pediem. Toto jmenování si vynutil tím, že přitrhl se svými legiemi k Římu.

PLINIUS

15[1] *než je Regulus* — M. Aquilius Regulus, vysoký řím. úředník, řečník, udavač za císařů Nerona a Domitiana; k jeho obětem patřili bývalí konsulové; za Domitiana uvedl do nebezpečí také Plinia Ml.; svým udavačstvím si získal velký majetek.
po Domitianově smrti — Titus Flavius Domitianus, řím. císař, vládl v letech 81—96 n. l.; syn císaře Vespasiana; r. 96 zavražděn.
jako za Nerona — Nero Claudius Caesar, řím. císař v letech 54—68 n. l.

2 *pomohl do hrobu Arulenovi Rusticovi* — L. Iunius Arulenus Rusticus, stoik, vysoký řím. úředník. V r. 93 odsouzen k smrti za to, že ve svém spise oslavil dva politické odpůrce doby Neronovy a Vespasianovy — Thraseu Paeta a Helvidia Prisca.
stoickou opicí — A. Rusticus byl stoupencem stoické filosofie, Regulus mu vytýká, že se po stoicích opičí.

Vitelliovou jizvou poznamenaný — Vitellius Titus Flavius (Germanicus Imp. Augustus), císař germánských provincií r. 69 (od 19. 4. 69 asi do 21. 12. 69); vedl válku se svým soupeřem cís. Vespasianem, v níž byl nakonec poražen. — Narážka se týká zranění A. Rustica, které utržil jako Vitelliův vyjednavač u vojska cís. Vespasiana. Toto zranění přirovnává Regulus ke znamení, které se vypalovalo uprchlým otrokům (lat. stigma). Regulův výsměch přesahuje všechny meze slušnosti — Cicero a jiní autoři řadili žerty na adresu fyzických nedostatků mezi scurrilitas (= žert nedůstojný svobodného člověka).

3 *poznávdš jistě Regulův styl* — Regulus byl známým řečníkem, jeho současníci ho uznávali.

Herennia Seneciona strhal — Herennius Senecio — quaestor v Hispánii, r. 93 ho cís. Domitianus odsoudil k smrti za to, že napsal životopis stoika Helvidia Prisca, pol. odpůrce doby Vespasianovy; Regulus vůči němu choval zášť také proto, že H. Senecio kritizoval jeho řečnické umění.

že mu Mettius Carus řekl — Mettius Carus, donašeč za cís. Domitiana, r. 93 žaloval Herennia Seneciona, udání podal také na Plinia Ml.

Nenechám snad já na pokoji Crassa a Camerina — M. Licinius Crassus Frugi a Q. Sulpicius Camerinus — bývalí konsulové, oba mezi lety 66—68 obžalováni Regulem pro urážku osoby panovníkovy a popraveni.

5 *na centumvirálním soudě* — stopětičlenný soudní sbor, který rozhodoval civilní spory, zvl. otázky vlastnictví a dědictví.

o výrok Mettia Modesta — Mettius Modestus, císařský legát provincie Lykie, prokonsul Asie, Domitianem poslán do vyhnanství.

6 *potom zase Fabia Justa* — Fabius Justus, konsul r. 102, v letech 108—109 byl cís. legátem v Sýrii, tehdy mu patrně věnoval Tacitus svůj Dialog o řečnících (Dialogus de oratoribus).

šel ke Spurinnovi — Vestricius Spurinna, významný řím. státník, konsul, básník; r. 69 vedl vojsko proti Vitelliovi na straně cís. Othona.

a jakkoliv dosáhni toho, aby se na mne nezlobil — Regulus se obával, že Plinius své přátele pomstí. Prostředek, který si zvolil, byl o to jistější, že usmířené přátelství u Římanů vyžadovalo ještě větší věrnost nežli předtím. Pliniovi přátelé nemohli Regula přes svůj odpor k němu odmítnout, protože jim to nedovolovaly mravy.

9 *v Liviině sloupoví* — sloupoví, které dal postavit císař Augustus na počest své ženy Livie, leželo na svahu Esquilinu. Na tomto pahorku bydleli kdysi také básníci Vergilius a Propertius.

10 *očekávám Maurika* — Iunius Mauricus, bratr L. I. Arulena Rustica, za Domitiana vystoupil proti donašečům. Patrně r. 94 poslán do vyhnanství, odkud byl r. 97 povolán zpět; asi r. 97 konsulem.

ještě se nevrátil z vyhnanství — tato zpráva umožňuje datovat 5. dopis a současně celou I. knihu Pliniových dopisů — I. Mauricus se vrátil z vyhnanství za cís. Nervy před 1. lednem 97.

11 *na oslavě nastoupení praetorského úřadu* — officium praetoris byl obřad u příležitosti nastoupení do úřadu praetora. Víme o něm pouze to, že se v domě nového praetora sešli jeho známí a klienti, aby ho v průvodu vedli do sídla jeho funkce. Účast na podobných slavnostních příležitostech (officia) byla jednou z přátelských povinností Římanů.

oponoval mně a Satriu Rufovi — Satrius Rufus, stoupenec nového směru řečnictví, který se stavěl do jisté míry proti Ciceronovi.

nezávodí s Ciceronem — Regulova narážka na Pliniův obdiv k Ciceronovi a snahu napodobovat ho. Ve sporu „starých" a „moderních", který se v té době rozpoutal mezi stoupenci řečnictví, byl Plinius na straně „starých".

14 *Regulus, ten střízlík* — slovní hříčka založená na dvojsmyslnosti jména Regulus a lat. výrazu regulus = střízlík; Ezopova bajka vypráví, jak střízlík doletěl úskokem výše než orel.

9 *Minicius Fundanus* — adresát dopisu, konsul r. 107, prokonsu v provincii Asii v letech 122, 123.

2 *zúčastnil jsem se slavnosti oblékání mužské tógy* — jedno z officií — slavnostní prohlášení dospělosti; konalo se o svátku liberálií 17. března, kdy sedmnáctiletí mladíci svlékali tógu chlapeckou a oblékali tógu mužskou; tento obřad symbolizoval vstup mezi občany.

třetí o radu — Plinius vypočítává některé společenské povinnosti Římanů: oblékání muž. tógy, zapečetění závěti (které rovněž vyžadovalo účast přátel), rady, zvl. právní; řím. spisovatelé si mnohokrát stěžovali na ztrátu času, způsobenou požadavky společenského života

4 *ve svém Laurentinu* — Pliniův statek, 17 řím. mil jižně od Říma (= 25 km) mezi městy Ostií a Laviniem; popis statku v 17. dopise II. knihy

8 *řekl náš Atilius* — pravděpodobně Atilius Crescens, Pliniův přítel z mládí.

lepší je mít volno nežli nedělat nic — Vtip Atiliova výroku spočívá ve dvojznačnosti lat. otium, které znamená jednak ústraní (ve smyslu být stranou spol. a pol. života, tedy čas, který řím. spisovatelé využívali k literární práci), jednak volno ve smyslu nicnedělání.

15[2] *špaldová kaše* — obilná kaše ze samopše, jídlo řím. chudiny.

a tisíc jiných lahůdek — Plinius s vtipem a ironií ukazuje rozdíl mezi prostou hostinou, jakou připravil pro svého přítele, a nákladnou hostinou, jíž dal přítel přednost. Rozdíl je i v umělecké

zábavě (acroama) doprovázející hostiny. U Plinia komik, přednášející otrok a hráč na loutnu. Komedie byla tehdy již opomíjeným žánrem, ale Plautus a Terentius byli dále čteni ve vzdělaneckých kruzích.

8 *sviním dělohám* — oblíbená lahůdka vybraných společností.
tanečnicím z Gades — Gades, město v Hispánii (dn. Cádiz v již. Španělsku); španělské tanečnice a melodie byly tehdy v módě.

24[1] *Tranquillus, můj věrný druh* — Gaius Suetonius Tranquillus (asi 69—140 n. l.), římský životopisec. Z jeho spisů jsou nejznámější: De vita Caesarum (Životopisy dvanácti císařů), obsahující biografie císařů od Caesara po Domitiana, a De viris illustribus (O vynikajících mužích).

6 *Avitovi* — pravděpodobně vojenský tribun v Germánii a Panónii, quaestor; zemřel asi r. 109.

8 *má totiž přátele odstupňované* — Řím. spisovatelé nesouhlasili s rozdělováním přátel podle důležitosti, které vycházelo z chápání přátelství jako vztahu, závisícího méně na citech nežli na zájmech politických. Podobnou kritiku najdeme u Juvenala (5. satyra) a v epigramech Martialových.

17[1] *dávdš-li přednost druhému tvaru, tedy statek laurentský* — Oblast, v níž ležel Pliniův statek, byla označována adjektivy laurens, laurentinus, nebo také laurentius a laurentis, podle starobylého města Laurentia v Latiu; statek ležel 25 km jižně od Říma.

9 *u 11. milníku* — milníky — kamenné sloupy — udávaly vzdálenost v mílích od výchozího bodu silnice nebo od nejbližšího města; zde počítáno od Říma; 1 řím. míle = zhruba 1,5 km.

4 *vkusné atrium* — ústřední místnost řím. domu, v níž byla zpravidla uložena pokladnice a sošky domácích bůžků; ve starověku se rozeznávalo 5 typů; atrium mělo většinou otvor ve stropě (compluvium), jímž vnikalo světlo a dešťová voda, a v podlaze nádrž (impluvium), která tuto vodu zachycovala.
rámy se slídou — skla do oken se používalo patrně jen v lázních; v Pliniově vile se zřejmě za špatného počasí zasazovaly mezi sloupy sloupořadí rámy se slídou; používání takovýchto rámů se dokázalo jejich nálezem v domě bohatého Cornelia Tegeta v Pompejích.
roztomilý dvorek — tzv. area.

5 *peristyl* — vnitřní dvorek, obklopený sloupořadím.
hezounká jídelna — tzv. triclinium.

7 *zákoutí, kde se soustřeďují sluneční paprsky* — toto uspořádání přispívalo ke zvýšení teploty; zde bylo zimní obydlí (hibernaculum) — Římané měnili obývací místnosti podle roč. období.

9 *a rourkami ve zdích* — tento nejstarší druh ústředního topení, tzv. hypocauston, vynalezl v 1. st. př. n. l. v Římě C. Sergius Orata; vytápělo se horkým vzduchem, který byl rozváděn z topeniště pod podlahami nebo kanálky ve zdech.

10 *menší jídelna* — jídelna, tzv. cenatio.

11 *koupelna se studenou vodou* — tzv. frigidarium.
kruhovité bazény — tzv. baptisteria.
místnost pro masáž — tzv. unctorium.
topeniště — jakási kotelna, tzv. hypocauston.
komora k nahřívání horké vody — tzv. propnigeon, místnost, odkud vycházel horký vzduch.

12 *sál pro hry s míčem* — tzv. sphaeristerium; hry s míčem se v Římě provozovaly zvláště jako příprava před lázní.

13 *prostorný sklad vína* — tzv. apotheca.
zásobárna — tzv. horreum.

16 *krytá sloupová síň* — tzv. cryptoporticus, kryté sloupořadí, někdy do značné výše zastavěné mezi sloupy kamenem, jindy chodba s plnými stěnami, v nichž byly pouze otvory pro okna; měly ji téměř všechny římské vily a používala se za špatného počasí.

17 *květinová terasa* — tzv. xystus, terasa v zahradě, obvykle s květinami a rámovaná zimostrázem.

21 *velmi elegantní odpočívárna* — tzv. zotheca, určená k dennímu odpočinku; opak k dormitorium nebo zde cubiculum (ložnice na noc).

23 *maličká místnost pro vytápění* — tzv. hypocauston.

24 *o svátcích saturnálií* — svátky na počest boha Saturna se slavily 17. prosince; do doby Saturnovy vlády nad Itálií kladli Římané zlatý věk, byly to proto svátky veselí, kdy se otrokům dopřávalo stejných práv v domě jako jejich pánům.

26 *stačí i vesnice* — jmenovala se vicus Augustanus.
vytápět lázeň doma — vzhledem k systému antického topení a potřebě velkého množství vody vyžadovalo vytopení domácí lázně hodně času.

III5 *Baebiovi Macrovi* — Baebius Macer — císařský úředník z konce 1. a zač. 2. stol. n. l.

1 *knihy mého strýce* — Gaius Plinius Secundus, zvaný Starší (Maior), strýc z matčiny strany a adoptivní otec Plinia Mladšího; žil v letech 23—79 n. l., zahynul při výbuchu Vesuvu r. 79; zastával vysoké funkce ve státní správě (jako prokurátor provincií Belgie, Hispánie, Narbonské provincie a Afriky) a ve vojsku (velitel jízdy, admirál námořnictva); z jeho rozsáhlé literární činnosti se dochovalo pouze dílo Přírodověda (Naturalis historia).
velitel jízdního oddílu — jízdní oddíl (ala) měl 500 nebo 1000 mužů.
O životě Pomponia Secunda — Pomponius Secundus — tragik a státník 1. stol. n. l.; úspěšný vojevůdce.

4 *Válek germánských* — nedochované dílo Plinia Staršího, které cituje Tacitus v Annales (Letopisy) 1. 69.
zjevil se mu Drusus Nero — Nero Claudius Drusus (38—9 př.

n. l.), nevlastní syn Augustův, vojevůdce; proslavil se v Galii a Germánii, kde r. 9 zemřel po pádu z koně.

6 *Pokračování historického díla Aufidia Bassa* — Aufidius Bassus, řím. historik 1. st. n. l. za cís. Augusta a Tiberia; pokračování Plinia St. popisovalo pravděpodobně dobu od Caliguly až do Vespasiana.

7 *vzdán nejdůležitějšími povinnostmi i přátelským vztahem k císaři* — kromě vysokých funkcí (viz pozn. k par 1.) měl Plinius St. titul „amicus principis" (přítel vladaře).

8 *o svátku vulcanalií* — Vulcanalia, svátek na počest boha Vulkána; slavil se 23. srpna, kdy začínaly některé zemědělské práce a zasvěcovaly se bohům; Římané začínali toho dne pracovat brzy pro „šťastný začátek".

10 *jedl přes den lehká jídla* — hlavní římské jídlo byla večeře.

15 *nebo třeli kartáčem* — strigilis, vlastně kovový nástroj, jímž se po koupeli masírovala kůže.

po boku měl písaře — písař (notarius) byl vycvičený k rychlému zachycování poznámek technikou podobnou našemu těsnopisu (notae Tironianae).

17 *psaných i na rubu* — ve stv. se psalo na papyrové svitky (volumina), většinou jen po jedné straně.

71 *že Silius Italicus* — Tiberius Catius Silius Italicus (25—101 n. l.), řím. epický básník, autor dochovaného díla Punica, kde v 17 knihách vylíčil 2. punskou válku (218—201 př. n. l.), konsul z r. 68, prokonsul Asie; stoupenec stoické filosofie.

ukončil svůj život hladovkou — v duchu stoické filosofie se považovalo za rozumné rozhodnutí ukončit život, který již nebyl života důstojný.

na svém neapolském sídle — Podle Martiala (11, 48) prý vlastnil usedlost, která dříve patřila Ciceronovi

2 *jako bývalého konsula* — Catius Silius Italicus, syn. Ti. C. S. Italica, byl patrně r. 93 konsulem.

3 *ze své vlastní iniciativy* — jako konsul r. 68 za Nerona si Silius Italicus získal špatnou pověst, protože prý dobrovolně přijal roli žalobce.

z úřadu prokonsula v Asii — Asie, od r. 133 př. n. l. římská provincie v Malé Asii; Silius Italicus zde jako správce zastupoval konsula.

6 *pobýval v Kampánii* — Campania, oblast ve střední Itálii na jih od Říma proslulá příjemným podnebím a úrodnou půdou.

při nástupu nového císaře — návrat císaře Traiana z Panonie v 1. pol. r. 98 po smrti Nervy; bylo zvykem účastnit se slavnostního přivítání císaře nebo vysokých úředníků a opačné chování by za Domitiana nebo Nerona znamenalo upadnout v nemilost.

7 *slouží... ke cti caesara* — jméno Caesarovo se stalo u pozdějších císařů čestným titulem.

8[1] *přede všemi Vergiliův* — Publius Vergilius Maro (70—19 př. n. l.), jeden z největších řím. básníků; jeho nejdůležitější díla: Bucolica, Georgica a Aeneis.

nejčastěji v Neapoli — Neapol byla v té době útočištěm mnoha slavných literátů; dodnes se navštěvuje Vergiliův památník mezi Neapolí a Pozzuoli.

10 *za jehož konsuldtu zemřel Nero* = r. 68.

12 *L. Piso* — Lucius Calpurnius Piso, konsul r. 15 př. n. l., podrobil Béssy v Thrákii 13—11 př. n. l., za Tiberia městský prefekt, zemřel osmdesátiletý r. 32 n. l.

otec onoho Pisona — L. Calpurnius Piso, vysoký úředník, konsul r. 57, prokonsul Afriky, v r. 70 zavražděn Valeriem Festem.

kterého Festus... zavraždil — Valerius Festus, vysoký správní a vojenský úředník. Za války mezi císaři Vitelliem a Vespasianem přešel r. 69 na stranu Vespasianovu.

13 *ony královské slzy* — slzy perského krále Xerxa (vládl 436—465/4 př. n. l.), který vedl válku s Řeky a byl r. 480 u Salamíny poražen.

14 *není-li nám dáno činy* — touto Pliniovou poznámkou proniká stesk po dřívějším politickém životě za republiky.

15 *z lásky k nesmrtelnosti* — Povzbuzení adresovaná přátelům byla v ant. korespondenci běžná; dal k nim popud Cicero ve spise Laelius (24.88): „et monendi sunt saepe amici" — a přátelé mají být často povzbuzováni.

12[1] *sókratovskými hovory* — Sókratés (469—399 př. n. l.), řecký filosof obžalovaný a odsouzený proto, že neuznává státem uznávané bohy, zavádí božstva nová a že kazí mládež; k definování jednotlivých filosofických pojmů docházel metodou systematicky vedeného dialogu.

2 *se ani Catonovi nepodařilo* — Marcus Portius Cato Mladší, zvaný Utický (95—46 př. n. l.), římský politik, řečník, stoupenec stoické filosofie, přesvědčený republikán; za občanské války mezi Caesarem a Pompeiem stál na straně Pompeia a po jeho porážce spáchal v Utice sebevraždu.

přijímat ranní návštěvy — Klienti přicházeli ráno pozdravit svého patrona.

3 *popisuje totiž* — Tuto událost Caesar vylíčil patrně v nedochovaném spise Anti-Cato.

16[2] *včerejší rozhovor s Fannií* — Fannia, vnučka Caeciny Paeta a Arrie Starší, dcera Thrasey Paeta a Arrie Mladší. Manželka Helvidia Prisca (viz pozn. k I. 5. 3). Na její žádost napsal Herennius Senecio (viz pozn. k I. 5. 3) životopis Helvidia Prisca; r. 93 poslána do vyhnanství, odkud se vrátila r. 97.

vnučka oné Arrie — Arria Starší, žena Caeciny Paeta.

3 *Caecina Paetus* — konsul, neznámo kdy; odsouzen na smrt pro účast na Scribonianově vzpouře r. 42 proti císaři Claudiovi.

6 *Neboli to, Paete* — často citovaný výrok, uvádí ho též Martialis (I, 14).

7 *V Ilýrii se...* — Illyricum, římská provincie na území Albánie a Dalmácie.
Scribonianus — L. Arruntius Camillus Scribonianus, konsul z r. 32, vyslanec pro praetore v Ilýrii r. 42; vzbouřil se proti císaři Claudiovi, a když ho vojáci opustili, byl na útěku zavražděn.

9 *Scribonianově ženě* — Vibia; nabídla Claudiovi, že bude jmenovat Scribonianovy společníky ve spiknutí; Arria, žena Caeciny Paeta byla zřejmě také předvolána, ale odmítla vypovídat, odtud její povýšená odpověď.

10 *svému zeti Thraseovi* — Thrasea Paetus, manžel Arrie Mladší; správce Kilikie, konsul r. 56; byl zprvu Neronovým oblíbencem, ale r. 66 byl pro svůj nekompromisní postoj k císaři obžalován pro urážku panovníka a odsouzen k smrti.
jako já s Paetem — Arria Mladší chtěla skutečně následovat příkladu své matky a zemřít se svým mužem Thraseou Paetem. Ten ji však prosil, aby zůstala naživu pro svou dceru Fannii, manželku Helvidia Prisca, který byl odsouzen současně s Thraseou Paetem, ale pouze k vyhnanství. Tuto scénu líčí Tacitus v Annales 16.34, nezachovala se však celá.

12 *vyskočila ze židle* — zde cathedra — sedací kus nábytku, tvarem mezi židlí a pohovkou.

21[1] *že zemřel Valerius Martialis* — Marcus Valerius Martialis (nar. mezi r. 38—41 n. l. v hispanském městě Bilbilis, zemřel r. 102 tamtéž), největší řím. autor epigramů. V r. 64 přišel do Říma, kde žil zpočátku z podpor bohatých patronů, literární úspěchy mu později přinesly zlepšení životních podmínek. R. 98 se vrátil do svého rodiště.

5 *můj dům v Esquiliích* — Esquiliae, čtvrť Říma, kde Plinius bydlel; měla jméno podle pahorku Esquilinu, na jehož svazích ležela.
Poslyš, netluc však — citovaná pasáž je ze sbírky Martialových Epigramů, kniha X, verš 12 a následující v překladu R. Kuthana, Laichter, Praha 1942.
mistra Arpinského — M. Tulius Cicero, rodák z Arpia.
přísný Kato — M. Portius Cato Starší.

IV10[2] *protože mu nebyla darována* — otrok mohl dostat svobodu pouze odevzdáním osvobozovacího prohlášení před praetorem či v přítomnosti jiných svědků nebo závětí.
protože byl dán otroku — otroku se nemohla připisovat závěť, protože vše, co mu bylo dáno, bylo majetkem jeho pána.

25[4] *a ztratí úctu k sobě samému* — takové chování je v rozporu se slušností chápanou v duchu stoicismu jako respekt k sobě samému

5 *přenechme to tomu* — tj. císaři Traianovi; stoická představa ideálního vládce, který bdí a pečuje o štěstí svých poddaných, byla v Pliniově době běžná.

V10 *Suetonius Tranquillus* — viz pozn. k I, 24.1.

1 *z mých hendekasylabů* — jedenáctistopý verš, tzv. verš falajský (versus phalaicus) užívaný často Catullem.
obsílku k soudu — v „actio ad exhibendum"
byl obžalovaný nucen přinést před soudní tribunál věc, pro jejíž neoprávněné držení byl žalován.

2 *naddvky v kulhavých jambech* = scazontes; scazon, — ontis — kulhavý iamb, tzv. choliamb; iambický trimetr, známý hlavně z posměšných veršů řec. básníka Hipponakta.

19[2] *a býval otcovsky vlídný* — citát z Odysseie II 47 a jinde.
otec rodiny — (pater familias) byl hlavou starořímské rodiny, která dále zahrnovala matku (mater familias), děti (liberi), popřípadě jejich ženy a děti, ale také otroky; postavení členů rodiny nebylo ovšem rovnoprávné — otec měl právo nad životem a smrtí ostatních členů rodiny a jedině on byl také svéprávný (sui iuris), kdežto ostatní její členové byli nesvéprávní (alieni iuris), děti i manželka podléhaly otcově moci; otroci byli bezprávnými členy rodiny.

3 *označení, které by mohl mít na cedulce, kdyby byl prodáván na trhu* — otroci vystavení na tržišti k prodeji měli na krku cedulku, na níž byl uveden původ, stáří, přednosti i chyby. Obchodník byl nucen přiznat také jejich nedostatky, protože některé by mohly obchod zpětně zrušit. Schopnosti otroků se také přímo na tržišti předváděly.

7 *který máš u Fora Iuliova* — Forum Iuli, město v blízkosti Marseille, založené r. 54 př. n. l. Caesarem, nynější Fréjus.

9 *dám mu s sebou tolik* — propuštěnci zůstávali závislí na svém bývalém pánovi podle práva ius patronatus; často zůstávali v jeho domě, kde buďto vykonávali dřívější funkce, nebo se z nich stali dozorci a správci.

VI17[3] *ani nepovstali* — Během předčítání bylo zvykem projevovat uznání autorovi výkřiky obdivu, hlasitými poznámkami a potleskem, při němž se povstávalo.

3 *vynaložit celý den* — Podle některých autorů trvalo předčítání někdy i celý den.

16 *Tacitovi* — Publius Cornelius Tacitus (asi 55 n. l.—120 n. l.), největší římský historik, autor Dějin (Historiae), v nichž vylíčil dobu od r. 69 do r. 96, a Letopisů (Annales neboli Ab excessu divi Augusti), kde vypsal dějiny od smrti Augustovy do smrti Neronovy.

1 *o smrti mého strýce* — Plinia Staršího, viz. pozn. k III, 5, 1.

2 *při památné katastrofě* — výbuch Vesuvu v r. 79 n. l., kdy byla zasypána města Pompeje, Herculaneum a Stabiae a zničeno celé pobřeží, dříve proslulé svou krásou.
tvé nesmrtelné spisy — ta část Tacitových dějin, v níž popisoval smrt Plinia Staršího a výbuch Vesuvu, se nedochovala.

4 *v Misenu* — válečný přístav v Kampánii, kde kotvila tyrrhénská eskadra.
osobně velel loďstvu — Plinius Starší byl admirálem misenské eskadry.
7 *liburnskou loď* — lehké, hbité lodi, pouze se dvěmi lavicemi pro veslaře; Augustus je použil v bitvě u Actia r. 31 př. n. l.; jméno dostaly podle Liburnů, přímořského národa žijícího na území nyn. Chorvátska a Dalmácie, kteří se živili obchodem a pirátstvím.
8 *od Rectiny, Casciovy ženy* — jde o neznámá jména, rukopis je v tomto místě porušen, proto jejich čtení není jisté.
11 *odvážnému štěstí přeje* — přísloví známé z Terentia a jiných autorů
zamíř k Pomponianovi — Pomponianus byl pravděpodobně velitelem části loďstva, které kotvilo ve Stabiích.
12 *ve Stabiích* — Stabiae, osada ležící naproti Misenu, na druhé straně zálivu cumského (dnes Castellamare di Stabia).
se uložil ke stolu — Římané jedli vleže na lehátkách, podpírajíce se levým loktem podle orientálního způsobu.
19 *se kterou měl potíže odjakživa* — Plinius Starší trpěl pravděpodobně astmatem.
20[1] *duše se vzpomínky děsí* — verš 12 z II. knihy Vergiliovy Aeneidy, jímž začíná líčení zkázy Tróje.
3 *té noci* — noc z 24. na 25. 9. 79 n. l., kdy odjel Plinius Starší pomáhat při evakuaci obyvatel pobřeží.
5 *svazek Tita Livia* — Titus Livius (59 př. n. l.—17. n. l.), římský historik, autor díla Od založení města (Ab urbe condita), v němž vylíčil dějiny Říma od jeho bájných počátků až do r. 9 n. l.
přítel z Hispánie — Plinius Starší se s ním seznámil zřejmě v době, kdy byl prokurátorem Hispánie (r. 67 n. l.).
11 *skrylo Capri* — lat. Capreae insulae, ostrov poblíž Neapole; měl zde vilu císař Tiberius.
misenský výběžek — mys v Kampánii, který uzavíral neapolský záliv od severozápadu.
15 *poslední, věčná noc světa* — Eschatologické očekávání v antice spočívalo v představě, že se svět v jediné noci, která nastane vyhasnutím slunce, vrátí v chaos, z něhož vzešel.
VII5[1] *od těch prázdných dveří* — dopis připomíná Ovidiovy Tristia 3, 3, 15.
když se mořím na soudě — Plinius Mladší působil jako advokát.
27 *Surovi* — Licinius Sura (55—110 n. l.) z Hispánie, významný řečník a advokát za císaře Domitiana, za Traiana důvěrný přítel císařův a druhý nejdůležitější muž ve státě.
2 *Curtiu Rufovi* — Curtius Rufus, vysoký řím. úředník, ke konci vlády Claudiovy nebo na začátku vlády Neronovy byl prokonsulem v Africe a zemřel v této provincii; příhodu vypráví též Tacitus v Annales 11. 21.

s nejvyšší mocí — jako konsulův zástupce v provincii.
3 *do Kartágy* — Kartágo, město na sever. pobřeží Afriky (u dn. Tunisu), soupeř Říma od 3. st. př. n. l., definitivně poraženo a srovnáno se zemí r. 146; na jeho území pak byla vytvořena provincie Africa.
7 *filosof Athenodóros* — stoický filosof 1. st. př. n. l., správce knihovny v Pergamu.
13 *spal ve vychovatelně* — místnost, kde pod dozorem svého vychovatele bydleli mladí otroci.
14 *Domitianus, za jehož vlády* — viz. pozn. k I5c.
Carovo uddní — viz pozn. k I5c.
obžalovaní si nechávají vlasy růst — Plnovous a dlouhé vlasy byly znamením smutku; obžalovaní byli téměř povinni dostavit se před soudní tribunál zanedbaní, protože advokát tohoto projevu lítosti (miseratio) používal jako polehčující okolnosti.
VIII16[1] *dostávají snadno svobodu* — Plinius Mladší byl ke svým otrokům výjimečně benevolentní na tehdejší dobu; o propouštění na svobodu viz. pozn. k IV, 10, 2.
jako by byly pravoplatné — Otroci byli naprosto bezprávní; byli vlastnictvím svého pána, který je mohl prodat, mučit nebo zabít; neměli právo dědit ani dělat závěti, protože jejich majetek připadal po jejich smrti pánovi.
22[3] *říkával Thrasea* — Thrasea Paetus, viz. pozn. k III16cc.

IX6[1] *V cirku se konaly hry* — Náplní her v cirku (lat. ludi circenses) byly z největší části závody jízdní: závodníci stáli na vozech — dvou nebo čtyřspřeženích — s bičem v ruce a vždy čtyři vozy najednou objížděly cirkus celkem sedmkrát; Circus Maximus, kde se hry konaly, ležel v Římě v údolí mezi pahorky Aventinem a Palatinem; byl vybudován již v době královské a postupně dále upravován; za císaře Traiana pojal 80 000 diváků.
2 *kolik tisíc lidí* — Za císařství byly hry v cirku velice oblíbenou podívanou.
kusu barevného hadru — V době císařské existovaly profesionální kluby, z nichž každý měl své stáje, závodníky i barvy; za Domitiana se rozlišovalo šest barev, později čtyři — bílá, červená, modrá a zelená.
jejichž jména vyvolávali — římské stáje již měly některé shodné rysy s dnešními závodními stájemi: koně měli jména a byl znám jejich rodokmen.
3 *bezcenná tunika* — část řím. oděvu; u vyšších vrstev to byl spodní oděv, jednoduše střižený, obvykle ke kolenům a s krátkými rukávy, přes který se oblékala tóga; tunica sama o sobě byla typickým oblečením prostého městského a venkovského lidu i otroků.

33[1] *i kdybys hodlal psát dějiny* — příhodu popsal také Plinius Starší

(Přírodověda IX, 26); na něj se patrně odvolával Plinius Mladší, aby příběhu zajistil autenticitu.

2 *v Africe je kolonie Hippo* — též Hippo Zarythus, město v severní Africe (na rozdíl od města Hippo Regius).

9 *polít vonnou mastí* — vyslanec věřil, že jde o božský úkaz.

10 *prostředky obce* — bylo zvykem, že vyšší úředníci, kteří se zdržovali v provinčním městě, byli hoštěni na útraty města.

34 *Tranquillovi* — Gaius Suetonius Tranquillus — viz pozn. k I24c.

2 *zda budu sedět jako přibitý* — viz pozn. k VI17c.

36 *Fuscovi* — Cn. Pedanius Fuscus Salinator — pocházel z urozené rodiny a Plinius Ml. ho zasvětil do advokátní praxe, r. 118 byl konsulem.

1 *statek v Etrurii* — Pliniova toskánská vila, která ležela v údolí řeky Tiberu.

4 *předčítají nám* — Jestliže se večeře odbývala jen v rodinném kruhu nebo mezi blízkými přáteli, konala se četba během večeře a acroama (umělecká zábava) po ní; při slavnostní večeři se acroama konalo během večeře.

37[1] *hned 1. ledna* — tj. o lednových kalendách — nastupoval svůj úřad nový konsul, v tento den se také konali processus consularis (průvod, v němž známí a klienti nového konsula doprovodili do sídla jeho funkce).

2 *dluhy mých nájemců* — tj. kolónů; byli to drobní nájemci velkostatkářské půdy, kteří platili nájem nejdříve v penězích, později v naturáliích; pokud nemohli platit řádně pachtovné, upadali do závislosti na statkářích, kteří je pak mohli odmítnout, propustit ze svých služeb po vypršení smluvní lhůty.

za minulé pětiletí — nájem půdy se smlouval obvykle na pět let

3 *dozorce nad polními pracemi* — lat. výrazem exactores bývali označovány některé funkce v soukromých domech i ve veřejných službách, které zpravidla zastávali otroci a propuštěnci; zde jde o dozorce, kteří mají dbát na to, aby byla půda dobře obdělávána a aby pán dostal příslušný podíl z výnosu.

X1 *Blahopřání Traianovi při nastoupení na trůn* — Marcus Ulpius Traianus, řím. císař v letech 98—117; za jeho vlády dosáhla řím. říše velkého rozkvětu jak ve vnitropolitické situaci, tak i v zahraničních výbojích — zahrnovala téměř celý tehdy známý svět; cís. Traian byl pokládán za jednoho z nejlepších císařů, odtud jeho přízvisko Optimus (Nejlepší).

1 *ve své vděčné lásce k otci* — R. 96 n. l. adoptoval Traiana císař Nerva (vládl 96—98 n. l.) a ustanovil ho svým nástupcem.
bohové ten okamžik uspíšili — císař Nerva zemřel r. 98.

2[1] *práva tří dětí* — lat. „ius trium liberorum" z r. 18 n. l. zvýhodňovalo otce nejméně tří dětí; později se ho zneužívalo, bylo udělováno jako pocta i bezdětným.
prosbám Iulia Serviana — Iulius Servianus (asi 47—136), význam. řím. úředník, poradce císaře Traiana; vzal si za manželku sestru pozdějšího císaře Hadriana.

2 *v oné přesmutné době* — narážka na dobu vlády císaře Domitiana, poznamenanou pronásledováním senátorů.

8[1] *povýšený mezi bohy* — senát měl právo udělit zemřelému císaři titul „divus" (božský) a tím ho povýšit mezi bohy; na druhé straně měl také právo zničit památku mrtvého císaře a odstranit jeho jméno z oficiálních dokumentů.
šlechetným příkladem — Císař Nerva zakoupil pozemky pro zchudlé občany a dal rozdávat v Římě obilí.
do městečka — Tifernum Tiberinum v Umbrii, na břehu řeky Tiberu.

2 *městským radním* — lat. decuriones, členové městské rady.

3 *o zářijových kalendách* — tj. 1. září.
moje městská služba — Plinius Ml. byl v té době správcem státní pokladny (praefectus aerarii), která byla uložena v Saturnově chrámu na Kapitolu; ve funkci byli vždy dva senátem zvolení správci, kteří se střídali ve službě po měsíci.

5 *nový nájemce* — pronájem pozemků se uskutečňoval obvykle na podzim a jednou z prvních povinností nového nájemce bylo prořezání vinné révy a ovocných stromů.

6 *150 mil od Říma* — 1 míle (vlastně 1000 kroků-mille passuum) = 1480 m.

9 *ke svému důležitému úřadu* — viz. pozn. k X8c.
tvé věrné lásce ke mně — lat. pietas ve vztahu k císaři znamenala věrnost, oddanost.

31[2] *v Nikomédii a Nikaii* — města tehdejší provincie Bithýnie v severozápadní části Malé Asie; Nikomédeia (dn. Izmit) a Nikaia (dn. Iznik v Turecku).
místa obecních sluhů — otroci patřící městské radě; jejich postavení bylo mnohem lepší nežli postavení otroků na venkově; dostávali za své služby plat, takže si po určité době mohli vykoupit svobodu, kterou někdy také dostávali za svou službu; pomáhali úředníkům, byli chrámovými dozorci, uklízeli náměstí aj.

32[1] *do oné provincie poslán* — provincie Bithýnie, do níž byl Plinius Ml. vyslán v letech 111—113 císařem Traianem, aby uvedl do pořádku její administrativní a finanční záležitosti.

37[1] *Nikoméďští* — obyvatelé města Nikomédie (viz pozn. k X31c)
na stavbu vodovodu — Vodovody (aquaeductus) přiváděly vodu často ze vzdálených míst potrubím, které bylo vedeno buď pod zemí, nebo na vysokých obloucích nad zemí; dodnes některé z nich fungují; k nejznámějším patří vodovod Pont du Gard u Nîmes v již. Francii.

2 *vybudovdna z cihel* — Cihly jako stavební materiál byly známy ve starověku již od 4. tisíciletí př. n. l., v Římě se v době císařské používalo cihel pálených.

38[2] *zatímco se jeden druhému zavděčují* — Císař se obává, že členové městské rady si vzájemně svěřují provádění nákladných staveb a že se na jejich úkor obohacují.

39[1] *divadlo v Nikaii* — viz. pozn. k X31c.

3 *baziliky* — kryté haly pro společenský, obchodní i úřední styk.
galerie — sloupořadí, která v horní části uzavírala prostor hlediště.

4 *začali obnovovat gymnasium* — řec. gymnasion, velká prostorná budova s místnostmi určenými cvičením, hrám, přednáškám; byly tu i lázně; každé řecké město mělo své gymnasion.

5 *obyvatelé Claudiopole* — Claudiopolis, město v provincii Bithýnii.
za své nastoupení zaplatili — Členové městské rady (lat. decuriones) nedostávali plat za svou službu, ale obvykle za udělení funkce odváděli jisté sumy do císařské pokladny; decuriones byli zodpovědni za vybírání daní a provádění nákladných prací pro město a stát; tato původně čestná funkce se stávala od 1. pol. 3. stol. n. l. povinnou službou.

6 *tam... zde* — v Nikaii a v Claudiopoli.

40[2] *Naši Řekové* — zde lat. Graeculi-deminutivum s pejorativním přídechem; přibližně: bláznivi Řekové.

43[1] *u Byzantských* — obyvatelé města Byzantionu; pův. řecké město, později přejmenováno na Konstantinopolis, když z něho r. 330 n. l. učinil císař Konstantin hlavní město říš. říše (dn. Cařihrad).

2 *pamětliv úkolu* — tj. uvést do pořádku finanční a administrativní záležitosti provincie.

3 *správce Moesie* — Moesie, řím. provincie na dolním toku Dunaje.

96[2] *za pouhé označení křesťan* — Často stačilo pouhé označení křesťan k tomu, aby byl někdo obžalován a odsouzen.

4 *poslali zpět do Říma* — Podle lex Porcia (299 př. n. l.) nesměl ani jediný římský občan podstoupit tělesný trest; podle lex Sempronia (123 př. n. l.) nemohl být řím. občan popraven bez plebiscitu (usnesení lidu).

5 *se modlili k tvému obrazu* — zbožštění vladaře vzniklo v despotických monarchiích a v řeckém světě se rozšířilo v době diadochů (nástupců Alexandra Velikého).

7 *antifonní píseň* — Antifonie se užívalo již v rané církvi: kněz předzpěvoval a nábož. obec opakovala nebo odpovídala.
který však byl obyčejný a nevinný — Křesťané byli podezříváni, že na svých shromážděních požívají krev a maso zabitého římského dítěte, proto se zde zdůrazňuje obyčejný a nevinný.

97[1] *pak musí být potrestáni* — křesťanský spisovatel Tertulianus (150—230) vytýká právem Traianovi nedůslednost: zakazuje po křesťanech pátrat, jako by byli nevinní, ale přikazuje je trestat, jako by se byli provinili.

116[1] *oblékají mužskou tógu* — viz. pozn. k I9[2].

SENECA

I1[1] *můj Lucilie* — Lucilius Iunior, řím. básník, stoik, vysoký správní úředník 1. stol. n. l., Senekův přítel, adresát Senekových děl Listy (Epistulae), Přírodovědecké problémy (Quaestiones naturales), O prozřetelnosti (De providentia).

5 *je pozdě šetřit, jsme-li na dně* — tato myšlenka připomíná verš 369 Hésiodovy básně Práce a dni.

10[1] *Kratés* — Kratés z Théb (asi 365—285 př. n. l.), jeden z představitelů řecké kynické filosofie.
žák onoho Stilpóna — Stilpón (asi 380—300 př. n. l.), významný člen megarské filosofické školy, která se zasloužila zvláště o rozvoj antické logiky.

5 *jsem našel u Athenodóra* — Athenodóros z Tharsu, stoický filosof, přítel císaře Augusta.

12[1] *příznaky mého stáří* — Senekovi bylo v době, kdy psal dopis, přibližně 63 let.
na svůj statek — navštívil patrně Nomentanum nebo své Albanum.
při mém géniovi — génius, původně ztělesnění mužské plodivé síly, později lidské osobnosti vůbec; uctíval se génius otce rodiny, génius významných osobností, otroci přísahali při géniovi svého pána.

3 *neboť tak hledí ven* — bylo zvykem vystavovat mrtvé v atriu, tváří obrácené ke dveřím.
přinášival figurky — jde asi o figurky, které otroci dostávali od svých pánů poslední den saturnálií; byly někdy ošklivé, aby naháněly strach.

6 *jako u censu* — census, odhad majetku římských občanů.

7 *proto říká Hérakleitos* — Hérakleitos z Efesu, 5. st. př. n. l., řecký

filosof nazývaný Skoteinos (temný) pro svůj těžko srozumitelný sloh.

8 *Pacuvius, který si... přivlastnil... Sýrii* — zástupce Aelia Laenia, správce Sýrie, kterému císař Tiberius nedovolil odjet do provincie.

9 *Konec, života běh...* — verš 653 ze VI. knihy Vergiliovy Aeneidy, překlad O. Vaňorný.

11 *To však řekl Epikúros* — Epikúros (341—270 př. n. l.), řecký mater. filosof; z jeho díla se zachovalo pouze několik zlomků, ale jeho filosofii je možno rekonstruovat z Lucretiova díla O přírodě /De rerum natura).

47 *na mučidlech mlčeli* — Otroci byli vyslýcháni na mučidlech, jinak by jejich výpověď nebyla platná.

přede dveřmi Callistovými — Gaius Iulius Callistus, původně neznámý otrok, kterého prodal jeho pán, později bohatý a vlivný člověk u dvora Caligulova a Claudiova.

který dal Callistovi na krk cedulku — na ní bylo napsáno jméno otroka, odkud pochází a co umí.

do první skupiny — tzn. na trhu, kde se vystavovali otroci na prodej; do první skupiny byli zařazeni otroci nejhorší, kteří se nejhůře prodávali.

Mariově pordžce — Gaius Marius, představitel řím. populárů, r. 88 poražen Sullou, před nímž uprchl do Afriky, ale jeho stoupenci byli vystaveni pronásledování. Čtení podle vydání O. Henseho z r. 1914.

se stala otrokyní Hekabé — lat. Hecuba, manželka trojského krále Priama se stala po dobytí Tróje otrokyní v Thrákii.

v jakém Kroisos — Kroisos /vládl asi 560—547 př. n. l./, lýdský král, pověstný svým bohatstvím a úspěšný ve výbojích; r. 547 byl poražen perským králem Kýrem Starším a Lýdie byla připojena k perské říši.

Dareiova matka — matka perského krále Dareia III Kodomanna (336—330 př. n. l.), která po porážce svého syna u Issu r. 333 Alexandrem Velikým upadla do zajetí.

Diogenés — Diogenés ze Sinópy, kynický filosof 4. st. př. n. l.

pána nazývali otcem rodiny — lat. pater familias, hlava rodiny. Měl moc nad životem a smrtí ostatních členů rodiny, k nimž patřili — manželka a děti, s částečnými právy, a otroci, jako naprosto bezprávní členové rodiny.

se udržuje v mimech — mimos, realistická scénka ze života prostého lidu; jeho prvním autorem byl řec. básník Sófrón ze Syrakús.

pouze na foru — lat. forum — náměstí řím. měst, které sloužilo obchodu, ale také společenskému styku a pol. životu.

jako klienti — skupina lidí, obvykle zchudlých, kteří žili z podpor bohatých jednotlivců; široká klientela pomáhala vlivným osobnostem k dosažení určitých cílů — např. znamenala pro ně hlasy ve volbách.

FRONTO

I12 *Fronto Aufidiovi Victorinovi o vnukovi* — Začátek ani konec dopisu není v rukopise zachován. Dopis je adresován C. Aufidiovi Victorinovi, nar. kolem r. 121, který byl spolu s pozdějším císařem Markem Aureliem Frontonovým žákem. Někdy v letech 155—160 za něho Fronto provdal svou jedinou dceru, která zůstala na živu, Gratii. Aufidius Victorinus zůstal přítelem Marka Aurelia a patřil k nejvýznamnějším politickým osobnostem římské říše v té době.

S tímhle naším Victorinem či Frontonem — jde o M. Aufidia Victorina Frontona, jednoho z vnuků Frontonových a synů C. Aufidia Victorina; Fronto ho vychovával ve svém domě v době, kdy byli rodiče vázáni služebními povinnostmi mimo dům, tj. pravděpodobně v době, kdy byl C. Aufidius Fronto místodržícím v Germánii (asi r. 162—165).

IV5 *Marcus Aurelius svému učiteli Frontonovi* — dopis je psán asi r. 144, kdy M. Aurelius byl ještě korunním princem. Fronto byl pověřen výchovou obou princů a pozdějších císařů, M. Aurelia a L. Vera, asi kolem r. 130. Marcus Aurelius se stal císařem r. 161.

pozdravit svého pána — císaře M. Antonia Pia (138—161), který ho adoptoval a oženil se svou dcerou Faustinou Mladší a jmenoval následníkem trůnu.

Catonovu řeč — M. Cornelius Fronto byl hlavním představitelem tzv. archaismu, který viděl v naivní prostotě autorů z archaického období svůj stylistický vzor; přední místo mezi těmito archaickými autory zaujímal M. Porcius Cato Starší (234—149 př. n. l.); mladý M. Aurelius se věnoval četbě Catonových řečí pod vlivem Frontonovým.

z Apollónovy knihovny — významná knihovna v chrámu Apollónově na římském Palatinu založená císařem Augustem; vyhořela za císaře Commoda, syna a nástupce M. Aurelia.

SYMMACHUS

V rukopisech je dopis adresován císaři Theodosiovi I., což je omyl pozdějších písařů. Ve skutečnosti byla tato úřední písemná prosba přednesena před císařem Valentinianem II. koncem léta r. 384, kdy Symmachus zastával úřad praefekta města Říma. Symmachus byl jmenován praefektem v polovině r. 384. Valentinianus II. se narodil r. 371 jako syn císaře Valentiniana I. Po smrti otce r. 375 byl jmenován císařem vedle svého strýce Valenta a bratra Gratiana, který vládl za maličkého Valentiniana. Po Gratianově smrti r. 383 se Valentinianus stal vladařem sám v Itálii a v Illyriku, zatímco ve východní části říše vládl Theodosius I. Po vítězství nad Maximem Magnem, který byl po smrti Grati-

anově provolán císařem v Galii, Británii a Hispánii a který r. 387 vpadl posléze i do Itálie, stal se nakonec Valentinianus II. pánem v celé západní části římské říše.

Theodosius I. — římský císař v letech 379—395, původem z Hispánie. R. 379 byl jmenován císařem Gratianem caesarem (spoluvladařem) pro východní část říše. Dlouho vládl spolu s Valentinianem II. Po jeho smrti a po potlačení Eugeniova povstání soustředil nakrátko naposledy vládu nad celou říší římskou v jedněch rukou. Theodosius podporoval křesťanství proti pohanství a uvnitř církve nikajský směr proti arianismu.

3 *oltář bohyně vítězství* — Po vítězství u Actia r. 29 př. n. l. dal Augustus postavit v tzv. curia Julia, kde zasedal senát, sochu bohyně Vítězství (Victorie). Každý senátor musel při vstupu vykonat krátkou oběť této bohyni. Ve 4. stol., kdy se křesťanství dostalo z náboženství uznaného státem k postavení jediného náboženství římské říše, stala se tato socha symbolem utlačovaného pohanství, slavné pohanské minulosti říše a předmětem sporu. Poprvé ji dal z římské kurie odstranit císař Constantius II. (337—361), Julianus Apostata (361—363) ji opět dal postavit na staré místo. Znovu ji pak r. 382 dal odstranit císař Gratianus. Přes úsilí Symmacha, který zastával funkci praefekta města Říma, nebyla již nikdy znovu postavena v senátě. Proti žádosti Symmachově, přednesené před císařem r. 384, tehdy zakročil milánský biskup Ambrosius, který byl v nejlepších vztazích k oběma císařům, Valentinianovi II. a Theodosiovi I.

4 *čin božského Constantia* — císař Constantius II., syn císaře Constantia Velikého, řím. císař v letech 337—361. Podporoval křesťanství, ačkoliv sám přijal křest až na smrtelném loži. V boji křesťanských sekt podporoval ariánství. Usiloval o vytvoření náboženské jednoty v církvi a tím i politické jednoty v říši. Jeho vláda byla poznamenána posilováním císařské autority a theokratickými tendencemi.

7 *na výsadách svatých panen* — vestálek; vestálky — 6 kněžek kultu bohyně Vesty, jejíž chrám stál na foru Romanu. Podléhaly vrchní moci nejvyššího pontifika, který je sám vybíral mezi dcerami z urozených rodin ve věku 6—10 let. Deset let se učily, deset let vykonávaly kultovní povinnosti a deset dalších let vyučovaly novicky. Jejich povinností bylo udržování posvátného ohně v chrámu Vesty a konání příprav k některým obětem. Instituce vestálek byla za císaře Theodosia I (379—395) zrušena; Symmachus proti zrušení protestuje.

9 *Hannibala od bran* — Hannibal (247—183 př. n. l.), vynikající kartaginský vojevůdce, vedl kartaginská vojska za druhé punské války (218—201); r. 211 vytáhl na Řím, aby odvrátil pozornost Římanů, kteří obléhali Capuu — to způsobilo paniku mezi římským obyvatelstvem; Hannibal však neměl v úmyslu zaútočit na město, zničil pouze jeho okolí a po nějaké době odtáhl; slova „Hannibal před branami" se od té doby stala příslovečnými — znamenají varování před bezprostředním nebezpečím.

Senony od Capitolia — Senonové, keltský kmen, který v 1. pol. 4. stol. př. n. l. vpadl do Itálie, porazil římské vojsko a dobyl nakrátko Řím. Město bylo vypleněno, uhájen byl jen Kapitol (Capitolium) se svatyněmi.

15 *po tomto činu následoval všeobecný hlad* — R. 383 byla v Itálii katastrofální neúroda a v důsledku toho vypukl hrozný hlad.

16 *k dodónským stromům* — Dodóna, prastará svatyně Diova s věštírnou, kde se věštilo ze šumění posvátného dubu; dodónské stromy — duby.

19 *zbožněnému otci vaší božské velebnosti* — Valentinianovi I.

20 *svému božskému bratru* — zemřelému císaři Gratianovi; císař Gratianus (367—383) vládl západní části říše; jako první císař se vzdal titulu pontifex maximus; tehdy bylo pohanské náboženství zbaveno státní podpory — r. 323 odňal státem udělované příjmy pohanským kněžím.

OBSAH

ŘECKO

Filosofové

Platón 9
Aristippos 14
Xenofón 15
Diogenés 16
Kratés 19
Alexandros Veliký 20
Aristotelés 20
Lysis 21
Theanó 23
Epikúros 27

Řečníci a politici

Démosthenés 35
Isokratés 41
Júlianos Apostata 45
Libanios 63

Chión

Spiknutí proti tyranovi 69

Zábavné dopisy

Alkifrón

Dopisy rybářů 91
Dopisy vesničanů 94
Dopisy parazitů 95
Dopisy hetér 97

Aelianus

Dopisy vesničanů 109

Flavios Filostratos

Milostné lístky 113

Aristainetos

Milostné dopisy 116

Theofylaktos

Milostné dopisy 120

ŘÍM

Cornelia, matka Gracchů 125
Gaius Sallustius Crispus 129
Marcus Tullius Cicero 147
Gaius Plinius Secundus 249
Lucius Annaeus Seneca 299
M. C. Fronto a Q. A. Symmachus 311

Antická epistolografie (B. Borecký) 319
Poznámky 339

ANTICKÁ PRÓZA

SVAZEK ŠESTÝ

Řídí Bořivoj Borecký

PÍŠI TI, PŘÍTELI

Z řeckých a latinských originálů uvedených na rubu jednotlivých titulních listů přeložili a poznámkami opatřili Václav Bahník, Bořivoj Borecký, Štěpánka Brožová, Růžena Dostálová, Alena Frolíková, František Novotný a Martin Steiner. Uspořádal a doslov napsal Bořivoj Borecký. Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl Milan Hegar. Vydal Odeon, nakladatelství krásné literatury a umění, n. p., jako svou 3238. publikaci v redakci krásné literatury. Praha 1975. Odpovědný redaktor Jan Binder. Technický redaktor Pravoslav Nesrovnal. Vytisklo Rudé právo, tiskařské závody Praha. 21,63 AA, 22,03 VA. 605 22 856. Vydání první. Náklad 11 000 výtisků.

01 — 044 — 75
13/32 Cena váz. 26 Kčs